

ΕΝΑΘΗ ΜΙΚΤΗ ΥΠΟΕΠΙΤΡΟΠΗ
ΑΝΤΑΛΛΑΓΗΣ

Baskın Oran

NEUVIEME SOUS-COMMISSION
MIXTE POUR L'ECHANGE

ΠΙΣΤΟΠΟΙΗΤΙΚΟΝ ΜΗ ΑΝΤΑΛΛΑΞΙΜΟΤΗΤΟΣ

Certificat d'Établi

№. 9/129

Türk-Yunan İlişkilerinde BATI TRAKYA SORUNU

Επίσημο

Όνομα *Μουραλ*

Όνομα πατρός: *Βεγνί*

Όνομα μητρός: *Σελιά*

Πατρωνυμία και πατρ. γέννησις: *Ανωσταλάς*

Διευση: *Βουδαπέστη*

Τύπος έγγραφου εις τα βιβλία τῆς Δήμου ἢ Κοινότητος: *Συμφωνία*

Ἐπισημασθέντα: *χωρὶς*

Σημειώσεις εἰς τὴν ἀπόφασιν τῆς Ἐνάτης Μ. Υποεπιτροπῆς Ἀνταλλαγῆς Ἑλληνοτουρκικῶν

Πληθυντικῶν: *Μουραλ Βεγνί*

ἀναγνωστέται ὡς μὴ ἀνταλλάξιμα (εἰρησέ).

Ἐν Κομοτηνῇ τῆς 6 Μαΐου 1913

Ο ΕΛΛΗΝ ΑΝΤΙΠΡΟΣΩΠΟΣ

[Handwritten signature]

Ο ΠΡΟΕΔΡΟΣ

Ο ΤΟΥΡΚΟΣ ΑΝΤΙΠΡΟΣΩΠΟΣ

[Handwritten signature]

Türk-Yunan İlişkilerinde
BATI TRAKYA SORUNU

Baskın Oran

MÜLKİYELİLER BİRLİĞİ VAKFI
YAYINLARI – 2
Konur Sokak, No: 1 Kızılay – ANKARA

ÖZGÜR DÜŞÜNCE VE İZLENLER
TÜRK YAKIN GEÇMİŞİNİN
KURUCUSU VE İZLENLERİ

ÖZGÜR DÜŞÜNCE VE İZLENLER

Kapak ve Pikaj : Ali YILDIZ

ANKARA – 1986

İÇİNDEKİLER

Yazarın Önsözü	vii
----------------------	-----

GİRİŞ

I- TÜRK - YUNAN İLİŞKİLERİNDE İNSAN ÖGESİ	1
II- BATI TRAKYA SORUNU NEDİR?	7
A- BÖLGE NİN VE SORUN'UN TANIMI	7
B- BÖLGE TÜRKLERİNİN TARİHSEL GEÇMİŞİ VE AZINLIĞIN DOĞUŞU	8

BİRİNCİ BÖLÜM

AZINLIKLARIN ULUSLARARASI KORUNMASI BAĞLAMINDA BATI TRAKYA SORUNU

I- ULUSLARARASI İLİŞKİLERDE AZINLIK KAVRAMI VE TANIMI	19
II- AZINLIKLARIN ULUSLARARASI KORUNMASI TARİHÇESİNDE BATI TRAKYA AZINLIĞININ YERİ	23
A) ONDOKUZUNCU YÜZYIL'A DEK ULUSLARARASI DÜZEYDE AZINLIKLARIN KORUNMASI	23
– Reform Hareketi ve Azınlık Kavramının Uluslararası İlişkilere Girişi (24)	
– Osmanlı İmparatorluğu'nda Durum: Millet Sistemi (25) – Azınlıkların Bir Büyük Devletçe Korunması Dönemi ve "Doğu Sorunu" (27)	

B) ONDOKUZUNCU YÜZYIL SİSTEMİ İÇİNDE YUNANİSTAN'DAKİ MÜSLÜMAN AZINLIKLARIN KORUNMASI	30
1- Ondokuzuncu Yüzyıl Sistemi: "Büyük Devletler" in Kolektif Koruması Dönemi	30
2- Sistem içinde Yunanistan ve Müslüman Azınlıkları	32
a) Yunanistan'ın Bağımsız Oluşu ve 1830 Londra Protokolü	32
b) 1881 İstanbul Uluslararası Sözleşmesi	34
c) 1913 Atina Antlaşması ve 3 Numaralı Protokol	36

C) EVRENSEL ÖRGÜT (MİLLETLER CEMİYETİ) SİSTEMİ İÇİNDE YUNANİSTAN'DAKİ MÜSLÜMAN AZINLIKLARIN KORUNMASI ...	38
1- Milletler Cemiyeti Sistemi: Evrensel Örgüt Güvencesi Dönemi...	38
2- Sistem İçinde Batı Trakya Azınlığının Bugünkü Statüsünün Saptanması	43
a) 10 Ağustos 1920 Yunan Sevr'i	43
b) "Lozan Sistemi"	45
i) 30 Ocak 1923 Yunan ve Türk Halklarının Mübadelesine İlişkin Sözleşme, ve Protokol	45
ii) 24 Temmuz 1923 Lozan Barış Antlaşması,	48
iii) 1926 Atina, 1930 Ankara ve 1933 Ankara Anlaşmaları	49

D) BİRLEŞMİŞ MİLLETLER DÖNEMİNDE AZINLIKLAR KONUSU: İNSAN HAKLARI YAKLAŞIMI	51
1- Birleşmiş Milletler ve Azınlıklar Konusu	51
2- Bölgesel Gelişmeler: Avrupa Konseyi ve Avrupa Ekonomik Topluluğu	56
3- 1970'ler ve 80'ler Dünyasında Azınlık Sorunu	57

III- YUNANİSTAN'DAKİ MÜSLÜMANLARIN AZINLIK REJİMİNİ BELİRLEYEN ULUSLARARASI METİNLERİN GÜNÜMÜZDE BATI TRAKYA AZINLIĞI AÇISINDAN GEÇERLİĞİ VE KAPSAMI	60
– 1830 Protokolü ve 1881 İstanbul Sözleşmesi (60) – 1913 Atina Antlaşması ve 3 Numaralı Protokol (61) – 10 Ağustos 1920 Yunan Sevr'i (63) – "Lozan Sistemi" ve Yunan Sevr'i (65)	

İKİNCİ BÖLÜM

YUNANİSTAN'DA BATI TRAKYA MÜSLÜMAN-TÜRK AZINLIĞI İLE İLGİLİ UYGULAMALAR

- Uygulamaların İncelenmesinde Kullanılan Yöntemler ve Karşılaşılan Sorunlar (69)

I- EĞİTİM ALANI	72
– Uluslararası Belgelerde ve Yunan İç Hukukunda Durum (72)	
– SÖPA Konusu (81) – Azınlığın Dinsel ve Ulusal Kimliği Konusu (84)	
– Okullar, Öğretmenler, ve Kitaplar (91) – Eğitim Sorununda Son Durum (96)	
II- TOPLUMSAL ALAN	97
A) AZINLIĞIN TOPLUMSAL ÖRGÜTLENMESİ VE YUNAN UYGULAMASI	97
1- Uluslararası Belgelerde ve Yunan İç Hukukunda Geleneksel Örgütlenme	97
a) Cemaat İdare Heyetleri	97
b) Müftüler	99
2- Çağdaş Örgütlenme Biçimleri: Birlikler	103
– Birlikler Olayının Bir Değerlendirilmesi (106)	
B) YURTTAŞ HAKLARI KONUSUNDAKİ UYGULAMALAR	108
– İnşaat ve Onarım Ruhsatları (109) – Traktör Ehliyetleri (110)	
– Av Silahları ve Ruhsatları (111) – Yurttaşlıktan Çıkarma (111)	
– Para Cezaları (113) – Tahrikler, Ölüm Tehditleri ve Saldırıları (114)	
– Polis ve Jandarma Baskısı (117) – Radyo, TV, Hoparlör Yasaklamaları (117) – Pasaport Sınırlamaları (118)	
III- EKONOMİK ALAN	119
A) ULUSLARARASI ANTLAŞMALARDA DURUM	119
B) SÜREKLİ ARAZİ YİTİRME SORUNU	120
1- Azınlık Mallarının Satın Alınmasını Özendirme Yoluyla	120
2- Yasaların Ayrımcı Biçimde Uygulanması Yoluyla	121
a) Kamulaştırmalar	121
b) Arazi Birleştirmesi (Anadazmos)	123
c) Olası Uygulamalar	124

3- Mevcut Durumun Sorun Yapılması Yoluyla	124
a) Zilyetliği Tanımama	125
b) Tapuyu Tanımama	125
c) Fuzuli İşgal İddiası	126
4- Bir Örnek Olay: İnhanlı (Evlalon) Arazi Uyuşmazlığı	126
C) YENİ TAŞINMAZ MAL SATIN ALAMAMA SORUNU	134
D) BASKILAR KONUSUNDAKİ YUNAN RESMİ GÖRÜŞÜ VE İNCELENMESİ	135
E) VAKIFLAR KONUSU	141
IV- TÜRK-YUNAN İKİLİ İLİŞKİLERİ VE BATI TRAKYA'DAKİ UYGULAMALAR	145

SONUÇ

I- YUNANİSTAN	151
II- TÜRKİYE	156
III- BATI TRAKYALILAR	161
– Batı Trakya'daki Batı Trakyalılar (161) – Türkiye'deki Batı Trakyalılar (163)	
– Batı Trakya Azınlığının Yakın Geleceği Üzerine Notlar (168)	
KISA KAYNAKÇA	171
EKLER	174

ÖNSÖZ

Yazdığım kitabın hem çok şanslı, hem de oldukça şanssız olduğunun farkındayım.

Şanslı, çünkü bilimsel araştırmaların genellikle yalnızca yazarı tarafından okunduğu Türkiye'de bu yapıt en azından binlerce Batı Trakyalı tarafından dikkatle okunacak.

Şanssız, çünkü ilgili taraflardan üçünü de gereken yerlerde eleştirdiği için kimselelere yaranamama olasılığı büyük. Yunan yetkilileri yaralarından dolayı çok gocunacaklar, kimi Türk yetkilileri resmi görüşün dışında şeyler söylenmesinden belki rahatsız olacaklar, kimi Batı Trakyalılar da herkesin bildiği, fakat neşter vurmaya yanaşmadığı open secret'ların, "açık sır"ların tartışıldığını görecekler.

Olsun. Ben bu kitabı kimseyi memnun etmek için yazmadım. Ben bu kitabı, devletine altmış şu kadar yıldır örnek bir sadakat gösterdiği halde gittikçe artan bir baskı gören 120.000 Batı Trakyalı azınlık insanının durumundan, insan haklarına özen gösterenlerin haberi olsun diye yazdım.

Ayrıca, gerçek'i söylemenin en az zararı verdiğine ve en iyi propaganda olduğuna daima inandım.

* * *

"Azınlıklar" konusu üç açıdan ele alınabilir. Birincisi, dış politikada ulusal çıkar açısından, ikincisi, iç politikada kullanılacak bir tema olarak, üçüncüsü de "insan" açısından.

Birinci bakış açısı, her ülkenin dışişleri bakanlıklarının ele alış biçimidir.

İkinci yaklaşım, Batı Trakya sorunu bakımından Türkiye'de günümüze dek en çok görülmüş yaklaşımdır. Dış azınlıklar konusu, biraz da Türk aydınının ilgisiz kalıp "milliyetçilik" ve "azınlıklar" konularını ırkçı sağ'ın chasse gardée'si, özel av alanı olmaya terketmesi yüzünden, daha çok iç politikada bir istismar konusu olarak boy göstermiştir. Bunun sonucu olarak hem Türk dış azınlıkları buldukları ülkelerde daha da huzursuz edilmişler, hem Türkiye'de ırkçı sağ'ın istemeden aleti olmuşlar, hem de bu insanların sorunları Türkiye'de bir "muhacir sızlanması" olarak algılanmaktan öteye gidememiştir.

Bu kitapta konuya ne resmi görüş ne de "Esir Türkler" sloganı açısından değil, "insan" açısından yaklaşmıştır. İki yüz'e yakın sayfa boyunca hep araştırılan, Batı Trakya insanının kendi topraklarında nasıl mutlu olabileceği sorusudur. Bugüne dek "Dince Müslüman, soyca Türk bir Yunan yurttaşı" olarak insanca yaşamaktan başka

bir şey istememiş, içinde yaşadığı devlete kusursuz bir sadakat göstererek kimliğini de onurla korumuş olan Batı Trakya azınlığının insan hakları, çağdaş uluslararası eğilimlere uygun bir biçimde dile getirilmeye çalışılmıştır.

Bu niteliklerin, bu insanları herkesin her türlü ilgisine layık kıldığına inanıyorum.

* * *

Bu kitap, gündüzleri "maîşet" için çalışılıp, daha çok geceleri yazıldı. Yazılışı uzun sürdüyse, vebali, Türk üniversitelerini hadım etmek için uğraşan Truva atlarının boynunadır.

Yazılmış olması onuru ise, yardımlarını esirgemeyen dostlarımın. Bunların arasında hocam ve dostum Gündüz Ökçün baştan sona okudu; çok önemli fikirler verdi. Dostum Server Tanilli uzaklardan gönderdiği mektuplarla kendi tükenmez enerjisini ve umudunu bana da aşıladı. Başka bir şey daha yaptı; emekli ikramiyesinden "Ağabeylik hukukunun verdiği ayrıcalığa dayanarak", işsiz bırakıldığımda yardım yolladı. Bu yardım, benden sonra daha kaç kişinin işine yarayacaktı. Bunu yapan, şimdiye dek yüzünü bir kez bile olsun görmediğim bir insan'dır. Bilimsever dostum Ömer Balcan'ı da sevgiyle anıyorum. Her an elimden tutmuş olan ablam Nesrin Mavitan için ise söylenecek söz bulmak çok zor. Dostum Faruk Şen Yunanistan'a gidip araştırma yapabilmemi sağladı. Ümit manüskriyi okudu. Ünal ve Şükrü'nün yardımları olmaksızın yazamazdım. Recep ve Salahattin beyler saygıdeğer çabalarını lütfettiler. Hepsi sağolsunlar.

Onbirevler No: 10
Or-an -- Ankara

Baskın ORAN

GİRİŞ:

I – TÜRK - YUNAN İLİŞKİLERİNDE İNSAN ÖGESİ

"1980'lerde Türkiye'nin en önemli komşusu hangisidir?" diye sorulsa, kanımca buna bir tek yanıt verilebilir : Yunanistan.

Oysa, Türkiye'de sokaktaki insanlar arasında Yunanistan'ın Türkiye için ciddi bir durum oluşturduğu kanısını taşıyan bir tek kişi bile bulmak oldukça zordur. 1984 başında yapılan bir kamuoyu yoklaması "Yunanistan" diye bir konunun Türk halkını ilgilendiren "ilk on" arasına giremediğini ortaya koymuştu. Bu araştırma bugün yeniden yapılsa, sonucun fazla farklı olacağını sanmıyorum. Bunun bir nedeni, belki bugün halkın dikkatinin daha çok geçim sorunlarına dönük olmasıdır. Fakat belki de Yunanistan'a hâlâ Osmanlı bakış açısından baktığından, Türk insanı, Kıbrıs Türkleri'nin çok zor durumda kaldığı sınırlı dönemler dışında Yunanistan'ı hiçbir zaman, değil tehlike, sorun olarak bile görmemiştir.

Tabii, bu durumda, yukarıdaki soru nasıl olup da "Yunanistan" diye yanıtlanabilir, bunu açıklamak gerekiyor.

* * *

A ile B birbirine komşu, hatta içiçe iki ülkedir. Onları "kader" değil ama coğrafya ve tarih birbirine sınımsız bağlamıştır. Bu durumda, eğer A ülkesinde, B'nin çok önemli bir tehdit oluşturduğu yolunda güçlü ve yaygın bir algılama varsa,¹ aynı algılama B ülkesinde bulunmasa bile A ülkesi de, en azından zamanla, B için önemli bir sorun oluşturmaya başlayacaktır.

Çünkü, A ülkesi B'nin kendisi için oluşturduğuna inandığı tehlikeyi bir fırsat bulup azaltma çabası sırasında, kaçınılmaz olarak, B yöneticileri tarafından "tehlikeli" olarak algılanacak girişimler yapacak, bu girişimler karşısında B yöneticilerinin alacağı karşı önlemler A'daki yaygın endişeyi daha da kemikleştirecektir. Bir kısır döngü başlamıştır.

Bu kısır döngünün, iki ülke arasında sıcak savaşa dek gidebilecek yükselen bir sarmal (spiral) halini alması yolunda en önemli kilometre taşı, B ülkesi halkının da A'yı

1 Gerek bu modelde, gerekse genel olarak uluslararası ilişkilerde bir tehlikenin gerçek olmasından çok, onun taraflarca gerçek olarak algılanması önemlidir.

sonunda bir tehlike olarak algılamaya başlaması olacaktır.² Tabii, bu iki ülke arasında mevcut sorunlar ne denli çoksa ve aralarındaki güç dengesi ne denli eşitse, söz konusu sarmal o kadar hızlı yükselecektir.³

Türk-Yunan ilişkilerinin bu model içine rahatlıkla oturtulabileceği kanısındayım. Gerçekten, Türk insanı Yunanistan'ı önemsememektedir ama, Yunan insanı için durum bunun tam tersinedir. Bu ülkede sık sık yapılan nabız yoklamaları, Yunanlı'nın kafasını meşgul eden en önemli sorunun Türkiye olduğunu ortaya koymaktadır. Çok yakınlarda yapılan bir araştırma (bkz. Milliyet, 28.10.1985) Yunanlıların kafasındaki "En Tehlikeli Düşman"ın gene Türkiye olduğunu göstermiştir. Üstelik, böyle düşünenler Yunan halkının tam yüzde 63'ünü oluşturmaktadır.⁴

Yunanistan için bunun niye böyle olduğunu anlamak zor değil. Bir kez, Yunanistan'ın bağımsızlığıyla sonuçlanan Yunan milliyetçiliği, her milliyetçilik gibi, kimliğini "Eski Efendi"ye karşı olmakla bulmaya çalışmıştır. İkincisi, kuruluşundan (1832) bu yana Yunanistan dış politikasının temel amacı olan Dış Yunanlıları anavatana katmayı gerçekleştirmek için tam beş kez (1881, 1913, 1920, 1923, 1947) genişlemiş, bir kez de başarısız bir genişleme girişiminde bulunmuştur (1919-22). Bu yayılcı siyasete coğrafya gereği engel oluşturan hep Türkiye olmuştur. 1923'te yapılan karşılıklı nüfus değişimi sonucu, Yunanistan'ın (Türkiye'de Megali İdea diye ün kazanmış) yayılma politikasına subjektif dahi olsa gerekçe oluşturabilecek büyüklükte bir Rum azınlığı Türkiye sınırları içinde kalmamıştır. Fakat bu maddi temel ortadan kalktığı halde Yunan yayılcılığının tortusu, Papandreu'nun partisinin "Pan-Hellenik" olan adından da anlaşılacağı gibi, henüz ideolojik planda ortadan kalkmadığı için, Türkiye Pan-Hellenizm'e engel olarak gösterilmeye devam etmiştir. (Bkz. Ek no. 1)

Olay bu kadarla da kalmamaktadır. Yunanistan'ı yakından tanımayanın anlayamayacağı boyutlarda bölgeci bir parçalanma vardır bu ülkede. Peloponezliler, Adalılar, Küçük Asyalılar, Makedonyalılar, vb. diye birbirine düşen bütün bu insanları birleştiren tek bir toplumsal tutkal vardır: Türkiye aleyhtarlığı. Bu tutkal Yunanistan'da kamuoy-

2 Modelde, her iki ülkede de kamuoylarının hükümetler üzerinde olağan bir ağırlığa sahip olduğu varsayılmıştır.

3 Bu modelin işlememesi, ancak, A'nın, B'den oransız derecede zayıf olması ve sonuza dek öyle kalması gibi bir durumda düşünülebilecektir.

4 15.12.1985 tarihli *Milliyet* gazetesinde çıkan bir haber, Yunanistan'da Eorodim adlı kuruluş tarafından yapılan bir kamuoyu araştırmasında bu ülkenin en büyük sorunu olarak "Türk tehdidi"ni görenlerin yalnızca yüzde 8 olduğunu bildirmiştir. Bu araştırmanın, Yunanistan'da Kasım ve Aralık 1985'te esen ve doktorlardan taksit şoförlerine ve pilotlara kadar çok geniş meslek gruplarını etkisi altına alan grev dalgasının en şiddetli anında yapılmış olduğunu unutmamak gerekmektedir. Nitekim nabız yoklamaya katılanların en yüksek oranı (yüzde 38) en büyük sorun olarak enflasyonu, yüzde 30'u da işsizliği gördüklerini bildirmişlerdir. Zaten, ana muhalefet partisi olan Yeni Demokrasi Partisi'nin yandaşları arasında büyük çoğunluk, Yunanistan'ın en önemli sorunu olarak "Türkiye ile ilişkiler"i gördüğünü ortaya koymuştur.

yunu arkasına almak isteyen her kurum ve kişi tarafından her dönemde başarıyla kullanılmıştır.

Dahası da var. Teke tek kaldığı her çatışmada Yunanistan Eski Efendi'ye yenilmiştir. 1821'de Mora'da, 1897-98'de Teselya'da, 1922'de Anadolu'da. Hele Yunanlıların "Anadolu Faciası" diye andıkları bu sonuncu yenilginin etkisi büyük olmuş, Yunanistan o günkü nüfusunun dörtte biri büyüklüğünde bir Anadolu Rum kitlesini mülteci olarak kabul etmek zorunda kalmıştır. İkinci bir insansal şok, 1963-64 Kıbrıs olaylarının ardından gelmiştir. Kıbrıs'ta Türklere karşı gerçekleştirilen saldırılara karşı bir yanıt olmak üzere feshedilen 1930 Sözleşmesi'nin bir sonucu olarak İstanbul'da çalışmakta olan Yunan uyruklular ülkelerine dönmek zorunda kalmış, bunlarla akrabalık ilişkilerini geliştirmiş olan İstanbul Rumları da yavaş yavaş Yunanistan'a göç etmeye başlamışlardır. Bu konu ileride ayrıntısıyla ele alınacaktır. Fakat Yunan halkı 1930 Sözleşmesi'nin feshini, İstanbul'daki Rum azınlığını kökünden kazımaya yönelik bir eylem olarak görmüş ve bu kanı Yunanistan'daki kamuoyu yaratıcıları tarafından sürekli olarak canlı tutulmuştur. Nihayet, üçüncü insansal şok gene Kıbrıs'tan, bu sefer direkt olarak gelmiş ve Yunan kamuoyunda ezelden beri Yunan toprağı olarak ilan edilmiş olan Ada'ya Samson darbesi üzerine çıkan Türk kuvvetlerinin yarattığı yeni mülteci dalgası Yunan sosyo-psikolojik dramının son perdesini oluşturmuştur. Yani, Yunanistan'daki "Türkiye Fobisi"nin temel direği, bu ülkenin dönem dönem giriştiği genişleme çabalarının yol açtığı "insansal sorun"lardır.

Tabii, bütün bunları düşünürken, Batı ülkeleri tarafından Türkiye'ye karşı kullanılmak üzere durmadan kışkırtılmış, sonra da durmadan kurtarılmış olmanın Yunan insanında yarattığı ezikliğin ve kimlik bunalımının çok temel bir leitmotive olarak sürüp geldiğini de akıldan çıkarmamak gerekiyor.

* * *

Türk halkı Yunanistan'ı kendisine bir tehdit olarak görmemektedir ama, Papan-dreu'nun işbaşına gelmesinden bu yana Türk-Yunan ilişkilerinde birşeylerin değiştiğinin herkes farkındadır. Aslında, değişme olgusu yalnızca Türkiye'ye karşı değildir. Papan-dreu'nun tarihsel misyonu, partisinin adındaki "Pan-Hellenik" ve "Sosyalist" sözcüklerinin ilginç biçimde birarada bulunmasından da anlaşılabilceği gibi, büyük bir rüyayı gerçekleştirmektir: Bir yandan ABD tarafından simgelenmekte olan Batı, bir yandan da Türkiye tarafından simgelenmekte olan Yakın Geçmiş karşısında duyulan kimlik bunalımını ortadan kaldırmak ve Yunan insanına olumlu bir yeni kimlik vermek. Bu, tipik bir "az gelişmiş ülke milliyetçiliği" olayıdır. Nitekim NATO üyesi Yunanistan nükleer silahları ülkesinden çıkarmakta, Amerikan üslerinin kapatılmasını PASOK programına almakta, Atina'yı Amerikalılara zindan etmektedir. Çok daha önemlisi Papan-dreu Yunanistan'ı, NATO stratejisini açıkca yok sayarak bu örgütün en temel dogmasını yıkmıştır. 1984 Aralık ayında ilan edilen "Yeni Savunma Doktrini"ne göre Yunanistan'a Kuzey'den (SSCB) tehlike gelmemektedir. Sık sık yapılan kamuoyu yoklamaları da başbakanın bu tutumunu destekler niteliktedir. NATO'dan ayrılmayı destekleyen

Yunanlıların oranı yüzde 57'ye ulaşırken, SSCB'yi bir tehlike olarak görenlerin oranı yüzde 4'de kalmaktadır.

Yalnız, Papandreu'nun bugün yaptığı bir az gelişmiş ülke milliyetçiliğidir ama, bu milliyetçilik Yunan tarihinden gelen bir temayla, Türkiye anti'liği temasıyla malul olmaktan kendini kurtaramadığı için Yunan toplumuna gerekli yeni nefesi getirebilmeden uzak kalmaktadır. Papandreu'nun yapmak istediği yeni Yunan milliyetçiliği, az gelişmiş ülkelerde Yirminci Yüzyıl'ın ikinci yarısında gördüğümüz gibi antiemperyalizm temasına vurgu yapacak yerde, anti-Türklük temasına vurgu yapmakta, hedef saptırmakta, Yunan toplumu için çok işe yarayabilecek enerjisini boşa harcamaktadır (Hatta bu hedef saptırmasının Türkiye açısından bir kötü sonucu da, Papandreu'nun antiemperyalist mücadelesinin PASOK'a pahalıya patlaması veya başarısız olması durumunda anti-Türkiye temasına yapılan vurgunun artması olasılığıdır).

Papandreu yalnızca bu enerjiyi boşa harcamakla kalmıyor. "Yeni Savunma Doktrini'nin 'Tehlike Kuzey'den değil, Doğu'dan (Türkiye) geliyor" demesi, ordu birliklerinin buna göre Kuzey'den Doğu'ya kaydırılması, uçaklara yeni ilk hedeflerin verilmesi, yeni strateji için gerekli olan 3 milyar dolarlık silah alımına girişilmesi, aynı zamanda modelimizdeki dinamiği harekete geçirici olgulardır. Çünkü Papandreu'nun işbaşına gelmesinden bu yana görülen değişiklik yalnız askerlik alanında değil, iki ülke arasında eskiden beri sürüp gelen anlaşmazlık konularında da görülmektedir. Adaların Lozan'a rağmen silahlandırılması⁵ 1974'ten sonra Türkiye'nin Kıbrıs'a yapılabilecek bir Yunan müdahalesini caydırmak amacıyla kurduğu Ege Ordusu'nun Yunanistan'da yarattığı korkunun sonucu olarak görülse dahi, karasularının 6 mil olduğu şugünkü durumda bile Yunan hava sahasının 10 mil olarak ileri sürülmesi, FIR hattının Türk kıyılarını yalayıp geçmesi ve hepsinden önemlisi, Yunan karasularının 12 mile çıkarılmak istenmesi⁶ iki ülke ilişkilerini zehirleyen bir sorunlar zinciri oluşturmaktadır. Türk Genelkurmayının Ege haritası karşısında durum değerlendirmesi yaparken bu sorunları Yeni Savunma Doktrini ile birlikte ele aldığını tahmin etmek zor değildir.

10 Milyonluk Yunanistan'ın 50 milyonluk Türkiye'ye bu denli kararlı karşı dikilmesi nasıl oluyor? 1970'lerin sonuna dek Türkiye ile başa çıkacak çapta bir ülke olmayan Yunanistan için bugün aynı şeyi söylemek mümkün değildir. İki nedenden ötürü: Birincisi, Ermeni sorunundan tutunuz, Barış Davası'nın nahak yere inatla sürdürülmek istenmesine varıncaya dek birçok nedenden ötürü Türkiye'nin uluslararası imajı çok yıpranmıştır. İkincisi, 1974 Kıbrıs çıkarmasının ardından ABD'nin uyguladığı silah am-

5 Bu konudaki hukuksal tartışmalar için bkz. Hüseyin Pazarcı, *Doğu Ege Adalarının Askerden Arındırılmış Statüsü*, Ankara, SBF Yayınları, 1986.

6 Böyle bir durumda Türk limanlarından kalkan bir gemi Yunan karasularından geçmeden açık denize çıkamamakta, ayrıca Yunan hava sahası ve kıta sahanlığı da aynı oranda büyümektedir. Böylece, 12 mil uygulamasının gerçekleşmesi durumunda Ege Denizi'nin yüzde 97'sinin Yunan denetimine geçeceği hesaplanmaktadır. (Bkz. Ek no. 2 ve 3)

bargosu ve 7/10 oranı yüzünden, zaten çoğunlukla 2. Dünya Savaşı artığı malzeme ile idare etmekte olan Türk ordusu iyice demode duruma gelmiştir.

Bugün Yunan savunma uzmanlarının, iki ülke arasında çıkabilecek kısa süreli bir savaşta bugünkü silah dengesi yüzünden Yunan ordusunun daha başarılı olacağını söylemeye başlamaları da (Cumhuriyet, Siyaset 85, 12.5.1985) Türk ordusunun Yunan ordusu karşısındaki yeni durumunu doğrulamaktadır. Yani özetle, iki komşu arasında güç oranı A ülkesinin daha önce yapmaya cesaret edemediği girişimleri yapmasına izin verecek duruma gelmiştir.⁷ En azından, Papandreu bunu böyle algılamaktadır.

Yalnız, bu algılamada Papandreu, kendisinden önceki bütün Yunan yöneticilerinin düşüğü temel yanışı tekrarlıyor olabilir. Yunanistan, Eski Yunan kültürü hayranlığından gelen bir Batı desteğini daima arkasında hissetmiş, Türkiye'ye karşı olan bütün girişimlerini bu desteğe güvenerek yapmış bir ülkedir. Fakat bu genel destek, akut kriz durumlarında doğal olarak devam edemeyeceğinden, yani Batı ülkeleri bizzat asker göndermek zorunda kalacakları durumlarda, 1922 ve 1974'de olduğu gibi, işin içinden sıyrılmak yolunu seçtiklerinden, bu desteğe güvenerek kendi gücünü olduğundan da fazla hesap eden Yunanistan zor durumlarda kalmaktadır. Bunun yarattığı kimlik bunalımına daha önce değinmiştim. Papandreu'nun Türkiye'ye karşı yaptığı yeni kombineler girişimlerde bu hesap yanlışlığının payı, Türk-Yunan ilişkilerini inceleyecek her objektif gözlemci tarafından hesaba katılması gereken bir öğedir.

Papandreu'nun hesabı gerçeğe dayanmaktadır, veya bir algılama yanlışlığı sonucudur. Her iki durumda da sonuç değişmemekte, modelimizdeki kısır döngüyü tamamlayan öğeler birbiri ardına sıralanmaya başlamış gözükmektedir. Artık Türkiye'nin karşısına yalnız tehdit altında bulunduğunu söyleyen değil, aynı zamanda ciddi tehditler getirmeye başlamış bir Yunanistan çıkmakta, en azından Türk Genelkurmayı bunu böyle algılamaktadır. Yunanistan'ın yayılmacı geçmişi, bu algılamayı güçlendirecek önemli bir öğedir. Nitekim, 7 Ocak 1986 tarihli Güneş gazetesinde sözü edilen Genelkurmay raporu (Türk-Yunan ilişkileri ve Megalo İdea, Ankara, 1985) Ege'deki statünün ve özellikle adaların askerlere verdiği huzursuzluğu sivri bir biçimde dile getirerek şöyle demektedir: "Yunanistan'ın hasmane tutumunun değişeceğini ümit etmek Türk ulusunun haklarını korumakta büyük hatalara düşülmesine neden olur. Yunanistan'ın ümitlerini kırarak bir güce sahip olmaktan başka çare yoktur". Sonuç, Türkiye'nin iç ve dış kaynaklarının ulusal savunmaya gittikçe artacak bir hızla aktarılması olmaktadır. Nitekim ABD ile yürütülen Savunma İşbirliği Anlaşması görüşmelerinde yılda 1,5 milyar dolarlık askeri yardım için diretilmekte, ayrıca bütçenin belli gelirlerinin belli giderlere ayrılmasını reddeden "bütçenin ademi tahsisi" ilkesine aykırı olarak benzin,

7 23 Aralık 1985 tarihli Güneş gazetesi, Türkiye'nin 67 av bombardıman uçağına karşılık Yunanistan'ın 140 adet av bombardıman uçağına sahip bulunduğunu yazmaktadır. 5 Ocak 1986 tarihli Milliyet'in Yunan kaynaklarına dayanan bir haberine göre, yeni kurulan Ege Bakanlığı'nın eşgüdümü altında 600.000 kişilik sivil savunma gücü silahlandırılmaktadır.

içki, sigara gibi çok tüketilen tekel maddeleri gelirinin bir kısmı orduya tahsis edilmektedir. Bugün artık Türkiye ile Yunanistan arasında kimin başlattığı tartışılabilir, fakat varlığı yadsınamayacak bir silahlanma yarışı başlamıştır.

Türkiye'nin en etkili grubu olan Ordu'nun, aynen Yunan halkı ve yöneticileri gibi karşı taraftan bir tehdit algılar hale geldiği bu ortamda Özal'ın uzatmakta ısrar ettiği "zeytin dalı", bir yandan Türk ordusunun büyüyen güvenlik endişeleri diğer yandan da Papandreu'nun girişimleri arasına sıkışıp kalmaya mahkum olursa, şaşmamak gerekecektir. Eğer Özal zeytin dalını bugüne dek uzatmaya devam edebilmişse, bunu, modelimizdeki kısır döngünün yükselen bir sarmala dönüşmesini engelleyen tek (ama çok önemli) öğeye bağlamak gerekir: Türk insanının kafası, "tehdit algılaması" açısından, henüz Yunan insanının kafasına dönüşmemiştir.

Eğer Türk insanı, modelimizdeki dinamiğin son ve en önemli halkasını devreye sokacak bir kafa yapısına bugüne dek sahip olmamışsa, bunu, Yunanistan'ı fazla önemsememeyi doğuran Osmanlı bakış açısının dışında, bir tek olguya yorabiliriz: Türk halkının, özellikle 1922 ve 1974 olaylarında Yunan halkının uğradığı insansal şokları yaşamamış olmasına. Yani, iki ülke halkları arasında bu açıdan bir "asimetri" bulunmasına.

Çünkü, uluslar arasındaki maddi sorunlar zamanla sorun olmaktan çıkabilmektedir. Örneğin, uçuş teknolojisindeki ufak bir gelişme, FIR hattı sorununu belki de gü-lünç duruma düşürebilecektir. Fakat özünde "insan" yatan sorunlar böyle değildir. Bu tür sorunlar ülkeleri çok etkilemekte ve kolay kolay unutulmamaktadır. Türk insanı Batı Anadolu'nun 1921-22'de çektiklerini unutmuştur, çünkü sonuç iyi olmuştur. Eğer Türk Kurtuluş Savaşı böyle bitmemiş olsaydı, bugün Türk insanının Yunanistan'a bakışının farklı olacak olduğunu söylemek zor değildir. Eğer Kıbrıs'ta Türk askeri değil de Samson kazanmış ve Kıbrıslı Türkler katledilmiş olsaydı, elbette ki bu bakış şimdikinden iyice başka olacaktı. Çok tehlikeli bir "simetri" oluşacaktı çünkü.

Türk insanının da bir Yunan tehdidi algılamaya başlaması durumu dışında modelimizin bütün öğelerinin tamamlanmış gözüktüğü bir ortamda, Türk halkının olağanüstü hassas olduğu insansal bir sorunun Türk-Yunan ilişkilerinin bu nazik durumuna gelip yüklenmesi, hükümetlerce istense bile denetlenmesi zor durumlar yaratabilecektir. Kıbrıs'ta böyle bir durumun oluşması olası gözükmemektedir ama, Bulgaristan'daki Türk azınlığına yapılan baskılar konusunda başarısız kalan Türkiye'nin üzerine başka bir insansal şok, Batı Trakya Türkleri şoku binebilir. Her ne kadar Yunan hükümeti Batı Trakya'daki 120.000 Türk'ü göç ettirme politikasını son derece dikkatle yürütmektedir ve Türkiye de bu konuyu Türk-Yunan sorunlarında öne çıkarmamaktaysa da, 1982 Martındaki İnhanlı olayı cinsinden bir patlama, 1980'lerin ikinci yarısının elektrikli ortamında korku verici sarmalı harekete geçirecek düğmelere basmaya büyük katkıda bulunabilir.

Bu kitabın amacı, Türkiye'de pek az bilinen bu sorunu patlayışa geçmeden incelemektir.

II – BATI TRAKYA SORUNU NEDİR?

A – BÖLGE'NİN VE SORUN'UN TANIMI:

Adını, İ.Ö. 2000-1200'lerde buraya gelmiş ve yerleşmiş olan Trak kabilelerinden alan Trakya bölgesi İlk Çağlar'dan beri doğuda Karadeniz, güneyde ise Marmara-Çanakkale Boğazı-Ege Denizi ile sınırlandığı kabul edilen bir toprak parçasıdır. Bölgenin kuzey ve batı sınırları tartışmaya açık olup, en geniş biçimde yorumlayanlara göre kuzeyde Balkan Dağları (hatta, Tuna nehri), batıda ise Struma Nehri'ne dek uzanmaktadır. İşte Batı Trakya, bu Trakya bölgesinin günümüzde Türkiye Cumhuriyeti sınırları içinde kalan doğu bölümünün (Doğu Trakya) sona erdiği varsayılan Meriç (Evros) Nehri'nden, batıda Mesta-Karasu (Nestos) Nehri'ne kadar olan ve Yunanistan toprakları içinde bulunan batı parçasıdır.

Toplam 8578 kilometre karelik dar bir şerit halinde kıyı boyunca uzanan bölge üç ilden oluşmaktadır: En doğuda Evros (Merkezi: Dedeağaç 'Aleksandrupolis'), ortada Rodop (Merkezi: Gümülcine 'Komotini') ve batıda Ksanthi (Merkezi: İskeçe 'Ksanthi'). Rodop ilindeki toplam 114.545 nüfusun 75.000'i, Ksanthi ilindeki toplam 97.990 kişinin 27.000'i Müslüman-Türk azınlık mensubudur. Türk sınırına bitişik olan Evros ilindeki azınlık Türkiye'ye göç etmek zorunda kaldığından, burada çok az azınlık mensubu kalmıştır (Toplam 161.303 kişi içinde 600). Akdeniz ikliminin egemen olduğu bölgede halkın büyük çoğunluğu, özellikle Müslüman-Türkler tarımla uğraşır. Azınlığın yüzde 80 kadarı köylerde oturmaktadır. (Bkz. Ek no. 4)

Bölgenin denize kadar inen düzlük bölümüne azınlık arasında Ova, burayla Rodop Balkanları arasındaki kısma Yaka, oranın da kuzeyindeki dağlık bölgeye Cebel, ya da daha yaygın deyişle Balkan Kolu adı verilmektedir. İkinci Bölüm'ün başında da belirtileceği gibi, Balkan Kolu'nda sınıra 8 kilometre kala başlayan bir Yasak Bölge mevcuttur. Giriş-çıkış için özel paso gereken ve içinde oturanlardan başkası sokulmayan Yasak Bölge bütün Bulgar sınırı boyunca uzamakta, Türkiye sınırına kadar dayanmaktadır. Bununla birlikte, bölgenin diğer yerlerindeki katı denetim uygulaması, göç yüzünden azınlığın artık kalmadığı Türkiye sınırı yakınında iyice azalmış, diğer tarafların aksine neredeyse hissedilmeyecek duruma gelmiş olarak sürdürülmektedir.

1961 yılından sonra Yunanistan'da yapılan nüfus sayımlarında yurttaşların dinsel kökeni belirlenmediği için sayısı tam olarak bilinmeyen, fakat 110.000 dolaylarında bulunduğu tahmin edilen Müslüman-Türk azınlığı Yunanistan'daki azınlıkların en önemlisidir. Bu azınlık özellikle 1967 yılından bu yana Yunanistan'ın kendisine ayrımcı bir uygulama yaptığını ileri sürmektedir. Dozu dönem dönem iyice artan bu yakınmalara göre, Yunanistan gerek çok-tarafli ve gerekse ikili uluslararası antlaşmalarla saptanmış olan azınlık haklarını sürekli olarak ihlal ettiği gibi, Yunan anayasası ve yasalarından doğan insan ve yurttaş haklarını da azınlık mensuplarına uygulamaktan kaçınarak ayırım yapmaktadır.

1982 yılında patlak veren İnanlı (Evlalon) olaylarından bu yana azınlığın Avrupa siyasal forumlarına da yansıtılmaya başladığı bu azınlık ve yurttaş hakları ihlalleri, yakınmalara göre iki biçimde gerçekleştirilmektedir. Birincisi, uluslararası antlaşmalarla tanınmış olan birtakım hakların uygulanması reddedilmektedir ki bu durum en çok Türkçe eğitim, cemaat örgütlenmesi ve vakıf ayrıcalıklarında söz konusu olmaktadır. İkincisi, Yunan yasaları ayırım yapacak biçimde tek yönlü olarak ve yalnızca azınlık mensuplarını hedef alarak uygulanmaktadır. Bu da daha çok, esnafa yazılan para cezaları, traktör ehliyeti ve toprak alım-satımı gibi konularda görülmektedir. Zaman zaman polis ve jandarma baskısı ile tamamlanan bu ayırıcı uygulamaların amacı, azınlık mensuplarının belirttiğine göre, Türkiye'ye yakın "hassas" bölgede yaşamakta olan bu grubu Yunanistan'dan göçetmeye zorlamaktadır. Nitekim, azınlığın statüsünün olduğu 1923 Lozan (Lausanne) Antlaşması sırasında 129.120 kişi olan azınlık, yüzde 3 gibi yüksek bir artış oranına rağmen, Türkiye'ye yapılan göçler nedeniyle bugün aşağı yukarı aynı sayıda kalmıştır. 60 yıl içinde 250.000 dolayında azınlık mensubunun Yunanistan'dan göç ettiği hesaplanmaktadır.

Azınlık mensuplarının Türkiye'den de destek gören bu yakınmalarına karşı Yunan yetkilileri ikili bir yanıt vermektedirler. Birincisi, Yunan yasalarının tek yönlü ve azınlığa ayırım yapmayı amaçlayacak biçimde uygulandığını reddetmektedirler. İkincisi, uluslararası antlaşmalarla verilmiş olan azınlık haklarının ihlal edildiği savını gene reddetmekte, fakat bu konudaki asıl argümanlarını Türkiye'nin İstanbul'daki Rum azınlığa baskı uygulayarak sayıca eritme noktasına getirmiş bulunduğu savına dayanmaktadır.

Yunan yetkililerinin bu savı, bu kitabın Sonuç bölümünde Yunanistan'ın tutumu incelenirken ele alınacaktır. Bu çalışmanın konusunu oluşturan Batı Trakya Müslüman-Türk Azınlığı ise aşağıdaki plan izlenerek incelenecektir:

Giriş bölümünde bundan sonra azınlığın siyasal geçmişi ve hukuken ortaya çıkışı incelendikten sonra, Birinci Bölüm'de bu azınlığın uluslararası antlaşmalarla saptanmış olan statüsü (azınlık hakları) ele alınacaktır. İkinci Bölüm bu uluslararası haklar ile Yunan iç hukukundan doğan insan ve yurttaş haklarının uygulanmasına ayrılmıştır. Sonuç bölümünde ise konunun incelenmesi Batı Trakya Azınlığı, Yunanistan,ve Türkiye olmak üzere üç açıdan ele alınarak tamamlanacaktır.

B – BÖLGE TÜRKLERİNİN TARİHSEL GEÇMİŞİ VE AZINLIĞIN DOĞUŞU:

Konumuz açısından bölgenin tarihi Osmanlı fethi ile başlıyor. Osmanlılar Doğu Trakya'yı 1363'te, Batı Trakya'yı da 1364'te fethettikten sonra bölge bir bütün olarak 1878'e dek Türklerin elinde kaldı. Bu tarihteki Ayastefanos Antlaşması, kurduğu Bulgaristan Prenslığı'ne İstanbul, Edirne ve Selanik dışında kalmak koşuluyla kuzeyde Tuna, doğuda Karadeniz, güneyde Ege Denizi ve batıda Ohrid Gölü arasında kalan bütün bölgeyi veriyor ve böylece Bulgaristan Ege'ye inerek bütün Trakya'yı almış oluyordu.

Bilindiği gibi, bu antlaşma İngiltere'nin Balkanlar'daki çıkarlarına aykırı olduğu için bu ülke tarafından düzenlenen 1878 Berlin Kongresi'nde ele alınmış ve İstanbul'a vergi veren bir Bulgaristan Prensiği'ne Berlin Antlaşması'yla bırakılan topraklar, yukarıda sınırları verilen bölgenin üçte birine indirilmişti. Berlin Antlaşması'nın 13. maddesi ile Trakya'nın kuzey bölümü İstanbul tarafından atanacak ve büyük devletlerce onaylanacak bir Hıristiyan valinin yönetimine verilerek Doğu Rumeli adı altında değişik bir statü altına kondu. Bu bölge siyasal ve askeri bakımdan Osmanlı İmparatorluğuna bağlı kalacak fakat yönetsel özerkliği olacaktı. Doğu Rumeli, gene 1878 Berlin Antlaşmasıyla kurulan Bulgaristan Prensiği topraklarına 1885'te katılacaktır.

Topraklarının Rusya tarafından işgal edilerek Ayastefanos'la Bulgaristan'a verilmesi, Türkler arasında büyük tepki yaratarak antlaşmanın imzasından (3 Mart) kırk gün sonra Rodoplar'da ayaklanmaya yol açtı. Olaylar kısa zamanda Doğu Rumeli'ye yayıldı ve Türkler 16 Mayıs'ta bir geçici hükümet kurdular. Bu hareketlerin ve Rodop Geçici Hükümeti'nin batılı ülkelere yaptığı başvuruların Berlin Antlaşması'nda (13 Temmuz) Doğu Rumeli'nin Bulgaristan'dan ayrılarak ayrı bir yönetime konmasına ve bu isim altında "imtiyazlı bir Osmanlı vilayeti" kurulmasına önemli etki yapmış olması gerekir.¹ Doğu Rumeli, gene 1878 Berlin Antlaşması'yla kurulan Bulgaristan Prensiği topraklarına 1885'de katılacak, hükmi varlığı sekiz yıl süren Rodop Hükümeti 20 Nisan 1886'da sona erecektir.

Doğu Rumeli adını alan kuzey parçası dışında, Trakya bir kıyı şeridi halinde Türklerin elinde Balkan Savaşlarına dek kaldı. Birinci Balkan Savaşı'nda umulmadık ve büyük yenilgiler alan Osmanlı ordusu Çatalca hattı gerisine çekildi ve bu hattın batısındaki topraklar ve bu arada Trakya Balkanlı müttefikler tarafından işgal edildi. 30 Mayıs 1913'de yapılan Londra Barış Konferansı sonucu Osmanlı Devleti Midye-Enez çizgisinin batısındaki bütün toprakları Balkan ülkelerine bırakmış oldu. Batı Trakya Bulgaristan tarafından işgal edildi. Fakat, bilindiği gibi, bu ülkeler savaş ganimeti konusunda birbirlerine düşükleri için 29 Haziran'da ikinci bir savaşa tutuştular. Osmanlı orduları bundan yararlanarak Edirne'yi geri aldı (23 Temmuz 1913). Fakat Osmanlı hariciyesinin Meriç'in batısına geçilmeyeceğine ilişkin olarak Batılı ülkelere göndermiş olduğu 19 Temmuz tarihli nota gereğince daha ileri gidilmedi. Bununla birlikte, Bulgar çetelerinin Batı Trakya'da mezalim yaptıklarına ilişkin haberler üzerine Kolordu Kurmay Başkanı Enver Bey'in (Paşa) buyruğuyla "Umum Çeteler Kumandanı" Kuşçubaşı Eşref komutasında 116 kişilik bir birlik bu bölgeye gönderildi (15 Ağustos). Kısa zamanda destansı bir başarı gösteren ve İstanbul'un Enver Bey'e (yarım ağızla) artık durulması için çektiği telgrafa rağmen durmayan birlik Batı Trakya'yı baştan başa işgal etti. Üstelik, Gümülcine'yi alarak 31 Ağustos 1913'te "Garbi Trakya Hükümet-i Muvakkatesi"ni kurdu. Hükümet, Batı Trakya ileri gelenlerinden oluşuyordu.² Fakat tabii

1 Bkz. Tefvik Bıyıklıoğlu, *Trakya'da Milli Mücadele*, 1. Cilt, Ankara, TTK Yayını, 1955, s. 21 vd. Ayrıca Abdürrahim Dede, *Balkanlar'da Türk İstiklal Hareketleri*, İstanbul, Türk Dünya Yayınları, 1978, s. 13 - 30.

2 Tarihteki ilk Türk Cumhuriyeti diye anılabilecek bir girişime dönüşecek olan bu hükümetin üyeleri şunlardır: Reis-i Cumhur Dersîâm Hafız Salih Efendi, İskeçeli

gerçek güç, İttihat ve Terakki'nin Batı Trakya işlerini yöneten Süleyman Askeri Bey'in elindeydi.

Hükümetin ilanı hem Sofya'yı, hem İstanbul'u telaşlandırdı. Osmanlı başkumandanlığı derhal Trakya'yı boşaltma emri verdi (25 Eylül). Bunun üzerine Batı Trakya yöneticileri İstanbul ile maddi ilişkilerini kestiler. Yunanlılar kendilerine 2 Ekim 1913'te Dedeağaç ve limanını teslim edince de "Garbi Trakya Hükümet-i Müstakilesi"ni ilan ettiler. Bağımsız Cumhuriyetin yeşil-beyaz-siyah renkler üzerine ay ve üç yıldızlı bayrağı, resmi binalara çekildi. Yeni cumhuriyet fiilen 29.170 askeri silah altına aldı. 61.000 kişilik bir orduyu beslemeyi öngören bir bütçe tasarısı yapmaya girişti. Pul çıkardı. Sesini Avrupa'ya duyurmak için bir resmi Batı Trakya Ajansı kurdurdu. Fransızca ve Türkçe olarak Indépendant adlı bir gazete çıkarmaya teşebbüs etti.³(Bkz. Ėk no.5).

Batı Trakya'da bunlar olurken bir yandan büyük devletler İstanbul'u sıkıştırıyor ve Rus tehlikesinden söz ediyor, diğer yandan da Osmanlı-Bulgar görüşmeleri sürüyor. İşte bu görüşmelerin sonunda, 29 Eylül 1913 tarihinde imzalanan İstanbul Antlaşması Batı Trakya'yı tümüyle Bulgaristan'a bıraktı. Zaten Batı Trakya, İkinci Balkan Savaşı'nı sonuçlandıran metin olup Balkan devletleri ile Bulgaristan arasında 10 Ağustos 1913 tarihinde imzalanan Bükreş Antlaşması'yla Bulgaristan'a terkedilmiş bulunuyordu. Bu antlaşmalar sonucu, tarihteki bu "İlk Türk Cumhuriyeti" de 25 Ekim 1913'te siyaset sahnesinden silindi. Bundan sonra Batı Trakya bir daha Türk egemenliğine geri dönemeyeceği gibi, Bulgaristan'ın Üçlü İttifak'a katılmasını sağlamak amacıyla 6 Eylül 1915'te Sofya'da imzalanan bir sınır düzeltme antlaşmasıyla bu devlete Doğu Trakya'dan bir toprak parçası da verilecektir.⁴

Batı Trakya 1913-1918 yılları arasında hukuken ve fiilen Bulgar egemenliğinde kaldı. Bu süre içinde Türklerin direnişi devam etti. Drama'da Yüzbaşı Fuad (Balkan), Şakir Zümre ve Cevad Beyler tarafından 39 Temmuz 1915'te "Garbi Kurtuluş Komitesi" kuruldu. İttihat ve Terakki'nin bundan amacı, Bulgar çeteleriyle mücadele etmek ve siyasal olarak örgütlenmekti. Komite, kaynaklarda "II. Cunta Hükümeti" diye geçen⁵ bir yönetim kurdu. Bu yönetimin hükmi varlığını 27 Eylül 1917'ye dek sürdürdüğü görülüyor.

Müderriş Hacı İsa Efendi, Mehmet Paşa, Dedeağaç Merkez Kumandanı binbaşı Süleyman Askeri Bey, İskeçe eşrafından Hilmi Paşa, Gümölcine eşrafından ve âyandan Hafız Galip Efendi, Dedeağaç eşrafından Hacı Saffet Bey, Mehmet Paşa Zade Şükrü Bey, Ahi eşrafından Hüseyin Paşa.

3 Bıyıkhoğlu; a.g.y., s. 72 - 85.

4 Daha fazla ayrıntı için bkz. Cemal Kutay, *1913'te Garbi Trakya'da İlk Türk Cumhuriyeti*, İstanbul, Ercan Matbaası, 1962; Bıyıkhoğlu, a.g.y., s. 62 - 107, kronoloji için bkz., s. 523 - 534.

5 Bu Hükümete "Cunta Hükümeti" denmesinin nedeni yerli eşrafın değil, İttihat ve Terakki'nin girişimiyle kurulmuş olması olsa gerektir. Kaynaklarda bu konuda bilgi yoktur. Sadece, Ahmet Aydınlı tarafından verilen bir konferansta (*Batı Trakya*, No. 102, 15 Ekim 1975, s. 9) "14 Nisan 1878'de teşekkül etmiş olan 'Rodop' ya-

Bulgaristan'ın Büyük Savaşa Üçlü İttifak'tan yana olarak katılması üzerine bu ülkenin 1913'ten beri resmen elinde tuttuğu Batı Trakya'nın ne yapılacağı konusunu görüşen Paris Barış Konferansı, bu konuda kesin bir karara varamadığı için, Bulgaristan'ın güney sınırlarını saptayacak bir barış antlaşması yapılmasını ve Batı Trakya konusunda kesin bir karar alınana dek bölgenin Müttefikler tarafından işgal edilmesini uygun gördü. Söz konusu barış antlaşması 27 Kasım 1919'da Neuilly-sur-Seine'de (kısaca: Neuilly) imzalandı. Bu antlaşma gereğince Batı Trakya'nın dağlık kuzey kısımları Bulgaristan'a bırakılıyor, güney kısımları da Müttefiklerce işgal ediliyordu. Bu işgal Fransız kuvvetlerince gerçekleştirildi. Burada, Fransız generali vali Charpy'nin başkanlığında bir "Müttefiklerarası Trakya Hükümeti" (Thrace Inter-Alliée) kuruldu. Yunanlıların İskeçe'yi işgal edeceği haberi alınınca Enver Paşa tarafından Batı Trakya işlerinin başına getirilmiş olan Yüzbaşı Süleyman Askeri Bey'in eşgüdümünde toplanan İstanbul'daki Batı Trakyalılarca 10 Kasım 1918'de kurulmuş ve o zamana dek İstanbul'da faaliyet gösteren "Garbi Trakya Komitesi" (ki 1915'te kurulmuş olan eskisinin devamı niteliğindedir), halk hareketlerini yakından izlemek için merkezini Gümülcine'ye nakletti.

Garbi Trakya Komitesi, 22 Mayıs 1920'de gerçekleşen Yunan işgaline dek, Müttefiklerarası Batı Trakya Hükümeti'nin devamı süresince Gümülcine'de kaldı ve bu hükümet sınırları içindeki Türklerin haklarını korumak için Fransız askeri valisi ile işbirliği yaptı.⁶

Zaten yeterince aydınlık olmayan Batı Trakya tarihi, 15 Ekim 1919'dan 23 Mayıs 1920'ye dek süren bu "Müttefiklerarası Trakya Hükümeti" döneminde iyice karanlıktır. Kimi kaynakların bu hükümeti açıkca bir "Türk Hükümeti" olarak ilan ettikleri görülmektedir.⁷ Buna karşılık, Batı Trakya tarihi üzerinde tek derli toplu kaynak olma niteliğini koruyan başka bir yapıt, ". . . Bu muvakkat hükümet, Batı ve Doğu Trakya'nın mukadderatı hakkında kesin karar verilinceye kadar, Yunan işgalini kolaylaştırmak ve Venizelos siyasetine öncülük etmek üzere düşünülen bir tertipten başka birşey değildir" demektedir.⁸ Batı Trakya'da İttihat ve Terakki'nin kurdurduğu son "Hükümet"te "Harbiye Nezareti Müsteşarı" olarak görev yapan Em. Org. Fahri Özdilek (Teğmen Fahri) de aynı görüşü tekrarlamaktadır.⁹

hatta 'Batı Trakya Cuntası' 5 Nisan 1886 İstanbul Tophane Kasrı Andlaşmasına kadar hükmi varlığını devam ettirmiştir" diye bir pasaj göze çarpmaktadır. Bu girişim veya 1913'te kurulan hükümet 'I' sayılmış olabilir.

6 Bıyıklıoğlu; a.g.y., s. 191.

7 Örneğin: "Başta mutasarrıf Arif Efendi, belediye reisi Galip Efendi, umum Jandarma Kumandanı Hüseyin Canik Bey, mahkeme reisi İbrahim Karagöz ve bütün daire müdürlerinin Türk olduğu bir idareye ancak Türk Devleti denir" (Kemal Şevket Batıbey; *Batı Trakya Türk Devleti, 1919-1920*, İstanbul, Boğaziçi Yayınları, 1979, s. 45).

8 Bıyıklıoğlu, a.g.y., s. 184, ayrıca s. 314 - 315.

9 Kendisiyle Mart 1984'te yaptığım görüşme.

Müttefiklerarası Trakya Hükümeti döneminde Batı Trakya Türkleri'nin uğraşı, Osmanlı İmparatorluğu'nun dağılacağına artık anlaşıldığı bir dönemde Batı Trakya'yı Fransız himayesinde bir özerkliğe kavuşturmaya yönelik olmuştur. Bu çaba General Charpy çevresinden belli bir destek gördüğü gibi, Bulgaristan'ın o dönemde Batı Trakya temsilcisi Grekof başta olmak üzere bazı Bulgar çevrelerince de desteklenmiştir. Anlaşıldığı kadarıyla, Neuilly sonucu Batı Trakya'yı yitiren Bulgaristan, Batı Trakya'nın güçlü bir Yunanistan'ın elinde bulunmasındansa böyle bir çözümü bir gün gelip de tekrar Ege Denizi'ne inebilmek açısından yeğlemiştir.

Bilindiği gibi, 1919 yılında Edirne'de kurulmuş bulunan Trakya-Paşaeli Müdafaa Heyet-i Osmaniyesi'nin amacı bu ortamda bir "Trakya Cumhuriyeti" kurmaktır. Batı Trakya temsilcisi olarak Edirne ile ilişkiye geçen Hafız Galip ve Hafız Salih Efendiler iki Trakya'nın ayrı düşünülmesi gerektiğini telkin ettiler. Doğu Trakya Osmanlı Devleti'nin ayrılmaz bir parçasıydı ama, Batı Trakya daha 1913 yılında fiilen ve resmen Bulgaristan'a bırakılmıştı. Batı Trakya özerk bir Türk devleti olmalıydı. Gümülcine belediye başkanı Hafız Galip Efendi bu amaçla askeri vali Charpy'ye 10 Mayıs 1920 tarihinde ayrıntılı bir muhtıra vererek, kendi dışındaki etnik unsurların toplamından daha kalabalık olan Türklerin bu dileğini gündeme getirdi.

Bununla birlikte, bu özerklik isteği için ortam hiç de uygun gözüküyordu. 15 Mayıs 1919'da Yunan orduları İzmir'e çıkmışlar, gene Yunan orduları 4 Ekim 1919'da Müttefiklerin desteğinde Batı Trakya'nın Okçular-İskeçe-Narlıköy üçgenini işgal etmişler, 27 Kasım 1919'da Neuilly'de Batı Trakya'yı müttefiklere bırakan antlaşma Müttefiklerle Bulgaristan arasında imzalanmış, nihayet Muhtıra'nın verilmesinden dört gün sonra, 14 Mayıs 1920'de Gümülcine'nin 8 km. batısındaki Narlıköy'deki karargahından hareket eden Yunan ordusu önce Gümülcine'yi, daha sonra da Dedeağaç ve Dimetoka'yı işgal etmişti. Batı Trakya'nın Müttefikler'den Yunanistan'a resmen devri ise 10 Ağustos 1920'de Sevr'de (Sèvres) yapılan Trakya antlaşması ile gerçekleşecektir.

Yunan işgalinin ertesi günü son bulan Müttefiklerarası Trakya Hükümeti döneminde Bulgarların da katılımıyla Gümülcineli Tevfik Bey başkanlığında Fransız yanlısı ve anti-Yunan bir Türk hükümetinin kurulduğu ve bu hükümetin Batı Trakya'da Fransız mandası altında tampon bir Türk devleti oluşturmaya çalışıldığı anlaşılıyor.¹⁰

10 Bıyıklıoğlu tarafından aktarılan ve Sofya'dan Fransız gazetelerine verilmiş olan bir haber aynen şöyle demektedir: "Batı Trakya'da bir ihtilal hükümeti kurulmuştur. İleri gelen Türklerden yedi kişiyle üç Bulgar'dan mürekkep ve Gümülcineli Tevfik Bey'in reisliğinde bulunan bu hükümet, Trakya'nın, büyük devletlerin himayesi altında muhtariyeti için teşebbüslerde bulunacaktır. İhtilal hükümeti, Fransızca, Türk ve Bulgarca yayımladığı beyannamesinde, ahalinin Fransa'ya karşı minnet ve şükranını beyan eylemekte ve Yunan hakimiyetini red etmektedir. Trakya'da muhtariyet lehinde hareketin Bulgar Makedonya Komitesi tarafından idare edildiği havadis, tamamıyla esassızdır (Bıyıklıoğlu, a.g.y., s. 316'dan, 22 Haziran 1920 tarihli, 8.388 sayılı *İkdam* gazetesi, Ali Seyfi Tülümen'in basın derlemelerinden alınmıştır).

"Müttefiklerarası" dönemin ilginç ve karanlık noktalarından biri de, Batı Trakya ile ilgili kitaplarda genellikle "referandum" adıyla geçen bir olaydır.¹¹ Söylendiğine göre bu dönemde Batı Trakya halkının eğilimini öğrenmek için Müttefiklerarası Yönetim iki dereceli bir oylama yaptırmıştır. Olaya uzun yer ayıran bir kaynağa göre,¹² tercih Fransız mandası olmak ile Yunanistan'a katılmak arasında yapılacaktır. Beşi Türk, biri Yahudi, biri Bulgar ve biri de Yunanlı olmak üzere seçilen temsilciler Bölgenin Yunanistan'a katılması yönünde oy kullanmışlardır. Eldeki verilerin birbiriyle uyuşmaması yüzünden, günümüzde Batı Trakya'da hâlâ sözü edilen ve azınlık arasındaki siyasal çekişmelerde de yankısını bulan bu "oylama" konusunda kesin bir karara varmak zor gözükmektedir.¹³

* * *

Batı Trakya'da İttihat ve Terakki'nin girişimiyle kurulan son "hükümet", bölgenin Yunanistan tarafından resmen işgalinin tamamlanmasından üç gün sonra, 25 Mayıs 1920'dedir. Gümülcine'nin Hemitli bucağında Peştereli Tefik Bey başkanlığında Bulgarların da katılmasıyla kurulan ve varlığını Lozan Antlaşması'nın imzalanmasına (24 Temmuz 1923) dek sürdüren bu hükümet hem Avrupa başkentlerine heyetler göndererek siyasal faaliyette bulunmuş, hem de çete savaşı yaparak Yunan kuvvetlerini sürekli

11 Örneğin, Ümit Kurtuluş [Muzaffer Baca], *Batı Trakya'nın Dünü - Bugünü*, Ankara, Sincan Matbaası, 1979, s. 16.

12 Batıbey, a.g.y., s. 117.

13 O tarihe kadar özerk ve Fransız himayesinde bir Trakya Cumhuriyeti'nin şampiyonluğunu yapmış olan, o tarihten sonra da (10 Mayıs 1920) Fransa'nın himayesinde bir özerk cumhuriyet için General Charpy'ye muhtıra vermiş bulunan Hafız Galip Efendi'nin bu konuda en fazla eleştiri alan kişi olması ve "referandum"un tarihi olarak Batıbey'in verdiği 14 Mayıs 1919 tarihinde henüz Müttefiklerarası Trakya Hükümeti'nin kurulmamış bulunması gibi olgular bu olayı iyice karanlık kılan öğelerdir. Bıyıklıoğlu'nun kitabı böyle bir olaydan hiç söz etmemektedir. Yalnız, Garbi Trakya Komitesi'nin girişimiyle Gümülcine'de 16 Kasım 1919 günü halk temsilcilerinin katıldığı bir kongreden bahis vardır. Bu kongrenin Paris Konferansı'na yolladığı muhtıra da, Batı Trakya'da bütün milliyetlerin katılmasıyla bir tampon devlet kurulması isteğini taşımaktadır. Bununla birlikte, gene Bıyıklıoğlu, ". . . birkaç Batı Trakya Türk mebusunun kurduğu Trakyalılar Komitesi'nin 'bütün Trakya'nın Yunan mandası altında muhtariyeti için çalışmaktan geri durmadığını, ayrıca Gümülcine'de Gümülcine'li İsmail Hakkı ve taraftarları tarafından yönetilen bir 'Batı Trakya Umumi Merkezi'nin, Batı Trakya'nın Doğu Trakya ile bağının kesilmesini isteyen ve Fransız mandası yanlısı yerel bir kuruluş olarak çalıştığını not etmektedir (Bıyıklıoğlu, a.g.y., s. 189 - 190). Hafız Galip Efendi'nin Batı ile Doğu Trakya'nın ayrı ayrı düşünülmesi yanlısı olduğu bilindiğine göre (ki M. Kemal Paşa da aynı düşüncededir, bkz. Bıyıklıoğlu, a.g.y., s. 192), kendisinin Yunan mandası için çalışmış olduğunu kabul etmek zordur. Aksine, yukarıda kendisinin General Charpy'ye vermiş olduğundan söz edilen 10 Mayıs 1920 tarihli muhtıra: "Bineanaleyh, Trakyalılar. . . itikad ve harekâtlarına hürmet ve riayet edecek olan muazzam mütteliklerden birisinin taht-ı himayesinde muhtar bir tarzda yaşamak arzusuyla mütehasstirler" diyerek son bulduğuna, yani Hafız Galip Büyük Devletler'in mandası altında bir Trakya Cumhuriyeti istediğine göre, kendisinin yukarıda sözü edilen "Gümülcine'li İsmail Hakkı ve taraftarları" arasında düşünülmesi akla daha yakın gelmektedir.

olarak rahatsız etmiştir. Kimi kaynakların "Batı Trakya Ulusal Hükümeti"¹⁴ kimilerinin de "Batı Trakya Devlet-i Muvakkatesi"¹⁵ diye andıkları bu girişim Türkiye'nin Batı Trakya'daki son direnmesi olmuştur.

Batı Trakya'nın Balkan Savaşlarından bu yana yoğunlaşan tarihi, daha önce de belirtildiği gibi, oldukça karanlıktır. Bir kez, kaynaklar çok azdır. İkincisi, mevcut kaynaklardan Bıyıklıoğlu'nun kitabı dışındakiler sağlam belge ve bilgiden çok, heyecan ögesine ağırlık veriyor gözükmektedirler. Bu durum, hem sağlam birincil kaynak eksikliğinden, hem birtakım tarihsel olayların Batı Trakya'nın bugünkü politik ortamında zaman zaman gündeme getiriliyor olmasından, hem de, Batı Trakya olayına tarihsel gerçeğin ortaya koyduğundan daha büyük boyutlar kazandırma arzusundan doğmaktadır.¹⁶ Dolayısıyla, bir tek 1913 Hükümeti'ni bugünkü anlamda bir devlet kurma girişimi olarak görmek, çeşitli kaynaklarda "Hükümet", "Cunta", "Devlet" diye anılan diğer olgulara ise günümüz siyaset terminolojisi açısından değil, o günlerin koşulları açısından bakmak uygun düşecektir.

* * *

Batı Trakya'da sekiz yıl içinde yaşanan aktif siyasal ve askeri mücadele Lozan Konferansı'nın başlaması üzerine son buldu. Türkiye yapmakta olduğu silah yardımını artık kesmişti ve Batı Trakya sorunu, artık bütün Türkiye'yi ilgilendiren daha geniş dengelerin içinde ele alınmak zorundaydı.

Bununla birlikte, Batı Trakya olayı Balkanlarda yitirilen toprakların ve yabancı yönetim altında bırakılmak zorunda kalınan Türk azınlıkların bir simgesi olmuştu. Nitekim, üç maddelik Misak-ı Milli'nin üçüncü maddesi özel olarak bu stratejik bölgeye ayrıldı ve Batı Trakya'da oylamaya başvurulması istendi.¹⁷ Oysa, bilindiği gibi, Misak-ı Milli yalnızca Mondros'ta ateşkes ilan edildiği anda Osmanlıların elinde bulunan sınırları amaçlıyordu ve Batı Trakya 1913'te elden çıktığı için bu 30 Ekim 1918 sınırlarının dışındaydı.

İşte, Lozan Konferansı'nın hemen üçüncü günü (25 Kasım 1922) İsmet Paşa, kaderi 1919 Neuilly Antlaşması'yla düzenlenmiş olduğu Venizelos tarafından öne sürülen, dolayısıyla Konferansta söz konusu edilmemesi istenen Batı Trakya konusunu açarken ve bölgenin geleceğinin saptanması için oylama isterken, Misak-ı Milli'nin bu hükmünü yerine getiriyordu. Lozan Konferansı bu konuda çok çetin tartışmalara sahne oldu.

14 Kurtuluş, a.g.y., s. 17.

15 Adil Özgüç, *Batı Trakya Türkleri*, İstanbul, Kutluğ Yayınları, 1974, s. 30.

16 Örneğin, çeşitli kaynaklarda, kurulmuş olduğundan söz edilen "Hükümet"lerin "30.000 asker" topladığından, "19.000 kilometrekarelik alana" ve "320.000 kişilik bir nüfusa" hükmettiğinden söz eden pasajlar bulunmaktadır. Tarih, yer, olgu ve isim yanlışlıkları ise örnek vermeyi gerektirmeyecek kadar çoktur.

17 "Madde 3: Türkiye sulhüne bırakılan Garbi Trakya vaziyeti hukukiyesinin tesbiti de, seknesinin [orada oturanların] kemali hürriyetle beyan edecekleri araya tebaan [oy'a göre] vaki olmalıdır".

İsmet Paşa yeni Türkiye'nin Batı Trakya'yı kendi topraklarına katmak savında olmadığını, fakat vereceği sayıların da göstereceği gibi büyük çoğunluğu Türk olan bu bölge halkına 'Protesto etmekten bir an geri kalmadığı bir rejimin uygulanmasını önlemek üzere . . . Büyük Devletlerin barış programında yazılı olan halkların kendi kaderlerini saptama (auto - disposition) hakkını' istemekte direndiğini bildirdi. Türk heyeti tarafından Konferans'a sunulan resmi rakamlara göre Müttefiklerarası Batı Trakya'da Türkler 129.120, Rumlar 33.910, Bulgarlar 26.266, Yahudiler 1480, Ermeniler de 923 kişiydi.¹⁸ Bölgedeki diğer ulusların toplamından daha kalabalık olan bu Türkler, bölgede Bulgarların % 10, Rumların % 5, çeşitli unsurların % 1 oranında toprak sahibi olmalarına karşılık Batı Trakya topraklarının % 84'üne sahip bulunuyorlardı.¹⁹

Venizelos'un Müttefik Devletler'e 30 Aralık 1918'de vermiş olduğu sayılar Türk istatistiklerinden pek farklı olmadığı halde²⁰ Ankara'nın çabaları Müttefikler tarafından soğuk karşılandı. Lord Curzon "Müttefikler adına" yaptığı bir konuşmada Batı Trakya'nın 1913'ten beri Türk olmaktan çıktığını, Bulgaristan'a bırakıldığını, bu ülkenin de bu toprağı 1919'da Neuilly Antlaşması'yla Müttefiklere terkettiğini, bu nedenle Ankara hükümetinin bu konuda söylenecek sözü olmaması gerektiğini ileri sürdü. Curzon, Wilson'un self - determination sözünü bulup ortaya atmakla dünya barışına koruncu bir darbe indirip indirmediğini kesin olarak kestiremediğini, Türkiye'nin kimi yerlerinde plebisit yapılırsa sonucun ne olacağını bilinmeyeceğini ekledi.²¹

Bu sözler, Batı Trakya'da plebisit konusunun Konferans'ta sonu olmuştur. Bölgenin doğu sınırı olarak Meriç, batı sınırı olarak da Mesta - Karasu saptanmış ve başka konulara geçilmiştir.

Batı Trakya Lozan Konferansı'nda Yunanistan'a terkedilmek zorunda kalmıştı. Fakat Konferans'ta Batı Trakya konusu burada bitmedi. Türkiye ve Yunanistan arasında bir nüfus değişimi yapılması söz konusu olunca yine gündeme geldi.

30 Ocak 1923 tarihinde Türk ve Yunan Heyetleri tarafından imzalanan ve Lozan Barış Konferansı'nda yapılan onyedinci senetten altıncısı olan "Yunan ve Türk Halklarının Mübadelesine İlişkin Sözleşme ve Protokol",²² Türk topraklarında yerleşmiş Rum Ortodoks dininden Türk uyruklarıyla, Yunan topraklarında yerleşmiş Müslüman dininden Yunan uyruklarının zorunlu olarak değişimine karar verdi. Bu hükmün iki is-

18 Seha L. Meray (çeviren), *Lozan Barış Konferansı, Tutanaklar, Belgeler*, Takım I, Cilt 1, Kitap 1, Ankara, Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayını, 1969, s. 41 - 42, 54.

19 Aynı yapıt, s. 61.

20 Türkler 114.810, Rumlar 44.686, Bulgarlar 28.983. Aynı yapıt, s. 61.

21 Aynı yapıt, s. 89 - 90.

22 Bu senetler, Lozan Konferansı'nın Son Senedi'nde sayılmıştır. Bkz. Seha L. Meray (çeviren), *Lozan Barış Konferansı, Tutanaklar, Belgeler*, Takım II, Cilt 2, Ankara, Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayını, 1973, s. 128 - 129. Sözleşme ve Protokolün metni için s. 89 - 95.

tisnası olacaktı: İstanbul belediye sınırları içinde 30 Ekim 1918 tarihinden önce yerleşmiş Rumlar ile Batı Trakya'da oturan Müslümanlar. Bunlar, "établi" (yerleşik) adını alacaklar ve "gayri - mübadil" sayılarak değişim dışı kalacaklardı.

Böylece, Yunanistan ile Türkiye arasında kronik bir sürtüşme konusu olan karşılıklı azınlıklar tasfiye edilmiş oluyordu. İki ulusun yalnızca İstanbul ve Batı Trakya'da azınlıkları kalmıştı. Ayrıca, Lozan Barış Antlaşması yapılırken, Bozcaada ve Gökçeada (İmroz) Rumları da 14'üncü madde ile nüfus değişimi dışında tutulacaklar ve "özel bir yönetim örgütü"ne kavuşturulacaklardır.

Batı Trakya Türkleri, Osmanlı İmparatorluğu'nu parçalayan Sevr Antlaşması ile aynı yer ve tarihte Yunanistan'a Büyük Devletler'ce imzalatılan ve Birinci Bölüm'de ayrıntısıyla sözü edilecek bir azınlıkları koruma antlaşması ile azınlık haklarına kavuşturulmuşlardı.²³ Buna karşılık, Osmanlı Devleti'nin imzaladığı Sevr Antlaşması Türk Kurtuluş Savaşı'nın başarıya ulaşması üzerine kâğıtta kaldığı için, bu antlaşmanın 140-151. maddelerinin oluşturduğu azınlıkları koruma hükümleri de geçersiz olmuştu. Müttefikler, yeni Türk devletindeki azınlıkların yeniden uluslararası güvenceye kavuşturulması için büyük baskı yaptılar.

Özellikle Ondokuzuncu Yüzyıl'da azınlıklar bahane edilerek Türkiye'nin içişlerine pek yoğun bir biçimde karışılmıştı. Bunun anıları daha taptazyedi. Üstelik, bu azınlıklar Yirminci Yüzyıl'daki çeşitli savaşlarda ve Kurtuluş Savaşı sırasında düşmana yardım ederek Türk kuvvetlerini arkadan vurmuşlardı. Bu nedenlerle Türkiye, bu konuda uluslararası yükümlülükler altına girmeyi önceleri reddetti. İsmet Paşa 12 Aralık 1922 oturumunda olayları tarihsel perspektif içinde ele alan uzun bir konuşma yaparak, Türkiye'deki azınlıkların güvenceye kavuşturulmasının herşeyden önce dışarıdan kısıktırılmamalarına bağlı olduğunu, bunun da herşeyden önce Türk ve Rum halkların değişti-rilmeleriyle gerçekleşeceğini söyledi. İsmet Paşa konuşmasını şöyle bağladı :

"Karşılıklı mübadele tedbirlerinin uygulanması dışında kalacak azınlıkların güvenlikleri ve gelişmeleri için en iyi garantiler, gerek ülke kanunlarının sağlayacağı, gerekse üyeleri Türk yurttaşı olarak bütün görevlerini yerine getiren bütün topluluklara Türkiye'nin geniş görüşlü politikasının vereceği garantilerdir".²⁴

Lord Curzon bu uzun konuşmayı değerlendirmek için söz aldı. İsmet Paşa'yı şimdiye dek "mutlu bir general ve becerikli bir diplomat" olarak tanımış olduklarını,

23 Burada ve daha ileride karışıklığa yol açmaması için, 10 Ağustos 1920 günü Fransa'nın Sevr (Sèvres) kentinde üç farklı Sevr Antlaşması'nın yapıldığını unutmamak gerekmektedir:

- 1) Osmanlı İmparatorluğu'nu parçalayan Antlaşma (Osmanlı Sevr'i)
- 2) Yunanistan'la Müttefikler arasında imzalanan ve bu ülkedeki azınlıkları koruma altına alan Antlaşma (Yunan Sevr'i)
- 3) Batı Trakya'yı Yunanistan'a veren Antlaşma (Trakya Sevr'i)

24 Meray, *Lozan* . . . Takım I, Cilt 1, Kitap 1, s. 200.

bugün ise kendisinin aynı zamanda "bir tarih profesörü olduğunu" gösterecek uzun bir konferans vermiş bulunduğunu söyleyerek alaycı bir tavır takındı. Türkiye'deki azınlıklar bir vergi vererek askerlik hizmetinden kurtulmalı ve İstanbul'da özel bir Azınlıklar Komisyonu kurulmalıydı. Türkiye bu isteklere sonuna kadar direndi. Sonunda, yalnız Müslüman - olmayan azınlıklara uygulanması koşuluyla, Doğu Avrupa'nın diğer ülkelerine (bu arada Yunanistan'a da) uygulanan türden azınlık koruma yükümlülüklerini kabul etti.

Bu azınlık koruma yükümlülükleri, Lozan Barış Antlaşması'nın 37 - 44. maddelerini oluşturur. Antlaşmanın "Azınlıkların Korunması" başlığını taşıyan III. Kesiminin son maddesi olan 45. madde ise aynen şöyle demektedir: "Bu kesimdeki hükümlerle, Türkiye'nin Müslüman - olmayan azınlıklarına tanınmış olan haklar, Yunanistan'ca da, kendi ülkesinde bulunan Müslüman azınlığa tanınmıştır".

Böylece, genç Türk devleti, hem başka ülkelerin vermiş olduğu haklardan başka azınlık hakları vermemiş, hem Müslüman azınlıkları azınlık kavramının dışında tutmuş, hem de Kesim'in son maddesiyle, Batı Trakya Müslümanlarını (Yunan Sevr'inin varlığına rağmen) bir kez daha güvenceye kavuşturmuş oldu.²⁵

25 Öyle anlaşılmaktadır ki bu 45. maddenin eklenmesi, biraz da, Lozan Barış Antlaşması'nın pek zorlu bir TBMM'den geçirilmesini kolaylaştırmak için düşünülmüştür.

BİRİNCİ BÖLÜM

AZINLIKLARIN ULUSLARARASI KORUNMASI BAĞLAMINDA BATI TRAKYA SORUNU

I – ULUSLARARASI İLİŞKİLERDE AZINLIK KAVRAMI VE TANIMI

"Azınlık" kavramı, insanlar toplum halinde yaşamaya başladıkları andan itibaren ortaya çıkmış bir kavram olsa gerek. Çünkü insan toplumlarının bütün dönemlerde şu ya da bu biçimde çoğunluktan farklı özellikler gösteren daha ufak grupları da içermeleri kaçınılmaz olmuştur.

"Adı üstünde" gibi görünen bu kavramın çözümlenmesine (tahliline) geçildiğinde, sorunun bu denli adı üstünde olmadığı ortaya çıkmaktadır. Çoğunluktan farklı her kişi ya da gruba "azınlık" denecek midir? Bir toplumdaki kimi aileler, sınıflar, kültürel gruplar, belirli bir lehçeyi konuşanlar, eşcinseller, yabancı işçiler, ya da "Krişna"ya tapanlar azınlık kavramına girerler mi? İlk bakışta kendi tanımını kendi veriyor gibi gözükken bu kavram, çeşitli bilim adamlarının ve uluslararası kuruluşların harcadıkları sürekli çabalara rağmen henüz genel kabul görececek bir tanıma ulaşabilmiş değildir.¹

Bu durumun nedeni, kavramın hukuksal bir kavram olmak yerine, çok çeşitli görünüşleri olan ve farklı çıkarları ilgilendiren sosyo-politik bir kavram olmasıdır.

1 Aşağıdaki 2 numaralı dipnottakiler dışında, bu çeşitli tanımlar ve zorlukları için bkz. United Nations, E/CN. 4/Sub. 2/L. 564, *Etude sur les Droits des Personnes Appartenant aux Minorités Religieuses et Linguistiques*, Rapport Préliminaire par F. Capotorti, 1972, paras. 56-69; United Nations, ST/TAO/HP/23, *Seminar on the Multinational Society*, Ljubljana-1965, para. 25; United Nations, ST/TAO/HR/49, *Séminaire sur la Promotion et la Protection des Droits de l'Homme dans les Minorités, Ethniques et Autres*, Ohrid-1974, New York, 1974, paras. 29-36, 138/7; Cornelius-Alexandre Rudesco, *Etude sur la Question des Minorités de Race, de Langue et de Religion*, Payot, Lausanne, 1929, s. 24; Athanase Moskov, *La Garantie Internationale en Droit des Minorités*, Bruxelles, 1936, s. 190-191; Tore Modeen, *The International Protection of National Minorities in Europe*, Abo Academi (İsveç), 1969, s. 20-22; Tennent Harrington Bagley, *General Principles and Problems in the International Protection of Minorities*, IUHEI, Geneva, 1950, s. 178-183; Ekkehart Krippendorff, *Minorities, Violence and Peace Research*, The Johns Hopkins University Bologna Center, December 1978, s. 2-3; Theodor Veiter, "Commentary on the Concept of 'National Minorities'", *Revue de Droits de l'Homme*, no. 2-4, 1974, s. 273-290. Aşağıdaki 2 numaralı dipnotta geçen "Capotorti Raporu" nun 28.-58. paragrafları arasında, özel raportörün önerdiği geçici azınlık tanımına çeşitli ülkelerin ve uluslararası kuruluşların gösterdikleri tepkiler yer almaktadır.

Azınlık kavramına el atıldığı zaman ortaya dökülen tanımlama sorunları pek fazladır. Örneğin, azınlığın çoğunluğa sayısal oranı önemli midir? Tanıma yalnızca "nesnel" öğeler alınsa olur mu, yoksa "öznel" öğeler de etkili midir? Tanımlama amacı açısından, azınlığın nasıl oluştuğu araştırılacak mıdır? Azınlık yalnızca vatandaşlardan mı oluşur, yoksa yabancılar da azınlık sayılır mı? Bu tanım, azınlıklara ne kadar hak verecek biçimde yapılmalıdır; yani bu hak, ayrılarak kendi devletini kurmaya, mevcut devleti parçalamaya kadar gidebilir mi?

Tabii, istendiği taktirde daha epey uzatılabilecek bu soru listesine ek olarak, azınlık kavramının, daha birçok sosyo-politik kavram gibi tarih içinde değişme geçirmiş olduğu gerçeği akılda tutulmalıdır. Çünkü uluslararası planda azınlık kavramı, ortaya çıktığı tarihten günümüze aynı kalmamış, değişmiştir. İnsan toplumlarının evrimine uygun ve koşut olarak dinsel bir özden kalkmış, ulusal bir öze gelip varmıştır.

Azınlık kavramını aydınlatacak bir tanıma geçebilmek için, önce bu sosyo-politik kavramın temel öğelerinin neler olduğunu araştırmak ve bu tanımda nelerin dikkate alınması gerektiğini tartışmak yararlı olacaktır.

Bir azınlık grubunun varlığından söz edebilmek için gerekli olan temel noktalar şöyle sıralanabilir.²

Birinci olarak, toplumun çoğunluğunu oluşturanlardan farklı olan ve onlardan ırk, din ve dil gibi noktalarda ayrılan bir grubun varlığı gereklidir. Grubu diğerlerinden ayırdettiği gibi, onu bir bütün halinde de birleştiren bu ortak özelliklerden birincisi (ırk) aslında, yalnızca renkleri siyah-beyaz gibi farklı insanların birarada bulunduğu durumlar dışında dikkate alınmayabilir. Irk kavramının bilimsel olarak ele alınmasının pek güç olmasından doğan bu durumun yanı sıra, adından metinlerde pek söz edilme-yen başka bir kavram, "tarihsel azınlıklar" kavramı, daha anlamlı gözükebilecektir. Gerçekten, ırk, din ve dil öğelerinin azınlık gruplarını çoğunluktan ayırdetmediği durumlarda tarihsel süreçten başka bir neden bulmak zor olmaktadır.

İkinci olarak, sayısal boyut dikkatimizi çekmektedir. Irk, din, dil gibi öğelerle birbirine bağlanan ve çoğunluktan ayrılan azınlık gruplarının sayısı da önemlidir. Bu sayı, gelenek-görenek meraklısı bir avuç insanla sınırlı olmamalı, grubun gelenek ve

2 Bu temel noktalar ve öğeler için bkz. United Nations, E/CN. 4/Sub. 2/85 *Definition and Classification of Minorities* (Memorandum submitted by the Secretary General, UN Commission on Human Rights, 1949, paras: 37-39; United Nations, E/CN. 4/358/Corr. 1 ve E/CN. Sub. 2/119/Corr. 1, *Report of the Third Session of the Sub-Commission on the Prevention of Discrimination and the Protection of Minorities to the Commission on Human Rights*, 1950; United Nations, E/CN. 4/ Sub. 2/384/Rev. 1. Francesco Capotorti, *Study on the Rights of Persons Belonging to Ethnic, Religious and Linguistic Minorities*, 1979, Paras. 22, 23, 566, 567 (Bu kaynak bundan sonra *Capotorti Raporu* diye anılacaktır). Ayrıca, aşağıdaki ansiklopedilerin "Azınlıklar" maddeleri: *Encyclopaedia Universalis*, Vol. 11, s.73; *International Encyclopedia of the Social Sciences*, Davis L. Sills (ed.), Vol. 10, s. 365; *The New Encyclopaedia Britannica*, Vol. 12, s. 261.

özelliklerini kendi başına koruyabilecek bir sayıya ulaşabilmelidir. Azınlık statüsünün böyle bir avuç insana tanınması ve eğitim vb. gibi alanlarda özel koruma önlemlerinin alınması, devletin kaynaklarının ölçüsüzce zorlanması anlamına geleceğinden, böyle durumlarda harcanan çaba ile sağlanacak yarar arasında makul bir oran olması aranacaktır. Buna karşılık, azınlık grubu çoğunlukla neredeyse başabaş gelecek kadar kalabalık da olamayacaktır. Yoksa, bir azınlık-çoğunluk ilişkisinden değil, birarada yaşamaya zorunlu kalan toplumlardan söz etmek daha doğru olur. Bu arada, azınlık grubunun ülkedeki coğrafi dağılımının önemli olmadığını, örneğin ABD'deki siyahların kimi bölgelerde çoğunluğu sağlamasının onların bir azınlık olduğu gerçeğini değiştirmeyeceğini de eklemek gerek.

Üçüncü olarak, söz konusu azınlık grubunun ülkede başat (dominant) olmaması gerekir. Öyle sayıca azınlıkta kalan gruplar vardır ki, korunmaları şöyle dursun, ülkenin çoğunluğunu onlardan korumak gerekebilir. Örneğin Güney Afrika Cumhuriyeti'nin % 20'sini oluşturan beyazlar değil, onlardan geri kalan % 80 nüfusu oluşturan Bantular azınlık kavramına girmektedir. 1970'lerde Burundi'deki 600.000'lik Tutsi "azınlığı", elindeki modern silahlardan yararlanarak silahsız bir çoğunluk olan 3 milyonluk Hutu kitesini ortadan kaldırmaya girişmiştir.

Dördüncü olarak, ancak söz konusu ülkenin yurttaşı olan kişiler azınlık kavramına girebileceklerdir. Başka ülkenin uyrukları, örneğin yabancı işçiler azınlık değil, apayrı bir kavram olan "yabancı" statüsünde kişilerdir.

Beşinci olarak, bu ülke yurttaşlarının kendi devletlerine sadakatla bağlı olmaları, ayrılarak başka devlet kurma gibi onu parçalayacak eylemlerden kaçınmaları gerekmektedir. Birleşmiş Milletler İnsan Hakları Komisyonu'nun kurmuş olduğu Ayrımların Önlenmesi ve Azınlıkların Korunması Alt-Komitesi (Bu kuruluş bundan sonra yalnızca "Alt-Komite" diye anılacaktır), azınlıkların uluslararası korunması amacıyla yapılacak azınlık tanımına beşinci oturumunda bu noktayı da eklemiş bulunmaktadır.

Bu nesnel ölçütlerin yanı sıra, altıncı olarak öznel bir ölçütü de getirmek gerekmektedir. Bu da "azınlık bilinci"dir. Ortak ayırıcı özellikleri olan ve sayıca azınlıkta olan bir grup, ancak bu özelliklerini ve niteliklerini korumak ve sürdürmek isteğine sahipse azınlık olarak anılabilir. Nasıl sınıf bilinci olmadan sosyal sınıf olmazsa, azınlık bilinci olmadan azınlık da olmaz.

Son olarak, azınlığın kendini azınlık olarak görmesinin de yetmeyeceğini, çoğunluğun da onu öyle görüp, buna uygun olarak davranmasının gerekli olduğunu söylemek gerekecektir. Diğer bir deyişle, azınlık kavramı, ancak kendisine uygulanan bir "baskı" varsa meydana çıkabilecektir. Baskı ögesinin nesnel olarak bulunmadığı yerde azınlık kavramından değil, "farklı grup" kavramından söz etmek daha doğru olacaktır.³

3 Altıncı ve sonuncu öğelerin birbirinin yerine geçebileceği düşünülebilir. Güçlü bir azınlık bilincinin baskıyı doğuracağı, ayrıca baskının da azınlık bilincini tahrik edeceği ileri sürülebilir. Yani, güçlü bir azınlık bilincinin bulunması durumunda,

Azınlık kavramı üzerindeki tartışmalar kısa olarak böylece özetlenebilir. Bununla birlikte, kavram ilk ortaya çıktığı zamandan bu yana değişimler geçirdiği için, bu değişiklikleri bilmeden yapılacak bir tanım fazla bir şey anlatmış olmayacaktır. Çünkü yalnızca bugünkü durumu yansıtmakta olacaktır. Nitekim uluslararası azınlıklar konusunda önemli bir uzman olan Capotorti, Birleşmiş Milletler (BM) için hazırladığı raporda önerdiği tanıma⁴ verirken "Özel Raportör, önerdiği tanımın amaç bakımından sınırlı olduğunu vurgulamak istemektedir. Tanım, yalnızca Sözleşmenin 27. maddesi uygulaması gözönünde tutularak yapılmıştır" demektedir. Burada adı geçen sözleşme, BM çerçevesi içinde 1966'da yapılan Medeni ve Siyasal Haklar Uluslararası Sözleşmesi'dir. Oysa, azınlıkların korunmasıyla ilgili uluslararası metinlere daha 16. Yüzyılda rastlanmaktadır.

gerçek bir baskının bulunması şart mıdır? Diğer yandan, baskı yapıldığı duygusu, böyle bir baskı gerçekte yoksa bile, bir azınlık yaratmaya yetmeyecek midir? Bu yalnızca kuramsal bir soru değildir. Örneğin Fransa'daki Brötonlar ve Korsikalılar için pratikte de sorulabilir. Fakat, bir kez, özelliklerini koruma isteği biçiminde ortaya çıkan bir azınlık bilincinin mutlaka çoğunluğun baskısını doğurması şart olmayabilir (Örneğin, İstanbul'da Polonezköy sakinlerinin durumu). İkincisi, eğer minimum bir nesnel ve gerçek baskı yoksa, bir grubun genelinde azınlık bilinci uyanması beklenmemelidir. Bir toplumda halk arasında milliyetçilik duygusu uyanmadan o toplumun seçkinleri arasında milliyetçilik ideolojisinin uyanması durumunda nasıl bu ideoloji bir milliyetçilik hareketinin ortaya çıkmasına yetmez ve seçkinlerin (bazen bireysel teröre dönüşen) bir fikir cimnastiği halinde kalırsa, aynı şey azınlık grubu için de söz konusu olur ve "Brötanya Kurtuluş Ordusu" ve "Korsika Bölgeci Hareketi" örneklerinden ileri gidemez (Milliyetçilik hareketinin oluşması için milliyetçi duygu ve milliyetçi ideoloji ikilisinin birarada bulunması gereği üzerine bkz. Baskın Oran, *Az gelişmiş Ülke Milliyetçiliği, Kara Afrika Modeli*, 2. baskı, Işık Yayıncılık, Ankara, 1980, s. 27-29).

- 4 "Başat-olmayan bir durumda olup, bir devletin geri kalan nüfusundan sayısal olarak daha az olan, bu devletin uyruğu olan üyeleri etnik, dinsel ve dilsel nitelikler bakımından nüfusun geri kalan bölümünden farklılık gösteren ve açık olarak olmasa bile kendi kültürünü, geleneklerini ve dilini korumaya yönelik bir dayanışma duygusu taşıyan bir grup" (*Capotorti Raporu*, para. 568).

II – AZINLIKLARIN ULUSLARARASI KORUNMASI TARİHÇESİNDE BATI TRAKYA AZINLIĞININ YERİ

A– ONDOKUZUNCU YÜZYIL'A DEK ULUSLARARASI DÜZEYDE AZINLIKLARIN KORUNMASI

Eğer azınlık kavramı yabancıları da içerseydi, bu korumayı Onaltıncı Yüzyıl'a değil, antik çağlara kadar götürmek olabilirdi. Yunan sitelerinde Proksenos adı verilen ve bugünkü konsoloslara benzer işlevler gören kamu görevlilerinin yanı sıra, yabancıların haklarını korumakla uğraşan Polemarkos'lar ve Xonodikoi'ler bulunmaktaydı. Roma'da da bir yabancı, yasalara saygılı olmak koşuluyla İmparatorluğun herhangi bir parçasında *hospitium privatum* kurumundan yararlandığı için, tanrıların koruması altında varsayıldı.¹ Fakat azınlık tanımının önemli bir ögesi olan yurttaşlık, antik dünyada sayılı kişilere tanındığı, bu kişiler de egemen sınıfların üyelerinden oluştuğu için bunların içinde ezilen bir grup, yani bir azınlık oluşması ve dolayısıyla bu azınlığın korunması diye bir sorun ortaya çıkmadı.

Batı Roma'yı yıkan Vandal akınlarının o zaman bilinen dünyayı içine sürüklediği korkunç karmaşa durumunda yani Karanlık Çağlar'da insanlar akın akın gelen yağmacı kabilelerden mallarını ve çoğu zaman da canlarını korumakla uğraştılar. Onları saldırganlardan koruyacak hiçbir siyasal otorite kalmamıştı. Ortada kurum olarak bir tek ayakta kalabilen, Kilise idi. Belirli bir miktar malı olan, o karmaşa içinde okuma-yazma bilen tek grubu (papazları) içeren, kısacası o hengâmede belirli bir düzeni koruyabilen tek kurum olan Kilise, boşluk içinde çırpınan insanların sığındıkları biricik yer oldu.

Karanlık Çağlar'ı izleyen dönem olan Orta Çağ'da Kilise'nin tartışılmaz gücü ve başatlığı büyük ölçüde bundan kaynaklandı. Karanlık Çağlar'ın etkisi insanları, o sırada tek sağlam yatırım gibi gözüken Ahret kavramına sarılmaya götürdü. Dünyada olmayan bir güvenceyi Ahret'te edinmenin yolu ise Kilise'ye bağış yapmaktan, hatta mallarını ölünce Kilise'ye bırakmaktan geçiyordu. Böylece Kilise hesapsız ölçüde mal-mülk sahibi oldu. Bir dönemde Fransa'daki Kilise mülkiyeti tüm toprakların % 70'ine ulaştı. Doğal olarak Kilise'nin siyasal gücü de ekonomik gücüyle elele yükseldi. Karanlık Çağlar'ın yokettiği siyasal otorite Orta Çağ'da ancak atomize bir biçimde (feodal beyler) ortaya çıkabildiğinde, toplumun tek ve tartışılmaz egemeni Kilise olarak belirdi. Kilise'nin ideolojisi olan Hıristiyan dini de toplumun tutunum² ideolojisi olarak ortaya

1 Rudesco, a.g.y., s. 26.

2 "Tutunum" sözcüğü, bir topluluğun oluşabilmesi için üyeleri arasında bulunması gereken bağların bütünü olarak tanımlanabilir. *Cohesion* kavramının Türkçe'de kabul edilmiş bir karşılığı bulunmadığı için, bireylerin topluluk içinde kendilerine benzeyenlerle kaynaşmak, böylece daha güçlü olmak ve kendilerini daha güçlü hissetmek biçiminde duydukları gereksinmeyi "tutunum" sözcüğüyle karşılamak uygun olacaktır. Tutunum konusunda daha fazla bilgi için bkz. Oran, a.g.y., s.20-27.

çıktı. Engizisyon mahkemeleri bu ideolojinin tartışılmaz kılınmasında önemli rol oynadı.

Siyasal bir parçalanmışlık yanında tam bir dinsel bütünlük gösteren Orta Çağ'da da azınlıkların korunması diye bir sorun yoktu. Çünkü, bu tutunum ideolojisinin tartışılmaz biçimde topluma egemen olması ve hiçbir çatlağa izin vermemesi, ortaya azınlık diye bir kavramın çıkmasını engellemekteydi. Gerçi Yahudiler fiilen bir dinsel azınlık grubuydu ama, seslerini duyuracak güçten tamamen yoksun olduklarından, böyle bir azınlığın fiili varlığı "azınlık kavramı"nın ortaya çıkması açısından birşey ifade etmiyordu. Bu kavramın oluşabilmesi için Vatikan'a karşı çıkacak bir Luther'in afarez kağıdını yakabilecek ortamı ancak 1520 yılında bulabilmesi yüzünden, Onaltıncı Yüzyılı beklemek gerekecektir.³

Reform Hareketi ve Azınlık Kavramının Uluslararası İlişkilere Girişi

İşte, azınlık kavramı bundan sonra doğdu. Reform hareketinin yeraldığı ülkelerde çeşitli dinsel önderler (Cenevre'de Calvin, İsviçre'de Zwingli, Almanya'da Melancton) ortaya çıkarak ülkelerinin dinsel bakımdan Katolik Kilisesi'nden bağımsız olduklarını ilan ettiler. Artık Avrupa'da insanların dinini Vatikan değil, cujus regio, ejus religio (hangi ülkedense, o dinden) ilkesinin uygulanmasıyla, Kral saptamaya başladı. Katolik ve Protestan ülkeler bir yandan birbirlerini "imana getirmeye" ve bunun için de bitmez tükenmez din savaşları yapmaya, bir yandan da kendi sınırları içinde bulunan karşı mezhepten insanlara (yani, dinsel azınlıklara) eziyet etmeye başladılar. 1560'dan 1648'e kadar çok kan akıtan bu "Din Savaşları" ve eziyetler sonunda taraflar nihayet dinsel azınlıkların ortadan kaldırılmasının olanaksız olduğunu gördüler ve bu insanları kendi çıkardıkları belgelerle koruma altına aldılar. Sonradan, tutunum ideolojisi alanında din'in yerini alacak olan milliyetçilik'in yaratacağı yeni dönemde "ulusal" azınlıkların korunması için yapılacak olan antlaşmaların tipik bir prototipini oluşturan Nant (Nantes) Fermanı (1598) bu koruma belgelerinin ilkiydi. Katolik Fransa, ülkesindeki Protestan uyruklar için saray ve Paris dışında vicdan ve din özgürlüğü, medeni ve siyasi hak eşitliği, memuriyetlere atanma, kendi dininden yargıçlar tarafından yargılanma vb. gibi haklar tanımaktaydı.

Fakat bir noktada, Nant Fermanı ileride Ondokuzuncu Yüzyıl'da ulusal azınlıklara verilecek haklardan daha da ileriye gitmiş, dinsel azınlığa güven içinde yaşayacakla-

3 Luther'den önce birçok Luther'ler çıkmış ve Kilise'nin rezalet ve yolsuzluklarına karşı dikilmişlerdi ama, Vatikan'a karşı kendilerini destekleyecek bir kral-burjuvazi koalisyonu henüz tam oluşmadığı için, onlar afarez kağıdını değil, Kilise onları yakmıştı. Luther ortaya çıktığında bu koalisyon artık kendisinden üstün bir kurum kabul etmeyen ve adına "mutlakiyetçi krallık" denilen yepyeni bir siyasal birim kuracak kadar güçlenmişti. "Mutlakiyetçi krallık" ve dolayısıyla "ulus" kavramlarının gelişimi için bkz. Oran, a.g.y., s. 33-42.

rı bölgeler ihvan etmişti. Oysa Reform hareketini, dolayısıyla da dinsel azınlıklar kavramını olanaklı kılmış olan mutlakiyetçi krallık, siyasal düzenin dinsel düzenle eşanlamlı olduğu bir toplumda dinsel azınlıkların bu denli bağımsız olmasına izin vermeyecek kadar güçlenmişti. Nitekim, Ferman'ın Güneş-Kral tarafından 1685'te geri alınması bunu gösterdi. Fransa'da dinsel özgürlüğün sağlam olarak yerleşebilmesi, ancak din'i tutunum ideolojisi olmaktan çıkararak yerine milliyetçiliği getiren evrensel bir olayla, 1789 devrimiyle olabilecekti.

Bununla birlikte dinsel azınlıkların korunmasına ilişkin gelişmeler durmadı. İki tür gelişme oldu. Birincisi, Transilvanya'daki Protestanların dinsel özgürlüğünü güvence altına alan ve 1606'da Viyana'da Macaristan Kralı ile Transilvanya Prensi arasında yapılan antlaşma cinsinden uluslararası metinlerle bir ülkedeki azınlıklar güvence altına alındı. Fransa ile Kutsal Roma-Germen İmparatorluğu ve müttefikleri arasında yapılan ünlü Vestfalya Antlaşması (1648) bu türdendi. İkinci olarak, savaş sonunda bir ülkeden diğerine geçen bir toprak üzerinde yaşamakta olup, artık dinsel azınlık durumuna düşmüş olan insanları koruyacak antlaşmalar yapılmaya başlandı. 1660'ta İsveç'le Polonya arasında imzalanan Oliva Antlaşması ile ilk örneğini gördüğümüz bu tür azınlık koruma anlaşmaları bundan sonra azınlık gruplarını status quo ante bellum (savaş öncesi durum) ilkesine göre korumaya devam etti ve Ondokuzuncu Yüzyıl'da da yeni kurulan veya toprağını genişleten ülkeleri bağlamakta büyük devletler tarafından kullanıldı.⁴

Osmanlı İmparatorluğu'nda Durum : Millet Sistemi

Avrupa mezhep savaşlarıyla uğraşırken, Güneydoğu'da farklı dinden bir imparatorluk güçlenerek kıtanın ortalarına kadar gelmişti. Çok-mezheplilik bir yana, Osmanlı İmparatorluğu çok-dinli bir imparatorluktu. Özellikle İstanbul'un alınmasından sonra gittikçe artan bir hızla topraklarına Hıristiyanların yaşadıkları bölgeleri katan bu imparatorlukla Hıristiyan Avrupa'nın bu açıdan olan ilişkileri, daha birtakım konuların yanı sıra azınlıkların korunması konusunda da önemli gelişmelere sahne oldu.

Avrupa ile Osmanlı İmparatorluğu arasında söz konusu olabilecek bir azınlık sorunu, Avrupa'nın kendi içindeki bir azınlık sorunundan çok farklıydı. Bu farklılık yalnızca din farkının mezhep farkından daha köklü olmasından gelmiyordu. Bölgelerin farklı oluşu da önemli değildi. Önemli olan, bu iki ayrı dinin apayrı uygarlıklara ve dolayısıyla apayrı dünya görüşlerine yol açmış olmasıydı. Bu farklı uygarlıklardan Avrupa zaten Orta Çağ'dan yeni çıkmıştı ve haçlı esprisiyle doluydu. Bununla birlikte,

4 Bu antlaşmalar için bkz. C. A. Macartney, *National States and National Minorities*, Oxford University Press, London, 1934, chapter V (Bu kaynak, 1968'de bir kez daha yayımlanmıştır: New York, Russell and Russell); Detchko Karadjov, *Difficultés pour La Solution Satisfaisante du Problème des Minorités*, Imprimerie de la Cour, Sofia, 1929, s. 5; Rudesco, a.g.y., s. 29. Bagley, a.g.y., s.65-66; *Capotorti Raporu*, s. 1-2.

burada söz konusu olan Osmanlı İmparatorluğu'ndaki sistem olduğuna göre, konuyu bu İmparatorluk açısından ele almak gerekiyor.

Çok-dinli Osmanlı İmparatorluğu'na egemen olanların dini, Müslüman olanlarla olmayanlar arasında kesin bir ayırım gözeten ve bunların sürekli olarak çatışma halinde bulduklarını varsayan İslam diniydi. Marksizmin sınıf kavgası kuramına benzer biçimde, Dar-ül Harp, Dar-ül İslam tarafından fethedilene kadar bu mücadele sürecekti. Peki, fethedilen yerlerdeki Hıristiyanların statüsü ve onlara yapılacak muamele nasıl olacaktı? Osmanlı İmparatorluğu Müslüman olmayan tebasını hiçbir zaman, ne kuramda ne de uygulamada, Müslüman tebasına eşit saymadı; ona her zaman yukarıdan baktı. Bununla birlikte, madalyonun öbür yanını çevirince, Osmanlıların düzeni, Avrupa'nın azınlıklara günümüze dek tanıdığı azınlık haklarının ve statüsünün karşılaştırma kabul etmeyecek kadar üzerindeydi. Bir kez, bütün ekonomik rasyoneli savaşla durmadan yeni yerler alarak genişlemek üzerine kurulmuş olan ve bütçesi esas olarak savaş ganimetleri, haraçları ve vergilerine dayanan (yani durmadan savaşmak zorunda olan) bir imparatorlukta Müslüman olmayanların askerlik yükümlülüğünden başışık tutulmuş olması, bunların iş-güçleri başında (ve de sağ) kalarak zenginleşmelerine yol açtı. İkincisi, biraz da Muhammed'in yalnız dinsel değil, aynı zamanda siyasal önder olması sonucu, Kur'an yalnız ahretle ilgili değildi. Ahret işleri kadar dünya işleri konusunda da bir kurallar bütünü getirmekteydi.

Bu kurallardan birisi de, yukarıda sözü edilen ve Müslüman olmayanların Müslüman teba ile karışmasını ve bir tutulmasını önleyen espiyeydi. Bu nedenle, Osmanlılar Müslüman olmayanları kendilerine karıştırmadılar ve kendileriyle bir tutmadılar. Fakat Avrupalıların Hıristiyan olmayanlara (Yahudilere) çağlar boyu yaptıkları gibi onları getto'lara kapayıp zaman zaman pogrom'larla yok da etmediler. Bugün en güçlü ve sağlam ulusal devletlerin yapmaya yanaşmadığını yapıp, "Ermeni Milleti", "Rum Milleti" ve "Yahudi Milleti" adı altında, Müslüman olmayan azınlıklara 1454 yılında yani Avrupa'da daha henüz Reform yapıp azınlık kavramı bile ortaya çıkmadan azınlık grubu statüsü tanıdılar. Bunların gelenek ve göreneklerini sürdürmesine, yalnız kendilerini ilgilendiren yasalar yapıp uygulamasına, hatta "Millet Başı"lar aracılığıyla vergi toplamasına ve istemlerini her an bunlar aracılığıyla Saray'a yansıtmalarına izin verdiler. Hem de bu ayrıcalıklar, Avrupa'daki gibi mücadele sonucu zorunlu olarak verilmedi; Ber'at adı verilen fermanlarla İstanbul alınır alınmaz tek yanlı olarak verildi. Bu Ber'atlara dayanan Millet Başı'ların sahip kılındıkları yönetim, denetim, yargı, maliye ve din alanındaki yetkiler bir de bu azınlıkların örgütlenmiş ve yönetimce tanınmış kamu hukuku tüzel kişileri olmaları olgusuyla birleşince, Osmanlı düzeninde azınlıkların (hele o devir için) olağanüstü nitelikte koşullardan yararlanmalarına yol açtı.⁵ Özet olarak devletin bütünlüğünü tehlikeye sokmadıkça, Osmanlı İmparatorluğu'ndaki azınlıkların özellikle kendi devirlerine göre huzur içinde yaşayacak koşullara sahip olmuş oldukları rahatça söylenebilir.

5 Günümüzde bile hiçbir ulusal devletin, apayrı bir bilinç aşılmasını diye, azınlıklara grup statüsü yani tüzel kişilik tanımaya yanaşmadığı akılda tutulacak olursa, Os-

Azınlıkların Bir Büyük Devletçe Korunması Dönemi ve "Doğu Sorunu"

Uluslararası ilişkileri etkileyecek düzeyde görülen ilk azınlık koruması, bir büyük devlet tarafından yapılan girişimler yoluyla korumadır ve Osmanlı İmparatorluğu'nun durumu bu konuda en iyi örnek-olayı oluşturmaktadır.

manlıların azınlıklar konusundaki bu liberal tutumları daha iyi anlaşılır. Bu tutum, istenirse, kimi Avrupalı yazarların yaptığı gibi "bir fethediciler ve fanatikler ulusunun [Hıristiyan] Reaya'ya duyduğu derin tiksinti" olarak açıklanabilir (Dragoljub Krstitch, *Les Minorités, L'Etat et La Communauté Internationale*, Paris, Librairie Arthur Rousseau, 1924, s.51). Bununla birlikte, eğer sorun biraz daha az heyecanlı, fakat biraz daha bilimsel olarak ele alınmak istenirse, Osmanlıların, Kur'an'ın hükümlerini uygulamak dışında, azınlıklarına hele Avrupa'ya oranla bu denli haklar tanıma nedenleri şöyle sıralanabilir: *Birincisi*, Fatih, Hıristiyanlık dünyasındaki çatlağın farkındadır ve bundan yararlanmak istemektedir. Bir yandan Ermenileri gözetirken, diğer yandan Fener Rum Patrikhanesi'ni Vatikan'daki Papa'ya karşı oynamak amacını gütmektedir. *İkincisi*, iletişim ve ulaşım araçlarının pek yavaş olduğu bir dönemde ve Roma İmparatorluğu gibi çok geniş alanlarda çok farklı kültürde insanları içinde toplayan İmparatorluklarda, bütün bu farklı insanları dırıltı çıkarmadan yönetmek için en iyi (ve herhalde tek) yöntem, yerel yönetim ilkesidir (zaten esas olarak Romalılar İsa'yı, Yahudiler sorun çıkarmasın diye ve Yahudi cemaatının baskıları sonucu çarımha germişlerdir). Osmanlılar, sadakalarından emin oldukları sürece, ki bu hakların verildiği dönemde bundan kesinlikle emindirler, çok farklı kültürdeki tebayla teker teker uğraşmak yerine bir tek Millet Başı ile görüşmeyi daha akılcı bulmuşlardır. Zaten, İmparatorluğu yöneten Şeriat ilkelerinin Müslüman-olmayan teba için de geçerli kılınması uygulamada olanaksız bir şeydir. *Üçüncüsü*, şurası bir gerçektir ki, Osmanlılar bu hakları verirken, bu dinsel azınlıkların birgün sırf bu haklar sayesinde ulusal azınlıklar haline dönüşeceklerini ve ayrılarak İmparatorluğu dağıtacaklarını hiçbir zaman (ve doğul olarak) hesap etmemişlerdir. Yönetim güçlü oldukça iyi işleyen Osmanlı azınlıklar sistemi, rasyoneli karşılaştırma kabul etmez biçimde daha sağlam olan Avrupa ekonomik sistemi geliştikçe güçlenen Avrupa devletleri karşısında İmparatorluğun içinde ve dış ilişkilerinde en büyük zayıflık noktası olmuştur. *Dördüncüsü*, Avrupa'da farklı mezhepler iktidara rakip olarak ortaya çıktıkları için, diğer mezhepten olanı bastırmak yalnız dinsel değil, aynı zamanda (ve temelde) siyasal zorunluluk olarak belirmiştir. Osmanlılarda Müslüman-olmayan birinin iktidarı paylaşması söz konusu değildir. Bu nedenle, haklar daha bir rahatlıkla verilmiştir.

Bununla birlikte, şunlar eklenmezse Osmanlı İmparatorluğu'na haksızlık yapılmış olunacaktır: *Bir kez*, Osmanlılarda mühtediler (yani dinlerini değiştirip Müslüman olanlar), özellikle Yahudi dinindeki durumun tersine, çok makbul kişilerdir. İslam'ı kabul eden birisi, dinsel, etnik vb. kökeni ne olursa olsun, Padişahlık hariç (bu makam, çok sayıda Türk-olmayan kadın almak nedeniyle bizzat kendisi çok yüksek oranda "yabancı kan" taşıyan Osmanlı hanedanının tekelindedir), iktidarın en yüksek noktasına kadar rahatça çıkabilmektedir. Bunun, başta Sokullu, yüzlerce örneği vardır. *İkinci* olarak, Avrupa'da farklı mezhepten olanlara yapılmış olan baskıların kökeni siyasaldır ama, Yahudilere yüzyıllar boyu yapılanları siyasal nedenle açıklamak zordur. Yahudilerin en aşağılık koşullarda, çoğu zaman ölüm korkusu içinde yaşamaları, doğrudan doğruya, Kilise'nin faizle para verme işlemini Katoliklere yasakladığı bir dönemde Yahudilerin bu yolla zengin olmalarının göze batmasındandır. Aynı durum Osmanlı İmparatorluğu'nda söz konusu olduğu halde, Avrupa'daki antisemit hareket burada görülmemek bir yana, İspanya'dan kaçanlara yerleşme izni verilmiştir.

Osmanlı Türklerinin duraklama dönemine rastlayan Onyedinci Yüzyıl ile gerileme döneminin başladığı Onsekizinci Yüzyıl'da kimi Avrupa devletlerinin Osmanlı İmparatorluğu ile yaptıkları birtakım antlaşmalar, İmparatorlukta Hıristiyan azınlıkların korunması sorununu uluslararası düzeye aktardı.⁶

Doğal olarak, Osmanlılar Avrupa'da ilerlerken böyle bir azınlık koruma sorununun ortaya çıkması olanaksızdı. Avrupalılar kendilerini korumakla uğraşıyorlardı. Avusturya ile imzaladığı Zitvatorok Antlaşması'ndan (1606) sonra Osmanlı İmparatorluğu'nun eski gücünü yitirmiş olarak ortaya çıkışından sonradır ki, Avrupalılar "[azınlıkların korunmasına ilişkin] iç rejimin yeterince tatmin edici olmadığı"na⁷ karar vererek Hıristiyan azınlıkların bir de uluslararası güvencelere kavuşturulması için çabalar harcamaya başladılar.

Bu çabaların ilki, Zitvatorok'tan hemen sonra gene Avusturya ile imzalanan 1615 antlaşmasının 7. maddesinde somutlaştı. Buna göre, "hangi ülkenin uyuğu olursa olsun", Katolikler dinsel özgürlüğe sahip olacaklar ve kiliseler kurabileceklerdi. Bu deyim sayesinde yalnız Avusturya veya başka bir ülkenin uyruları değil, Osmanlı uyuğu olan Katolikler de güvenceye kavuşmuş oluyor, böylece İmparatorlukta Hıristiyan azınlıkların uluslararası bir ikili antlaşma ile korunması devri başlıyordu⁸. Karlofça Antlaşması'nın (1699) 13. maddesi daha ileri gitmekte ve "Hazreti İsa dininde olup Rum papaya mensub olan rahiblerin" (yani Katolik papazların) görevlerini rahatça yapabilmelerinin yanı sıra, "Müşarünileyh Roma İmparatorunun büyük elçisi asitanei seadetime geldikde ayınlerine ve Kudsü Şerifde vaki ziyaretgâhlarına müteallik siparişlerini ilâm eyleye" diyerek Polonya elçisinin Padişah nezdinde Katoliklerin din sorunları konusunda girişim yapabilmesine de izin veriyordu⁹.

İmparatorlukta Katolik azınlıkları bu sefer bir yabancı elçinin (yani devletin) fiilen karışarak koruması dönemini başlatan Karlofça Antlaşması'ndan sonra Pasarofça (1718)¹⁰ ve Belgrad (1739)¹¹ gibi antlaşmalarda yinelenen bu hüküm Rusya ile yapılan Küçük Kaynarca Antlaşması'nda (1774) doruğuna ulaştı.

6 İlk kapitülasyon Onaltıncı Yüzyıl'da verilmiş olmakla birlikte, kapitülasyonlar, İmparatorlukta azınlıklara değil, birtakım devletlere ve onların uyrıklarına (yani 'yabancılar'a) ayrıcalık tanıdığı için azınlıkların korunması sorunuyla karıştırılmamalıdır.

7 Krstitch, a.g.y., s. 79'dan Spalaikovitch, *Bosnie et Herzegovine*, Thèse, Paris, 1878, Introduction.

8 Rudesco, a.g.y., s. 28'den F. Duparc, *Recueil des traités et actes diplomatiques de la Porte*, s. 79-80; Krstitch, a.g.y., s. 48.

9 Nihat Erim, *Devletlerarası Hukuk ve Siyasi Tarih Metinleri*, Cilt I, TTK Basımevi, Ankara, 1953, s. 32.

10 Md. 11. Bknz. aynı yapıt, s. 66-67.

11 Md. 9. Bknz. aynı yapıt, s. 86.

K.Kaynarca'nın 7. maddesi, o güne dek yalnızca Katoliklerle sınırlı kalmış olan korumayı, "Devlet-i Aliye'miz teahhüd ider ki Hıristiyan diyanetinin hakkına ve kiliselerine kaviyyen sıyanet ide"¹² diyerek ilk kez bütün Hıristiyanların din işlerini ve kiliselerini koruma biçiminde genişletiyordu. Böylece İmparatorlukta o zamana dek yalnızca Osmanlı kamu hukukunun, yani Millet sisteminin verdiği güvencelerle korunan Ortodokslar da uluslararası koruma altına alınıyorlardı.

Antlaşma diğerlerinden çok öte bir önem taşımaktaydı. Bu önem yalnızca Rusya'nın Osmanlı İmparatorluğu'nun eski bir düşmanı ve sınırdaşı oluşundan değil, Osmanlı İmparatorluğu'nun barut fıçısı olan Balkanlardaki Yunanlılar ve Bulgarlar gibi Ortodoks oluşundan, üstelik ikincisi ile etnik yakınlığı bulunuşundan gelmekteydi. Zaten Küçük Kaynarca'dan sonra Rusya durmak bilmeksizin İmparatorluğun içişlerine karışmaya, elçisi de 7. maddenin izin verdiği gibi "her ihtiyaçda gelerek" Balkanların ve dolayısıyla Boğazların Rus egemenliğine girmesi için uğraşmaya başladı.

İşte, azınlıkları koruma gerekçesiyle başlatılan bu girişimler, Osmanlı İmparatorluğu üzerine oynanan büyük bir oyunun perdelerini açtı: Doğu Sorunu (Question d'Orient). Artık Rusya bundan sonra aynı bahaneyle sürekli olarak Boğazları ele geçirmeye ve "hasta" İmparatorluğu yıkarak büyük payı kendine almaya çalışacak, bu önemli deniz yolunun ve bölgenin Rusya karşısında kendilerine muhtaç zayıf bir elde kalmasını yeğleyen İngiltere ve Fransa da sürekli olarak bu oyunu bozarak kendi amaçlarını gerçekleştirmeye çalışacaklardır. Nitekim, Mısır sorunu yüzünden Babıali çaresizliğe düşüp 1833 Hünkâr İskelesi Antlaşması ile Rusya'ya yaklaşınca, bu iki ülke oldu bittiyi zor önlemişlerdir.

Küçük Kaynarca Rusya açısından kolay ele geçecek bir antlaşma değildi ama, dikkat edilirse, yalnız Katoliklerin değil, diğer Hıristiyanların, bu arada Ortodoks azınlıkların dinsel haklarını güvenceye alırken bu hakların herhangi bir yabancı ülke (Rusya) tarafından korunacağını açık açık belirtmiyordu. İşte Prens Mençikof 1851'de bunu sağlamak veya savaş çıkarmak görevi ile İstanbul'a gönderildi. Kudüs'te Ortodokslara birtakım ayrıcalıklar tanınmasını, ayrıca Ortodoks Osmanlı uyruklarının Rusya'nın korunması altında olduğunun Babıali tarafından açıkça belirtilmesini istedi. Uzun görüşmeler sonunda özellikle ikinci isteğin kabulüne olanak görülemeyince Rus ordusu harekete geçti. İngiltere ve Fransa hemen araya girdiler. Rusya'nın böyle bir istekten vazgeçmesi karşılığında Osmanlı İmparatorluğu'nun da ülkedeki yurttaşların eşitliğini tanımasını, Hıristiyanlara eşit işlem yapmasını, karma mahkemeler kurmasını, Hıristiyanlardan haraç almamasını istediler. Böyle bir arabuluculuğu Rusya'nın reddi üzerine ona karşı savaş da açtılar. Kırım Savaşı sonunda Paris Antlaşması (1856) yapıldı.

12 Aynı yapıt, s. 124.

B – ONDOKUZUNCU YÜZYIL SİSTEMİ İÇİNDE YUNANİSTAN'DAKİ MÜSLÜMAN AZINLIKLARIN KORUNMASI

1– Ondokuzuncu Yüzyıl Sistemi: "Büyük Devletler"ın Kollektif Koruması Dönemi :

Ali Paşa, Paris görüşmelerine daha önce 1839 Gülhane Hattı Hümayunu'nda ilan edilmiş olan eşitlik ilkelerini bu kez azınlık ve yabancılara uzun atıflar yaparak yineleyen İslahat Fermanı ile gitti. Antlaşmanın 9. maddesi Padişah'ın "kavmiyet ve diyanet ayırmayarak" Hıristiyan halkın da haklarını teyid eden bir ferman yayımladığını belirtiyor ve diğer imzacı tarafların "işbu tebliğin kadr-i âlisini isbat ve te'yid" ettiklerini ilan ediyordu.¹³

Paris Antlaşması'nın özelliği, o zamana dek tek bir devletle yapılan (Avusturya, sonra Rusya) antlaşmalarla güvence altına alınan Hıristiyan azınlıkların bundan sonra Avrupa Ahengi'nin, yani Batılı ülkelerin kollektif koruması altına bırakıldığını, açık açık olmasa bile, zımnen ilan etmesiydi.¹⁴

Osmanlı İmparatorluğu artık, antlaşmanın imzacıları olan Fransa, B.Britanya, Avusturya, Prusya ve Sardinya'ya sorumlu sayılırdı. Böylece antlaşma, Osmanlı İmparatorluğu açısından, Ondokuzuncu Yüzyıl'ın azınlıkların uluslararası korunması konusunda getirdiği yeni özelliklere bir geçiş oluşturdu.

Napolyon'un altüst ettiği Avrupa haritasını yeniden çizmek için 1815'te Avusturya, Fransa, B.Britanya, Portekiz, Prusya, Rusya ve İsveç'in katılımıyla toplanan Viyana Kongresi, azınlıkların korunması konusunda yeni bir dönemin habercisi oldu. Rusya, Prusya ve Avusturya arasında bölünmüş olan Polonya ulusu için "milliyetlerinin korunmasını güvence altına alacak kurumların" sağlanması hükmünü getiren 1. madde ilk kez olarak, dinsel azınlıkların korunması yanı sıra "ulusal" azınlıkların da korunmasının ilk örneğini vermekteydi. Napolyon işgallerinin bütün Avrupa'ya yaydığı 1789 tohumları filizlerini veriyor ve azınlıkların korunması alanında dinsel azınlıkların korunmasından sonra ikinci bir dönem açılıyordu: Ulusal azınlıkların korunması dönemi. Benzer hükümler, Ayastefanos Antlaşması'nın (1878) Osmanlı İmparatorluğu'nu yok etmesini engellemek için toplanan Berlin Antlaşması'nda (1878) da yinelenildi. "İhtilaf-ı din ve mezhep hiç kimse için hukuk-u mülkiye ve politikiyeden istifadede" engel oluşturmayacak, memuriyet ve sanat yapılmasını önlemeyecek, yerliler ve yabancılar dinlerini uygulamaktan ve manevi önderlerini izlemekten yoksun bırakılmayacaklardı. Bu hüküm Osmanlı İmparatorluğu'ndan ayrılan ülkelerin her biri için yinelenmekteydi. Bulgaristan için 5. madde, Karadağ için 27. madde, Sırbistan için 35. madde, Romanya için de 44. madde aynı medeni ve siyasal haklar verme zorunluğunu getirdi¹⁵

13 Aynı yapıt, s. 346.

14 Krstitch, a.g.y., s. 181.

15 Erim, a.g.y., s. 402-424.

Böylece, Ondokuzuncu Yüzyıl'ın azınlıkların korunması konusunda getirdiği yenilikler ortaya şöylece çıkmaktadır: Birincisi, daha önceki azınlık koruma antlaşmaları azınlığın yaşadığı ülke ile azınlığa sahip çıkan ülke arasında yapılmakta, yani bunlar genellikle ikili antlaşmalar olmaktadır. Yeni antlaşmalar artık çok taraflı olup, azınlığın yaşadığı ülkenin katılması ile (bazen de onsuz) yapılmaktadır. Birinci durumda bu ülke diğerlerine karşı sorumlu olmakta, ikinci durumda ise söz konusu ülke belli bir avantaj (bağımsızlık) veya toprak elde edebilmek için kendisine uluslararası konferans tarafından yüklenen yükümlülükleri kabul etmek durumunda kalmaktadır. İkincisi, azınlık haklarından yararlanan gruplar genişlemiştir. Eski dönemde yalnızca dinsel azınlıklardan söz edilirken, bu dönemde soy (etnik) ve dil azınlıklarından bahsedilmekte, daha önemlisi, "ulusal azınlıklar" ön plana çıkmaktadır. "Güvence altına alınan haklar hâlâ temelde dinsel olsa bile, korunmak istenen gruplar ulusal azınlık niteliği göstermeye başlamaktadır"¹⁶. Bu da, tutunum ideolojisi olarak din'in yerini artık kesin olarak milliyetçiliğin aldığı anlamına gelmektedir. Üçüncüsü, güvence altına alınan haklarda da bir genişleme olmuştur. Eskiden yalnızca dinini serbestçe uygulama hakkından söz edilirken, artık yavaş yavaş medeni ve siyasi hakların da güvence altına alındığı görülmektedir.

Başka devletlerde yaşayan birtakım azınlıkların korunması için kendi kendilerini koruyucu ilan eden ve "insancıl müdahale"de bulunan kimi ülkelerin elinden bu yetkinin çok-taraflı bir korumaya geçişi, yani "Avrupa Ahengi" döneminde Avrupa'nın jandarmaları rolünü oynayan büyük devletlerin denetimine transferi, doğal olarak, temelde olumlu bir gelişmedir. Bununla birlikte, yazarlar bu sistemin birçok sakatlıklar taşıdığına değinmişlerdir. Bunlara göre, bir kez, sistem evrensel değildir. Azınlık içeren her ülkeye uygulanmamıştır. Güçlü, dengeli ve liberal bir Batı Avrupa bu sistemi zayıf, karmakarışık ve bağınaz bir Doğu Avrupa üzerine empoze etmiş, bir İtalya ve Almanya'ya uygulamayı düşünmemiştir. İkincisi, yapılacak muameleyi denetleyecek ve sistemin ihlal edildiğine karar verecek açık bir mekanizma yoktur. Tarafsız bir mahkeme düşünülmemiştir. Üçüncüsü, açık ihlal olsa bile yaptırım belli değildir. Garanti kuramda kolektif bile olsa, yaptırım yani müdahale hakkı tek devletin elinde kalmaktadır.

Son olarak, yükümlülük altındaki devlet azınlık haklarına iyi niyetle eğilse bile, çeşitli belirsizliklerin de yardımıyla, sistem kötü kullanıma açıktır. İçişlerine karışmaya kolayca yol açabilmektedir. Gerçi ülkeler arasındaki rekabet buna engel olabilmektedir, fakat rekabet olduğu zaman gerekli müdahale yapılamamakta, büyük devletler anlaşabildiği zaman da haksız yere içişlere karışma olabilmektedir¹⁷

Yazarların bu eleştirileri doğru, fakat soruna özellikle azınlıklar açısından bakıldığında çok eksiktir. En önemli olgu gözden kaçırılmaktadır. Ondokuzuncu Yüzyıl

16 Inis L. Claude, *National Minorities, an International Problem*, Harvard University Press, Cambridge, 1955, s. 7.

17 Bkz. Raymond Leslie Buell, "The Protestation of Minorities", *International Conciliation*, September 1926, no. 222, s. 353-354; *Capatorti Raporu*, para. 16; Claude, a.g.y., s. 7-9.

azınlıkları koruma uluslararası sistemi, etkili işleyemeyeceği bir ortamda (ki uluslararası bir sistemin ulusal politikalara müdahalesi, "ulusal devlet" diye birşey varolduğu ve "dünya devleti" diye bir olgu gerçekleşmediği için hiçbir zaman tam ve çabuk etkili olmamıştır) azınlıkları boş yere kışkırtmış, onlara ulus bilinci aşılamış, sonra da çoğu durumda yüzüstü bırakarak mahvolmalarına yol açmıştır. Daha önceleri çoğunluk ile arasında hiçbir sorun çıkmayan azınlıklar, Avrupa Ahengi ülkelerinin kışkırtmalarına kapılarak ayaklanmışlar ve sonuçta (tabii çoğu azınlıktan olmak üzere) çok insan ölmüştür.¹⁸

2– Sistem İçinde Yunanistan ve Müslüman Azınlıkları

Azınlıkların korunması konusunda Ondokuzuncu Yüzyıl sisteminin en tipik biçimde yansıdığı ülkelerden biri de Yunanistan oldu. Gerek bağımsızlığını elde ettiği, gerekse Osmanlı İmparatorluğu'nun zararına durmadan gelişmesi süreci sırasında Yunanistan, her yeni toprak elde edişinde bu genişlemesini Batılı ülkelere tescil ettirebilmek için Büyük Devletler'le anlaşmalar yapmak ve bu anlaşmalar sonucu yeni kazandığı bölgeler üzerinde kalan azınlıklara birtakım azınlık hakları tanımak zorunda kaldı. Yunanistan'ın Ondokuzuncu Yüzyıl uluslararası azınlık koruma sistemi içinde yaptığı bu anlaşmalar üç tanedir.

a – Yunanistan'ın Bağımsız Oluşu ve 1830 Londra Protokolü

Osmanlıların 1715'te Mora Yarımadasını fethetmeleri ve böylece Yunanlıların yaşadıkları bölgelerin tümünü Osmanlı bayrağı altında toplamaları çok önemli bir so-

18 Buna en açık örnek, Osmanlı İmparatorluğu'ndaki Ermenilerin durumudur. İmparatorlukta "millet"lerin içinde Osmanlı değerlerini ve kültürünü en az Türkler kadar, evinde Türkçe konuşacak denli özümleyen, İstanbul'a hiçbir dönemde hiçbir sorun çıkarmadığı için "Millet-i Sadıka" diye anılan Ermeniler, Türkler ve Kürtlerle 1894-95'de, 1904'de ve 1915-16'da çeteler kurarak çatışmışlardır. Bu çatışmalarda evrensel bir olay gene tekrarlanmış, azınlık çoğunluktan çok daha fazla zarar görmüştür. Ondokuzuncu Yüzyıl sonuna dek iki dine mensup insanlar arasında en ufak bir çatışma çıkmadığı bilindiğine göre, bu niçin böyle olmuştur, düşüncesi akla gelmektedir.

Bu sorunun yanıtı, pek Türk sempatisini sayılamayacak bir yazar tarafından da belirtilen bir gerçekte yatıyor: Öldürülen ve sürülen Ermeniler arasında Katolik ve Protestan yoktur (Macartney, a.g.y., s. 8). "Ermeni Jenositi" diye anılan olaylarda yalnızca Gregoryen Ermenilerin zarar görmesi, yalnızca bunların Rusya tarafından Rus çıkarları için yapılan tahriklere kapılmış oldukları sonucuna götürmektedir. Görüldüğü kadarıyla, Rusya'nın 1774'den sonraki "ortodoks koruyuculuğu", Gregoryen Ermenilerin lehine bir sonuç vermemiştir.

Macartney'nin Türkiye ve Türkler konusundaki tutumu, *National States and National Minorities* (1934) adlı bu yapıtıdaki şu iki pasajdan anlaşılabilir: "Göründüğü kadarıyla Türkiye hâlâ [Atatürk dönemi] yarı çılgın bir milliyetçiliğin pençesindedir. Kendine gelince, bir Rum'u öldürmenin bir Türk'ü eğitmekten daha kolay olduğuna esef edecektir" (s. 448). "Bu barbarlığın [1923 Türk-Yunan ahali değişimi] sorumluluğu tamamen Türkiye'nin üzerindedir" (s. 444).

nuç yarattı: Helenizm'in (yani tüm Yunanlıların) siyasal birliği ilk kez kurulmuştu. Bizans İmparatorluğu'nun son zamanlarında uyanmaya başlayan Yunanlılık bilinci bölgeye ilk kez barış getiren işte bu siyasal birlik altında gelişti. Siyasal ve ekonomik karmaşadan kurtulan Yunanlı gemiciler iki çok önemli olaydan yararlanarak Yakındoğu'nun en önemli tüccarları haline geldiler: 1774 Küçük Kaynarca ile Rusya'nın patronajını sağlayan Yunan tacirleri gemilerini Rus bayrağı altında dolaştırabilmeye başladılar; bir de 1789 Fransız Devrimi sonucu Fransa ile İngiltere savaşa tutuştukları zaman Yunan gemileri İngiliz ablukasını yarararak Kara Avrupasını beslediler.¹⁹ Öyle ki, Onsekizinci Yüzyıl'ın sonunda Fransız tüccarlarını yerinden eden ve İngilizlerle ciddi bir rekabete girişen bir Yunan burjuvazisi iyiden iyiye ortaya çıkmıştı. İşte, bozulan Osmanlı toprak düzeni ve siyasal yapısının bütün reaya yanında Yunan köylüsünü de ezmesinin yarattığı tepkiden ve 1763'ten başlayarak Balkanlarda başkaldırma tohumları eken Rus ajanlarının yaptığı etkiden çok daha ötede, 1821'de patlak verecek olan Yunan bağımsızlık savaşında bu ekonomik gelişme ve yarattığı yeni sınıf en belirleyici rolü oynadı.

Yunanistan bağımsızlık savaşının kaderi, Fransa ve İngiltere'nin (Doğu Sorunu nedeniyle) çok yakından ilgilendiği bir konu olmakla birlikte, doğrudan doğruya Osmanlı-Rus çatışmasına bağlı oldu. 1828'de patlayan savaş sonunda imzalanan Edirne Antlaşması (1829) ile Osmanlılar Yunanistan'ın özerkliğini tanımak zorunda kaldılar. Bu durum Rusya'nın Balkanlarda muazzam bir prestij elde etmesi demekti. İngiltere derhal harekete geçerek Londra'da Fransa ve Rusya'nın da katılımıyla bir konferans topladı ve 3 Şubat 1830'da Yunanistan'ı bağımsız bir devlet olarak ilan eden Londra Protokolü imzalandı. Büyük devletler, bu bağımsızlığı Mayıs 1832'de yapılacak bir antlaşma ile Babıâli'nin de tanımmasını sağlayacaklardır.

İşte, yeni Yunanistan devletinin toprakları içinde kalan Müslüman azınlıklar bu 1830 Londra Protokolü ile birtakım güvencelere sahip olmaktadır. Protokolün 5. maddesine göre Yunan hükümeti, aynen Osmanlı hükümeti gibi, derhal genel bir af ilan edecek ve kendisine karşı çarpışmış olanların mal-mülklerinden yoksun bırakılmamasını ve bu kişilere hiçbir nedenle ilişilmemesini sağlayacaktır. Yunanistan'a bırakılmış olan toprak ve adalarda yaşayan Müslümanlardan yerlerinde kalmak isteyenler mülkiyetlerini koruyacaklar ve aileleriyle birlikte tam bir güvenlikten yararlanarak yaşayacaklardır. Protokol'un son maddesi, protokol hükümlerinin üç ülke temsilcileri tarafından Osmanlı hükümetine ve Yunanistan'a tebliğ edileceğini karara bağlamaktadır²⁰. Bu bildirim Yunan hükümetine resmen 8 Nisan'da yapılmış, Yunanlıların Protokol'deki sınırlar konusunda büyük hoşnutsuzluk göstermesi üzerine üç ülke temsilcileri

19 Nicolas Svoronos, *Histoire de la Grèce Moderne*, Paris, P.U.F., Que sais-je, 1953, s. 27.

20 *Recueil des Traités de la France*, Tome III, Paris, Durand et Pédone-Lauriel, 1880, s. 557-560. Bu Protokol, 3 Şubat'da imzalanan üç protokolden birincisidir. Üç numaralı protokol ile Fransa, Yunanistan'daki Katoliklerin koruyuculuğunu üzerine almaktadır.

mevcut hükümlerin tartışılmayacağını bildirmiş ve Protokol 16 Nisan tarihinde Yunan meclisince seçilmiş Yunanistan Valisi Kapodistrias tarafından Yunan hükümeti adına resmen kabul edilmiştir²¹.

b – 1881 İstanbul Uluslararası Sözleşmesi

Ondokuzuncu Yüzyıl düzeninin çok daha tipik bir azınlıkları koruma metni, Yunanistan'ın Teselya'yı topraklarına katacak biçimde genişlemesi üzerine bu devlete birtakım yükümlülükler getirmiş olan 24 Mayıs 1881 İstanbul Uluslararası Sözleşmesi'dir. Bir yanda Fransa, Almanya, Avusturya-Macaristan, Büyük Britanya, İtalya, Rusya, diğer yanda Osmanlı İmparatorluğu arasında imzalanan bu sözleşme, 1878 Berlin Antlaşması'nın 24. maddesince öngörülmüş olan arabuluculuğu yerine getirmekte ve Yunanistan Krallığı ile Osmanlı İmparatorluğu arasındaki yeni sınırları saptadıktan sonra, Yunanistan'a terkedilen topraklar üzerindeki Müslümanların haklarını güvence altına almaktadır.

3. madde bu Müslümanların yaşam, mal, onur, din ve geleneklerinin saygı göreceğini, bu kişilerin Yunan kökenli yurttaşlarla aynı medeni ve siyasal haklara sahip olacaklarını belirtmektedir. 4. madde'ye göre Müslümanların çiftlikleri, otlakları, meraları, kışlakları, ormanları, her türlü toprak ve diğer taşınmaz malları üzerindeki mülkiyet hakları ister özel kişilere ister cemaatlara ait olsun, Osmanlı hukukuna dayanan ferman, tapu vb. belgeler geçerli sayılmak suretiyle korunacaktır. Gelirleri cami, okul vb. gibi kuruluşlara giden vakıf mallarının mülkiyeti de aynı madde ile korunmaktadır. 5. madde ile Sultan ve ailesinin malları aynı güvence altına alınmaktadır. 6. madde, hiç kimsenin yasayla kararlaştırılmış kamu yararı nedeni dışında ve tazminatsız mülkiyetinden yoksun bırakılmayacağı hükmünü getirmekte, hiçbir mal sahibinin toprağını köylülere satmaya zorlanamayacağını ve bütün Krallığa uygulanacak bir yasa çıkarılmadıkça toprak sahibi-toprağı işleyen ilişkilerine bir değişiklik getirilemeyeceğini, ayrıca Krallık dışında oturan toprak sahiplerinin taşınmaz mallarını üçüncü kişilere yönettirebileceklerini karara bağlamaktadır. 7. madde, Yunanistan'a bırakılan topraklara komşu olan bölgelerde oturanların bu topraklarda bulunan otlaklara vb. eskiden beri göndermekte oldukları sürülerini göndermeye devam edebileceklerini söylemektedir. Bu son iki maddede Müslüman deyimini geçmemekle birlikte, sözkonusu hakların Müslümanlara yarayacak nitelikte olduğu açıktır. 8. madde hükmü, Müslümanların dinlerini özgürce uygulayabilmeleriyle ilgilidir. Daha önemlisi, mevcut veya bundan sonra oluşacak Müslüman cemaatlarının özerkliği ve hiyerarşik örgütlenmesi tanınmakta, bunlara ait fonlara ve taşınmazlara ilişilemeyeceği belirtilmektedir. Bu cemaatların din konularında manevi önderleriyle olan ilişkilerine hiçbir biçimde dokunulamayacak, yerel şariat mahkemeleri sırf dinsel konularda yetkilerini sürdüreceklidir. 11. maddeye göre Müslümanları özellikle ve ayrıksı olarak hedef alan hiçbir silahtan arındırma önlemine baş-

21 *Douglas Dakin, The Greek Struggle for Independence, 1821-1833*, Berkeley, University of California Press, 1973, s. 281.

vurulmayacaktır. 13. madde, gerek Ondokuzuncu Yüzyıl ve gerekse Milletler Cemiyeti dönemi antlaşmalarında mutlaka rastlanan bir yurttaşlık hükmü getirmektedir. Bu antlaşmalarda, oturdukları topraklar el değiştiren kişilerin uyrukluk durumu ele alınmış ve gerek bunların özgür iradelerini kullanabilmeleri için, gerekse vatansızlık durumunun ortaya çıkmaması için önlem alınmıştır. Bu madde hükmüne göre de, terkedilen topraklarda doğan veya halen oturan ve Osmanlı uyruklüğünü korumak isteyenlere, ikâmetgahlarını Osmanlı İmparatorluğu'na taşımak için üç yıllık bir süre tanınmakta, bu kişilerin taşındıktan sonra 6. madde hükmünden yararlanacağı belirtilmekte, ayrıca bu süre içinde bu kişilere askerlik yükümlülüğü getirilemeyeceği karar altına alınmaktadır. Bu hükmün benzerini sonraki birçok antlaşmada tekrar göreceğiz. Aynı biçimde, benzeri antlaşmalarda yinelenen bir hüküm de, 17. madde ile getirilen bir karşılıklı genel af güvencesi ile ilgilidir.²²

Bu sözleşme, 18. maddesi hükmünce, Yunanistan Krallığı ve Osmanlı İmparatorluğu arasında İstanbul'da 2 Temmuz 1881'de yapılan bir sözleşmeyle her iki ülke tarafından onaylanmış ve yürürlüğe konmuştur.²³

Görüldüğü gibi, 1881 İstanbul Sözleşmesi Yunanistan'a iki grup azınlık hakları yükümlülüğü getirmektedir. "Müslüman" terimi kullanılmadan yazılmış olan ve kamu yararı sözkonusu olmaksızın ve peşin tazminat vermeksizin hiç kimsenin malına el konulamayacağı türünden hüküm getiren maddeler birinci gruba, şeriat mahkemeleri veya sürü otlatmakla ilgili olanlar ve Müslümanlara açıkça eşit medeni ve siyasal haklar tanıyanlar ise ikinci gruba girmektedir.²⁴ Biraz aşağıda Milletler Cemiyeti sistemini inceleyen, birinci gruba "negatif haklar", ikinci gruba da "pozitif haklar" dendiğini göreceğiz.

1830 Protokolü ile 1881 İstanbul Sözleşmesi'nin, bu çalışmanın konusu olan Batı Trakya bakımından geçerliği konusu bu Bölüm'ün sonunda tartışılacaktır. Burada akıldaki tutulması gereken nokta, her iki metnin de getirdiği azınlık haklarının "Yunanistan'a terkedilen topraklar" ile sınırlı olduğudur.

22 *Recueil des Traitées de la France*, Tome XIII, Paris, Durand et Pedone-Lauriel, 1883, s. 32-37.

23 Michael Hurst (ed.) *Key Treaties for the Great Powers, 1814-1914*, New York, St Martins Press, 1972, s. 607.

24 Milletler Cemiyeti Dernekleri Uluslararası Birliği Genel Kurulu'na Soy, Dil ve Din Azınlıkları Özel Komitesi tarafından sunulan bir raporda, 1830 ve 1881 metinlerinin Müslüman okullarını devletin hiçbir denetimi olmaksızın Yunanistan'daki yabancı okullar statüsüne soktuğu, ayrıca Müslüman cemaatlarına İstanbul'daki Şeyhülislamlık makamı ile ilişkiler sürdürme olanağı tanıdığı belirtilmektedir. Görüldüğü gibi, 1830 ve 1881 metinlerinde bunlar yoktur. Anılan rapor, aşağıda incelenecek olan 1913 Atina Antlaşması hükümlerini bu metinlerle karıştırıyor olsa gerektir. Bkz. *Union Internationale des Associations pour la Société des Nations, Les Minorités Nationales, Second Rapport, Vienne, 24-27 Juin 1923, Bruxelles, 1923, s. 43.*

Osmanlı İmparatorluğu'nun, padişah değiştirme dahil, iç mücadelelerle uğraşması, Balkanlarda yeni kurulan ulusal devletlerin bağımsızlık heyecanı içinde bulunduğu bir dönemde önemli gerilemelere yol açtı. İtalya'nın Trablusgarp'a saldırmasından yararlanan Balkan ülkeleri birleştiler ve daha İtalya ile barış görüşmeleri başlamadan Osmanlı devletine savaş açtılar. Savaş, büyük devletlerin hiç ummadıkları bir biçimde ve hızla Osmanlı ordularının her tarafta yenilgisiyle sonuçlandı. Edirne bile işgal edildi. Bununla birlikte Balkan ülkeleri savaş ganimetini paylaşamadıklarından birbirlerine girdiler. Bundan yararlanan İttihatçıların çabasıyla Edirne ve bir kısım toprak geri alındı. Sonunda Kavala, Dedeağaç ve bütün Trakya'yı alan Bulgaristan'la 29 Eylül, Selanik, Güney Makedonya ve Girit'i alan Yunanistan'la 14 Kasım 1913'de antlaşmalar imzalandı. İşte, Müslümanlara vermek zorunda kaldığı azınlık hakları açısından Yunanistan'a en fazla yükümlülük getiren uluslararası metin olan 1-14 Kasım 1913 tarihli Atina Antlaşması budur. Genel af ilan edilmesi ve Osmanlı toprağına göç edecekleri askerlikten başışık olacakları üç yıllık süre tanınması gibi bu tür antlaşmalarda her zaman rastlanan hükümler dışında, 1913 Antlaşması'nın getirdiğı önemli hükümler şunlardır:

2. madde iki ülke arasında daha önce yapılmış veya yürürlüğe konmuş bütün antlaşmaları tekrar gündeme getirmektedir. Böylece, azınlık hakları açısından 1830 ve 1881 metinleri bir kez daha onaylanmaktadır. Aynı madde hükmüne göre, Antlaşmaya ekli 3 Numaralı Protokol Yunanistan'ın bütün topraklarında geçerli olacaktır. 5.madde, Yunanistan'a bırakılan topraklarda işgale kadar edinilen hakların ve Osmanlı belgelerinin geçerli olacağını belirtmektedir. 6. maddeye göre, Osmanlı uyrukluğunu koruyarak Yunanistan'ı terketmiş olanlar bu topraklardaki taşınmazlarını korumaya ve onları başkalarına yönettirebilmeye devam edeceklerdir. Kır ve kentlerde Osmanlı hukukuna göre özel ve tüzel kişilerce edinilmiş mülkiyet hakları Yunanistan'ca tanınmaktadır. Hiç kimse yasaca saptanmış kamu yararı söz konusu olmaksızın, uygun ve peşin bir tazminat ödenmeden mülkiyetinden yoksun bırakılamayacaktır. 7. madde Padişah ve sülalesinin mallarını güvence altına almaktadır. 11. maddede, bırakılan topraklarda oturanların yaşam, mal, onur, din ve gelenekleri güvence altına alınmakta, bunların Yunan kökenli yurttaşlarla aynı medeni ve siyasal haklara sahip olacakları, dinlerini açıkça uygulayabilecekleri belirtilmektedir. Halife olarak Padişah'ın ismi hutbelerde okunmaya devam olunacaktır.

Madde ayrıca, Müslüman cemaatlarının yönetimi konusunda önemli hükümler getirmektedir. Mevcut veya oluşacak bu cemaatların özerkliğine ve hiyerarşik yapısına dokunulmayacak, sahip oldukları fonlara ve taşınmazlara ilişilmeyecektir. Müslümanlarla manevi önderleri arasındaki ilişkilere karışılmayacak, bu dinsel önderler İstanbul'daki Şeyhülislamlık makamına bağlı olacaklardır. Müftüler Müslüman seçmenlerce seçilecektir. Başmüftü, Yunanistan'daki bütün müftülerin toplanarak seçecekleri üç aday arasından Yunan Kralı tarafından atanacak, bu atama üzerine Osmanlı Padişahı kendisine bir "menşur" ile onun işlevlerini yerine getirmesini ve diğer müftülere karar ve fetva yetkisi vermesini sağlayacak bir "mürasele" gönderecektir. Böylece, en azından tö-

rensel ve manevi olarak Müslüman cemaatinin İstanbul ile ilişkileri sürdürülmüş olmaktadır. Müftüler yalnız din konularında ve vakıfların yönetimine nezaret etmekte değil, Müslümanların evlenme, nafaka ve müteveli tayini gibi dünyevi sorunlarında da yetkilidirler. Kararları Yunan makamlarınca uygulamaya konacaktır.

12. madde, her türlü vakfın güvence altına alındığını, bırakılan topraklarda bunların cemaat tarafından yönetileceğini, gelirleri Osmanlı İmparatorluğu'nda bulunan kurumlara bırakılmış olsa bile bu vakıfların Evkaf Vekaleti tarafından satılana dek Müslüman cemaatlarınca yönetilmeye devam olunacağı hükmünü getirmektedir. Vakıf rejimi ancak uygun ve peşin tazminat verilerek değiştirilebilecektir. Eğer çeşitli din ve hayır kuruluşları yeterli gelirden yoksun kalacak olurlarsa, devlet yardım edecektir.

1913 Antlaşmasında 3 tane protokol eklenmiştir. Antlaşmanın 2. maddesi hükmüyle "bütün Yunanistan topraklarında" geçerli kılındığını gördüğümüz 3 Numaralı Protokol gene Müslümanlara birtakım azınlık hakları getirmektedir. Buna göre, Başmüftü ve müftüler Yunan memurlarının hak ve görevlerine sahip olmakta, başmüftü müftüleri mali ve dinsel bakımdan denetleyebilmektedir. Bu müftüler ancak Yunan Krallığı anayasasının 88. maddesi gereğince görevden alınabileceklerdir. En önemlisi, Protokol, Müslüman cemaatlarının tüzel kişiliğini tanımaktadır (Md. 13). Protokol Müslüman özel okullarını ve bunların gelirlerini de tanımaktadır. Bireylerden veya İslam ileri gelenlerinden oluşacak komisyon tarafından kurulacak okullar da aynı statüde olacak, buralarda eğitim resmi programa uymak ve Yunanca zorunlu olmak şartıyla Türkçe yapılacaktır.²⁵

Görüldüğü gibi, 1913 Antlaşması herşeyden önce Müslümanların mülkiyet haklarını titizlikle güvence altına almak ve can, din, geiinek gibi temel noktalara atıf yapmak açısından "negatif azınlık hakları" getirmenin yanısıra; cemaat yönetimlerinin özerkliği, müftü seçimi, vakıfların yönetimi ve hatta İstanbul'la ilişkilerin sürdürülmesi ve kimi vakıf mallarının satışı konusunda Osmanlı Evkaf Vekâleti'ne atıf yapması açısından "pozitif azınlık hakları" da getirmektedir. 3 Numaralı Protokol ise cemaatların tüzel kişiliğini açıkça tanımakta, Müslüman okullarının özerk yönetimine ve buralarda Türkçe eğitim yapılmasına olanak vermektedir.

1913 Atina Antlaşması'nın Batı Trakya açısından geçerlilik durumunu incelemeyi de, bu bölümün sonuna bırakmak gerekiyor. Gene burada akılda tutulması gereken nokta, 1913 Antlaşması'nda getirilen hakların da "Yunanistan'a bırakılan topraklar" kaydıyla sınırlı olduğudur. Bununla birlikte, Antlaşma'nın 2. maddesi hükmü, 3 Numaralı Protokolü bu sınırın dışında bırakmakta ve onu bütün Yunanistan toprakları için geçerli saymaktadır.

25 1913 Atina Antlaşması için bkz. Erim, a.g.y., s. 477-488.

C –EVRENSEL ÖRGÜT (MİLLETLER CEMİYETİ) SİSTEMİ İÇİNDE YUNANİSTAN'DAKİ MÜSLÜMAN AZINLIKLARIN KORUNMASI

1 – Milletler Cemiyeti Sistemi : Evrensel Örgüt Güvencesi Dönemi

Yirminci Yüzyıl, azınlıkların uluslararası korunması konusunda önemli gelişmelere sahne oldu. Gerek uluslararası ve gerekse ulusal planda görülen bu gelişmeler, daha öncelerden önemli farklılıklar gösterdi. Azınlıklara sağlanan güvenceler açısından büyük bir yenilik getirmesi ve büyük bir tarihsel öneme sahip olması açısından Milletler Cemiyeti sistemi bu uluslararası gelişmelerin başında sayılmak gerekir. Bu uluslararası örgütü Birleşmiş Milletler ve uzmanlık kuruluşlarının çalışmaları izledi. Ayrıca, İkinci Dünya Savaşı'nın bitiminde kimi ülkeler arasında azınlık haklarına ilişkin birtakım ikili antlaşmalar da yapıldı. Ulusal düzeye gelince, bu düzeyde de kimi ülkeler birtakım yasalar çıkararak kendi azınlıklarının gereksinme ve çıkarlarını dikkate alan hukuk sistemleri kurdular.

Birinci Büyük Savaş'ın sonunda Paris Barış Konferansı toplanıp da evrensel bir örgütün, Milletler Cemiyeti'nin anayasasını (Misak) görüşmeye başlayınca azınlıkların korunması konusu da ele alındı. Başkan Wilson, Örgüt'e girmek isteyen devletlerin, kendi topraklarında yaşayan azınlıklara aynen çoğunluğa tanınmış olan hak ve güvenceleri önceden tanımalarını şart koşturdu. Bununla birlikte, azınlık haklarıyla ilgili herhangi bir madde Misak'a girmedi. Çünkü Misak'ı hazırlayan büyük devletler, o güne dek yalnızca birtakım devletleri bağlayan ve ancak küçük sayıda azınlık gruplarını ilgilendiren koruma ilkelerini Milletler Cemiyeti'nin bütün üyelerine genellettirmek niyetinde görünmüyorlardı.²⁶

Görünmüyorlardı ama, bu konuya hiç çözüm getirmemek de olacak iş değildi. Birinci Büyük Savaş'a yol açan iki gelişmeden biri Avrupa emperyalizmlerinin Asya ve Afrika'da birbirinin ayağına basması ise, diğeri de Avrupa'nın ezilmiş azınlıklarının huzursuzluğuydu.²⁷ Üstelik her ne kadar yeni sınırlar Avrupa'daki azınlıkların sayısını 50'den 20 milyona indirmişse de, hem yeni azınlıklar yaratmaktan geri kalmamış, hem de sorunun ne kadar zorlu olduğunu bir kez daha göstermişti.²⁸ Bu yüzden Barış Konferansı, Azınlık Antlaşmaları adı verilen beş özel antlaşmanın "Başlıca Müttefik ve Ortak Devletler"²⁹ ile savaştan sonra yeni kurulan veya topraklarını genişleten devletler arasında imzalanmasına karar verdi. Bu antlaşmalar Milletler Cemiyeti'nin güvencesi altına konulacak, ayrıca belirli bir karşılıklılığın sağlanması için bunların benzerleri yeni-

26 *Capotorti Raporu*, s. 17.

27 Pablo de Azcarate, *La Société des Nations et la Protection des Minorités*, Genève, Centre européen de la Dotation Carnegie pour la paix internationale, 1969, s. 9.

28 *Capotorti Raporu*, s. 17'den Edmund C. Mower, *International Government*, Boston, D.C. Heath and Company, 1931, s. 455.

29 ABD, B. Britanya, Fransa, İtalya ve Japonya. Bu terim bundan sonra kısaca B.M.O.D. olarak geçecektir.

len ülkelere de kabul ettirilecekti. Sonunda, düşünülen azınlıklar rejimi dört farklı biçimde ortaya çıktı. Birincisi, 1919 - 1920'de BMOD ile beş ülke arasında antlaşma imzalandı³⁰. İkincisi, 1919 - 1923 arasında, savaştan yenik çıkan ülkelerle yapılan antlaşmalara özel bölümler eklendi³¹, üçüncüsü, birtakım ülkeler kendi aralarında ikili antlaşmalar yaptılar³², dördüncüsü de, beş ülke tek taraflı bildiri yayımladı³³.

Sistemin temel hukuksal yapısını oluşturan beş antlaşmaya bakıldığında, devletlerin kabul ettiği iki tür yükümlülük ortaya çıkmaktaydı. Birincisi, yurttaş olsun olmasın o ülkede oturan herkesin yaşam, kişisel özgürlük ve dinsel hakları kabul edilmekteydi. Ayrıca bu insanlar, belli koşullarla yurttaşlığa geçebileceklerdi. İkincisi, soy, din ve dil bakımından farklılık gösteren yurttaşlar, yani azınlıklar bunların dışında ve ötesinde birtakım haklara sahip olmaktadır. Bu kişiler, yasa karşısında eşit olmanın, medeni ve siyasal haklara sahip olmanın yanı sıra kendi dillerini yayınlarda, mahkemelerde vb. yerlerde kullanabilecekler, giderlerini kendileri ödemek koşuluyla dinsel, eğitimsel vb. kurumlar kurabilecekler, yoğun olarak buldukları bölgelerdeki devlet ilkokullarında kendi dillerinde eğitim görebilecekler, eğitimsel ve dinsel amaçlarla devletten hakkaniyet ölçüsünde para yardımı alabileceklerdi³⁴.

30 Polonya (Versailles, 1919), Çekoslovakya (Saint-Germain-en-Laye, 1919), Sırp-Hırvat-Sloven Devleti (Saint-Germain-en-Laye, 1919), Romanya (Paris, 1919), Yunanistan (Yunan Sevr'i, 1920).

31 Avusturya (Saint-Germain-en-Laye, 1919), Bulgaristan (Neully-sur-Seine, 1919) Macaristan (Trianon, 1920), Osmanlı İmparatorluğu (Osmanlı Sevr'i-1920).

32 Polonya-Danzig (1920), İsveç-Finlandiya (1921), Almanya-Polonya (1922), BMOD-Litvanya (1924).

33 Arnavutluk (1921), Litvanya (1922), Letonya (1923), Estonya (1923), Irak (1932). Bir kaynak bu antlaşma ve bildirimleri şöyle sınıflandırmaktadır: 1- Yenilen ve büyük toprak kaybına uğrayan devletlerle BMOD arasında yapılan antlaşmalara konulan özel azınlık koruma bölümleri (Avusturya, Macaristan, Bulgaristan, Osmanlı İmparatorluğu). 2- Savaştan topraklarını genişleterek çıkanlarla BMOD arasında yapılan ve 1. gruptaki hakların karşılığı olan azınlık hakları antlaşmaları (Yunanistan, Romanya, Sırbistan, Yugoslavya), 3- BMOD ile BMOD'nin müttefik gibi davrandığı yeni kurulan devletler arasında 2. grubunkine benzer biçimde yapılan antlaşmalar (Çekoslovakya, Polonya, Ermenistan), 4- Barış Konferansı yapılırken henüz tanınmamış olan devletlerce yayımlanan ve antlaşmaların getirdiği hükümleri sözcüğü sözcüğüne yineleyen bildirimler (Arnavutluk, Litvanya), 5- Yeni kurulan devletlerce yayımlanan, azınlık haklarıyla ilgili hiçbir hüküm taşımayan, yalnızca bu hakların ilkesinin ve uluslararası güvencenin kabul edildiğini açıklayan bildirimler (Estonya, Letonya). Bkz. Samuel Friedman, *Le Problème des Minorités Ethniques et sa solution par l'autonomie et la personnification*, Paris, Librairie Générale de Droit et de Jurisprudence, 1927, s. 106-109. 1. grupta sözü edilen Osmanlı İmparatorluğu antlaşması (Sevr) uygulanmamış, onun yerini Türkiye ile yapılan Lozan Antlaşması almıştır. Ayrıca, kitabın yayımlanmasından sonra (1932) yapılan Irak Bildirisini de eklemek gerekir. Antlaşmalar vb. için ayrıca bkz. Krstitch, a.g.y., s. 298; Union Internationale des Associations pour la Société des Nations, *Les Minorités Nationales, Rapport I, Prague 4-8 Juin 1922*, Bruxelles, 1922, s. 27-28; Azcarate, a.g.y., s. 18-19.

34 Bkz. Oscar I. Janowsky, *Nationalities and National Minorities*, New York, The Macmillan Company, 1945, s. 112-115; Albert Masnata, *Nationalités et Federa-*

Görüldüğü gibi, azınlıklar için iki farklı nitelikte hak söz konusuydu. Birincisi, bir ayrıma uğramaksızın diğer yurttaşlarla eşit haklara sahip oluyorlardı; ikincisi, dillerini, geleneklerini vb. sürdürmeye yarayacak birtakım özel haklar elde ediyorlardı. Negatif haklar diye anılan birincilerin yanında pozitif haklar veya grup hakları diye anılan ikincilerin de sağlanması, azınlıkların ayrıcalık sahibi olmaları için değil, gerçek eşitlik sahibi olmaları için gerekli görülüyordu. Uluslararası Daimi Adalet Divanı'na göre, her iki tür hak birbirine sınıksız bağlıydı, çünkü azınlığın kendi kurumlarından yoksun olup kendisini bir azınlık yapan özü yitirmesi durumunda bu azınlıkla çoğunluk arasında gerçek bir eşitlik söz konusu olamazdı³⁵.

Bununla birlikte, antlaşmalarda kolektif haklar vardı ama, kolektivite yoktu. Yani Osmanlı "Millet" sistemindeki gibi bir "grup" fikrini, bir hukuk süjesini antlaşmalarda arayıp bulmak olanağı yoktu³⁶. Zaten azınlık haklarının ihlal edilmesi durumunda gereken önlemin alınması için gerek azınlıklar tarafından ve gerekse Cemiyet'in herhangi bir üyesi tarafından dilekçe biçiminde yapılan başvuru hemen bir hukuksal sonuç yaratmıyor, Konsey'in duruma el koyması için oldukça çapraşık yollardan geçmek gerekiyordu³⁷. Bu durumun nedeni hem Wilson ve diğer kurucuların bireyciliği ön plana çıkaran liberal okuldan gelmeleri, hem de azınlıklara kolektif birim olarak bakmanın devlet içinde devlet yaratacağı düşüncesi idi³⁸.

Cemiyet, şikayet durumlarında ulusal yetki alanına karışmamaya özen göstererek oldukça tutucu davrandı. Bir yandan azınlık haklarını korurken, bir yandan da ülke devleti makul asimilasyon çabalarına giriştiğinde karşı çıkmadı³⁹.

Peki, Milletler Cemiyeti'nin azınlıkların korunması alanında getirdiği yenilik neydi? Bu yeniliği iki noktada bulabiliriz. Birincisi, ilk kez bir uluslararası örgüt denetiminin ve güvencesinin söz konusu olması, ikincisi de, Uluslararası Daimi Adalet Divanı'nın devreye girmesi⁴⁰. Azınlık antlaşma ve bildirimlerinde iki tür güvence gözükmekteydi.

lisme, Lausanne etc., Librairie Payot et Cie., 1933, s. 183; Azcarate, a.g.y., s. 19-20; Capotorti Raporu, para. 99.

35 Bagley, a.g.y., s. 41'den PCIJ Series, A/B, no. 64, *Minority Schools in Albania*, s. 17. Karar, Arnavutluk hükümetinin bir yasa çıkararak ülkedeki bütün özel okulları 1933'de kapaması üzerine alınmıştır. Divan, azınlık ve çoğunluk okulu diye ayırım yapmadan çıkarılan bu yasanın azınlık haklarını ihlal ettiği kanısına varmıştır.

36 Krstitch, a.g.y., s. 308. Claude, daha çekimser bir anlatım kullanarak, antlaşma ve bildirimlerden azınlık gruplarının kolektif birim olarak hak sahibi olup olmadıkları sorununun açık bir biçimde ortaya çıkmadığını söylemekte, bununla birlikte sonunda Cemiyet sisteminin bireyci görüşün ürünü olduğuna katılmaktadır (s. 19-20).

37 Dilekçe mekanizması için bkz. Buell, a.g.m., s. 358; *Capotorti Raporu*, s. 20-24; *The Encyclopaedia Americana*, Vol. XIX, s. 208; Claude, a.g.y., s. 23-28.

38 Claude, a.g.y., s. 19-20.

39 *The Encyclopaedia Americana*, s. 208.

40 Union Internationale des Associations pour la Société des Nations, a.g.y., 1. Rapor, s. 27.

Bir kez, azınlık haklarıyla ilgili hükümler ülkenin temel yasalarından kabul ediliyor ve devlet bu hükümlerle gelişen hiçbir yasa vb. metni çıkarmamayı taahhüt ediyordu. İkinci olarak, azınlık hükümleri Milletler Cemiyeti'nin uluslararası güvencesi altına konulmaktaydı. Buna göre, bu hükümler Cemiyet Konseyinin çoğunluk oyu olmadan değiştirilemiyordu. Herhangi bir Konsey üyesi söz konusu yükümlülüklerin çiğnendiğini veya çiğnenme tehlikesi içinde bulunduğunu Konsey'in dikkatine sunabiliyordu. Yargı denetimi konusuna gelince, bir ihlal olup olmadığı konusunda bir Konsey üyesi ile şikayet edilen ülke arasında bir anlaşmazlığın çıkması durumunda bu uluslararası nitelikte bir anlaşmazlık sayılıyor, karşı tarafın istemesi halinde şikayet edilen ülke anlaşmazlığın Uluslararası Daimi Adalet Divanı'na götürülmesine itiraz edemiyordu. Divan'ın kararı ise kesindi.

Milletler Cemiyeti tecrübesi, azınlıkların korunması alanında büyük tarihsel önemi olan bir aşama oldu. Hakların ilk kez uluslararası bir örgütün güvencesine konması ve uluslararası yargının devreye girmesi önemli yeniliklerdi. Divan'ın verdiği istişari kararlar önemli etkiler yaptı⁴¹. Bununla birlikte, Milletler Cemiyeti azınlıkları koruma sistemi de evrensel olmaktan uzaktı. Ondokuzuncu Yüzyıl sistemi gibi sınırlı kaldı, çünkü insancıl nedenlerle değil, siyasal nedenlerle konmuştu⁴². Gerçi Fransız başbakanı Clémenceau, kronolojik olarak ilk yapılan azınlıkları koruma antlaşması olduğu için sonradan bütün diğerlerine örneklik eden Polonya-BMOD antlaşmasını Polonya başbakanı Paderewski'ye sunuş mektubunun üçüncü maddesinde, Milletler Cemiyeti sisteminin başlıca bozukluklarını düzeltmek amacını taşıdığını söylemekteydi. Sözünü ettiği ve düzeltmeyi vaad ettiği bozukluklar, korumanın etkisizliği ve büyük devletlerin siyasal amaçlarla müdahale edebilmesiydi⁴³. Oysa, büyük devletlerin müdahalesinin ortadan kalkması diye birşeyden kolay kolay söz edilemezdi. Azınlık antlaşmaları Orta ve Doğu Avrupa'nın zayıf ülkeleri ile BMOD arasında yapılıyor, sonra da BMOD'nin kesin etkisinde bulunan Milletler Cemiyeti Konseyi'nin güvencesi altına konuyordu. Hatta, Osmanlı İmparatorluğu ile yapılan antlaşmada (Sevr, 1920) daha da ileri gidilmiş, Buell'e göre "azınlıklar konusunda sicili özellikle kötü olduğu için",⁴⁴ fakat belki de kendisiyle antlaşma yapılan devletlerin en zayıf ve kötü durumda bulunan olduğu için, antlaşma doğrudan doğruya büyük devletlerin takdirine bırakılmıştı. Polonya antlaşmasında (ve diğer bütün antlaşmalarda) sonuncu maddede (md. 12): "Polonya yukarıdaki madde hükümlerinin... Milletler Cemiyeti güvencesi altına konmasını kabul eder" diye hüküm getirilmişken, Osmanlı İmparatorluğu'yla yapılan Sevr Antlaşması'nın azınlıkların korunmasıyla ilgili IV. bölümünün sonuncu maddesi (md.151) şöyle diyor :

41 Bu konuda bkz. Nathan Feinberg, *La Jurisdiction de la Cour Permanente de Justice dans le Système de la Protection Internationale des Minorités*, Paris, Librairie Arthur Rousseau, 1931.

42 Bagley, a.g.y., s. 68; Claude, a.g.y., s. 21-22.

43 Clemenceau mektubunun metni için bkz. Janowsky, a.g.y., s. 179-184. Polonya antlaşması metni için aynı yapıt, s. 173-178.

44 Buell, a.g.m., s. 355, dn. 30.

"Başlıca Müttefik Devletler, bu bölümdeki hükümlerin yerine getirilmesini güvence altına almak için ne gibi önlemler alınması gerektiğini, Milletler Cemiyeti Konseyi ile birlikte inceledikten sonra saptayacaklardır. Osmanlı Hükümeti, bu konuda alınacak bütün kararları şimdiden kabul ettiğini bildirir."⁴⁵

Bütün diğer azınlık koruma antlaşmalarında güvenceyi veren Milletler Cemiyeti Konseyi olduğu halde, Osmanlı İmparatorluğu örneğinde "Başlıca Müttefik Devletler", Konsey paranasını kullanmak gereğini duymaksızın işin içine doğrudan giriyordu. Hatta, başka hiçbir benzer antlaşmada bulunmayan bir hüküm getirilmiş, antlaşmanın uygulanması konusunda büyük devletlerin "ileride" alacakları (ve tabii ne olacağı belirsiz) "önlemleri" Osmanlı İmparatorluğu şimdiden kabul etmiş sayılmıştı. En azından Osmanlı İmparatorluğu açısından, Ondokuzuncu Yüzyıl sisteminin içişlere müdahale durumu fazla değişmiş sayılmazdı. Nasıl 1856 Paris Antlaşması tek ülkenin korumacılığı sisteminden Ondokuzuncu Yüzyıl sistemine geçişi simgeleyen karma bir belge olmuş idiyse, 1920 Sevr Antlaşması da Ondokuzuncu Yüzyıl sisteminden Milletler Cemiyeti sistemine geçişin böyle karma bir belgesini oluşturdu. Azınlıkları ilelebed devam ettirmek ile eritilmelerine göz yummak arasında bocalaması, "adalet dağıtmak"la "barışı korumak" kavramları arasında gidip gelmesi, kollektif haklar verip kollektivite tanıması gibi daha birçok eksiği yanında⁴⁶, tarihte günümüze dek görülmüş en komple azınlık korumasını gerçekleştirmiş örnek olan Milletler Cemiyeti sistemine bu açıdan yapılacak eleştiri oldukça ciddiye alınmak gerekir.

Azınlıkların korunması konusu, büyük devletlerin Birinci Büyük Savaş'tan sonra dünyayı Milletler Cemiyeti aracılığıyla yeniden düzenleme çabasının çeşitli yönlerinden yalnızca biri olup, Paris Barış Konferansı'nda yapılan toprak düzenlemelerinden doğan özel durumlar için düşünülmüştü⁴⁷. Kimi yazarlara bakılacak olursa —ki Wilson'un bir uluslararası ilişkiler profesörünün fildişi kulesinden olaya böyle baktığı düşünülebilir — Milletler Cemiyeti'nin amacı dünya barışını sağlamaktı. Azınlık antlaşmalarının azınlıkları mutlu kılması sonucu bu gruplar devletlerinin sadık yurttaşları olacak, böylece bu ülkeler iç huzur ve düzene kavuşacaklarından dünya barışı sağlanmış olacaktı⁴⁸. Oysa azınlıkların mutluluğu uluslararası barış, denge ve güvenliğe bağlıydı. 1930'ların karmaşa havası içinde dünya gittikçe artan bir hızla savaşa gitmeye başlayınca, azınlıklar kendi devletlerince Beşinci Kol gibi, etnik vb. bakımdan yakın oldukları birtakım devletlerce de olası müttefikler olarak görülmeye başlandılar⁴⁹. Yani, azınlıkların korunması sorunu, aslında, uluslararası politikanın durumuna bağlı bir olguy-

45 Bkz. Seha L. Meray-Osman Olcay (hazırlayanlar), *Osmanlı İmparatorluğu'nun Çöküş Belgeleri*, Ankara, SBF Yayını, 1977, s. 89

46 Milletler Cemiyeti azınlıkları koruma sisteminin ayrıntılı eleştirisi için bkz. Claude, a.g.y., s. 31-50.

47 Bagley, a.g.y., s. 123.

48 Macartney, a.g.y., s. 275.

49 Claude, a.g.y., s. 50.

du. Milletler Cemiyeti azınlıkları koruma sisteminin çökmesini bu açıdan da görmeyi ihmal etmemek gerekir.

2— Sistem İçinde Batı Trakya Azınlığı'nın Bugünkü Statüsünün Saptanması :

Aynen Ondokuzuncu Yüzyıl azınlık koruma sisteminden söz ederken görmüş olduğumuz gibi, Milletler Cemiyeti sistemi bakımından da Yunanistan, bu sistemin en tipik örneklerinden birini oluşturdu.

Yunanistan'ın Milletler Cemiyeti sistemi altında yükümlenmiş olduğu azınlık koruma hükümlerini iki büyük başlık altında toplayarak incelemek uygun olur. Bunlardan birincisi, "Yunan Sevr"i diye anacağımız antlaşma, diğeri de "Lozan Sistemi" diye özetlenebilecek olan ve toplam beş metinden oluşan antlaşmalar bütünüdür.

a – 10 Ağustos 1920 Yunan Sevr'i

Türkiye'de "Sevr Antlaşması" denince, Osmanlı İmparatorluğu'nun son bir kez parçalanmasını belgeleyen uluslararası metin akla gelir. Oysa, "Bölge Türklerinin Tarihsel Geçmişi ve Azınlığın Doğuşu" anlatılırken dipnot olarak da belirtildiği gibi, aynı yer (Sevr) ve tarihte (10 Ağustos 1920) Osmanlılarla ilgili olarak imzalanmış bir değil, tam üç tane Sevr Antlaşması söz konusudur: Osmanlı İmparatorluğu'nu parçalayan antlaşma (bundan sonra "Osmanlı Sevr'i" diye anılacaktır), Batı Trakya'yı Yunanistan'a resmen veren Trakya konusundaki antlaşma, üçüncüsü de Yunanistan'daki azınlıkların korunmasıyla ilgili olarak yapılan antlaşma (bundan sonra, "Yunan Sevr'i" olarak anılacaktır).

"Yunanistan'daki Azınlıkların Korunmasına İlişkin Antlaşma" adını taşıyan ve bir yanda Britanya İmparatorluğu, Fransa, İtalya, Japonya (yani BMOD), diğer yanda Yunanistan Krallığı tarafından imzalanan bu üçüncü antlaşma, topraklarını genişleten ülkelere azınlıkları koruma konusunda BMOD tarafından kabul ettirilen antlaşmalardan biridir ve Milletler Cemiyeti sisteminin en tipik örneklerinden birini oluşturmaktadır.

"Başlangıç" bölümünde, 1913 başından beri Yunan Krallığı'nın topraklarını büyük ölçüde genişlettiğini saptayan Yunan Sevr'i, bu ülkede yaşayanlara hiçbir ayırım gözetmeden hak eşitliği sağlanmasını ve bu hakların "Krallığa eklenebilecek topraklarda da" geçerli olmasını öngörmektedir. Yunanistan bu antlaşmayla kimi ülkelere karşı bu konuda daha önce kabul ettiği kimi yükümlülüklerden kurtulacak ve bundan böyle yalnız Milletler Cemiyeti'ne karşı yükümlülük altına girecektir. İki bölümden oluşan, birinci bölümü azınlık haklarıyla, ikincisi ise büyük devletlere birtakım ayrıcalıklar tanımakla ilgili olan antlaşmanın önemli hükümleri şöyle özetlenebilir:

Antlaşmanın 1. maddesi, Milletler Cemiyeti sisteminde her adımda bir rastladığımız bir hüküm getirmekte ve I. bölümün 2. – 8. maddeler arasının temel yasa sayılacağını ve bunlarla çatışacak hiçbir ulusal yasanın vb. çıkarılmayacağını söylemektedir.

Aynı hükme (onaylanmamış, uygulanmamış) Osmanlı Sevr'inin (bundan sonra: O.S.) 140. maddesinde, Lozan Antlaşması'nın (bundan sonra: L.) ise 37. maddesinde rastlamaktayız.

2. madde yalnız yurttaşlara değil, ülkede bütün yaşayanlara doğum, yurttaşlık, dil, soy veya din farkı gözetmeden yaşam ve özgürlük koruması getirmektedir. Bu insanlar dinlerini özgürce uygulayabileceklerdir (O.S. md. 141; L. md. 38/A).

3. — 6. maddeler yurttaşlıkla ilgilidir. Bunlara göre, antlaşmanın yürürlüğe girdiği tarihte ülkede oturanlar ve bunların Yunanistan'da doğan çocukları (oturmasalar bile) Yunan yurttaşlığına kabul edilmekte, başka bir uyruklugu seçenler, taşınmaz malları üzerindeki hakları saklı kalmak koşuluyla, seçtikleri ülkeye göçebilmektedirler.

7. madde'ye göre bütün Yunan uyrukları yasa karşısında eşit olup aynı medeni ve siyasal haklardan ayırım yapılmaksızın yararlanırlar. Din ve inanç farkı işe alınma, memur olma vb. hakların kullanılmasında etkili olmayacaktır. Yurttaşlar özel işlerinde ve yayınlarda istedikleri dili kullanabilecek, mahkemelerde de bu konuda kendilerine gerekli kolaylıklar sağlanacaktır (O.S. md. 145; L. md. 39).

8. madde soy, din ve dil azınlıklarına, harcamaları kendilerine ait olmak üzere, dinsel ve toplumsal kurumlar ve okullar kurma, işletme ve denetleme hakkını vermekte, burada kendi dillerini kullanma olanağını sağlamaktadır (O.S. md. 147; L. md. 40).

9. madde yalnızca 1 Ocak 1913'ten sonra Yunanistan'a katılan topraklarda geçerli olmak üzere, farklı dil konuşan yurttaşların önemli oranda buldukları bölgelerdeki resmi okullarda o dilde eğitim yapılacağını, azınlıkların toplu buldukları yerlerde bu toplumlara devlet ve belediye gibi kamu bütçelerinden eğitsel, dinsel ve insansal amaçlarla adil bir miktarın ayrılacağını öngörmektedir (O.S. md. 148; L. md. 41/1).

10. madde'de Müslümanların kişisel durum ve aile hukuku ile ilgili sorunlarının İslam adetleri çerçevesinde çözülmesi için gereken önlemlerin alınacağı belirtilmekte ve cami, mezarlık ve diğer İslam dinsel kuruluşları güvenceye kavuşturulmaktadır. Vakıflar ve diğer İslam dinsel ve insansal kuruluşları tanınmakta, yeni dinsel ve insansal kuruluşların meydana getirilmesi durumunda Yunanistan'ın bu tür özel kuruluşlara sağlanan kolaylıkları esirgemeyeceği hüküm altına alınmaktadır (L. md.42).

Yunan Sevr'inin azınlıkların korunmasıyla ilgili olan I. Bölümü, bu antlaşmanın getirdiği azınlık hükümlerinin Milletler Cemiyeti güvencesi altında olduğunu, Konsey'in çoğunluk kararı olmadan değiştirilemeyeceğini, ayrıca bu hükümler konusunda Yunanistan ile BMOD'ye dahil veya Cemiyet Konseyi üyesi olan herhangi bir ülke arasında bir anlaşmazlık çıkarsa, bu ülkelerin istedikleri takdirde Yunanistan'ı zorunlu olarak Uluslararası Daimi Adalet Divanı'na götürebileceklerini, bu durumda Divan'ın kararının kesin olacağını öngören 16. madde ile son bulmaktadır (L. md. 44). Antlaşmanın II. Bölümünü oluşturan 17. — 20. maddeler, büyük devletlere tanınacak çeşitli ayrıcalıklarla ilgilidir.

Görüldüğü gibi, 1920 Yunan Sevr'i bu ülkeye üç tip yükümlülük getirmektedir. Birincisi, 2. madde'de olduğu gibi bu ülkede yaşayan herkese yaşama hakkı ve özgürlük tanınmaktadır. İkincisi, din, dil ve soy azınlıklarına 7. maddede görüldüğü gibi negatif haklar (medeni ve siyasal haklardan ayırım yapılmaksızın yararlanma) getirilmektedir. Üçüncüsü de, 8. ve 14. maddelerde görülen pozitif hakların (kendi dilinde eğitim, vakıfların tanınması vb.) varlığıdır. Bu pozitif hakları taşıyanlardan 9. madde, "1 Ocak 1913'ten sonra katılan topraklar içindir" hükmü nedeniyle, konumuz olan Batı Trakya için de özel bir nitelik göstermektedir.

Maddelerde rastlanan bu hükümler dışında, Antlaşmanın başlangıç bölümünde önemli iki nokta dikkati çekmektedir. Birincisi, "Yunanistan'ın daha önce birtakım ülkelere karşı giriştiği birtakım yükümlülüklerin kaldırılması" deyişi, Yunanistan'ın kendi ülkesindeki Müslüman azınlıkların korunması için 1830 ve 1881 yıllarında büyük devletlere karşı giriştiği taahhütlerin kalkmasıyla ilgili olarak yorumlanmak gerekir. Çünkü Yunan Sevr'i de büyük devletlerle yapılmış bir antlaşmadır. İkincisi, şimdiye dek yalnızca "Yunanistan'a bırakılan topraklar"la sınırlı olan azınlık hakları Yunan Sevr'i ile bütün Yunanistan'a genişletilmekte, hatta bununla da yetinilmeyerek, Antlaşmanın yapılmasından (1920) sonra Yunanistan'a katılabilecek olan topraklar için de geçerli kılınmaktadır. Anımsanacağı gibi, Oniki Ada Yunanistan'a 1947 Paris Antlaşması ile katılmıştır. Bu nokta üzerine tekrar dönülecektir⁵⁰.

b – "Lozan Sistemi"

Burada "Lozan Sistemi" olarak anılacak uluslararası metinler iki uluslararası antlaşma ve üç tane de ikili antlaşmadan oluşmaktadır. Uluslararası antlaşmalardan birincisi, iki ülke azınlıklarının karşılıklı olarak değişimini öngören Mübadele Sözleşmesi, ikincisi ise Lozan Barış Antlaşması'nın 37. ilâ 45. maddeleridir. Üç adet ikili anlaşmaya gelince, bunlar da Mübadele Sözleşmesi'nin uygulanmasından doğmuş olan sorunları çözmeye çalışan 1926, 1930 ve 1933 tarihli anlaşmalar oluyor.

i – 30 Ocak 1923 Türk ve Yunan Halklarının Mübadelesine İlişkin Sözleşme ve Protokol:

Daha Yunanistan Batı Trakya'ya resmen sahip olmadan bu ülke kuvvetlerinin İzmir'e çıkması üzerine başlayan Türk - Yunan savaşının Lozan Konferansı ile son bulduğu, bu konferansta 30 Ocak 1923'te imzalanan sözleşme ile iki ülke arasında zorunlu bir nüfus değişimi yapıldığı, bunun bir istisnası olarak Batı Trakya Müslümanlarının yerlerinde kalarak azınlık statüsüne girdikleri Giriş bölümünde anlatılmıştır.

Yunanistan'daki azınlıkların genel statüsünü oluşturan bir azınlık koruma antlaşması olan 10 Ağustos 1920 Sevr'i yanı sıra, Batı Trakya Türklerinin statülerini özel olarak saptayan uluslararası metinlerin birincisi, yukarıda sözü edilen 30 Ocak 1923 sözleşmesidir.

50 Yunan Sevr'inin metni için bkz. *British Foreign and State Papers*, Vol. 113, s.471.

Yunanistan'la Türkiye arasında nüfus değişimi yapılması konusu 1923 yılında ortaya çıkmış bir fikir değildi. Bir uluslar mozayığı olan Osmanlı İmparatorluğu'nda özellikle Hıristiyan "millet"ler duraklama döneminden bu yana Avrupa'nın büyük devletlerinin müdahale nedeni olmuşlar, ayrıca Ondokuzuncu Yüzyıl'ın başat ideolojisi olan milliyetçilik fikirlerine koşturmuş bir ulusal bilinç geliştirdikleri için devletin kronik zayıflığını oluşturmuşlardı. İmparatorluk'taki en son milliyetçi akım olan Jön Türkler, İmparatorluk'taki Hıristiyan azınlıklar ile Avrupa müdahalesini bir neden-sonuç ilişkisi biçiminde algıladıklarından, İmparatorluğun egemenliğinin ön koşulu olarak, bu grupların oluşturduğu sorunu çözmeyi şart saymaktaydılar. İttihat ve Terakki bu amaçla 1913'te Bulgaristan'la yapılan İstanbul Antlaşması'na eklenen bir Protokol ile iki ülke arasında gönüllü bir ahali değişimi yapılmasını öngördü. Sınırın 15'er kilometre iki yanında oturanlara uygulanan bu anlaşmanın imzalanmasından birkaç ay sonra, aynı öneri Yunanistan'a yapıldı. Venizelos, Ege kıyıları ve Doğu Trakya'daki Rumların bir güvenlik önlemi olarak Anadolu'ya nakillerinin kararlaştırılması üzerine, İzmir Rumları ile Makedonya Müslümanlarının değişimine razı oldu. Haziran 1914'te varılan anlaşmayı yürütmek için dört kişilik bir Karma Komisyon kurulduysa da, Osmanlı İmparatorluğu'nun Birinci Büyük Savaş'a girişi anlaşmanın onaylanmasını ve uygulanmasını önledi.

Yunanistan'ın Anadolu serüveni tam bir felaketle sonuçlanınca, bir milyonu aşkın Rum, Yunan ordularını izleyerek Yunanistan'a kaçmıştı. Lozan Konferansı'nda Türkiye bunların geriye dönmelerine hiçbir biçimde razı olmayacağını bildirdi. Yunanistan'ın o günkü nüfusunun dörtte birine ulaşan bu insanları yerleştirmek Yunanistan için büyük sorun olmuştu. Onun için, Ankara'nın Lozan'da zorunlu bir değişim önereceğini öğrenir öğrenmez Venizelos bu değişimin barış imzalanmadan başlamasını istedi. Amacı, gidecek olan 350.000 Müslüman'ın yerlerini kullanarak Yunanistan'a kaçan Rumları yerleştirebilmektir. Ayrıca, Anadolu'daki Rumları Yunanistan'a getirterek güvence altına almak fikri de Yunanistan'ın değişimi kabul etmesinde rol oynadı⁵¹. Sözleşme 30 Ocak 1923'te, yani barış antlaşmasından altı ay kadar önce imzalandı ve Mayıs'ta yürürlüğe girdi.

1. Maddesi ile Türkiye'deki Türk uyruklu Ortodoks Rumlarla, Yunanistan'daki Yunan uyruklu Müslümanların zorunlu⁵² olarak değiştirilmelerini öngören sözleşme,

51 Dimitri Pentzopoulos, *The Balkan Exchange of Minorities and Its Impact Upon Greece*, Paris, La Hague, Mouton et Co., 1964, s. 52-63; ayrıca Macartney, a.g.y., s. 443-444.

52 Gerek büyük devletlerden, gerekse değişime girecek halktan büyük tepki gelmesi üzerine, Sözleşmenin zorunlu olma niteliği konusunda ilk fikri kimin ortaya atmış olduğu büyük tartışma konusu olmuştur. Kimi kaynaklar (örneğin, Rudesco, a.g.y., s.92) yalnızca Türk tarafının zorunlu değişim isteğini söylemektedir. Kimi diğer kaynaklar ise, "bu barbarlığın sorumluluğunun tamamen Türkiye'ye ait" olduğunu, zorunlu değişimi Milletler Cemiyeti Mülteciler Yüksek Komiseri Dr. Nansen'in önerdiğini, Venizelos'un da kabul ettiğini, fakat bütün bunlara Türkiye'nin başka hiçbir çözüme olanak bırakmayan politikasının yol açtığını söylemektedirler (ör-

2. maddesi ile (İstanbul Rumlarının yanı sıra) Batı Trakya Müslümanlarını da "ētabli" (yerleşik) sayarak değişim dışında tutmaktadır. Değişime girecek kişilerin götüremedikleri taşınır mallar ile, arkada bıraktıkları taşınmaz mallar bir Karma Komisyon tarafından tasfiye edilecek ve elde edilecek para, göçmenin terkettiği ülkenin göçmenin gideceği ülkeye borcu olacaktır. 5. madde, bu nüfus değişimi yüzünden Yunanistan'daki Müslümanların mülkiyet haklarına ve alacaklarına bir zarar verdirilmeyeceğini hükme bağlamaktadır⁵³. "Yunanistan'daki Müslümanlar" derken, "değişime katılan" terimi eklenmemiş olduğu için, bu madde ile Batı Trakyalıların haklarının da korunduğu ortadadır. Nitekim madde 16/2, Batı Trakya'da oturanların orada kalmak ya da oraya dönmek hakları ile Yunanistan'da özgürlüklerinden ve mülkiyet haklarından serbestçe yararlanmalarına hiçbir engelin çıkartılmayacağını söyleyerek bu yorumu desteklemektedir.

neğin, Macartney, a.g.y., s.444). Konferans'ta İsmet Paşa fikrin Yunan heyetinden geldiğini söylemiştir. Venizelos "suçu" Dr. Nansen'in üzerine atmıştır. Dr. Nansen'e göre zorunlu oluş fikri, dört büyük devletin İstanbul'daki temsilcilerinden gelmiştir. Anlaşıldığı kadarıyla, zorunluluk fikrini ilk ortaya atan Nansen olmuş, Ankara temsilcisi Hamid Bey Türk Hükümetinin zorunlu oluşu "olmazsa olmaz" (*sine qua non*) olarak desteklediğini bildirince öneri ciddi olarak ele alınmıştır. Sözleşmenin görüşülmesi sırasında gelen büyük tepkilerden yararlanmayı Venizelos gibi usta bir politikacının düşünmemiş olması, onun da zorunlu olma niteliğinin kaçınılmaz olduğuna inandığını göstermektedir (Pentzopoulos, a.g.y., s. 66-67). Sözleşmede dikkati çeken özelliklerden biri de, ulus ölçütü olarak din'in kullanılmış olmasıdır. Her iki tarafın da eskiden beri yerleşmiş bulunan din ölçütünü kabul etmeleri, bugünden bakılınca, anlaşılması kolay olmayan bir görünüm sunabilmektedir. Çünkü, Katolik ve Protestan Rumlar değişime tabi tutulmamış, yerlerinde bırakılmış, buna karşılık örneğin en azından Türkleşmiş olan, Türkçe konuşan, Grek harfleriyle mezar taşlarına bile Türkçe yazan Karamanlılar Ortodoks oldukları için zorunlu değişime girmişlerdir. Yunanistan'dan gelenler arasında da Müslüman olan, fakat Türklükle ilgisi olmayıp, Türkçe bilmeyen Balkan halkları çoktur. 1915-16 tehcirinde Ermenilerden yalnızca Gregoryen olanların göçe zorlandıkları, Protestan ve Katolik olanlara ise ilişilmediği anımsanırsa (Bkz. Ondo-kuzuncu Yüzyıl Sistemi" başlığı), Ortodoks olmanın başkaldıracı bir Yunanlılık bilinci vermesi yüzünden ölçüt olarak seçildiği anlaşılacaktır. Buna karşılık, henüz bir ümmet toplumu fikrinin egemen olduğu Anadolu'da Müslümanların yeni devletçe kurulmak istenen ulusal birliğe daha kolay uyum sağlayacak olması, Ankara hükümetinin Müslümanlık ölçütünü Türklük ölçütüne yeğlemesi sonucunu doğurmuştur. Daha sonra, 1930'larda, Atatürk ulus'un tanımındaki bu ölçütü diğer konulardaki tutumlarıyla koşut ve tutarlı olarak değiştirecek ve onun yerine ulusal dil ve tarih'i (örneğin Türk Tarih Tezi'ni) koymaya girişecektir. 1923 sözleşmesi ile 355.635 Müslüman ile 189.916 Rum değiştirilmiştir (Macartney, a.g.y., s. 446). Yunanistan'ın bir milyonun üzerinde göçmeni yerleştirmek sorunuyla uğraşması, 1923 sözleşmesiyle gidenler yüzünden değil, yukarıda da belirtildiği gibi Batı Anadolu'dan Yunan ordularıyla birlikte kaçan Rumlar nedeniyledir.

53 Gerek bu sözleşme hükümleri, gerekse diğer uluslararası metinler incelenirken, yalnızca konumuz olan Batı Trakya Türklerini ve onların hak ve yükümlülüklerini (yani statülerini) ilgilendiren hükümlere değinilecektir. Bunun dışındaki genel hükümlerle ilgilenilmeyecektir. Ayrıca, "Batı Trakya Müslümanları" deyiminin geçtiği yerlerde, "İstanbul Rumları" deyiminin de karşılıklılık gereği olarak geçtiğini de akılda tutmak gerekir. Eğer bunun aksi söz konusu olursa, yani İstanbul Rumlarına değinilmeden yalnızca Batı Trakya Müslümanlarının hak veya görevlerinden söz eden bir hüküm olursa, bu durum açıkça belirtilecektir.

Giriş bölümünden anımsanacağı üzere, Lozan Barış Antlaşması'nın "Siyasal Hükümler" adını taşıyan I. Bölümünün III. Kesimi, "Azınlıkların Korunması" adı altında Türkiye'deki Müslüman-olmayan azınlıkların statüsünü saptayan birtakım hükümler getirmektedir. 37-44. maddeleri oluşturan bu hükümlerden sonra gelen ve Kesim'in son maddesi olan 45. madde hükmüne göre "Türkiye'nin Müslüman-olmayan azınlıklarına tanınmış olan haklar, Yunanistan'ca da, kendi ülkesinde bulunan Müslüman azınlığa tanınmıştır".

Yunan Sevr'inden söz ederken, bu antlaşmada yer alan azınlıkları koruma hükümlerinin, Milletler Cemiyeti sistemi içinde standart maddeler olduğu belirtilmiştir. Gene anımsanacağı gibi, Osmanlı Sevr'ine bu standart maddelerin ötesinde ağır hükümler konmuştu. Lozan Konferansı'ndaki Türk heyeti, genç Türk devletine yüklenmek isteyen ve İstanbul'da bir Azınlıklar Komisyonu kurmak gibi standart dışı azınlık koruma hükümlerine kesin bir tutumla karşı çıktı. Ayrıca, iki çok önemli ödün kopardı: Antlaşmaya yalnızca Müslüman-olmayan azınlıkların girmesinin sağlanmasının yanı sıra, Milletler Cemiyeti döneminin standart azınlıkları koruma antlaşmalarında bulunmayan bir hüküm daha konuyor ve md. 45 ile Türkiye, md. 37. – 43. hükümlerine ancak Yunanistan'la karşılıklılık olma durumunda rıza gösteriyordu.

Böylece kabul edilen 45. madde ile Lozan'da azınlık koruma hükümleri Batı Trakya Türklerinin özel azınlık koruma rejimi olarak ortaya çıktı. Genel rejim olan Yunan Sevr'ine büyük benzerlik gösteren bu özel rejim, Batı Trakya Türklerini ilgilendirdiği biçimiyle (yani Yunanistan'ın yükümlülükleri açısından) şöyle özetlenebilir:

37. maddeye göre Yunanistan, bu hükümleri temel yasa olarak tanıyacak ve hiçbir yasa vb. metin ve resmi işlemin bunlarla çelişmesine izin vermeyecektir.

38. madde negatif azınlık hakları getirmektedir. Hiçbir ayırım yapılmaksızın herkesin yaşam ve özgürlüğü korunacak, herkes dinini özgürce uygulayabilecek, dolaşım ve göç etme özgürlüğüne sahip olacaktır.

Gene negatif azınlık hakları getirmekte olan 39. maddeye göre Müslümanlar tüm medeni ve siyasi haklardan yararlanacaklar, yasa önünde eşit olacaklar, din ayrılığı bu haklardan yararlanmada, özellikle kamu hizmetine girmede ve yükseltilmede engel oluşturmayacaktır. Maddenin son iki fıkrası pozitif haklara bir geçiş oluşturmakta, bütün Yunan uyruklarının çeşitli işlerinde istediği dili kullanmasına olanak verdiği gibi, Müslümanların mahkemelerde de kendi dillerini kullanabilmeleri için gerekli kolaylıkların sağlanması hükmünü getirmektedir.

40. madde, Müslümanların, giderlerini kendileri ödemek koşuluyla, her türlü hayır kurumu, okul ve benzeri kurumları kurarak bunları yönetmek ve denetlemek hakkını güvence altına almakta, buralarda kendi dillerini özgürce kullanmak ve dinsel törenlerini yapmak olanağını getirmektedir.

41. Maddeye göre, Müslümanların önemli oranda oturdukları yerlerde Yunan yetkilileri Müslüman çocuklarının ana dilinde öğrenim görebilmeleri için gerekli önlemleri alacak, bu azınlık bu tür yerlerde kamu bütçelerinden eğitim, din ya da hayır işleri için hakça bir pay alma hakkına sahip olacaktır.

42. Madde hükmüne göre Yunan hükümeti Müslümanların aile hukukuyla ve kişi halleriyle ilgili durumların bu azınlığın gelenek ve göreneklerine uygun biçimde çözülmesini güvence altına almakta, bunların din kurumlarını tam bir koruma altına almanın yanı sıra, vakıf ve din kuruluşlarına her türlü kolaylığı sağlamayı ve bu nitelikte kurulacak yeni kurumlardan gerekli kolaylıkları esirgememeyi üstlenmektedir.

43. Madde Müslümanların inançlarına aykırı davranışta bulunmaya zorlanamayacağı, bu inançlar yüzünden yasanın öngördüğü bir işlemi yerine getirememeleri durumunda haklarını yitirmemeleri hükmünü getirmektedir.

44. Madde, karşılıklılık maddesi olan 45 ile birlikte düşünülerek Batı Trakya'ya uygulanamayacak bir maddedir. Maddeye göre Türkiye'nin yükümlendiği hükümler uluslararası nitelikte sayılarak Milletler Cemiyeti'nin güvencesi altına konmakta, Cemiyet Konseyi'nin çoğunluk kararı olmadan değiştirilememekte, Konsey üyelerinden herhangi biri bu hükümlere aykırı davranış gördüğü zaman bunu Konsey'in dikkatine sunabilmekte, Konsey de bu konuda gerekli göreceği yönergeleri verebilmektedir. Bir anlaşmazlık durumunda Uluslararası Daimi Adalet Divanı'na gidilecek ve Divan'ın hükmü kesin olacaktır. Anımsanacağı gibi, Yunan Sevr'i de aynı nitelikte bir hükmü Yunanistan için Madde 16 ile getirmiştir.

iii – 1926 Atina, 1930 Ankara ve 1933 Ankara Anlaşmaları :

Lozan'ın "Azınlıkların Korunması" kesiminde hakları böylece güvence altına alınan Batı Trakya toplumunun statüsünü oluşturan uluslararası anlaşmalar Lozan Barış Antlaşması ile son bulmamıştır. Etabli sorununun 30 Ocak değişim sözleşmesi ile bir çırpıda çözülemeyecek kadar çetrefil olduğu görüldüğünden, sorunun kesin çözümü için iki ülkenin sürekli görüşme halinde olmaları ve 1923'ü izleyen on yıl içinde üç tane anlaşma yapmaları gerekmiştir.

İkinci Bölüm'de de göreceğimiz gibi, Yunanistan, Türkiye sınırında önemli bir Türk azınlığının yarattığı güvensizliği gidermek için, anlaşmalara aykırı biçimde, Batı Trakya bölgesini Rum göçmen yerleştirerek "Helenleştirme"ye çalışmıştır. Yunanistan'a Bulgaristan ve Türkiye'den gelen göçleri ayrıntısıyla incelemiş bir Yunan kaynağına göre, göçmen yerleştirme planı olmaksızın Yunanistan Batı Trakya'da hiçbir zaman güvence altında olmayacaktır. Bulgaristan ve Türkiye'den Rumların gelmesinden sonra bu bölgedeki Rum sayısı büyük boyutlara ulaşmış, daha Lozan'ın ertesinde, 1924 yılında 189.000 kişiye, yani bölge nüfusunun yüzde 62.1'ine ulaşmıştır. 1928 sayımı, Batı Trakya'nın 303.171 olan nüfusunun 107.607'sinin göçmen olduğunu göstermektedir⁵⁴.

54 Pentzopoulos, a.g.y., s. 136.

Doğal olarak, bu durumda yaratılan oldu-bitti, değişim sözleşmesinin özellikle mülkiyetlerle ilgili hükümlerini etkisiz bırakmıştır. Çünkü yerleştirilen Rumlar Türklerin ev ve arazilerini işgal etmişlerdir. Bunun üzerine, 1926 yılında Atina'da toplanan iki ülke temsilcileri 1 Aralık'ta, "Atina İtilafnamesi" denilen bir anlaşmaya varmışlardır⁵⁵.

9. maddeye göre, Batı Trakya köy ve kentlerindeki mülkler bir ay içinde sahiplerine geri verilecektir. 10. madde, Lozan Antlaşması'nın yürürlüğe girmesinden önce veya sonra Batı Trakya'daki Müslüman mülkleri ile ilgili olarak alınmış bütün "istisnai" karar ve önlemlerin kaldırılmasını öngörmekte, 11. madde ise kamulaştırılan malların geri verilmesi hükmünü getirmektedir.

1926 anlaşmasından sonra geçen yıllar içinde iki ülke arasındaki sorunların gittikçe sertleştiğini ve özellikle denizde karşılıklı bir silahlanmanın başladığını görüyoruz. Fakat kötü gidiş 1928'de tekrar iktidara geçen Venizelos'un barışçı bir konuşmasıyla yumuşamış, Ankara'nın da dostluk yanlısı bir tutum takınması üzerine, değişimden çıkan sorunların artık kesin bir çözüme ulaşması için 10 Haziran 1930 tarihinde bir Ankara Mukavelesini imzalanmıştır⁵⁶.

Bu anlaşmanın VI. Bölümü "Batı Trakya Müslümanlarının Malları" ile ilgilidir. 14. madde, şu anda Batı Trakya'da bulunan bütün Müslüman Yunan yurttaşlarına, doğum yerleri ve bölgeye geliş tarihleri ne olursa olsun, "établi" sıfatını tanımaktadır. 15. madde, yapılmış olan Sözleşme ve Anlaşmalarla 'établi'lere tanınmış olan hakların kullanılmasını engellemiş olan bütün önlemlerin kalkacağını söylemektedir. Bu haklar arasında özellikle arazi alma ve satma da sayılmıştır. Bununla birlikte, Batı Trakya'ya Yunan hükümeti tarafından Müslümanların mülklerini işgal ederek yerleştirilmiş olan Rumları yerlerinden çıkarmak söz konusu olamayacağından, 16. madde ile şöyle bir kesin çözüme gidilmektedir: 28. Madde hükmüne göre Anlaşma anında Batı Trakya'da bulunmayan, burayı pasaportsuz olarak terketmiş oldukları için bölgeye dönme hakkından yoksun bulunan Müslüman Yunan uyruklarının malları ile Batı Trakya dışında bulunan fakat Batı Trakyalı Müslüman 'établi'lere ait olan veya 14. madde hükmüne girmek suretiyle dönüş yapabilen kişilere ait malların tam mülkiyeti Yunan hükümetine geçmektedir. Madde 20/b, bu malları tazmin etmek için Yunan hükümetinin Batı Trakyalı mal sahiplerine yüzelli bin İngiliz Lirası ödemesini öngörmektedir. Üstelik, 17. madde, Batı Trakya Müslümanlarının malları üzerine getirilen bütün önlem ve hacizlerin kalkacağından söz etmektedir.

55 1 Aralık 1926 tarihli Atina İtilafnamesi metni için bkz. *Resmi Gazete* 15 Mart 1927, no. 576; ayrıca *Düstur*, III. Tertip, 8 Cilt, 1. baskı, s. 253; 2. baskı, s. 129. Bu antlaşmadan önce 21 Haziran 1925'te Ankara'da bir metin üzerinde anlaşmaya varılmışsa da, bu metin ratifiye edilmemiştir.

56 10 Haziran 1930 tarihli "Mübadelei ahaliye mütedair Lozan Muahedenamesile Atina İtilafnamesinin tatbikatından mütevellit mesailin sureti katiyede halli hakkında" Ankara Mukavelesini metni için bkz. *Resmi Gazete*, 1 Temmuz 1930, no. 1534, ayrıca *Düstur*, III. Tertip, 11 Cilt, 1. baskı, s. 1939; 2. baskı, s. 706.

Bununla birlikte, "Özel Hükümler" başlığını taşıyan IX. Bölümün ilk maddesi olan 22. madde'nin getirdiği hüküm durumu açığa vuracaktır: Sözü edilen taşınmaz malların sahiplerine geri verilmesi "olanaksız" ise, Karma Komisyon'un bu "olanaksızlığı" saptamasıyla bu mallar Yunan hükümetine geçecek, bu hükümet bu malları tazmin edecektir. Böylece Yunan Hükümeti, Batı Trakya'da değişim dışı kalmış olan Türklerin arazilerini sonunda tazminat vererek Rumlara mal etmiş olmaktadır.

1930 Ankara anlaşmasının 29. maddesi ise, bunlar olup bittikten sonra Batı Trakyalılara belirli bir güvence getirmeyi amaçlıyor görünmektedir. Buna göre, genel hükümler ve 16. madde hükümleri saklı kalmak koşuluyla, bu anlaşma ile mülkiyeti Yunan hükümetine geçmeyen mallar bundan böyle hiçbir sınırlama ve elkoyma konusu olamayacak, sahipleri bu mülklerden istedikleri gibi yararlanacaklardır.

Türkiye ile Yunanistan arasında uzun yıllar çıban başı olarak kalan établi sorunun kesin çözümüyle ilgili son anlaşma, Karma Komisyon'un kaldırılmasına ilişkin olarak 9 Aralık 1933 tarihinde Ankara'da yapılmıştır⁵⁷. Bu anlaşmanın Batı Trakya için önemli olan hükmü, 2. maddededir. Bu madde hükmüne göre, değişime giren ya da dönüş hakkından yoksun olan kişilere ait oldukları saptansa bile, Karma Komisyonun dağılmasından sonra, Yunanistan'da oturan kişilerin (Batı Trakyalıların) 10 Haziran 1930 tarihinden önce Yunan hükümeti tarafından fiilen işgal edilmemiş olan malları hakkında hiçbir önlem ya da sınırlayıcı işlem getirilmeyecektir.

D– BİRLEŞMİŞ MİLLETLER DÖNEMİNDE AZINLIKLAR KONUSU : İNSAN HAKLARI YAKLAŞIMI

1 – Birleşmiş Milletler ve Azınlıklar Konusu

Milletler Cemiyeti sisteminin çökmesi üzerine, azınlıkların korunması işinin ne olacağı daha savaş içinde tartışılmaya başlandı⁵⁸. Sonunda yeni evrensel örgüt olan Birleşmiş Milletler kurulduğu zaman Anayasa'da (Antlaşma'da) azınlıkların korunmasıyla ilgili tek sözcüğün bulunmadığı görüldü. Aslında Milletler Cemiyeti Misakı'nda da bu konuda hüküm getirilmemişti ama, azınlık antlaşmaları Konsey'in güvencesinden söz ediyordu ve sonradan bir mekanizma geliştirilmişti. Fakat BM Antlaşması bambaşka bir espri içindeydi: Sorunu tamamen insan hakları çerçevesinde ele alıyordu. Antlaşma'nın 1., 13., 62. ve 76. maddeleri yeni evrensel örgütün bu konuya verdiği önemi göstermenin yanı sıra azınlık haklarının artık negatif haklarla sınırlı olduğunu ilan ediyordu. Yani, ayırım yapılması önlenmekte, fakat azınlıkların kendi özelliklerini koruma-

57 9 Aralık 1933 tarihli "Türk-Rum Ahali Mübadelesi Muhtelit Komisyonunun ilgasına mütedair" Ankara Mukavelenamesi metni için bkz. *Resmi Gazete*, 8 Ocak 1934, s. 2599; ayrıca *Düstur*, III. Tertip, 15. Cilt, 1. baskı, s. 130; 2. baskı s. 85.

58 Birleşmiş Milletler'in kuruluşu öncesi ve sırasındaki azınlık tartışmaları için bkz. Claude, a.g.y., s. 51-109; Azcarate, a.g.y., s. 73-75.

larına yardımcı olacak ayrıcalıklar getirilmemekteydi. Paris Barış Konferansı'nda da bu tutumu tamamlayan bir eğilim görüldü. Konferansın ana yöntemi, azınlık sorununu uluslararasılıktan çıkarmak ve azınlığı içinde bulunduran ülke ile azınlığın çeşitli yönlerden kendisini bağlı hissettiği ülke arasında yapılacak ikili görüşmelerin konusu haline getirmek oldu. Oysa, Cemiyet sisteminin bütün uğraşı, ikili görüşmeleri bir kenara atmak olmuştur.

Birleşmiş Milletler neden böyle bir tavır takındı? Cemiyet döneminde azınlık komitelerinde önemli görevler almış ve başkanlık yapmış olanlardan Azcarate, bunu, yeni örgüt kurulurken egemen olan Milletler Cemiyeti aleyhtarı havaya bağlıyor⁵⁹. Aslında bu hava boşuna da değildir. Dışardaki azınlıkların en büyük heyecanla koruyan Almanya kendi içindeki azınlıklara en büyük eziyeti yapan devlet olarak ortaya çıkmış, azınlıklar arasında en büyük ihaneti gösterenler de en iyi korunan azınlıklar (Alman) olmuştur⁶⁰

Başka yazarlar da çeşitli nedenler ileri sürmektedir. İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra hem ülkelerin ulusal egemenliğe düşkünlükleri artmış, hem de insan haklarından sözeden metinlerin mümkün olduğu kadar geniş bir devletler topluluğu tarafından kabul edilebilmesi için azınlıkları özel olarak koruyan maddelerden vazgeçmek gereği ortaya çıkmıştır⁶¹. Üstelik, insan haklarını hiçe sayan faşist ülkelerin kesin yenilgisi üzerine bu haklara saygılı bir ortamın belireceği, insan haklarının da azınlık haklarına gerek duyurmayacak biçimde uygulanacağı kanısı egemendir. Birey, artık uluslararası hukukun bir süjesi olmuş bulunmaktadır. Zaten büyük olasılıkla azınlık sorunlarının çıkmayacağı da düşünülmektedir. Korunması asıl sorun çıkaran Yahudiler için de İsrail kurulmuştur⁶². En tehlikeli azınlık olduklarını gösteren Alman azınlıkları Postdam kararlarıyla Polonya, Çekoslovakya ve Macaristan'dan zorunlu olarak Almanya'ya göç ettirilmişlerdir. Yani azınlıkların korunması konusundaki baskı epey azalmıştır. Bu arada, Cemiyet sisteminin barış antlaşmalarından sonra, Birleşmiş Milletler sisteminin ise önce yapıldığı, dolayısıyla ikincisinin toprak sorunlarından bağımsız olduğu hatırlatılmaktadır⁶³.

Bu nedenlerin hepsi, derece derece, Birleşmiş Milletler döneminde azınlık haklarında bir geriye gidiş olmasını gerektirmişlerdir. Bununla birlikte, kanımca bu durumun ortaya çıkmasını büyük devletlerin tutumuna bağlamak daha doğru olacaktır. Her iki evrensel örgütün kurulmasında da en temel belirleyici olan büyük devletlerin Cemiyet sistemini kurmada çıkarları açıktır: Ondokuzuncu Yüzyıl müdahale sistemini böyle devam ettirmeyi ummuşlardır. Oysa, aynı umut Birleşmiş Milletler döneminde

59 Azcarate, a.g.y., s. 76.

60 Claude, a.g.y., s. 209.

61 Modeen a.g.y., s. 109.

62 Claude, a.g.y., s. 206.

63 Capotorti Raporu, para 135.

yoktur; büyük devletler arasındaki çatlak artık ideolojik niteliğe büründüğünden, genişlemiştir. Bir de bunun üzerine, azınlıklara artık yeni kurulan akraba-devletlerin sahip çıkmakta olduğu gerçeği eklenirse, tartışılmaz üstünlüğü ortadan kalkmış bir Batı Avrupa'nın bu bahane ile zayıf devletlere hükmedemeyeceği ortaya çıkacaktır. ABD zaten "melting-pot" (eritme potası) felsefesine dayandığı için pozitif hakları desteklemekten çok uzaktır. SSCB her ne kadar tersi tutum gösteriyor ise de, savaş sonunda kendi etkisinde olacağı kuşkusuz olan bir Doğu Avrupa ve Balkanlarda uluslararası denetimin kurulmasını istememekte, azınlıkların korunması konusunu daha çok sömürge ülkelerin halklarına seslenmek için bir silah olarak kullandığı izlenimini vermektedir. Sonuç ve özet olarak, Birleşmiş Milletler kurulduğunda azınlık hakları konusunda öncesine oranla bir geriye gidiş görülmüştür.

Bununla birlikte, azınlık haklarının yalnızca negatif haklarla sınırlı kalması ve insan hakları kavramı içinde eritilmesi olgusu fazla uzun sürmedi. BM Antlaşmasının 2/7 maddesinde söz konusu edilen "ulusal yetki" kavramına dayanan devletlerin egemenlik konusunda ödün vermemeleri sonucu insan haklarının yalnızca bildirilerde kalmaya başlaması üzerine yeni bir tamamlayıcı yol bulunması gerektiği ortaya çıkmıştı. "Azınlıklar" terimi ilk kez bu hava içinde, gene Birleşmiş Milletler bünyesinde Haziran 1946'da yeniden belirdi. İnsan Hakları Komisyonu'na, kendisine yardımcı olması için, "ayırımın önlenmesi" ve "azınlıkların korunması" konularında alt -komiteler kurma yetkisi verilmişti. Nitekim Komisyon 1947 başında bu yetkiyi, iki konuyu içine alan tek bir alt-komite (Ayrımın Önlenmesi ve Azınlıkların Korunması Alt-Komitesi) kurarak kullandı. Bu arada BM dışında da koşut gelişmeler olmaktaydı. Müttefikler tarafından de facto (fiilen) tanınan Avusturya ile İtalya'nın Güney Tirol'de Almanca konuşanların hakları konusunda yaptığı antlaşma (Eylül 1946) pozitif (kollektif) azınlık hakları çığırını yeniden açtı. Bunun arkasından 1950'de Hindistan ile Pakistan arasında Müslüman azınlık konusunda ve 1954'te İtalya ile Yugoslavya arasında Trieste konusunda yapılan ve azınlıklara pozitif haklar tanıyan antlaşmaları, 1955'te Danimarka ile Federal Almanya'nın karşılıklı olarak yayımladıkları bildirilerle birbirlerinin ülkelerindeki azınlıklara haklar tanımaları izledi. Ardından aynı yıl Sloven ve Hırvatların hakları konusunda Avusturya Devlet Antlaşması ile bu süreç doruğuna vardı ve 1962'de Fransa ile Cezayir arasında Cezayir'de kalan Fransızların hakları konusunda yapılan antlaşma ile noktalandı.

Birleşmiş Milletler dışındaki bu gelişmeler örgüt içinde de yankısını buldu. Gerçi, 10 Aralık 1948'de yayımlanan İnsan Hakları Evrensel Bildirisi⁶⁴ azınlıklardan söz etmiyordu ama, aynı gün alınan bir Genel Kurul kararı, "Azınlıkların Kaderi" başlığı

64 Aslında, B.M. Anayasası'na bir "Uluslararası İnsan Hakları Yasası" eklenmesi düşünülmüştü. Fakat bunun yararlı olabilmesi için ayrıntılı olması gerektiğinden, sonradan ayrı bir belge olarak çıkarılması kararlaştırıldı. Aşağıda görüleceği gibi, 1966 yılında bu konuda iki sözleşme ve bir protokol çıkarılmasıyla dört parçaya tamamlanabilen bu projenin ilk parçası, 1948 İnsan Hakları Evrensel Bildirisi'dir. Bkz. Modeen, a.g.y., s. 103.

altında, Birleşmiş Milletler'in azınlıkların kaderine kayıtsız kalamayacağını, fakat her devlette farklı ortaya çıkan bu karmaşık ve nazik soruna tek bir çözüm bulmanın zor olduğunu söylüyordu (Karar No.217 C 'III'). Genel Sekreter 1951-52 yıllık raporunda Ayrımın Önlenmesi ve Azınlıkların Korunması konularının Genel Kurul'un en önemli çalışmalarından ikisi olduğunu belirtti. Genel Kurul'un Şubat 1952'de kabul ettiği bir karar (no. 532 B (VI)) aynı konuyu yinelerken, BM Ekonomik ve Sosyal Konseyi (ECOSOC) Ağustos 1953'te, yazılacak olan bütün uluslararası metinlerde, yaratılabilecek azınlıkların haklarına özel dikkat gösterilmesi gerektiğini vurguluyordu. Bu arada, Genel Kurul'un üç konuda (Filistin-1947, Eski İtalyan Sömürgeleri-1949, Eritre-1950) aldığı kararlar, azınlıkların kollektif haklarını tekrar dile getirdi.⁶⁵

Birleşmiş Milletler ve uzmanlık kuruluşları da azınlıkların pozitif haklarını koruma altına alan uluslararası sözleşmelerin yapılmasına önyak oldular. 1948 Jenosit Suçunun Önlenmesi ve Cezalandırılması Sözleşmesi, yerli ve kabile halkları hakkında 1957 Uluslararası Çalışma Örgütü (İLO) Sözleşmesi, 1960 Eğitimde Ayrımın Önlenmesi UNESCO Sözleşmesi ve 1965 Her Türlü İrk Ayrımının Kaldırılması Sözleşmesi'nin arkasından, 1947 yılından beri hazırlanmakta olan iki Sözleşme ile bir protokol 1966 yılında geldi: Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklar Uluslararası Sözleşmesi, ve Medeni ve Siyasal Haklara İlişkin İhtiyari Protokol.⁶⁶

1966'da yapılan ve 1976'da yürürlüğe giren bu metinlerden Medeni ve Siyasal Haklar Sözleşmesi'nin 27. maddesi, BM kurulduğundan bu yana azınlıkların korunması çıkarılan en ileri metin olmuştur: "Etnik, dinsel ya da dilsel azınlıkların bulunduğu ülkelerde, bu azınlıklara ait olan kişiler, gruplarının diğer üyeleriyle birlikte, kendi kültürlerini yaşamak, kendi dinlerini açıkça ilan etmek ve uygulamak, ya da kendi dillerini kullanmak hakkından yoksun bırakılamazlar."

Bu Sözleşme'nin denetimi özel olarak kurulmuş bir İnsan Hakları Komitesi tarafından yapılmakta ve imzacı devletler buraya raporlar vermektedirler. Ayrıca, İhtiyari Protokol'a taraf devletler, içlerinden birinin uyuğu olan kişilerin İnsan Hakları Komitesi'ne başvurarak şikayette bulunmasını kabul etmişlerdir. Yalnız, Milletler Cemiyeti sisteminin tersine, bu başvuru ancak ulusal yolları tükettikten sonra yapılabilmektedir.

Dernekler ve kişilerin BM'e şikayette bulunmaları mümkündür. Bu tür başvurular için başlıca olanak, BM Genel Sekreteri'ne yapılan kişisel başvuru ve şikayetlerin 728F (XXVIII) sayılı ECOSOC kararı çerçevesinde İnsan Hakları Komisyonu'nda veya 1503 (XLVIII) sayılı ECOSOC kararı çerçevesinde Ayrımın Önlenmesi ve Azınlıkların Korunması Alt-Komisyonu'nda ele alınmasıdır. Söz konusu kararlar gereğince, BM Genel Sekreteri'ne gönderilen ve insan hakları ve temel özgürlüklerin büyük ölçüde ve sistematik bir şekilde ihlal edilmekte olduğu yolunda güvenilebilecek kanıtlara dayandırılır.

65 Bu kararların en önemli noktaları *Protection of Minorities* adlı B.M. yayınının 37.-42. sayfalarında bulunabilir (E/CN.4/Sub.2/214.221/Rev.1).

66 Bu uluslararası metinler için bkz. *Droits de L'Homme, Recueil d'Instruments Internationaux*, Nations Unies, New York, 1978 (ST/HR1/Rev.1).

lan şikayetlerin ilk önce Komisyon veya Alt-Komisyon'ca oluşturulmuş bulunan Çalışma Gruplarında ele alınması ve daha sonra aynı organların kapalı oturumlarında görüşülmesi mümkündür. Söz konusu şikayetler Çalışma Grupları tarafından görüşülmeye değer bulunursa yukarıya yollanmaktadır.

Ayrıca, BM bünyesinde yapılarak 4 Ocak 1969 tarihinde yürürlüğe girmiş bulunan Her Türlü Irk Ayrımının Ortadan Kaldırılması Uluslararası Sözleşmesi'nin 14. maddesi, Sözleşme bünyesinde kurulmuş bulunan Irk Ayrımını Önleme Komitesi'ne kişilerin veya grupların başvurmasına olanak tanımaktadır. Yalnız, bunun yapılabilmesi için, Sözleşme'ye taraf olup Komite'nin yetkisini tanıdığına ilişkin bir bildirimde bulunmak, kendi iç hukuk bünyesi içinde bir makam belirlemek ve bu makamı BM Genel Sekreteri'ne bildirmek gerekmektedir. Ülke yurttaşları, Sözleşme'de getirilen hakların ihlal edildiğine ilişkin şikayetleri bu makama yapmakta, bir sonuç alamazlarsa Komite'ye başvurabilmektedirler. Söz konusu ülke istediği anda bildirimini geri alabilmektedir. Yalnız, bu geri alım Komite'ye daha önce yapılmış bulunan başvuruları etkilememektedir. Böyle bir bildirimde bulunmamış bir ülke için tek yaptırım, Komite'ye sunulan dönemsel raporların okunması sırasında Komite üyelerinin sorabilecekleri sorulardır. Yunanistan bu sözleşmeye taraf olmakla birlikte, söz konusu bildirimde bulunmamıştır.

* * *

Milletler Cemiyeti dönemi ile Birleşmiş Milletler dönemi arasında göze çarpan en önemli fark şudur: Birinci dönemde azınlıkların özelliklerini koruması ile çoğunluk içinde asimile edilmeleri arasında bir kararsızlık bulunduğu, hatta birinci eğilim daha güçlü olduğu halde, BM döneminde asimilasyon eğilimi kesinlikle egemendir. Cemiyet, azınlık koruma sorunlarını Siyasal Komite'de ele almıştır. Birleşmiş Milletler ise Sosyal, İnsansal ve Kültürel Komite'de ele almaktadır. Birleşmiş Milletler'de bu konuyla uğraşan tek organ Alt-Komisyon'dur; fakat bu organ kuruluşundan bu yana sürekli olarak kösteklenmiş, toplantıları üst komitelerce ertelenmiş ve iptal edilmiş, çalışma ve önerileri İnsan Hakları Komisyonu tarafından sürekli olarak "not alınmıştır" formülüyle ya kulak ardı edilmiş ya da "daha fazla incelenmesi" kaydıyla geri gönderilmiştir. Azınlıkların korunması konusunda en radikal tutumu izleyen Alt-Komisyon'un temel tutumu bile asimilasyon yönünde olmuştur.⁶⁷ Jenosit Sözleşmesi yapılırken "kültürel jenosit" kavramının ("bir grubun belirgin niteliklerinin sert biçimde ortadan kaldırılması") tasarıdan çıkarılması, Birleşmiş Milletler'in pozitif azınlık haklarına ilk resmi destek sağlama fırsatını reddetmesi anlamına gelmiştir..⁶⁸ Yukarıda sözü edilen ünlü 27. maddeye gelince, bu maddenin taslağı olan ve tasarıda 25. madde olarak geçen metin daha 1950 yılında hazırlanmıştır. 1966 yılına dek kabul edilmek için bekleyen metnin başına, İnsan Hakları Komisyonu'nda bir "...azınlıkların bulunduğu ülkeler" deyi mi eklenmiştir. Şili temsilcisi tarafından yapılan öneri üzerine eklenen bu deyim, Batı yarımküresi ve biraz da Batı Avrupa ülkelerinin topu gene "klasik" kaleye atmaları an-

67 Claude, a.g.y., s. 168.

68 Aynı yapıt, s. 155.

lamına gelmekte ve Doğu Avrupa ile Balkanlar gibi azınlık içerdikleri uzun zamandır kabul edilemeyen ülkeler dışındakilerin 27. madde ile ilgisiz olduklarını ilan etmeleri demek olmaktadır. Bireyin uluslararası hukukun bir süjesi durumuna gelmesi, her türlü hukukunun korunması için yeterli sayılmıştır. Alt-Komite 1947'den 1954'e dek çalışmalarını azınlık kavramını tanımlamakla sınırlamak zorunda kalmış, İnsan Hakları Komitesi onun çalışmalarını "not almak"la yetinmiştir. Bununla birlikte, ünlü 27. maddenin metni bu dönemde hazırlanmıştır. 1955-1971 döneminde Alt-Komisyunun esas uğraşı alanı Ayrımın Önlenmesi olmuştur. Alt-Komisyun azınlıkların korunmasını, derinliğine incelediği konular arasına ancak 1947-54 döneminde ve bir de Capotorti Raporu'nun hazırlanmasına karar verildiği 1971'den sonra dahil edebilmiştir.⁶⁹

Bununla birlikte, yavaş da olsa bu konuda bir ilerlemenin söz konusu olduğu söylenmelidir. Birleşmiş Milletler döneminde konu üzerine yazılan önemli bir iki yapıtın birinin yazarı olan Claude, 1966 yılında kabul edilecek olan Sözleşmelerden söz ederken, "Bunların kabulü çok kuşkuludur" demektedir.⁷⁰ Oysa bu sözleşmeler 1976'da yürürlüğe bile girmişlerdir.

2— Bölgesel Gelişmeler : Avrupa Konseyi ve Avrupa Ekonomik Topluluğu :

Birleşmiş Milletler kurulduktan sonra, bölgesel kuruluşların da insan hakları ve bu arada azınlık sorunlarıyla ilgili girişimlerine rastlanmıştır.

Özel bir ilgi alanı oluşturan Jenosit Sözleşmesi sayılmazsa, uluslararası örgütlerin ortaya çıkardıkları bu sözleşmelerin en eskisi, Avrupa Konseyi tarafından 1950'de kabul edilerek 1953'te yürürlüğe giren Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'dir. Sözleşme din, dil ve renk gibi birçok ölçütlerin yanı sıra, "bir ulusal azınlığın üyesi olma" durumunu da ileri sürmekte ve bu yüzden bireye ayırım yapılamayacağı hükmünü getirmektedir. Ulusal azınlıkları pozitif (kollektif) haklarla korumamasına rağmen Sözleşme günümüz uluslararası hukukunda görülen en güçlü ve etkili denetim mekanizmasına sahip olması bakımından apayrı bir yere sahiptir. Sözleşme'nin ihlalini denetlemek için bir Avrupa İnsan Hakları Komisyonu (AİHK) ve bir Avrupa İnsan Hakları Divanı (AİHD) kurulmuştur. AİHK'na bireyler veya gruplar başvurabilmektedirler. Gerek Komisyon'un Bakanlar Komitesi kararı haline dönüşen mütalaaları, gerekse Divan'ın kararları bağlayıcıdır. Fakat bunun mümkün olabilmesi için önce Sözleşme'nin 25. maddesi uyarınca üye ülkelerin bir bildirimle Komisyon'un, 46. madde uyarınca da Divan'ın yetkisini tanımaları gerekmektedir. Yunanistan Komisyonla ilgili bildirimini Kasım 1985'te yapmıştır.

Bir ülke Komisyon'un yetkisini tanımamış bile olsa, bireyler gene de insan hakları konusunda Avrupa Konseyi Genel Sekreterliği'ne veya Konsey Danışma Meclisi Başkanı'na dilekçeyle başvurabilmektedirler.

69 Capotorti Raporu, para. 146.

70 Claude, a.g.y., s. 162,

Genel Sekreter'e gönderilen dilekçeler üye ülkeler delegasyonlarına bilgi için dağıtılmakta, fakat bundan başka birşey yapılmamaktadır. Danışma Meclisi başkanlığına Meclis iç tüzüğü'nün 56. maddesi uyarınca verilecek dilekçeler ise Büro tarafından uygun görülürse ilgili komisyona havale edilmekte, buradan da bir raporla Genel Kurul'a gönderilebilmektedir. Buradan çıkacak kararın bağlayıcı bir niteliği yoktur.

Avrupa Ekonomik Topluluğu'ndaki duruma gelince. Bu kuruluşun bir organı olan Avrupa Parlamentosu'nun iç tüzüğü, üye ülke yurttaşlarına Parlamento'ya bireysel veya ortaklaşa dilekçe verme hakkı tanımaktadır. Bu biçimde verilen dilekçeler, özetle, Parlamento Başkanlık Divanı'nca Tüzük ve Dilekçeler Komisyonu'na havale edilmekte, Komisyon dilekçelerin AET faaliyetleri açısından kabul edilebilirliği veya edilemezliğini karara bağladıktan sonra, kabul edilen dilekçeler Komisyon'da ele alınmakta, gerektiğinde Komisyon çerçevesinde bir rapor hazırlanmakta, kimi durumlarda ilgili Parlamento Komisyonları ile AET Komisyonu'nun görüşü alınmaktadır. Tüzük ve Dilekçe Komisyonu incelediği dilekçeyle ilgili olarak Parlamento Genel Kurulu'na karar tasarıları da sunabilmektedir. Sonuçta parlamento başkanı tarafından dilekçe sahiplerine yapılan işlemler ve alınan kararlar hakkında bilgi verilmektedir.

Avrupa Ekonomik Topluluğu'nun bu konuda sunduğu ikinci olanak, Topluluk Adalet Divanı'yla ilgilidir. Roma Antlaşması'nın Divan'ın işlevleriyle ilgili 173. maddesine göre, herhangi bir tüzel veya özel kişi, kendisiyle ilgili bir karara karşı veya daha önce başka bir kişiye ilişkin olarak verilmiş olup da kendisini ilgilendiren bir karara karşı Divan'a başvurmak hakkına sahiptir.⁷¹ İlgili kişinin bu olanaktan iki ay içinde yararlanması gerekmektedir.

3 – 1970'ler ve 80'ler Dünyasında Azınlık Sorunu:

Azınlıkların korunması konusundaki gelişmeler ve günümüzdeki hukuksal durum yukarıdaki gibi özetlenebilir. Bununla birlikte, azınlık olayının günümüzdeki profilini çizebilmek ve böylece tabloyu gerçekçi biçimde tamamlayabilmek için hukuksal değil, siyasal alana bakmak gerekiyor. Çünkü bu yapıldığında, hukuk alanında görülen durgunluğun yerini birdenbire fazlasıyla hareketli bir tablonun aldığı göze çarpmaktadır.

Bu hareketlilik biri nicelik, diğeri nitelik olmak üzere iki bakımdan incelenebilir.

Birincisi, eskiye oranla azınlık sorunları büyük bir yayılma göstermiş durumdadır. Klasik olarak yalnızca Balkanlar ve bir de Doğu Avrupa'da ortaya çıkmış olan azınlık sorunları günümüz ulusal devletlerinin büyük çoğunluğunu oluşturan az gelişmiş ülkelerin hemen hemen tümünde görülen organik bir rahatsızlık haline gelmiştir. Sö-

71 Bu konuda yukarıda adı geçen bütün uluslararası sözleşmelerin analizi, denetim mekanizmaları ve diğer açılardan incelenmeleri için bkz. Modeen, a.g.y., s. 97-131. 1966 Medeni ve Siyasal Haklar Sözleşmesi'nin 27. maddesi için ise, sırf bu madde üzerine yazılmış komple bir yapıt olan *Capotorti Raporu* yeterlidir.

mürgeci devletler çekilirken öyle yapay sınırlar bırakmışlardır ki, bu sınırlar içinde ya birbiriyle uyuşması olanaksız etnik birimler biraraya gelmek zorunda kalmıştır, ya aynı kabilenin üyeleri kendilerini bağımsızlıkla birlikte bir anda sınırın iki ayrı yanında bulmuşlardır, ya da bu iki olayın ikisi birden yeni devletin başına gelivermiştir. Ayrıca, ulus aşamasına gelmeden ulusal devlet oluveren bu ülkeler bağımsızlık ertesinde kendilerini bir anda kabilelerarası kaos içinde buluvermişlerdir. Yani, Yirminci Yüzyıl'ın ikinci yarısında ortaya çıkan bu ülkeler daha doğuşlarında parçalanmış olarak dünyaya adım atmışlardır. Öyle ki, bunların azınlık kavgaları yüzünden darmadağın olmaları için, dışarıdan bu konuda bol bol yapılmakta olan kışkırtmalara bile gerek olmadığı söylenebilir. Amip bölünmesini anımsatan bir süreci halen yaşamakta olan bu ülkelere örnek vermek için fazla düşünmeye gerek yoktur. Hindistan doğmuş, bölünüp Pakistan'ı doğurmuş, Pakistan da yarısını Bangladeş'e kaptırmıştır. Orta Doğu'da dört ülkeye dağılmış Kürtler'in bir devlet kurması halinde bu devletten kaç parça devletin çıkacağını tahmin etmek bile mümkün değildir. Afrika'ya gelindiğinde, bu kıtadaki durumu gözler önüne getirmek için şu kadarını söylemek yeterlidir ki, Afrika Birliği Örgütü, yeni bölünmelere yol açılır korkusuyla, o kadar lanetlenen bir olgu olan sömürge sınırlarını değişmez ilan etmek zorunda kalmıştır!

Bu yapay sömürge sınırları yoluyla Yirminci Yüzyıl'ın genç devletlerine bu mirası bırakan gelişmiş ülkelere bakıldığında, bu ülkelerde de azınlık sorunlarının şaşkınlık verici biçimde gündemde olduğu gözlemlenmektedir. Oysa, söz konusu olan ülkeler İspanya gibi, Fransa gibi, İngiltere gibi yeryüzünün en eski ulusal devletleridir. Yüzlerce yıldır merkezi bir otorite altında ve çoğu zaman yoğun ve yaygın bir ekonomik gönençten yararlanarak yekpare bir ulus yaratmış olacağı düşünülen bu ülkelerdeki azınlık çatışmaları 1970'lere gelinene dek ancak bilim-kurgu sınırları içinde düşünülebilecek olan bir tabloyu bugün gerçek haline getirmişlerdir. Koca "Büyük Britanya" K. İrlanda'da aciz duruma düşmekte, Korsika ayrılıkçıları veya "Brötanya Kurtuluş Cephesi" Fransa'ya kök söktürmekte, Sardunya İtalya'nın başına dert olmakta, Basklar ve Katalanlar İspanya'da devlet içinde devlet olma sınırlarına yaklaşmaktadır. Genellikle sterillik derecesinde sakin bir ülke olarak düşünülen Kanada bile Quebec'liler sayesinde, azınlık sorunlarından nasibini alan gelişmiş ülkeler arasına girmiştir. 1970'lerin ve 80'lerin dünyasındaki bu azınlık sorunları fırtınası, hiçbir etnik birimin çoğunlukta olmaması sayesinde azınlıklara baskı yapılmayan bir ülke konumunda bulunan Yugoslavya'yı bile esirgemiş değildir. Bu ülkede de Hırvat milliyetçileri çıkmıştır.

İkinci olarak, 1970 ve 80'lerin azınlık hareketleri nitelik bakımından da dikkat çekmektedir. Şöyle ki, bütün bu hareketler, dünya kamuoyunun dikkatini toplamak için Ondokuzuncu Yüzyıl'dan miras kalan, fakat günümüzde bireysel boyutları örgütsel boyuta dönüşen bir yöntem uygulamaktadırlar: Terör. Gün geçmemekte, Filipinli Müslümanlar bir polis karakoluna saldırmakta, Fransa'da Brötonlar radyo vericilerini havaya uçurmakta, Korsika'da "milliyetçiler" devlet dairelerini bombalamakta, Hırvatlar dahil herkes uçak kaçırmaktadır. Hatta 1970'lerde Hollanda'da Endonezyalılar tren, 1985 yılında da Filistinliler vapur kaçırmışlardır. Son onbeş yıl içinde gerek az-

gelişmiş, gerekse gelişmiş ülkelerdeki azınlık terörü o boyutlara ulaşmıştır ki, bu konuya değinen bilim adamlarının "Ulus-devletler dünyasının üzerinde bir hayalet dolaşiyor: militan azınlıklar hayaleti."⁷² diye yazmaları hiç de abartmalı bir anlatım olmamaktadır. Bu Bölüm'ün başında "azınlık" kavramının tanımı verilirken belirtilmiş olan öğelerle günümüzde hiçbir ilgisi kalmamış olan Ermenilerin Türkiye'yi hedef alan terörü, bu niteliğiyle günümüzdeki uluslararası azınlık terörü salgınının "fahri" ve "romantik" kanadını oluşturmaktadır.

Günümüzdeki azınlık hareketlerini daha önceki azınlık hareketleriyle karşılaştırmak, bundan sonuçlar çıkarmak, bu hareketlerin altında yatan nedenleri araştırmak vb., bu kitabın amaçlarını aşmaktadır. Burada yapılmak istenen, yalnızca, azınlık hareketlerinin tablosunu günümüze dek getirerek tamamlamaktır. Bu tabloyu belki şunu söyleyerek kapatmak gerekebilir: İkinci Dünya Savaşı'nın ertesinde artık "insan hakları" kavramı içinde eritilmiş bulunan "azınlık" olayının günümüzde eriştiği boyutlar gözönüne alındığında, hukuksal durum ile siyasal gerçek arasında bir dengesizliğin ortaya çıktığı görülmektedir. Bu bakımdan, uluslararası azınlık olaylarını ileride yeni barışçıl çözümlere ulaşabilecek bir sürecin parçası olarak görmek gerekiyor.

72 Krippendorff, a.g.y., s. 1.

III – YUNANİSTAN'DAKİ MÜSLÜMANLARIN AZINLIK REJİMİNİ BELİRLEYEN ULUSLARARASI METİNLERİN GÜNÜMÜZDE BATI TRAKYA AZINLIĞI AÇISINDAN GEÇERLİĞİ VE KAPSAMI

Bu bölümü kapatmadan önce, Yunanistan'daki Müslüman azınlıkların rejimini belirleyen uluslararası metinlerin geçerliği ve kapsamı üzerinde durarak bugünkü durumu saptamak yerinde olacak. Bunu yapmak iki açıdan gereklidir. Birincisi, bu bölümde Müslüman azınlıkların korunmasıyla ilgili olarak Yunanistan'ın bağımsızlığını fiilen kazanmasından bu yana yaptığı bütün antlaşmalar gözden geçirilmiştir. Batı Trakya toplumu için bunların hepsi geçerli midir? Buna benzer bir sorun, değişik bir biçim altında şu anda Türk ile Yunan diplomatları arasında tartışılmakta olup, siyasal sonuçları önemli olabilecek bir hukuksal çatışma olarak sürüp gitmektedir. İkincisi, Batı Trakya Türkleri Yunanistan'daki tek Müslüman-Türk azınlık toplumu değildir. İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra, 1947 yılındaki Paris Barış Antlaşmasıyla Yunanistan Oniki Ada'ya da sahip olmuştur ve bu adalarda (özellikle Rodos'ta) Türkler yaşamaktadır. Bunlara nasıl bir rejim uygulanması gerekecektir? Konumuz Batı Trakya olmakla birlikte, Batı Trakya'ya uygulanacak rejimin geçerliği araştırılırken, kapsam sorunu da kendiliğinden önümüze çıkmaktadır.

Söz konusu uluslararası metinleri üç kategori altında incelemek uygun olacak. Birincisi, 1830 ve 1881 metinlerini içine alan Ondokuzuncu Yüzyıl azınlıkları koruma antlaşmalarıdır. İkincisi, Yunanistan ile Osmanlı İmparatorluğu arasında ikili bir anlaşma olan 1913 metni, üçüncüsü de Milletler Cemiyeti sistemine bağlı olarak yapılmış olan 1920 Yunan Sevr'i ve Lozan Antlaşması olarak sayılabilir. Bu Bölüm'de incelenen diğerleri, yani 1923, 1926, 1930 ve 1933 metinleri de Lozan Antlaşması'na bağlı olarak düşünülmelidir.

1830 Protokolü ve 1881 İstanbul Sözleşmesi

Ondokuzuncu Yüzyıl azınlıkları koruma sisteminin bu tipik örnekleri, Büyük Devletler arasında yapılmış anlaşmalar olup, Yunanistan'a bu devletlerce onaylatılmış belgelerdir. Konumuz açısından ortak özellikleri, her ikisinin de "Yunanistan'a terk edilen topraklar" üzerinde yaşayan Müslümanların haklarıyla sınırlı oluşlarıdır. Birinci metin, Yunanistan'ın bağımsız olduğu andaki topraklarla, yani Mora ve Attik yarımadası ve civar adalarla, ikincisi de Teselya'yla ilgilidir. Yani, bu iki metin Batı Trakya için geçerli değildir. Geçerli oldukları yerlerde de 1923 nüfus değişimi sonucu Müslüman kalmadığından, konusu ortadan kalkmış her antlaşma gibi ölü birer metin niteliği göstermektedirler. Zaten 1920 Yunan Sevr'inin dibacesinde de belirtildiği gibi, BMOD garantisi altındaki bu metinlerin yeri Milletler Cemiyeti garantisi altındaki bu antlaşma (Sevr) tarafından doldurulmuştur.

1913 Atina Antlaşması ve 3 Numaralı Protokol

Yunanistan'da şimdiye dek Müslüman azınlıklara tanınan hakların kuşkusuz en ilcrisini oluşturan bu antlaşma da, yukarıdakilerde gördüğümüz özelliği taşımaktadır. Yani genel bir antlaşma olmayıp, Girit adası dahil olmak üzere Teselya'dan Batı Trakya'nın batı sınırına kadar bugün Yunanistan'ın sahip olduğu bölge için yapılmıştır. Bu bölgenin Müslüman Türkleri de 1923 değişimine girdiğinden, 1913 Antlaşması'nın biz-zat kendisi Batı Trakya için geçersiz olduğu gibi, Müslüman kökenli halkı değişime gir-miş olan başka bölgeler için de geçersizdir.

Bu 1913 metni, Yunanistan ile Türkiye arasında halen tartışma konusudur. Yu-nanistan 1981'de Türkiye'ye verdiği notalarda antlaşmanın geçersiz olduğunu savun-maktadır.¹ Fakat, sadece yapıldığı tarihte (1913) "Yunanistan'a terkedilen topraklar" için geçerli olduğunu, dolayısıyla, 1920'de ilhak edilen Batı Trakya için geçersiz oldu-ğunu söyleyecek yerde red gerekçesini, doğrudan doğruya, 1923'te yapılan nüfus de-ğişimi sonucu Antlaşmanın konusunun ortadan kalktığına dayandırmaktadır. Yunan Dışişleri Bakanlığı'na göre, 1913 rejimi yerine 1923'te imzalanan Lozan rejimi geçmiş-tir ve bugün Yunanistan'ı Türk kökenli azınlıklar konusunda bağlayan tek antlaşma da bu Lozan rejimidir.

- 1 Yunanistan her ne kadar 1913 Atina Antlaşması'nın geçerliğini reddediyorsa da, Yunan belgelerinin çeşitli arazi anlaşmazlıkları konusunda bu metne atıf yaparak geçerli olduğunu kabul ettikleri görülmektedir. Örneğin, Gümülcine'de bulunan Sohtalar Medresesi'ne vakfedilmiş bir arazi konusunda, Devlet Mülkleri Hukuk Da-nışmanlığı, 9 Nisan 1976 cuma günü yaptığı toplantıda, İstinaf Mahkemesi üyele-rinden Vazilyon Zeppos tarafından verilen bir mütalaayı kabul etmiştir. Mütalaaya göre; 1913 tarihli Atina Antlaşması'nın 12. maddesi vakıfların Müslüman cemaatle-rince yönetilmesini öngörmüş, fakat bunların mülkiyetini Cemaatlere vermemiştir. Zaten 30 Ocak 1923 değişim sözleşmesine göre Müslüman vakıfları tasfiye edil-miş ve Yunan Devletine intikal etmiştir. Gene mütalaaya göre, her ne kadar 10 Ha-ziran 1930 Ankara Mukavelenamesi'nin 7. maddesi Yunan Devletince işgal edilme-yen taşınmazların sahiplerine geri verilmesini öngörmekteyse de, söz konusu vakıf arazisi bundan da yararlanamaz, çünkü vakıfların sahibi olan Müslüman tüzel kişi-leri 1923'te tasfiye edilmiştir ve söz konusu taşınmaz mülk, mevcut olmayan tüzel kişilerin mülkiyetinde olamayacağı, hiç kimseye ait olmaması da olanak dışı bulu-nacağı için, Yunan Devletine ait sayılmalıdır.

Yukarıda belirtilen tarihte 19 numara ile Devlet Mülkleri Hukuk Danışmanlığı kararı olarak kabul edilen ve sonra da Yunan Maliye Bakanlığı'nın 10 Temmuz 1976 tarih ve D. 4021/167 Protokol numarasıyla benimsenen mütalaa, bakılacak olursa, bir "yanlışlıklar manzumesi"dir. Çünkü, 30 Ocak 1923 Antlaşması (md. 10) taşınmaz malların tasfiyesini öngörmektedir ama, bu hüküm değişime giren bölgelerdeki özel ve tüzel kişiler içindir; oysa Sohtalar Medresesi Batı Trakya'nın en büyük kenti olan Gümülcine'dedir. Yani "mübadil" değildir, *éta bli*'dir. İkincisi, 1930 Mukavelenamesi, 16. maddesinde sayılan istisnalar dışında, Batı Trakya için geçerli değildir; değişime giren bölgeler için geçerlidir.

Değişime girmeyen bir bölgedeki bir Medrese'ye ait bir vakfı değişime girmiş bir tüzel kişinin malı gibi göstererek Yunan Devleti'ne mal eden bu mütalaanın yanlışları burada bizi ilgilendirmemektedir. Bizi burada ilgilendiren, bir devlet kuruluşunun resmi mütalaasında 1913 Atina Muahedenamesi'ne 1976 yılında atıf yapması, Yunan Maliye Bakanlığı'nın da bunu benimsemesidir.

Yunan Dışişleri'nin savı ilginçtir, çünkü Yunanistan'ı azınlıklar açısından asıl bağlayan genel antlaşma olan 1920 Yunan Sevr'ini hiç yapılmamış varsayarak doğrudan doğruya 1913'ten 1923'e atlamaktadır. Bunun nedeni, Yunan Sevr'inin Yunanistan'a tek taraflı azınlıkları koruma yükümlülüğü getiren bir uluslararası metin olması olsa gerektir ve Yunanistan, en azından Türk kökenli azınlıklar açısından, karşılıklılık göstermeyen koruma hükümlerini tanımamak eğiliminde gözükmektedir.

Bu 1920 Antlaşmasının geçerlik sorununu aşağıda ayrıca ele almak üzere bırakırsak, burada 1913 metni açısından çok önemli bir nokta bulunmaktadır. Antlaşma'ya üç adet protokol eklenmiştir ve anımsanacağı gibi Antlaşmanın 2. maddesi hükmüne göre 3 Numaralı Protokol yalnızca "Yunanistan'a bırakılan topraklar" için değil, "Yunanistan'ın bütün toprakları" için geçerli kılınmıştır. Devletlerin antlaşmalar konusundaki halefiyeti ilkelerine göre, bir toprak parçasına yeni sahip olan devletin daha önce yapmış olduğu antlaşmalar, halefiyet tarihinden başlayarak o toprak parçası için de geçerli olmaktadır. Nitekim Devletlerin Antlaşmalar Konusundaki Halefiyeti hakkında yapılan 1978 Viyana Sözleşmesi, bu ilkeyi 15. madde olarak kodifiye etmiştir.² Eğer bu sözleşmenin Yunanistan tarafından henüz ratifiye edilerek BM Genel Sekreterliği'ne tescil ettirilmediği, dolayısıyla bağlayıcı sayılamayacağı savunulacak olursa, o zaman, Uluslararası Adalet Divanı'nın 1978 yılında bizzat Yunanistan'ın Ege Kıta Sahaneliği konusunda yaptığı başvuruya verdiği yanıtı anımsatmak yerinde ve yeterli olacaktır. Divan bu yanıtında, "ülke topraklarının statüsü" (statut territorial) teriminin antlaşmanın yapıldığı andaki toprakları değil, son durumu ifade eder biçimde anlaşılması gerekeceğini, hatta hukukun gelişmesiyle ileride o ülke topraklarından sayılmaya başlanacak yerleri (bu durumda: 12 Ada'nın kıta şahanlığı) bile içine alacak şekilde geniş olarak yorumlanması gerektiğini söylemiştir.³ 3 Numaralı Protokol imzalandığında Yunanistan henüz Batı Trakya'ya (ve 12 Ada'ya) sahip değildir ama, bu halefiyet ilkesi ve de sözü edilen Divan kararı nedeniyle bu Protokol'un adı geçen bölgelerdeki Müslümanlar açısından geçerli olması hukuksal bir zorunluluktur. 3 Numaralı Protokol, Yunanistan'ın 1981 yılında iddia ettiğinin tersine, Lozan Antlaşması ile kaldırılmamıştır ve eğer bundan sonra Yunanistan, üzerinde Müslümanlar yaşayan başka bir toprak parçasına daha sahip çıkacak olursa, o toprak parçası üzerinde de geçerli olacaktır.

Lozan Konferansı görüşmeleri de, bu Konferans'ta imzalanan barış antlaşmasınının 1913 Atina Muahedenesi'ni (dolayısıyla, 3 Numaralı Protokol'u) yürürlükten kaldırmadığının kanıtıdır. Nitekim Venizelos, 19 Aralık 1922 oturumunda Türkiye'deki azınlıkların korunması hükümleri görüşülürken, 1913 Antlaşması'nın 11. maddesini okumuş ve yeni Türkiye'nin de böyle geniş güvenceler vermesi gerektiğine örnek olarak göstermiştir. Daha da ötesi, 29 Aralık 1922 tarihli oturumda Türk heyetinin İstanbul Rum Patrikliği'nin yurt dışına çıkarılması konusunda direnmesi üzerine söz alan

2 Bkz, Nations Unies, *La Commission du Droit Internationale et Son Oeuvre*, 3e Edition, N.Y., 1981, s. 272.

3 C.I.J., *Affaire du Plateau Continental de la Mer Egée (Compétence)*, 1978, s. 32-33.

Yunanistan delegesi Caclamanos, müftüleri Müslümanlara seçtiren, başmüftünün de İstanbul'a bağlı olmasını öngören Atina Antlaşması'ndaki hükümlerin bu durumda yürürlükte kalmasını kabul edemeyeceklerini söylemiş, fakat buna Fransız delegesi Laroche, konumuz açısından son derece önemli olan bir yanıt vermiştir: Yapılması söz konusu olan Antlaşma (Lozan) Yunanistan'ın ve Türkiye'nin daha önce doğrudan doğruya girişmiş buldukları hukuksal yükümlülüklerden hiç birini değiştiremez ve Konferans'ın bu çeşit yükümlülükleri kaldırmak ya da doğrulamak yetkisi de yoktur.⁴

10 Ağustos 1920 Yunan Sevr'i

Sevr Antlaşması, şimdiye dek Yunanistan konusunda gördüğümüz azınlık antlaşmalarından önemli bir farklılık göstermektedir. Diğer üçünün tersine bu Antlaşma geneldir ve bütün azınlıklara "Bütün Yunanistan toprakları"nda uygulanacaktır. Dahası, Başlangıç Bölümü'nde, Antlaşma'nın "Yunanistan'ın bundan sonra edinebileceği topraklar için de" geçerli olduğu açıkça belirtilmiştir. Yani, Sevr Antlaşması'nın Batı Trakya ve Oniki Ada'ya uygulanabilirliğini ileri sürmek için, 3 Numaralı Protokol'u inceleyen yaptığımız gibi halefiyet ilkelerine gitmek bile gereksizdir.

Bununla birlikte, Yunanistan, gene 1981 yılında Türkiye'ye yolladığı notalarda, Sevr Antlaşması ile bağlı olduğunu da reddetmektedir. Yunan Dışişleri'ne göre, 1920 Sevr Antlaşması'nın hükümleri, Müslüman azınlıklar açısından Lozan Antlaşması'nın 37-45. maddeleriyle aynıdır. Üstelik, Lozan'a ekli XVI Numaralı Protokol'un içeriğinden olsun, Sevr Antlaşması'nın 1-16. maddeleri hükümlerinden ve başlangıç bölümünden olsun, Sevr Antlaşması'nın hiçbir biçimde Yunanistan'a Müslüman azınlığın korunması açısından tek taraflı yükümlülükler getirmek gibi bir amacı olmadığı anlaşılmaktadır.

Yunan Dışişleri'nin Sevr'in geçerliğini bu reddediş mantığını anlamak zor olmakla birlikte, gerek sözü edilen XVI Numaralı Protokol'un incelenmesinden, gerekse bu konuda yazmış olan yazarların ileri sürdüklerinden, tam ters yönde bir sonuç çıkarmak zor değildir. Nitekim, Lozan'ın Son Senet'inde XVI. numara ile kayıtlı olan Protokol "İngiliz İmparatorluğu, Fransa, İtalya, Japonya ve Yunanistan hükümetleri, işbu Konferansta yapılan Barış Antlaşmasıyla öteki Senetlerin yürürlüğe konulmasının, Yunanistan'daki azınlıkların korunması konusunda Başlıca Müttefik Devletlerle Yunanistan arasında, 10 Ağustos 1920 tarihinde, Sevr'de yapılmış Antlaşmanın ve gene aynı Devletler arasında, 10 Ağustos 1920 tarihinde, Sevr'de, Trakya konusunda yapılmış Antlaşmanın yürürlüğe konulmasını gerekli kıldığı" kanısına varmışlardır, demektedir. Protokol'a göre, Sevr'de yapılmış bu iki antlaşmanın onay belgeleri, Lozan'inkilerle birlikte sunulacaktır.

⁴ Bkz. Meray, *Lozan Barış Konferansı*, Takım I, Cilt 1, Kitap 2, 4 Sayılı Tutanak, s. 171-172 ve 11 Sayılı Tutanak, s. 220.

Demek ki Lozan Antlaşması, 1920 Yunan Sevr'ini kaldırmak şöyle dursun, bu XVI Numaralı Protokol ile onu yinelemiş ve hatta onaylanmasını istemiştir. Nitekim, Yunanistan bunun arkasından o zamana dek onaylamamış olduğu Sevr Antlaşması'nı 29 Eylül ve 30 Ekim 1923 tarihli tasdik belgeleriyle onaylamıştır. Protokol okunduğu zaman başka nasıl bir anlam çıkabileceğini anlamak gerçekten zordur.⁵ Tam tersine, Yunan Dışişleri'nin iddialarının tersini ortaya koymak için katmerli bir sistem bulunduğu işaret etmek oldukça kolay gözükmektedir. Çünkü, Batı Trakya'yı Bulgaristan'dan alarak Müttefikler'e veren 1919 Neuilly Antlaşmasının 16. maddesi, Yunanistan'ın Başlıca Müttefik ve Ortak Devletler'le (BMOD) antlaşma imzalayarak, kendi sınırları içindeki azınlıkları koruyacağı hükmünü getirmekte, 10 Ağustos 1920'de Sevr'de B. Britanya, Fransa, İtalya ve Japonya ile Yunanistan arasında Trakya konusunda imzalanan antlaşmanın 3. maddesinin 2. paragrafı ile de Yunanistan, bu korumanın Batı Trakya'ya da uygulanacağını doğrulamaktadır.⁶ Bu koruma da, Trakya konusundaki antlaşma ile aynı yer ve tarihte imzalanmış bulunduğu daha önce belirtilmiş bulunan Yunan Sevr'inde ayrıntısıyla belirlenecektir.

XVI Numaralı Protokol'un çeşitli yazarlar tarafından yorumu da yukarıda söylenenlere katılmakta olup, Yunan Dışişleri'nin tezini destekler olmaktan uzak bulunmaktadır. Milletler Cemiyeti Dernekleri Uluslararası Birliği'nin daha önce de sözü edilen Raporlarından üçüncüsünde yayımlanan ve Soy, Dil ve Din Azınlıkları Özel Komisyonu Başkanı Willoughby Dickinson imzasını taşıyan incelemede, Lozan'ın 37.-45. maddelerinin, 10 Ağustos 1920 tarihinde imzalanan Sevr Antlaşması ve aynı yerde ve tarihte Trakya'nın statüsüyle ilgili olarak imzalanan antlaşmayla "izah edilmiş ve tanımlanmış" olacağı söylenmektedir. Gene aynı Rapor'da yayımlanan ve Birlik Sekreter Yardımcısı William O'Molony imzasını taşıyan "Türkiye ve Yunanistan'da Azınlıkların Bugünkü Durumu" başlıklı yazı, Lozan Antlaşması'nın doğrudan ve dolaylı olarak iki tip güvence getirdiğini ve bunların üç grupta sınıflandırılabilceğini söylemektedir: 1) Bizzat Lozan Antlaşması'nın 37.-45. maddeleri, 2) Yunanistan'daki azınlıkların korunmasına ilişkin Sevr Antlaşması'nın hükümleri, 3) Sevr'de Trakya konusunda imzalanmış antlaşmanın hükümleri. Yazara göre, Lozan'daki XVI Numaralı Protokol'un anlamı, Lozan'ın yürürlüğe girdiği an, sözü edilen diğer iki antlaşmadaki azınlık koruma maddelerinin uygulanmasını da ardısına sürükleyeceğidir. Böylece Lozan'ın 37.-45. maddeleri izah edilmiş ve tanımlanmış olacaktır.⁷

Yunan Dışişleri'nin Sevr Antlaşması'nın başlangıç bölümü ve 1.-16. maddelerinden çıkardığı sonucun burada incelenmesine, bu inceleme daha önce bütün Antlaşma

5 XVI Numaralı Protokol'un metni için bkz. Meray, *Lozan Barış Konferansı*, Takım II, Cilt 2, s. 123-124.

6 Trakya konusundaki antlaşmanın metni için bkz., *League of Nations Treaty Series*, 1924, s. 232-237.

7 Union International des Associations pour la Société des Nations, *Les Minorités Nationales, Troisième Rapport, Lyon, 29 Juin-2 Juillet 1924, Bruxelles, 1924*, s. 8 ve 42.

için yapılmış olduğundan, gerek yoktur. Sevr Antlaşması: 1) Karşılıklılık aranmadan tek taraflı verilmiş, 2) Yunanistan'daki bütün azınlıklara uygulanabilir, 3) İleride Yunanistan'a katılabilecekler dahil, bütün Yunan topraklarına dönük azınlık koruma hükümleri taşıyan, bir antlaşmadır.

Ayrıca, antlaşmanın 16/3 maddesine göre, o tarihte BMOD'ye dahil bulunan ve Milletler Cemiyeti Konseyi üyesi olan ülkeler, bu antlaşmanın hükümlerinin uygulanması konusunda Yunanistan'ı, Uluslararası Daimi Adalet Divanı'nın bugünkü devamı olan Uluslararası Adalet Divanı'na zorunlu olarak götürme yetkisine sahiptirler. Türkiye bu ülkeler arasında bulunmadığı için bu yetkiye sahip bulunmamaktadır ama, bu ülkelerden birini Batı Trakya'daki hakların ihlal edildiği konusunda ikna edebilirse, Yunanistan'ın Divan önüne çıkması hukuksal bir zorunluluk olacaktır.

"Lozan Sistemi"⁸ ve Yunan Sevr'i

Sevr'in bugün geçerli olması için bütün bu gerekçeler mevcut ve açık bir biçimde ortadayken, Yunanistan Dışişleri Bakanlığı'nın bu geçerliği niye reddettiği ve kendini niçin yalnızca Lozan Sistemi ile bağlı saydığı sorusunun iki yanıtı olsa gerektir.

Bunlardan birincisi, Antlaşma'nın hemen yukarıda sözü edilen üç niteliğidir. Yani tek yanlılığı, azınlık türleri açısından genelliği ve coğrafya açısından genişliğidir. Oysa Lozan Antlaşması'ndaki azınlık koruma hükümleri (Md. 37-45) Yunanistan açısından bu niteliklerin tersi nitelikler taşımaktadır. Bir kez, Lozan tek yanlı olmayıp, karşılıklılık ilkesi üzerine kurulmuştur. İkincisi, Lozan azınlık türleri açısından özel bir durumla, yalnızca Müslüman azınlıkların durumuyla ilgilidir. Üçüncüsü de, Müslüman azınlıklar 1923 değişim sözleşmesiyle Batı Trakya'dakiler dışında Türkiye'ye yollandığı için, Lozan coğrafi açıdan da sınırlı bir antlaşmadır.

İkinci neden, Yunanistan'ın bir gün Lozan'dan kurtulmak niyetine bağlı gibi gözükmektedir. Bu kitabın Sonuç bölümünde ele alınacağı gibi, İstanbul Rumları çeşitli nedenlerle Yunanistan'a göçetmektedirler. Orada Yunan uyruğuna geçmeyen, Türk yurttaşlığını koruyarak iş kuran bu Rumların göçü, İstanbul établi'lerinin sayısını çok azaltmış ve son zamanlarda 5-6000'e kadar indirmiştir. Lozan'daki azınlık korumasının karşılıklılık ilkesi üzerine kurulduğunu belirten Yunan yetkilileri, bunu resmen söylememekle birlikte, İstanbul'daki Rum azınlığının bir topluluk olarak ortadan kalkması üzerine bu karşılıklılığın bozulmuş olacağını ve kendilerinin de Lozan hükümlerini Batı Trakya'da uygulamamak hakkına sahip olacaklarını hissettirir bir tutum içerisinde gözükmektedirler. İstanbul Rumları'nın azalması konusundaki yakınmaları bir gün işte bu amacı gerçekleştirmeye yönelik gibi gelmektedir. Lozan'ı kendilerini bağ-

8 Yinelemek gerekirse, "Lozan Sistemi"nden kasıt, 30 Ocak 1923 değişim sözleşmesi, 24 Temmuz 1923 barış antlaşmasınının 37.-45. maddeleri ve ayrıca değişim sözleşmesinin getirdiği sorunlarla ilgili olan 1926, 1930 ve 1933 metinleridir.

layan tek antlaşma olarak ilan etmeleri, Sevr'i tanımamayı karşılıklılık ilkesinin yokluğuna bağlamaları biraz da bundandır. Oysa, Lozan'daki azınlık korumasının iki ayağından birini oluşturan İstanbul Rumları'nın sayıca azalması olgusunun, hiçbir surette diğer ayağın yararlandığı hakları etkilememesi gerekir. Lozan kafa sayısı hesabı yapan bir antlaşma değildir. Türkiye Lozan'daki azınlık haklarını kaldırıyor ya da uygulamaktan kaçınıyor durumuna girdiği zaman Yunanistan için böyle bir hakkın doğacağı açıktır ama, İstanbul Rumları'nın İstanbul'daki taşınmazlarını tasfiye etmeden, üstelik Türk yurttaşlığını korudukları için Türkiye'ye her an dönebilecek bir biçimde Yunanistan'a yerleşmelerinin, bu ülkeyi Batı Trakya Türkleri'ni adı geçen Antlaşmaca tanımış haklardan yoksun bırakmayı düşünmeye götürmesi, savunulması güç bir tutum gibi gözükmektedir. Yunanistan'a göçen ve orada çalışan İstanbullu Rumlar ile, Almanya'da çalışan Türk işçileri arasında bu açıdan bir fark yoktur.

Burada Lozan'ın yukarıda değinilen birtakım nitelikleri konusunda söylenen sözler, bu antlaşmanın Yunanistan açısından ele alınması durumunda geçerli olan niteliklerdir. Oysa, olaya Ege Denizi'nin Türkiye kıyısından bakılacak olursa, Lozan Antlaşması'nın 37.-45. maddeleri Türkiye açısından (nasıl Sevr Yunanistan için tek yanlı ve genelse) tek yanlı ve genel bir azınlıkları koruma antlaşmasıdır. Çünkü Türkiye Cumhuriyeti'nde Rumlardan başka Müslüman olmayan azınlıklar da vardır ve bunlar için Türkiye bir karşılıklılık ilkesinden yararlanmamaktadır. Örneğin, Türkiye'deki Yahudilere karşılık İsrail'deki Müslümanlar ya da Ermenilere karşılık Ermenistan Halk Cumhuriyeti'ndeki Müslümanlar Lozan'dan yararlanıyor değildirler. Bu durumda, geneldir ve özellikle tek yanlıdır diye, Türkiye Cumhuriyeti Lozan'ı Rumlar dışındaki Müslüman olmayan azınlıklara (Protestanlara, Katoliklere, Yahudilere...) uygulamaktan kaçınacak mıdır? Bu sorunun yanıtı "hayır" ise, Yunanistan'ın genel ve tek yanlı azınlık koruma antlaşması olan Sevr'in de geçerliği yadsınamayacaktır.

Konumuz olan Batı Trakya Türkleri açısından, Sevr-Lozan tartışmasına şöyle bakılmak gerekir: Batı Trakya Türkleri için Sevr genel bir azınlık koruma rejimi, Lozan Sistemi ise özel bir azınlık koruma rejimidir. Her iki sistemde de azınlık koruma hükümlerinin aşağı yukarı aynı olması birşeyi değiştirmez.

Bu genel-özel rejim ayrımı, Birleşmiş Milletler Genel Sekreterliği'nin 1950'de yayınladığı ve Milletler Cemiyeti sistemi içinde yapılmış olan azınlık koruması antlaşma ve bildirilerinin hukuksal geçerliğini araştıran belgelerde Yunanistan'dan söz edilirken de yapılmıştır.⁹ Ayrıca her iki antlaşma da aynı dönem ve sistemin ürünüdür. Her ikisi de, azınlıkları koruma hükümlerinin temel yasa sayılacağını, bunlarla çelişen

9 "Yunanistan: 10 Ağustos 1920 tarihinde Başlıca Müttefik ve Ortak Devletler ile [Yunanistan arasında] Sevr'de imzalanmış antlaşmayla getirilmiş genel azınlık koruma rejimi ile, 24 Temmuz 1923 tarihinde Lozan'da imzalanmış Barış Antlaşması'yla Yunanistan'daki Müslüman azınlık yararına getirilmiş özel rejim arasında bir ayrım yapmak gerekir." Bkz. Nations, E/CN.4/367, 7 April 1950, *Study of the Legal Validity of the Undertakings Concerning Minorities*, s. 65. Bu Birleşmiş Milletler belgesi, Yunanistan'ı bağlayan Sevr antlaşmasının geçerliğini tartış-

resmi metin çıkarmanın yasak olduğu kuralını getirmektedirler. Her ikisi de (artık ortadan kalkmış olan) Milletler Cemiyeti tarafından güvence altına alınmış metinlerdir ve bu güvencenin artık yok olmuş olması, yükümlülüklerin devamını önlememektedir.¹⁰ Üstelik, çeşitli ülkelere ilişkin azınlıkları koruma antlaşmalarının listesi verilirken, her zaman "Yunanistan" başlığı altında Sevr Antlaşması, "Türkiye ve Yunanistan" başlığı altında da Lozan Antlaşması sayılmaktadır.¹¹

şırken, diğer ülkelere yaptığı gibi iki ölçütten yola çıkmıştır. Bunlardan birincisi, yükümlülüklerin doğal ortadan kalkış nedenlerinin olup olmadığı, ikincisi de, koşullarda bir değişiklik ortaya çıkıp çıkmadığıdır (*Rebus sic stantibus* ilkesi). Belge, Yunanistan'la ilgili olarak varlığı sonuçta, doğal ortadan kalkış nedeni mevcut olmadığını, Yunanistan'ın Sevr altındaki yükümlülüklerinin devam ettiğini söylemiştir. İkinci ölçüt hakkında bu "sonuç" herhangi bir şey söylememektedir. Sanki İngilizce belgenin 65. sayfasının sonu yazılmadan kalmış gibi bir izlenim doğmaktadır. Sonuç'un biraz yukarısında, ikinci tür ölçüt tartışılırken ise yalnızca şu yazılmıştır: "Eğer, Yunanistan'daki ulusal azınlıkların özel nitelikleriyle bağlı oldukları komşu bir ülkede azınlık koruma rejimi artık yürürlükte değilse, bu olgu, Yunanistan'daki bu azınlıklar açısından azınlık koruma rejiminin kaldırılmasını haklı gösterecek bir koşulların değişmesi durumunu doğurur" Belge Sevr'in geçerliği konusunda bundan başka birşey söylememekte, hemen "özel" azınlık koruma rejimi diye andığı Lozan'a geçerek, bu antlaşmanın geçerliği konusunda hiçbir kuşkunun olmadığını söylemektedir.

E/CN.4/367 sayılı bu belgenin kullandığı ölçütler tartışılabilir (ve tartışılmış) olmakla birlikte, "komşu ülke"de, yani Türkiye'de azınlık koruma rejimi (Lozan) yürürlükte olduğu için, bu ikinci ölçütün (*rebus sic stantibus*) de mevcut olmadığı, yani Yunan Sevr'inin geçerli bulunduğu sonucuna varmak gerekecektir.

Bununla birlikte, bu konuyu tüketmek için, bu belgeye 27 Mart 1951 tarihinde çıkarılmış olan bir Ek'den de (E/CN.4/367/Add.1) söz etmek gerekmektedir. Bu belge Birleşmiş Milletler İnsan Hakları Komisyonu'nda Yunanistan temsilcisinin yaptığı müdahaleye yanıt olarak, Sevr'in geçerliği konusunda yalnızca doğal sona eriş nedenlerinin bulunmadığının söylenmiş olduğunu belirttikten sonra, koşulların değişmesi ölçütü bakımından da, bu dipnotta çevirisi verilen ve "Eğer..." diye başlayan satırları yinelemiştir. Bunun arkasından, Ek Belge, Genel Sekreterliğin yalnızca Yunanistan ile Türkiye arasında Lozan Antlaşması ile kurulan ikili özel rejim ile bağlı olduğu kanısını taşıdığını belirtmektedir (s.2).

Genel Sekreterliğin incelemesi ve bunun Ek'inin koyduğu ölçütler ile vardığı sonuçların birbirini tuttuğunu söylemek oldukça zordur. Varlığı (ya da yokluğu) araştırılan her iki ölçüt de Sevr'de bulunmamaktadır. Bu durumda Sevr'in geçerli olmadığını, "Lozan geçerlidir" denerek zımnen kabul edilişi, Milletler Cemiyeti azınlık koruma sisteminin genel olarak ortadan kalktığı yolunda İnceleme'nin varmış olduğu genel sonuçla bir koşutluk sağlama endişesinden geldiği izlenimini vermektedir.

- 10 E/CN.4/367, s.17. Güney Batı Afrika (şimdi: Namibia)'nın statüsüne ilişkin olarak 11 Temmuz 1950'de verdiği kararda, Uluslararası Adalet Divanı, bu toprak üzerindeki mandasını denetimsiz sürdürmek için direnen Güney Afrika Birliği' (şimdi: Cumhuriyeti) nin "Milletler Cemiyeti denetliyordu, o sona erince yükümlülük de kalmaz" yolundaki savunmasını geçersiz saymıştır. Bkz. E/CN.4/367/Add.1, s.4.
- 11 E/CN.4/Sub.2/214.221/Rev.1, *Protection of Minorities*, United Nations, New York, 1967, s.7-8; ayrıca C.100.M.100.1945.V sayılı Milletler Cemiyeti belgesi: "*List of Conventions with indication of the Relevant Articles conferring Powers on the Organs of the League of Nations*".

Yunanistan Dışişleri'nin kendini Sevr ile bağlı saymayıp, yalnızca Lozan ile bağlı sayması konusunu, bu ülkenin yüksek mahkemelerinin Sevr Antlaşması'nı hâlâ bir iç hukuk olarak uyguladıklarını söyleyerek kesin olarak kapatabiliriz.¹²

Doğal olarak, Lozan Sistemi'nin Batı Trakya için tümüyle ve tartışmasız olarak geçerli olduğunu eklemeye gerek yoktur. Ayrıca, 24 Temmuz 1923 Lozan Antlaşması'nın 45. maddesi, "...haklar, Yunanistan'ca da kendi ülkesinde bulunan Müslüman azınlığa tanınmıştır" hükmünü getirdiği için, devletlerin halefiyeti ilkesine göre, bu Antlaşma Yunanistan'a 1947'de katılan Oniki Ada için de geçerlidir.

Sonuç olarak bugün Batı Trakya Türklerinin azınlık rejimi, 1) 1913 Atina Antlaşması'na bağlı 3 numaralı Protokol, 2) 10 Ağustos 1920 Yunan Sevr'i ve 3) Lozan Sistemi'ni oluşturan 30 Ocak 1923 nüfus değişimi sözleşmesi, 24 Temmuz 1923 Barış Antlaşmasınının 37.-45. maddeleri ve nüfus değişimi sözleşmesinden doğan sorunları sonuçlandıran 1926 Atina ile 1930 ve 1933 Ankara Antlaşmalarından oluşmaktadır ve bu üç kategori uluslararası metin, aynı zamanda Oniki Ada'da oturmakta olan Müslümanların azınlık hakları açısından da yukarıda belirtilen nedenlerle, aynı ölçüde geçerlidir. Oniki Ada'yı Yunanistan'a veren 1947 Paris Barış Antlaşması'nın Md 19/4 ile, "transfer edilen topraklarda" yaşayanlara negatif azınlık hakları getiriyor olması, 1913-1920-1923'te verilmiş pozitif hakları ortadan kaldıran bir husus değildir.

Bu arada Yunanistan'daki tüm azınlıklar, Yunanistan devletinin o tarihlerden günümüze dek imzalayarak taraf olmuş bulunduğu tüm uluslararası bildiri (örneğin, İnsan Hakları Evrensel Bildirisi), örgüt (örneğin, AET ve Avrupa Konseyi) ve sözleşmelerin (örneğin, Her Türlü Irk Ayrımının Ortadan Kaldırılması Uluslararası Sözleşmesi) getirdiği insan hakları hükümlerinden de yararlanacaklardır.

Bu uluslararası insan hakları konusunda söz konusu metinlerin getirmiş bulunduğu denetim (yaptırım) mekanizmalarından hangilerinin Yunanistan için yürürlükte bulunduğu, Batı Trakya Azınlığı'nın uluslararası planda haklarını korumak için neler yapabileceği konusu Sonuç bölümünde tartışılırken ele alınacaktır.

12 29 Eylül ve 30 Ekim 1923 yasama belgeleriyle onandığı için, Sevr Antlaşması'nın 8. maddesi Yunan Danıştay tarafından bir özel okul açma davasında uygulanmıştır. Bkz. *United Nations Yearbook on Human Rights*, 1953, s.117.

İKİNCİ BÖLÜM

YUNANİSTAN'DA BATI TRAKYA MÜSLÜMAN-TÜRK AZINLIĞI İLE İLGİLİ UYGULAMALAR

Yunanistan'daki Müslüman Türklerin sahip oldukları azınlık ve insan haklarının bugün geçerli olan uluslararası metinlerde yer alan biçimiyle neler olduğunu geçen Bölüm'de gördük. Söz konusu azınlık üzerine yapılan bu araştırmanın tamamlanması için, bu bölümde, Yunanistan'ın ilgili konulardaki iç hukukunu da inceleyerek, uygulamanın nasıl yapıldığı konusuna değinmek gerekmektedir.

Uygulamalar'ın İncelenmesinde Kullanılan Yöntemler ve Karşılaşılan Sorunlar

Uygulamada şikayet konusu olan durumların izlenmesi için çeşitli yöntemler kullanılmıştır. Bir kez, basın özgürlüğünün bulunduğu bir ülke olan Yunanistan'da topluluklarının sorunlarını dile getirebilen Batı Trakya Türk gazeteleri koleksiyonları 1932 yılından günümüze izlenmiştir. Bu koleksiyonlar, Batı Trakya azınlığının sorunlarını çok iyi yansıtan belgelerdir. İkincisi, Batı Trakyalıların gerek yerel makamlara, gerek Atina'ya, gerekse uluslararası kuruluşlara (örneğin, AET'ye bağlı olan Avrupa Parlamentosu'na) verdikleri dilekçeler incelenmiştir. Üçüncüsü, Türk basını dışındaki uluslararası basında Batı Trakya hakkında çıkan yazılar ve bu konudaki kitaplar gözden geçirilmiştir. Dördüncüsü, tek yanlı olmaları olasılığı da gözönünde bulundurulmak şartıyla, Türkiye Dışişleri Bakanlığı arşivindeki birtakım raporlar ve konsolosluk raporları incelenmiştir. Son olarak, Batı Trakya azınlığını ilgilendiren Yunan yasaları ve yönetmelik, genelge vb. gibi yasal düzenlemelerin resmi veya gayri resmi Türkçe çevirileri sürekli olarak el altında bulundurulmuştur.

Bu arada, bu kitabın bir eksikliği olarak ve üzüntüyle belirtmek gerekir ki, Selanik'teki Uluslararası Hukuk ve Uluslararası İlişkiler kitaplığı da tarandığı halde, Batı Trakya konusunda Yunan görüşünü yansıtabilecek ve Batı dillerinde yazılı bir kaynak bulmak mümkün olmamıştır. Yalnızca, bir Yunan diplomatının İstanbul Rum azınlığını konu alan bir kitabıyla yetinmek zorunda kalınmıştır.¹

1 Alexis Alexandris, *The Greek Minority of Istanbul and Greek-Turkish Relations, 1918-1974*, Athens, Center of Asia Minor Studies, 1983. Bu önemli kitabın da Batı Trakya ile ilgili yerleri nesnellikten uzaktır.

Bu belge incelemelerine ek olarak, ilgililerle görüşme yöntemiyle bilgi toplamaya çalışılmıştır. Bu amaçla hem Türkiye'deki Batı Trakyalılarla ve Batı Trakya'da görev yapmış diplomat ve Türk uyruklu kontenjan öğretmenleriyle konuşulmuş, hem de İstanbul Rumlarıyla görüşülerek onların durumu incelenmiştir. Ayrıca, Alman Neumann Vakfı'nın desteklemekte olduğu Türk-Yunan Gayri Resmi Diyalogu'nun Nisan 1984'te Atina'da yapılan ikinci toplantısından yararlanarak gerçekleştirilen Yunanistan gezisi, bu kitabın konusu açısından da büyük olanak sağlamıştır. Bu gezi sırasında Atina'da Yunan gazetecileri, işadamları ve özellikle bilim adamlarıyla genel olarak Türk-Yunan ilişkileri ve özel olarak da Batı Trakya azınlığı konusunda görüşmeler sürdürüldükten sonra Batı Trakya bölgesine geçilerek yerinde incelemeler yapılmıştır.

Batı Trakya'da gerçekleştirilen bu incelemeler, konumuz bakımından çok büyük kuramsal ve pratik yarar sağlamıştır. Kuramsal yararlar Sonuç bölümünde değinilecektir. Pratik yararları ise bu Bölüm'ün eksiklerini tamamlamak bakımından önemli olmuştur. Bununla birlikte, Atina'da kendileriyle konuşulan Yunan seçkinleri, Batı Trakya Türk azınlığı konusu açıldığında, ya bu konuda herhangi bir baskı yapılmadığını ileri sürmekle yetinmişler, ya da ısrar edilmesi halinde, asıl Türkiye'nin İstanbullulara baskı yapıp kaçırdığını, eğer Batı Trakya'da bir baskı varsa buna karşılık olarak yapılmış olabileceğini belirtmişlerdir. Bu yüzden bu görüşmelerde gerektiği kadar yararlı bir diyalog kurulamamıştır. İstanbul Rumlarından bazıları ile yapılan görüşmelerde elde edilen bilgilerden gene Sonuç bölümünde yararlanılacaktır. Fakat Yunan seçkinleriyle yapılan görüşmelerde yeterli bir diyalog kurulamamış olması, Türk tarafından (Dışişleri Bakanlığı, diplomatlar, kontenjan öğretmenleri ve bizzat Batı Trakyalılar) elde edilen bilgilerin doğruluğunun Yunan savlarıyla karşılaştırılma olanağını zayıflatmıştır. Bu eksiklik, gerek genel olarak şikâyet konularının, gerekse belli bir somut olayın farklı insanlardan üst üste çeşitli kereler dinlenip karşılaştırılması ve dinlemeler sırasında çapraz incelemeye olanak verecek sorular sorulması yöntemiyle giderilmeye çalışılmıştır. Ayrıca, Batı Trakya'daki baskılar konusunda Yunan meclisine verilmiş olan soru önergesine ilgili Bakan'ın yanıtı, bu kitapta tam metin olarak yer almaktadır.

Bu Bölüm'de, Yunanistan'daki yurttaş ve azınlık hakları konusundaki Batı Trakya uygulaması incelenirken önce ilgili konudaki Yunan iç hukuku ve ilgili uluslararası metin verilecek, sonra da bu metinlere ilişkin Yunan uygulaması anlatılacaktır. Bununla birlikte, en uygun yöntem olarak ortaya çıkan bu usul üç önemli zorluğu içinde taşımaktadır.

Bu zorluklardan birincisi, genel olarak Yunan yasalarının, göze batacak birkaç örnek dışında, Yunan yurttaşları arasında "resmen" ayırım gözeten hükümler taşımayışından gelmektedir. Batı Trakya'da görülen yasadışı uygulamalar çok büyük çoğunlukla yazıya dökülmemekte, bu nedenle de çoğu zaman şikâyetçi kişinin elinde yazılı kanıt bulunmamaktadır. Genellikle görülen model, bir işin yapılması için yapılan başvurulara ya da bir uygulamanın yasadışı olduğunu şikâyet eden dilekçelere protokol nu-

marası (tarih-sayı) verilmemesi, çoğunluğu köylü ve okumamış olan Müslüman-Türklerin ancak ısrar etmeleri halinde bu yasal zorunluğun yerine getirilmesi biçimindedir. Yunanistan'daki Batı Trakyalıların anlattığına göre, numara verilse bile dilekçeye yanıt verilmemekte, ısrar halinde ise "Fazla üstüne düşüyor, fena olacak" biçiminde karakoldan haber yollanmaktadır. Diğer bir deyimle, olumsuz yanıt vermeye (yani yasadışı belgelemeye yarıyacak bir kanıt yaratmamaya) büyük özen gösterilmektedir. Tabii, bu durumda, birşey isteyecek ya da birşeyi şikâyet edecek Türklerin sayısı çok azalmakta, esas olarak Yunan çevrelerine yakın olanların dilekçeleri olumlu yanıt alabilmektedir.

Yunanistan'daki azınlık uygulaması konusunda yazılı belge göstermenin ikinci zor yanı, azınlık üyelerinin resmi yetkililerden böyle belgeleri istemeye ve kendilerinde varsa araştırmacılara vermeye çekinmeleridir. Yunan yetkilileri bu gibi kişilere "takmakta"dırlar. Elde edilebilecek bu belgelerdeki adların silinerek kullanılmak istenmesi durumlarında bile, söz konusu işin niteliğinden kişinin kimliğinin ortaya çıkması olasılığı başvuru sahibini çekingen davranmaya itmektedir. Çünkü Türklerin genellikle yaşadığı kırsal alanlarda geçerli olan yüzyüze ilişkilerde başvuru sahibinin saptanması, anonim ilişkilerin egemen olduğu büyük kentlerden çok daha kolay olmaktadır. Batı Trakya'nın en kalabalık kenti olan Gümülcine'nin nüfusu yalnızca 40.000 kadardır. Bununla birlikte, birtakım belgelerin elde edilmesi mümkün olabilmıştır.

Burada unutulmadan belirtilmesi gereken bir husus da, "Nasıl olsa vermiyorlar" diye birçok Batı Trakyalı'nın ehliyet, av ruhsatı, yapı ruhsatı gibi belgeler için artık başvurmadan kaçınır hale gelmiş olduğudur. Bu duruma ek olarak Yunan makamları, kendilerine yakın olan birtakım azınlık üyelerine bu belgeleri sağlamakta, böylece azınlık arasında ayrıcalık çıkarırken, azınlığa olumsuz işlem yapıldığı savını çürütmek yolunda kullanılacak örnek olaylar yaratmaktadırlar.

Batı Trakya Müslümanlarının Yunan uygulaması karşısındaki durumlarını incelemeyi güçleştiren üçüncü etken de, bu bölgenin dağlık kuzey kesiminde görülen Yasak Bölge uygulamasıdır.

Giriş'te de sözü edildiği gibi, Batı Trakya Türkleri'nin "Balkan Kolu" diye andıkları bu bölge, İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra Bulgaristan'da komünist bir yönetimin yerleşmiş olduğu gerekçesiyle 1953'te yasak ilan edilmiş ve giriş-çıkışı askeri denetim altına alınmıştır. Resmi gerekçesi "Kuzey'den komünist sızmasını önlemek" olan bu Yasak Bölge, Komünizm gerekçesinden çok, Balkan Kolu'nda oturan Pömak kökenli Müslümanları Ova'da oturanlardan tecrit etme gerekçesine dayandığı izlenimini uyandırmaktadır.² Bu durumda, bölgeyi gezerek azınlığın durumunu incelemek tamamen olanak dışı olmaktadır. Bununla birlikte, Batı Trakya gezisi sırasında, Yasak Bölge'den birkaç günlüğüne gelen azınlık üyeleriyle görüşmek ve bölgedeki azınlığın durumu hakkında sözlü bilgi almak mümkün olmuştur.

2 F. de Jong, "The Muslim Minority in Western Thrace" in Georgina Ashworth (ed.) *Muslim Minorities in The Sixties*, Sunbury, Quartermaine House Ltd., 1980, s. 98.

I – EĞİTİM ALANI

Uluslararası Belgelerde ve Yunan İç Hukukunda Durum

İnsanların birey olarak gelişmelerini sağlamakta çok önemli bir rol oynayan eğitim ögesi, bir azınlığın grup kimliğini koruyabilmesi için gerekli olan koşulların da en önemlisidir. Genel olarak insan hakları konusunda olsun veya özel olarak azınlık korumasıyla ilgili belgelerde olsun, bir grubun (azınlığın) üyelerinin gerektiği biçimde eğitilebilmesi ve bunun serbestçe ve azınlığın kendi dilinde yapılabilmesi güvencesi, artık günümüzde en doğal azınlık haklarının başında gelir olmuştur.

Yunanistan'da bulunan azınlıkların bu konudaki haklarıyla ilgili yasal düzenleme ve güvenceler bu ülkenin taraf olduğu uluslararası antlaşmalarda, sözleşmelerde ve ülkenin iç mevzuatında yer almaktadır. Şimdi, bu belgeleri inceleyip, Batı Trakya'daki Müslüman-Türk azınlığın eğitimi konusundaki uygulamanın 1923'ten bu yana yaşadığı evreleri gözden geçirelim ve bu konuda ortaya çıkan sorunları ele alalım.

Batı Trakya Müslüman-Türk azınlığı konusunda bugün geçerli olduğunu saptamış bulunduğumuz en eski uluslararası metin olan 1913 Atina Muahedenesi 3 Numaralı Protokolü, 15. madde ile Müslüman özel okullarını tanımakta, bunların gelir kaynaklarına saygı gösterileceği ve buralarda eğitimin Türkçe yapılacağı hükmünü getirmektedir.³

1920 tarihli Yunan Sevr'inin 8. ve 9. maddeleri ile, 1923 tarihli Lozan Barış Antlaşması'nın 40. ve 41. maddeleri daha da geniş haklar getirmektedir. 8. ve 40. maddeye göre Müslüman azınlık kendi dilini serbestçe kullanabileceği okulları kurmak, yönetmek ve denetlemek hakkına sahiptir. 9. ve 41. maddeye göre ise, Müslümanlar önemli oranda buldukları yerlerde kendi dillerinde eğitim görmek için devletten gerekli kolaylıkları sağlayacaklar ve kendilerine genel ve yerel bütçelerden bir pay ayrılacaktır.⁴

3 Md. 15 : "Müslüman özel okulları, ve bu arada, Selanik'deki Mithat Paşa sanat ve meslek okulu tanınacak ve bunların gereksinmelerini karşılamak için baştan beri ellerinde bulundurdukları gelir kaynaklarına saygı gösterilecektir. [Satırbaşı] Mevcut bulunan veya üçüncü kişilerce veya Müslüman eşraf tarafından oluşturulacak yerel komisyonlar tarafından bundan sonra kurulacak olan Müslüman özel okulları da aynı biçimde mütalaa edilecektir.

Baş Müftü, Müftüler ve Helen Devleti'nin Kamu Eğitim Müfettişleri bu okulları teftiş edebileceklerdir. Eğitim, resmi programla uyarlı ve Yunan dili zorunlu olarak, Türkçe yapılacaktır."

Lozan Barış Antlaşması Md. 40 : "[Müslüman azınlığa mensup Yunan] uyrukları, hem hukuk bakımından hem de uygulamada, öteki [Yunan] uyruklarıyla aynı işlemlerden ve aynı güvencelerden yararlanacaklardır. Özellikle, giderlerini kendileri ödemek üzere, her türlü hayır kurumlarıyla, dinsel ve sosyal kurumlar, her türlü okullar ve buna benzer öğretim ve eğitim kurumları kurmak, yönetmek ve denetlemek ve buralarda kendi dillerini serbestçe kullanmak ve dinsel ayinlerini serbest-

Batı Trakya azınlığının eğitimini ilgilendiren ilk Yunan yasası 1920 yılında çıkarılan 2345/1920 sayılı "Müftiler ve Başmüfti Seçimiyle İslam Cemaatlerine ait Evkaf Gelirlerinin Yönetilmesine İlişkin Yasa"dır. Bu yasanın 12. maddesi, vakıf gelirlerinin cemaat yönetim kurullarınca ne biçimde harcanacağını anlatırken, 4. paragrafta, diğer cemaat gereksinmeleri yanısıra çeşitli eğitim harcamalarının da buradan karşılanacağı hükmünü getirmiştir. Aynı paragrafın ikinci bendi, cemaate ait Müslüman okullarının yönetilmesi ile, buralarda görev alacak öğretmenlerin vb. atanması ve görevden alınması yetkisini, söz konusu cemaat yönetim kurullarına vermektedir.

Bununla birlikte gerekli resmi işlem yapılmadığı için yasanın bu hükümleri uygulamaya konulmamıştır. Yasada (ayrıca, 1913 tarihli Atina Muahedenamesi'nde) sözü edilen Baş Müftülük hiçbir zaman kurulmamış, yasanın çıkış tarihinden başlayarak 29 yıl boyunca da cemaat seçimleri yapılmamıştır. Cemaat kurulları Yunan Hükümeti tarafından atanmıştır. Sonunda, 16 Haziran ve 28 Eylül 1949 tarihlerini taşıyan iki Kral İradesi ile Cemaat Yönetim Kurulları'nın üç yılda bir yapılan seçimlerle işbaşına gelmeleri sağlanabilmiştir. 16 Haziran tarihli Kral İradesi'nin 7. maddesine göre cemaat yönetim kurulları, hükümleri altındaki kent Müslüman okullarını yönetecekler ve buralarda görev alacak olanların atanması veya görevden alınması yetkisine sahip olacaklardır.

Türkiye ile Yunanistan arasında özellikle 1950'lerin başında görülen dostluk havası eğitim alanına da yansımış ve taraflar 20 Nisan 1951 tarihinde bir Kültür Anlaşması imzalamışlardır. İki tarafın da birbirine çeşitli burslar vb. vermelerini, ilişkileri arttırmalarını, okul kitaplarındaki "yanlışlıkları" düzeltmelerini vb. karara bağlayan anlaşma, bir "Daimi Muhtelit Komisyon" kurulmasını da öngörmektedir. Bu Karma Komisyon iki ülkede sırayla toplanacak ve anlaşmanın uygulanmasına ilişkin ayrıntılı öneriler getirecektir.

çe yapmak konularında eşit hakka sahip olacaklardır". Md. 41 : "Kamusal eğitim konusunda, [Yunan] Hükümeti, [Müslüman] uyrukların önemli bir oranda oturmakta oldukları il ve ilçelerde, bu [Yunan] uyruklarının çocuklarına ilk okullarda ana dilleriyle öğretimde bulunulmasını sağlamak bakımından, uygun düşen kolaylıkları gösterecektir. Bu hüküm, [Yunan] Hükümetinin söz konusu okullarda [Yunan] dilinin öğretimini zorunlu kılmasına engel olmayacaktır. [satırbaşı] [Müslüman] azınlığa mensup [Yunan] uyruklarının önemli bir oranda buldukları il ve ilçelerde, söz konusu azınlıklar, Devlet bütçesi, belediye bütçesi ya da öteki bütçelerde, eğitim, din ya da hayır işlerine genel gelirlerden sağlanabilecek paralardan yararlanmaya ve pay ayrılmasına hak gözetirliğe uygun ölçülerde katılacaklardır. [Satırbaşı] Bu paralar, ilgili kurumların yetkili temsilcilerine teslim edilecektir."

"Bu kesimdeki hükümlerle, Türkiye'nin Müslüman-olmayan azınlıklarına tanınmış olan haklar, Yunanistan'ca da, kendi ülkesinde bulunan Müslüman azınlığa tanınmıştır" hükmünü getiren 45. madde gereğince, aslında Türkiye'deki Müslüman-olmayan azınlıklar için yazılmış olan bu iki madde, köşeli araçlar kullanılarak Batı Trakya Müslüman-Türk azınlığına uyarlanmıştır. Lozan'ın bundan sonra atılacak olan maddeleri, doğrudan doğruya Batı Trakya azınlığını ilgilendiren biçimle aktarılacaklardır.

Nitekim, iki ülke azınlıklarının eğitimi için "kontenjan öğretmenleri" görevlendirilmiştir. Geçici olarak Türkiye'den görevlendirilen T.C. yurttaşı bu öğretmenler eğitimin niteliğinin yükselmesine büyük katkıda bulunmuşlardır. 1952 yılında Türk azınlık ilk lisesine kavuşmuştur. Bu tarihte Celal Bayar Lisesi adıyla Gümülcine'de açılan bu lisenin yanı sıra, dönemin Batı Trakya gazetelerinde köylerde okul yapıldığına ve onarıldığına ilişkin haberlere sık sık rastlanmaktadır. Daha ilginç, T.C. Gümülcine Başkonsolosluğu da bu yapılara, onarımlara ve Türk Cemaatlerine resmen para yardımıyla bulunmaktadır.⁵ Batı Trakyalı öğretmenlerin Türkiye'de mesleki kurs görmeleri, gene Batı Trakyalı öğrencilerin Türkiye'deki ilköğretmen okullarında parasız yatılı okutulularak "formasyonlu öğretmenler" haline getirilmeleri hep bu dönemde olmuştur.⁶ Belki daha da ilginç, 1954 yılında çıkarılan ve Batı Trakyalılar tarafından "Mareşal Papagos Kanunu" diye anılan 3065/1954 sayılı yasadır. Bu yasa Yunanistan'da ilk (ve herhalde son) kez olarak "Türk ilkokulları" deyimini kullanmıştır. İki devlet arasındaki bu dostça ilişkileri, Türkiye'de 1955 yılında patlak veren ve Türk yakın tarihinin en üzücü sayfalarından birini oluşturan 6-7 Eylül olayları da bozamamıştır.

Bununla birlikte, 1950'lerin sonlarına doğru, özellikle "Türk" adının kullanılması konusunda Batı Trakya Türkçe gazetelerinde yakınmaların başladığını görüyoruz. Mühürlerinde ve resmi evrak başlıklarında "Türk Okulu" deyimini bulunduğu halde, birtakım müfettişler azınlık okullarına yazdıkları resmi yazılarda tekrar "Müslüman Okulu" deyimini kullanmaya başlamışlardır.⁷

Yasak Bölge'de ise, durum doğal olarak daha ağırdır. Örneğin Şahin İlkokulu Müdürü Salih Sülko, bir resmi yortuda meçhul asker anıtına koyduğu okul çelengine Elence olarak "Şahin Türk İlkokulu" yazdığı için karakola çağrılarak tokatlanmış ve bir süre sonra öğretmenlikten atılarak Yasak Bölge'ye girip-çıkış pasosu elinden alınmıştır.⁸

Papagos Kanunu'nun üzerinden daha üç yıl geçmeden başlayan bu süreç, Kıbrıs olaylarının Türk-Yunan ilişkilerini gitgide zehirlemesiyle daha da hızlanmıştır. Uluslararası antlaşmalarda kendi okullarını kendisinin kuracağı, yöneteceği ve denetleyeceği söylenen azınlığın çocuklarının eğitimi, Türk okullarındaki birçok öğretmene çalışma ruhsatı verilmemesiyle gitgide aksamaktadır.⁹ Üstelik, Yunan yetkilileri, öğretmen-

5 Örneğin bkz. *Akın* (Gümülcine'de çıkar haftalık Türkçe gazete), 29 Kasım ve 6 Aralık 1957.

6 "Öğretmenler Türkiye'ye Hareket Edecekler" başlıklı bir haberde: "Bu yıl da Türkiye'ye 33 öğretmenimiz kurs görmeye gitmektedir" denmektedir. (*Akın*, 18 Temmuz 1958).

7 "Türk Kelimesinin Anlamı Değişmedi", *Akın*, 12 Nisan 1957; "Şunu Bilelim", *Akın*, 19 Nisan 1957; "Müfettiş Efendinin Keyfi Hareketlerine Son Verilmelidir", *Akın*, 13 Şubat 1959.

8 *Akın*, 25 Şubat 1967.

9 "Öğretim yılı başından beri azınlığımızın birçok okulunda görevli öğretmenlere çalışma ruhsatı verilmemekte, yapılan bütün müracaatlar reddedilmektedir. Bu

liçe ataması yapılacak olanların "komünist olmadıklarına ilişkin" karakollardan aldıkları kâğıtları geçerli saymamaya başlamış¹⁰, İskeçe Türk İlkokulu müdürüne ise, "Kanuni Dürüstlük Taktir Komisyonu"na "kanunlara uymaz kişi" niteliği uygun görülerek işten el çektirilmiştir.¹¹

Öğretmenlerin bu durumu, sonunda, ya da birtakım okulların yalnızca Yunanca ders yapmalarına¹², ya da sırf Yunanca yapılan derslere öğrencilerin gitmemeleri (ya da velilerce gönderilmemeleri) sonucu bazılarının tamamen kapanmasına yol açacaktır.¹³ Zaten öğretmen olsa da kitap yoktur. Yetkililer, alıştırmalarda iki kent arasındaki uzaklığın hesaplanması durumlarında İstanbul ile Ankara arasının örnek verilmesi gibi gerekçelerle matematik kitaplarını bile geri çevirmektedirler.¹⁴

Zaten Kıbrıs'ta hızlanan olaylar Batı Trakyalıları yeterince etkilerken, 1967 yılında bir de Cunta yönetiminin işbaşına gelmesi azınlığın yaşamını o zamana dek görülmeyen biçimde zorlaştırmıştır. Cunta'nın gelmesiyle birlikte, 1967'den sonra bir daha cemaat yönetim kurulu ve okul encümeni seçimleri yapılmamıştır. Okulların yönetim sorumluluğunu taşıyan bu kurullar Cunta tarafından atanmaya başlamıştır. Bu atanan kişiler bugün de halen görevde bulunmaktadır. Sonuç olarak, bu cemaat ve encümenler tarafından yönetilmekte olan azınlık eğitimi tamamen güdüm altına alınmıştır.¹⁵ Aslında Cunta'nın gelişi azınlık açısından yalnızca eğitim alanında değil, çok daha makro planda bir sorun oluşturmaktadır. Çünkü askeri darbeden önce sahip oldukları oyların seçimlerdeki ağırlığı kendileri için olumlu bir öğeyken, şimdi bu olanağın da ortadan kalkmasıyla, azınlık, çoğu zaman şoven kişilerden oluşan yerel makamların insafına terkedilmiştir. Durum böyle olunca, kitapsızlık ve öğretmensizlikten okul kapanması gibi olaylara jandarma dayacağı kadar sık rastlanır olmuştur.

yüzden maarifimiz büyük zararlara uğratılmıştır. Örneğin İskeçe Türk Merkez İlkokulundan bu yıl iki Türkiyeli, iki de Yunan vatandaşı öğretmen ayrıldı. Buna karşılık yalnız bir Türk tebalı öğretmen görev aldı... Buna rağmen İskeçe Türk Cemaatinin tayin ettiği bir tek öğretmene de çalışma ruhsatı verilmemektedir" ("Öğretmenler Niçin Tayin Edilmiyor?", *Akın*, 15 Ocak 1966); "İstenmeyen Türk Tebalı Öğretmenler", *Akın*, 25 Kasım 1966.

10 "Öğretmen Tayinlerinde Yeni Engel: "İyi Hal", *Akın*, 17 Aralık 1966.

11 *Akın*, 6 Mart 1967.

12 Türk azınlık gazetelerinde bu yolda haberler çıkması üzerine vali durumun böyle olmadığına ilişkin bir yalanlama yazısı yollamışsa da, gazeteler bu sefer de öğretmensizlikten yalnızca "Rumca yapan" okulların adlarını yayımlamışlardır: Köselers (Spanotopos), Yelkenciler (Grigoron), Höyükköy (Velohoryon), Alıççılar (Alkioni). (*Akın*, 23 Ocak 1967).

13 "Müfettişliklerce çalışmalarına izin verilmediği için 100'den fazla genç öğretmenimiz vazifelerine hâlâ başlayamadılar. Pek çok okulumuzda bu genç öğretmen okulu mezunları görev almış buldukları için okullarda Türkçe öğretim yapılamamakta ve yalnız Yunanca derslerine de öğrencilerin gitmemesi yüzünden birçok okulumuz kapalı bulunmaktadır". (*Akın*, 22 Ekim 1966).

14 *Akın*, 17 Aralık 1966.

15 *Akın*, 17 Aralık 1966.

Türklerin kurmuş oldukları dernek ve birliklerin tabelalarındaki Türkçe yazılar kaldırılmış¹⁶ , okul tabelaları indirilmiş¹⁷ , hatta İskeçe'nin Osmanlılar'dan kalma 114 yıllık tarihî Şehir Saati, İskeçe Belediye Meclisi'nin 25 Mayıs 1970 tarihli toplantısında aldığı kararla yıkılmak istenmişse de¹⁸ , yıkım vali tarafından önlenmiştir. Saatın ebced hesaplı eski yazı bir şiir taşıyan mermer kitabesi zaten birkaç ay önce sökülüp kırılmış bulunmaktadır.¹⁹

Dönemin eğitim açısından asıl önemli olayı, 1972 tarihinde çıkarılan ve 1954 Mareşal Papagos Kanunu'nun kimi maddelerini değiştiren 1109/1972 sayılı kanun-kararname olmuştur. Yeni yasanın espirisi, "Türk Okulları" adının artık resmen de bırakılarak "Azınlık Okulu" deyiminin benimsenmesinde somutlaşmaktadır. Böylece yerel uygulayıcıların pratikte yıllardır sürdürdükleri tutum sonunda resmiyete dökülmüş olmaktadır. Ayrıca, madde 4'e göre devlet ilkokullarında geçerli usullerle yapılan ilkokul bitirme sınavları bundan böyle bir komisyon huzurunda yapılacaktır. Eski yasaya göre Türkçe öğretmenleri okul encümenlerinin önerisi üzerine genel müfettişin onayından geçtikten sonra genel vali tarafından atanırken, yeni yasa bu atamayı müfettişin önerisiyle başlatmaktadır (Md. 6/2). Ayrıca, atanacak olan öğretmenlerin bir Yunanca sınavından geçmeleri şart koşulmakta (Md. 6/3), eskiden 3 yıl için yapılan atamaların artık 1 ila 3 yıl için yapılacağı öngörülmektedir (Md. 6/2). Özetle, öğretmen atanması konusunda okul encümenlerinin zaten sınırlı olan yetkileri fiilen ortadan kaldırılmıştır. Üstelik yeni yasa, eskisinin aksine yalnız ilkokulları değil, bütün Müslüman okullarını kapsamına almaktadır.

Bu arada, Batı Trakya azınlığının eğitimini denetim altına almak için 1966'da kurulmuş Yunanca eğitim yapan bir öğretmen okulu olan Selânik Özel Pedagoji Akademisi (SÖPA) çıkışlıların kontenjan öğretmenleriyle formasyonlu öğretmenlerin yerini alması süreci hızlandırılmak istenmektedir. Fakat halk bura çıkışlı öğretmenlere çocuğunu emanet etmemekte, okula yollamamaktadır. Hatta bir köyde Türkiye öğretmen okulu çıkışlı (formasyonlu) öğretmen istedikleri halde okullarına ısrarla SÖPA çıkışlı öğretmen yollanan veliler çocuklarını okula göndermemeye başlamışlar ve bunlar arasında 7 aile başkanı 1973 yılında kırkar gün hapse mahkum edilmiştir.²⁰ Bu arada Yu-

16 Önce idari yetkililer gelip sözlü uyarıda bulunmuşlar, kendilerinden yazılı belge istenince 7 Ocak'ta gelip bizzat sökmüşlerdir (*Akın*, 30 Ocak 1970).

17 Burada da görevliler gelmiş, encümen üyeleri ve öğretmenlerin yazılı emir istemeleri üzerine bizzat indirmişlerdir (*Akın*, 4 Mart 1973).

18 *Azınlık Postası* (1967-81 yılları arasında Gümülcine'de çıkmış haftalık Türkçe gazete), 20 Haziran 1970. 4'e 5 olarak sonuçlanan oylamada çoğunluk oylarından biri Mümin Sportmen adlı bir Müslüman Türk'e aittir (*Akın*, 9 Temmuz 1970).

19 *Akın*, 30 Ocak 1970.

20 "Oreon'da Azınlık İlkokuluna Öğrenci Gitmiyor" (*Akın*, 24 Ekim 1973). Mahkum olan aile reislerine, Yunanistan'daki geçerli usule göre cezalarını gündeliği 150 drahmiden "satın almaları" (paraya çevrilmesi) önerilmişse de onlar hapis yatmayı yeğlemişlerdir.

nanca dersleri artırılan ve Türkçe dersleri azaltılan²¹ azınlık okullarında öğrencilere türlü zorluklar çıkarılmaktadır. Örneğin, okullara naklen kayıt yaptıranların, yani Batı Trakya'nın başka yerinden taşınıp gelenlerin çocukları okuldan çıkarılmışlar²², yapılan çeşitli başvurulardan sonra ancak Cemaat'e bağlı olmayan okullardakiler geri alınmışlardır.²³ Bu ve benzeri olaylar, azınlık üyeleri tarafından "Hiçbir azınlık ailesi yerinden hareket edemez" sonucuna yol açar biçimde yorumlanmakta ve baskı ögesi olmaktadır. Tabii, Yasak Bölge'de baskılar bunlarla oranlanamayacak kadar fazladır.

Cunta döneminde, Türkçe gazetelerin tutumları da ürkek bir hal almıştır. Askeri darbeden hemen sonra şikayetler birdenbire yok olmuştur. Dikkati çeken bir husus da, örneğin Akın gazetesinin birinci sayfasında başlığın sağ tarafında Türkçe yazılmakta olan günün tarihinin, gazetenin dördüncü (yani son) sayfasında arka başlığın gene sağ yanında çıkmakta olan Yunanca tarihle yer değiştirmiş oluşudur. Türkçe tarih ancak 1971 Nisan'ında eski yerine gelecek, fakat tarihin üzerinde eskiden yer alan "Gümülcine" yazısına artık rastlanmayacaktır. Çünkü Cunta Türkçe adların kullanılmasını fiilen yasaklamıştır. Nitekim bu husus yazıya da dökülecek, Yunan Resmi Gazetesinin 1972 yılı 194. sayısında çıkan 1260/1972 sayılı yasa ile, şehir, köy vb. yerlerin haberleşme, yazışma, basın ve teşkilatlarda eski adlarının (Türkçe adlarının) kullanılması hapis veya para cezası yaptırımına bağlanarak yasaklanacaktır.²⁴

Her iki tarafta da azınlık bulunduğu anımsanacak olursa, Batı Trakya'daki Türk azınlığına yapılan baskıların İstanbul'daki Rum azınlığını da rahatsız edeceği ortaya çıkar. Nitekim, Türkiye'de de birtakım yerlerin Rumca kökenli adları değiştirilmiştir. Örneğin, Bodrum'a bağlı "Farilya" köyünün alabildiğine sevimli olduğu inkar edilemeyecek adı, "Gündoğan" olarak değiştirilmiştir. Gene örneğin, İstanbul Rum Fener Lisesi'nin giriş kapısında Yunanca harflerle üzerinde "İrkımızın Büyük Mektebi" yazılı taş kabartma levha, İskeçe'deki saat kulesi kitabesi olayına misilleme olarak indirilmiştir. Bu örnekler çoğaltılabilir. Yani, iki tarafta da azınlık oldukça bu konudaki kötü tirmanmanın sonu gelmemektedir.

Bunu iki ülke yetkilileri de hissetmiş olacaklar ki, 22 Şubat 1968'de iki tarafın dışişleri bakanları özellikle azınlık eğitimlerinin karşılaştıkları sorunları incelemek için birer temsilci atamışlar ve bu temsilciler Atina, Ankara ve Viyana'da toplanarak bakanlarına birtakım önerilerde bulunma konusunda anlaşmışlardır. O tarihe dek azınlık eğitiminde nelerin aksamış olduğunun anlaşılmasına yardım etmesi açısından, iki temsilcinin hazırladığı 1 Haziran 1968 Viyana Raporu önemli bir belge niteliğindedir. İki ülke-

21 "Azınlık İlkokullarında Rumcılar Arttı, Türkçe Dersler azaldı", *Akın*, 11 Mart 1975.

22 *Akın*, 21 Kasım 1972.

23 *Akın*, 27 Ocak 1973.

24 *Akın*, 9 Aralık 1972. Batı Trakya'da isimlerin değiştirilmesi konusunda ayrıca bkz. F. de Jong, *Names, Religious Denomination and Ethnicity of Settlements in Western Thrace*, Leiden, E.J. Brill, 1980.

nin 1951'de öngördüğü Karma Komisyon'un hemen toplanması gereğine değinen raporda önerilen noktalar şunlardır:

1) Azınlık okullarında azınlığın dilinin kullanılmasına sınırlama olmaksızın izin verilmelidir.

2) Azınlığın dilinde yazılmış olan görsel eğitim araçları azınlık okullarında sınırlama olmaksızın kullanılabilir.

3) Azınlık okullarında, her iki ülkenin yetkililerince onaylanmış ve azınlığın dilindeki kitaplardan oluşan kitaplıkların kurulmasına ve buralardan öğretmen ve öğrencilerin yararlanmalarına izin verilmelidir.

4) Azınlığın dilindeki ders kitaplarına izin verilmelidir. Bu kitaplar, iki ülkenin ilişkilerine zarar vermemek açısından önceden denetlenmeli ve onaylanmalıdır.

5) Her iki azınlığın okulları da azınlığın dilinde yazılmış okul kitaplarına çok büyük gereksinime içindedir. Bu konuda acilen: geçmişte onaylanmış bulunan kitapların kullanılmasına tekrar olanak tanınması, okul kitapları yetkililerin onayına sunulmuş bulunuyorsa bunlara izin verilmesi ve Karma Kültür Komisyonu'nca bu konunun sürekli bir çözüme ulaştırılması, gerekmektedir.

6) 1967 ve 1968 yıllarında her iki tarafça görevlerinden alınan öğretmenler tekrar göreve başlatılmalıdır.

7) Azınlık okulları öğrencilerinin velileri okul yöneticileri ve öğretmenlerle serbestçe görüşebilmelidir.

Rapor'un sonunda Türk temsilci bu konudaki temasların devam etmesi için bir Daimi Karma Komisyon'un kurulmasını önermiş, Yunan temsilci ise iki hükümet temsilcilerinin tekrar toplanabileceğini belirtmiştir.

Türk ve Yunan Dışişleri Bakanları 26-27 Haziran 1968'de Londra'da buluşarak Viyana Raporu'nu incelemişler ve bu belgede belirtilen birtakım karşılıklı istekleri kendi hükümetlerine iletmeye karar vermişlerdir. Türk heyeti, İskeçe'de bir öğrenci yurdu ve bir azınlık lisesi yapılmasına izin verilmesini, formasyonlu öğretmenlerin görev almalarına engel olunmamasını, azınlık okullarına "Türk Okulu" yazılı levhalar asılmasına olanak verilmesini ve öncelikle de okul encümenlerinin tekrar seçimle gelmesinin sağlanmasını Yunan tarafından istemiştir. Fakat "Londra Mutabakatı" adı verilen bu toplantıda üzerinde anlaşmaya varılan hususlar her nedense Türkiye tarafından uygulamaya konulmamıştır. Fakat 1951 tarihli Türk-Yunan Kültür Anlaşması'nın öngördüğü Karma Komisyon harekete geçirilebilmiştir. Önce Ankara sonra da Atina'da toplanan Komisyon 20 Aralık 1968 tarihinde bir Karma Kültür Protokolü kabul etmiştir.²⁵ Beş

25 Bu protokol 1969 yılında Milli Eğitim Bakanlığı Basımevi tarafından Ankara'da basılmıştır.

başlık altında kaleme alınan Protokol, azınlık dilinin serbestçe kullanılmaya devam etmesini, görsel eğitim araçlarının karşılıklı denetimden geçip okullara dağıtıldıktan sonra sınırlanmaksızın serbestçe kullanılmasını, onaylanan kitaplardan oluşacak okul kitaplıklarına izin verilmesini, ders kitapları hakkında Viyana Raporu'nda yer alan önerilerin uygulanmasını, azınlık okullarında öğrencilerin dinsel, sosyal ve ulusal bilinçlerine saygı gösterilmesini ve bu okullarda iki ülke arasındaki dostluk bağlarının güçlendirilmesi ilkesine göre hareket edilmesini tavsiye etmektedir. Protokol, imzası tarihinden başlayarak yürürlüğe girmiş olup şu anda da resmen yürürlüktedir.

Gerçi 1968 yılında bu olumlu olaylar yaşanmıştır ama, bu gelişmeler 1972 yılında çıkarılmış olduğunu gördüğümüz 1109/1972 sayılı kanun-kararnameye engel olmamıştır. Batı Trakya'daki Müslüman-Türk azınlık okullarının Yunan devleti vesayetine tam anlamıyla alınması ise, bu ülkede 1976 yılında yapılan genel eğitim reformunun hemen arkasından 1977 yılında çıkarılan ve Yunanistan'daki Türk okullarının bugün geçerli olan statüsünü saptayan iki yasa ile gerçekleştirilecektir.

"Batı Trakya Müslüman Azınlık Okullarına İlişkin" 694/1977 sayılı bu yasa ile onun arkasından çıkarılan "Azınlık Okulları ile Selanik Özel Pedagoji Akademisi Öğretim ve Denetim Kadrosunun Sorunlarının Çözümüne İlişkin" 695/1977 sayılı yasa²⁶, birbirini tamamlayan ve bir bütün oluşturan bir ikili görünümündedirler. Aşağıda maddelerine girildiğinde görüleceği üzere, 694 sayılı yasa Cemaat Yönetim Kurulları ile Okul Encümenlerinin Türk okullarının kurulması ve yönetimi konusundaki yetkilerini fiilen ve resmen sifıra kadar indirerek valiye devretmekte, 695 sayılı yasa da devlet memuru saydığı SÖPA'lı öğretmenleri bu okullara empoze etmektedir.

694/1977 sayılı yasayı ele aldığımızda, ilk bakışta dikkatleri derhal üzerinde toplayan iki husus vardır: Birincisi, yasanın tüm maddelerinde "idari takdir" kavramının olağanüstü egemenliğidir. Hemen hemen bütün düzenlemeler bakan ya da valilerin takdirine bırakılmıştır. İkincisi de, bu düzenlemeler yapılırken "devletlerarası karşılıklılık ilkeleri"nin gözönünde bulundurulacağına durmadan yinelenmesidir. Nitekim daha eğitimin neye yürütüleceğini açıklayan 1. maddenin 1. fıkrasında "her halükarda devletlerarası karşılıklılık ilkeleri saklı tutularak" ifadesinin kullanılması, Batı Trakya azınlığının eğitiminin Türk-Yunan ilişkilerinin dalgalanmalarına uydurulacağına kanıtıdır.

Amaç maddesine göre (2. madde) azınlık okulunun amacı, ülkenin devlet okullarında geçerli ilkeler çerçevesinde öğrencilerin bedensel, kültürel ve ahlaki gelişmelerini sağlamak ve iletmektir. Yani kanun, azınlık eğitimi Yunan Sevr'inin ve Lozan Barış Antlaşması'nın daha önce sözü edilmiş maddelerinde dile getirilen "pozitif haklar" açısından görmeyen, bu eğitimi ülkenin genel eğitiminden hiç de farklı saymayan bir felsefeye sahiptir.

26 Metinler için bkz. *Yunan Resmi Gazetesi*, 14 Eylül 1977.

Azınlık okulu açılabilmesiyle ilgili olan 5. madde, bundan önceki yasa ve uygulamanın 15 imzayı yeterli görmesine karşılık, yeterli imza sayısını "takdir ve tesbit" etmeyi, gene "devletlerarası karşılıklılık ilkesi gözönünde bulundurularak" bölgenin valisine bırakmaktadır. Yani vali isterse 10 imzayı yeterli bulacak, istemezse 50 imzayla bile açılış izni vermeyecektir.

5. maddenin 2. fıkrası, azınlık okulu kurucusunu seçmeyi de valiye bırakmaktadır. Bu fıkra, biraz aşağıdaki 7. fıkra ile birlikte okunduğu zaman daha iyi anlaşılacaktır. Çünkü 7. fıkra resmi daireler ve mahkemeler önünde azınlık okulunun bu kurucu tarafından temsil edilmesini öngörmektedir. 5. maddenin 5. fıkrası, azınlık okullarının hangi koşullarda kapatılabileceğini de gene valinin takdirine bırakmıştır. 6. fıkraya göre, azınlık okullarının devlet okullarına denkliği konusu, gene "devletlerarası karşılıklılık ilkesi" gözönünde bulundurulmak suretiyle idari makamların takdirine bırakılmaktadır. Yani bu okullardan alınacak diplomaların geçerliği her an tehlikededir ve mezunlar her an bir Yunan okulunda yeniden sınava girmek zorunda kalabilirler.

İskeçe ve Gümölcine gibi büyük kentlerdeki okullar dışındaki ilkokulların yönetimini üstleneğelen okul encümenleriyle ilgili olan 6. maddede de tehlikeli belirsizlikler eksik değildir. Bu maddeye göre öğrenci velileri en az 5, en çok 15 kişilik bir liste saptayacaklar, üç kişilik okul encümeni bunların arasından vali tarafından seçilecektir.

Üstelik, valinin takdirini kazanmış kişilerden oluşan bu encümenin görev ve yetkileri de belli değildir. Bu görev ve yetkiler bakan tarafından ayrıca saptanacaktır. Ayrıca, kent okullarını yöneten Cemaat Yönetim Kurulları'ndan yasada hiç söz edilmemektedir. Bu durum bu kurulların yetkisi altında bulunan kent ilkokullarının geleceği açısından son derece kaygı vericidir. Yasanın 7. maddesi azınlık okullarının bütün düzenlemesini A'dan Z'ye Milli Eğitim ve Mezhepler Bakanının takdirine bırakmaktadır. Bu düzenlemelerin hangi alanları içerdiğine bir göz atılacak olursa, durum daha iyi anlaşılabilir: a) Öğretmen kadroları, b) SÖPA'lılar dışında Müslüman öğretmenlerin hakları, yükümlülükleri ve atanmalarında izlenecek yöntem, iş sözleşmeleri; c) azınlık öğretmenlerinin asgari ücreti, d) Müdür ve müdür yardımcılarını atamaları ile bunların yetki ve yükümlülükleri; e) müfredat programları, Türk ve Elen dillerinde okutulan derslerin kaçır saat olacağı, okul kitaplıkları, sınavlar vb.; f) din dersi öğretimine Müslüman din görevlisinin katılması, alfabenin Latin veya Arap harfleriyle olması.

Yukarıda başlıcaları sıralanan ve bu denli önemli olan sorunların tümü Bakanlık tarafından düzenlenecektir. Oysa resmi okulların benzer sorunları yasalarda en ince ayrıntısına dek belirtilmiş bulunmaktadır. Eğer bakanlık isterse azınlık okullarındaki Türk öğretmen kadrolarını yetersiz biçime indirebilecek, formasyonlu öğretmenlere iş vermeyerek bunların yerini (durum ve niteliklerini biraz aşağıda inceleyeceğimiz) SÖPA mezunlarıyla dolduracak, müdür ve müdür yardımcılarını SÖPA'lılardan atayabilecek (nitekim Gümölcine Lisesi Müdürlüğüne bir SÖPA'lı atanmış bulunmaktadır), müfredat programını istediği gibi değiştirerek Türkçe okutulan derslerden bazıları Elen diline çevirebilecek, hatta isterse okullarda eğitimi Arap harfleriyle yaptırabilecektir. Bu ha-

liyle yasanın özellikle 7. maddesi ve genellikle tümü hem Yunan Sevr'inin 8. ve 9. maddeleri ile Lozan Barış Antlaşması'nın 40. ve 41. maddelerine, hem de 1968 Kültür Protokolü'na açıkça aykırıdır.

695/1977 sayılı yasaya gelince, azınlık okulu müfettişlerine özel yetkiler tanımak ve bu yetkilerin boyutlarının belirlenmesini bakanlık kararlarına bırakmak gibi tehlikeli belirsizlikler taşıyan bu yasanın asıl işlevi, 3. maddenin 7. ve 9. fıkralarında ortaya çıkmaktadır. Madde 3/7'ye göre: "Azınlık okullarında Müslüman öğretmen atamaları ve istihdamları yapılırken, Selanik Özel Pedagoji Akademisi mezunları tercih edilir". Madde 3/9'a göre de: "Özel Pedagoji Akademisi mezunları, azınlık okullarına devlet memuru öğretmen olarak atanırlar".

Bu iki fıkranın anlamı şudur: Son yıllarda gayri resmi olarak yürütülen bir politika resmîyete kavuşturulmakta ve kontenjan öğretmenleri ile formasyonlu öğretmenlerin yerinin SÖPA'lılar tarafından doldurulması için gerekli yasal çerçeve hazırlanmaktadır. Bunun yanı sıra, devlet memuru öğretmenlerin azınlık okullarına okul encümenlerinin görüşü alınmadan doğrudan doğruya atandıkları gözönünde bulundurulacak olursa, Türk okullarının istedikleri öğretmenle sözleşme yapmaları ya da istemedikleri SÖPA mezununu okullarına almamaları durumunun artık geçmişte kaldığı sonucu ortaya çıkmaktadır. Bu durumda artık, okul encümenlerinin atanmayla mı yoksa seçimle mi geldiği hususu ikinci derecede bir konu haline gelmiştir, çünkü öğretmenini seçemez duruma gelen encümenlerin işlevi ortadan kalkmıştır.

Peki, Batı Trakya Türk azınlığı SÖPA mezunlarına niye bu denli tepki duymakta, hatta neden okulun kapanmasını göze alma pahasına çocuklarını SÖPA'lıların öğretmenlik yaptığı okula yollamamaktadır?

SÖPA Konusu

SÖPA, yukarıda da kısaca belirtildiği gibi, 1966 yılında Yunan makamları tarafından üç yıl Yunanca eğitim vermek üzere Selanik'te açılan bir öğretmen okuludur. Resmi adı "Selanik Özel Pedagoji Akademisi" olan okulun amacı, Türkiye'ye gidip eğitim kursu görmüş veya Türkiye'deki öğretmen okullarında okumuş olan Batı Trakyalıları devreden çıkaracak adam yetiştirmektir. Bu okula yalnızca Yasak Bölge'de doğmuş Pomak kökenli azınlık gençleri alınmaktadır. Bunlar ilkokuldan sonra beş yıl "medrese"de eğitim görmüşlerdir ama, Türkçeleri ve okuma-yazmaları oldukça zayıftır.

Bu gençler Akademi'de yalnız Yunanlı öğretmenlerden ders görmekte ve Türkçe'den çok Yunanca öğrenmektedirler. Bu okulda parasız yatılı olarak okumakta, ayrıca ayda 2000 drahmi de burs almaktadırlar. Tabii, okuldan mezun olduktan sonra otomatik olarak Türk azınlık okullarına atanmaları, yani doğdukları dağlık (Yasak)

bölgedeki yaygın işsizlik ve fakirlik ortamıyla ilgisi olmayan bir iş güvencesi, bu gençlerin herşeye rağmen SÖPA'ya girmelerine yol açmaktadır.

"Herşeye rağmen" deyiminin anlamı şudur: Yukarıda da değinildiği gibi, halk SÖPA'lı öğretmenlere tepki içindedir. Batı Trakya'daki incelemelerim sırasında da içlerinden birkaçıyla görüşerek saptadığım gibi, SÖPA'lılar da bu durumdan çok huzursuzdurlar. Halkın içinde gönül rahatlığıyla dolaşamamakta, kahveye çıkmamaktadırlar. Türk öğretmen dernekleri kendilerini üye kabul etmemektedir. SÖPA öğrencileri arasında da eksik olmayan huzursuzluk bu öğrencilerin 1981 ve 82 yıllarında yaptıkları boykotlarla da açığa çıkmış, Akademi Müdürlüğü ve Yunan Eğitim Bakanlığı'na verdikleri dilekçeler yerel basına da yansımıştır. Yedi öğrencinin kovulmasına ve birçoğunun da "pılı pırtılarını toplayarak" okulu terketmelerine yol açan bu gelişmeler sırasında Akademi Müdürlüğü'ne verilen dilekçenin 2. maddesinde öğrencilerin yakınmaları ilginçtir. Tek yapraklı İleri gazetesinin 26 Şubat 1982 tarihli sayısından okuyoruz:

"... Öğretmen Harisis ve Papanastasiu okulumuzdan uzaklaştırılsın. Zira, okulumuzdaki nahoş duruma Harisis'in sebep olduğuna inanıyoruz... Sizleri kovacağız, diye baskılar durdurulsun. İmtihanalarda hak ve adalet gözetilsin ve öğrencilerin ideolojileri değil de imtihanda yazılanlar nazarı itibare alınsın. Zira biz buraya korkutulmak ve kovulmak için değil, okumak için geldik."

Yunan Eğitim Bakanlığı'na verilen 29 Kasım 1981 tarihli dilekçenin 8. maddesinde ise daha yanıp yıkılan bir istek vardır. Aynı gazetenin 11 Aralık 1981 sayısından okuyoruz:

"... Aldığımız burstan dolayı müdüriyet tarafından yapılan baskının durdurulması ki bu burs da caba yatak, caba yemek ve 2000 drahmi aylıktır. Bize ikide bir: 'Sizi domuzlar gibi besliyoruz, uslu oturunuz' diyorlar ve hayvan gibi yetiştirmek istiyorlar".

İstanbul'da yayımlanan Güneş gazetesinin 4 Mart 1982 tarihli sayısında aynı okulla ilgili birtakım "Çok Gizli Özel" başlıklı belge fotokopileri yayımlanmıştır. "Yunan Dışişleri Bakanlığı 2. Siyasi İşler Dairesi" başlıklı ve Atina, 31 Mart 1979 tarih ve 2 DF. 1105.3/2-25 sayılı bu yazı şöyle demektedir:

"... Müslüman azınlığın 8-10 yıllık dönem içinde yok edilmesi amacını planlayan, cesaret verici sonuçlarla 10 yıldır faaliyette bulunan, 1966'da kurulmuş bulunan Selanik Özel Pedagoji Akademisi'nin uygun personelle donatılması, Müslüman azınlığı karşısında güdülen politikanın temel taşıını oluşturmaktadır... Eğitim mensuplarının seçimi KYP aracılığıyla yapılmıştır".

Adı geçen KYP, Yunan Gizli Servisi'dir. Fakat bu denli gizli bir belgenin Türkiye tarafından ele geçirilmiş ve Türk basınına sızmış olması, doğrusu belgenin gerçekliğini ihtiyatla karşılamayı gerektiren bir durumdur. Bununla birlikte, Batı Trakya'da kaldığım sırada üç günlük bir seminer için orada bulunan SÖPA'lılarla konuşurken edindiğim izlenim, böyle bir belgenin sahte olması durumunda fazla birşeyin değişme-

yeceğini göstermektedir. Çünkü bu genç öğretmenler, kendilerine sık sık bu tür seminerler düzenlendiğini, bu seminerlerde kendilerine sürekli Pomak olduklarının yinelenildiğini, Türkçe ders vermelerinin yasaklandığını, Yunanca ders verecek kadar dil bildiklerini söyledikleri zaman da, "Oturun, öğrenin. Siz Yunanlısınız" dendiğini belirtmişlerdir.

Bizzat SÖPA'lılar bu kadar huzursuz olursa, azınlık velilerinin onları istememesini, çocuklarını onların öğretmenlik yaptığı sınıflara göndermemesini anlamak mümkün olmaktadır. Nitekim yukarıda 1973 yılından verilmiş olan örnekler günümüzde de devam etmekte, örneğin Satre (Sinikova) köyünde veliler çocuklarını okula yollamamaktadırlar.²⁷ Hacıköy (Agiohorion), Küçük Öksüz (Mikro Orfano) ve Karacanlar (Simandra) köyünde de aynı nedenlerle okullar kapanmıştır.²⁸ Bu sonuncu köyde olaylar bile çıkmış, Eylül 1982'de pasif eğitim direnişine geçerek çocuklarını okula yollamaya başlayan Karacanlar köylüleri, ilkokul dördüncü sınıfa giden çocuklarının bile

27 *Trakya'nın Sesi* (İskeçe'de çıkar haftalık Türkçe gazete), 25 Eylül 1982.

28 Simandra ve Melivya'daki direniş, 1985'de de devam etmekteydi (*Akın*, 7 Şubat 1985). Yasak Bölge'deki Melivya köylülerinin SÖPA'lı öğretmeni istemediklerini bildiren bir dilekçenin çevrisini, bu tür başvurulara bir örnek olarak buraya alıyorum :

Şahin, 14 Kasım 1984

Milli Eğitim ve Din İşleri Bakanı Sayın Apostolos Kaklamanis'e,
Sayın Bakan,

26 Ekim 1984 tarihinden beri Şahin nahiyesine bağlı Elmalı (Melivia) azınlık ilkokulu öğrencileri derslere girmemektedirler ve maalesef sosyalist hükümet döneminde dahi faaliyetlerini sürdüren ve danışman, okul idarecileri ve İskeçe Valisi bile kendi taraflarına çekmeyi başarmış olan cuntacıların ve karanlık çevrelerin maksatlı olarak yarattıklarına inandığımız probleme çözüm bulununcaya dek de, derslere girmemeye devam edeceklerdir.

Sayın Bakan, dinen Müslüman olan biz Batı Trakya azınlığının, Lozan anlaşması mucibince Yunan idaresinde yaşadığımızı hatırlatmamıza gerek yoktur. 1967 yılına kadar da, hiç olmazsa okullarımızla ilgili olarak, problemlerimiz yoktu. Ancak, iğrenç cunta, yasal olan her şeyi ve seçimle işbaşına gelen idarecileri ülke çapında lağvettiği gibi, bizi de alçıya koymuş ve hiçbir şey yapamaz hale getirmiştir. Bu durumda, rejimin değişmesini ve eski haklarımızın iade edilmesini beklemeye koyulmuştuk. Geçmişteki bu haklarımıza göre, Türkçe öğretmenleri ile okul encümen heyeti arasında öğrenci ebeveyn ve velilerinin iştirakiyle varılan mutabakat sonucu bu öğretmenler, ilgili müfettişliklerce göreve tayin ediliyorlardı.

Rejim değişikliğinden sonra iktidara gelen Yeni Demokrasi Partisi de bizi cuntanın bu marifetlerinden kurtarmamıştır. Bunun üzerine, halkla yaptığı mukavelede, dini, siyasi, kültürel alanlarda azınlıklara ayırım uygulanmayacağını açıklayan sosyalist hükümetin iktidara gelmesini bekledik. Ama maalesef, PASOK'a büyük ümitler bağlamış olan özellikle biz gençler çok güç durumda bırakıldık. İşte bunun için, biz nahiyeye meclisi olarak, bize yardımcı olmanızı rica etmek üzere işbu yazımızla size müracaat etmeyi uygun bulduk. Böylece, bizim de, duyarlı sınır bölgesindeki İskeçe ilinde sosyalist hükümetin çalışmalarında yardımcı olmamız mümkün olabilecektir.

doğru dürüst okuma-yazma öğrenemediğini, altıncı sınıftan mezun olanın da ne Türkçe'yi ne de Yunanca'yı doğru dürüst konuşabildiğini belirterek aktif direnişe geçince, köy ilkokulunu "40'a yakın bir ekiple" sarmış olan polisler "dalaşmış"lardır. Müdahale eden askeri güçler köylüleri dövmenin yanı sıra iki tanesini de tutuklamışlardır. Bunlardan İsmail Mustafa 26, Salih Sülko ise 24 ay hapse mahkum olmuştur.²⁹

Çocuklarının kötü eğitim gördüğü gerekçesiyle, bir azınlığın üyelerinin demokratik bir ülkede okulları boykot etmeleri anlaşılabilir bir durumdur. Fakat bu işin polis veya askerle çarpışmayı göze alacak boyutlara götürülmesi için başka birşeyler daha olması gerekli gibi gözüküyor. Öyle anlaşılmaktadır ki, Batı Trakya Müslüman-Türk azınlığı, Yunan makamlarının SÖPA'lıları kendilerine empoze etmeleri olgusunun yanı sıra, bu gençlerin birer "Truva Atı" gibi kullanılmasına büyük tepki duymaktadır. Bu noktada, Batı Trakya azınlığının bir özelliğinden, yani dinsel ve ulusal kimliği konusundan söz etmek gerekiyor.

Azınlığın Dinsel ve Ulusal Kimliği Konusu

Bu kitabın başından beri Batı Trakya azınlığından söz edilirken sürekli olarak "Müslüman -Türk" deyiminin kullanılmış olduğu dikkat çekmiş olmalıdır. Gerçekten, bu azınlığın kimliği konusu gerek Türkiye ve gerekse azınlığın bizzat kendisi açısından bir sorun oluşturmamakla birlikte, Yunan yetkilileri, eskiden beri süregelen fakat son yıllarda daha yoğunlaşmış bir biçimde, bu konuda aykırı savlar ileri sürmeye başlamışlardır.

Yunan yetkililerinin birinci savı, Lozan Antlaşması'nda Batı Trakya azınlığı için kullanılan "Müslüman" terimi ile ilgilidir. Anımsanacağı gibi, Lozan Antlaşması'nın 45.

Sayın Bakan, bu konuyu incelemek üzere kısa bir zaman dahi ayırabilmeniz halinde, Elmalı (Melivia) köyü öğrencileri ebeveyn ve velilerinin ne kadar haklı olduklarını tesbit etmiş olacaksınız. Çünkü Lozan Antlaşmasında, azınlığın dini ve eğitim sorunlarını kendisinin idare ve halledeceği açıkça belirtilmektedir. Bundan başka, ebeveyn ve velilerin arzu etmediği bir öğretmenin tayin edilmesi pedagojiye çok aykırıdır.

Yazımıza son verirken, azınlık okullarına (özel okullara), seçimle işbaşına gelmiş okul encümen heyetlerini kaale almaksızın, danışman ve okulların bağlı oldukları şube başkanlarınca atamalar yapılmasının hangi eğitim kanununda öngörüldüğünü göstermenizi istiyoruz.

Şahin Nahiye Meclis başkanı ve üyeleri
Resmi mühür ve imzalar
Elmalı köyü muhtarı
Resmi mühür ve imza

29 *Trakya'nın Sesi*, 9 ve 16 Nisan 1983. Bu iki Türk ben Batı Trakya'da iken (Mart-1984) Selanik Cezaevinde yatmakta olup, temyizi (istinaf mahkemesi kararını) beklemekteydiler. Adı geçen Salih Sülko, daha önce sözü edilmiş olan Şahin İlkokulu eski müdürüdür.

maddesinde, "Bu kesimdeki hükümlerle, Türkiye'nin Müslüman olmayan azınlıklarına tanınmış olan haklar, Yunanistan'ca da, kendi ülkesinde bulunan Müslüman azınlığa tanınmıştır." demektedir. Bu terimden kalkan yetkililer, Batı Trakya azınlığının Türk değil Müslüman olduğunu, dolayısıyla Türkiye Cumhuriyeti'nin bu azınlık için girişimde bulunamayacağını çok çeşitli belgelerde ve resmi konuşmalarda telmih etmektedirler.

Lozan Antlaşması'nın neden "Türk" yerine "Müslüman" deyimini kullandığını anlamak zor değildir. Bir kez, Batı Trakya azınlığı Yunan uyrukluğunda, Türkiye'deki Yunan azınlığı da Türk uyrukluğunda bulunmaktadır ve bunların ayırılması için din öğesinin kullanılması hem zorunludur, hem de tarihsel geleneğe uygundur. İkincisi, Osmanlı İmparatorluğu'nda "ulus" değil, "ümme" gerçeği ve bilinci kesin olarak egemendir. Bu durum Müslümanlar için özellikle geçerlidir. Yunanlılar için ise, "Yunan ulusu" ile "Rum Ortodoksluk" tam bir özdeşlik gösteren iki terimdir. Dolayısıyla, Batı Trakya azınlığı için "Müslüman" deyimini kullanılmış olması çok doğal gözükmektedir. Kaldı ki, Lozan Barış Antlaşması'nın "Müslüman" ve "Rum Ortodoks" terimlerini kullanmasına karşılık, iki ülkedeki karşılıklı azınlıkların zorunlu değişime tabi tutulmasını öngören ve 30 Ocak 1923 tarihinde imzalanmış olan sözleşme "Türk" ve "Rum" deyimini kullanmaktadır: "Türk-Rum Ahalinin Mübadelesi Ahitnamesi". Bu sözleşme, değişimi yapılacak azınlıkların birinin Türk, ötekini de Rum (Elen) ulusuna mensup olduğunun resmen tescilli niteliğindedir. Üstelik, Türk-Yunan karma komisyonu tarafından Batı Trakya'da azınlık üyelerinin ellerine verilen ve onların gayri mübadil (établi) olduğunu kanıtlamaya yarayan Etabli Belgeleri "Müslümanlar"dan ve "Müslüman-olmayan"lardan değil, "Türk" ve "Rum" lardan söz etmektedir. (Bkz. Ek no. 6)

"Müslüman" teriminden kalkarak, Türkiye Cumhuriyeti'nin Batı Trakya azınlığının haklarını izlemekten nasıl alıkonabileceğini düşünmek zordur. Kaldı ki, Yunan hükümetleri çeşitli tarihlerde "Müslüman" yerine "Türk" terimini yasalarda kullanmışlar, örneğin eğitim bölümünde görmüş olduğumuz gibi, "Türk Okulları" demişlerdir.

Aslında, Yunan devletinin Eylül 1981 tarihinde Atina'daki T.C. Büyükelçiliği'ne Yunanistan'daki Müslüman vakıfları konusunda vermiş olduğu muhtıranın son paragrafı, bu konuda söylenecek bütün sözleri gereksiz kılar nitelikte olup, Türkiye'nin Batı Trakya azınlığı konusundaki girişim hakkını resmen kabul etmektedir:

"Büyükelçilik, her halükarda emin olabilir ki, Türk Hükümeti'nin Batı Trakya'daki Müslüman azınlık vakıflarıyla ilgili olarak Helen Hükümeti'ne diplomatik yolla iletmeyi gerekli göreceği bütün somut gözlemler, her zaman olduğu gibi, Yunanistan'ın uluslararası yükümlülükleri ile anayasa ve iç hukuk düzeni çerçevesinde dikkatle incelenecektir."

Yunanlı yetkililerin Batı Trakya Müslüman-Türkleri hakkında ileri sürdükleri ikinci sav, bu azınlığın içinde 35.000 kadar başka etnik kökenli kişilerin bulunduğu. Görüldüğü kadarıyla Yunan yetkililerinin amacı, 110.000 dolayındaki azınlığı bir

kalemde 35.000 eksiltmek ve giderek, günün birinde uluslararası forumlarda Batı Trakya'da Türklük ve Türkiye ile ilgili herhangi bir toplumun bulunmadığı söyleyebilmektedir.

Türkiye'nin Batı Trakya azınlığının hakları konusundaki girişim hakkını resmen kabul etmiş bir Yunanistan'ın, bu azınlığın içinden bir bölümünün Türk etnik kökenli olmadığını ileri sürmekten uluslararası forumlarda elde edebileceği fazla birşey olmasa gerektir. Bu durumda amaç, azınlığın kendi içindeki bütünlüğü bozmak olarak düşünülebilir. Durum böyle ise, Batı Trakya'daki incelemelerim resmi politikanın bu amaca en azından henüz ulaşmaktan oldukça uzak olduğu izlenimini vermiştir.

Bu izlenimleri yansıtmaya geçmeden önce, Yunan resmi politikasının büyük önem vererek işlediği "Pomaklar" konusunu aydınlatmak gerekiyor.

Büyük çoğunluğu Türk etnik kökenden gelen Batı Trakya azınlığının 30.000 kadarı Türkleşmiş Pomak kökenden, 5.000 kadarı da gene Türkleşmiş Çingene etnik kökenden gelmektedir. Pomaklar, Batı Trakya konusundaki yapıtlarıyla tanınan Hollandalı bilim adamı Fred de Jong'un tanımıyla, "Kökene kesin olarak belli olmayan ve genellikle bir Bulgar diyalekti konuşarak Türkçe'yi ikinci dil olarak kullanan Türkleşmiş bir Müslüman halk"tır.³⁰ Pomaklar koyu Müslüman olup, genellikle Batı Trakya'nın "Balkan Kolu" denilen kuzey dağlık bölgesinde bulunan Yasak Bölge içinde yaşamakta, içlerinde Ova bölgesine inmiş ve yerleşmiş olanlar da bulunmaktadır.

Pomakların Türk değil, Elen olduğu savını eskiden beri³¹ ileri süren Yunan resmi makamları, Batı Trakya azınlığının önemli bir bölümünün Pomak ve Çingene olduğu iddiasını her durumda yinelemeye büyük önem vermektedir.

Bu arada, "zaten Hıristiyan kökenli olan" Pomaklar arasında Hıristiyanlığın yayılmakta olduğu teması işlenmektedir. Ayrıca, resmi makamların, bölgenin etnik haritasını çıkarma yolunda çaba gösterdikleri anlaşılmaktadır. Azınlık Okulları Müfettişliği Türk azınlık okullarına gönderdiği bir genelgede öğrencilerin hangilerinin Türk, hangilerinin Pomak, hangilerinin ise Çingene olduğunun saptanarak liste halinde bildirilmesini istemiş, yerel azınlık basınında bu genelgeye şiddetle tepki gösterilmiştir.³²

Pomak kökenli Batı Trakyalılar, gerçekten Bulgaristan, Yunanistan ve Türkiye arasında bir "paylaşma" sorunu yaratmakta, yani her üç ülke de bu halkın kendisinden olduğunu savunmaktadır. Bulgarların dayandığı nokta, bu insanların evlerinde Bulgarca'ya benzer bir dil konuşmakta olmalarıdır. Yunanistan ile Türkiye'nin savları ise, Batı Trakya'da yaptığım incelemeler sırasında İskeçe'de bir toplantıda büyük çoğunluğu Pomak kökenli olan azınlık mensupları ile aramızda geçen şu diyalogun ışığında ele alınabilir:

30 F. de Jong, "The Muslim Turkish Minority in Western Thrace, "a.g.y., s. 95.

31 "Yeniden Hortlayan Meseleler", *Trakya* (1932-1964 arasında İskeçe'de çıkmış haftalık Türkçe gazete), 13 Ağustos 1956.

32 "Hepsi Temiz Türktürler", *Akın*, 9 Kasım 1977.

— "Siz Türk falan değil, Pomaksınız. Ariyensiniz. Büyük İskender'in zorla Müslümanlaştırılmış torunlarısınız.' Umumiyetle bu gibi şeyler söylerler".

— "Peki, halk ne cevap veriyor?"

— " 'Zorla İslam yaptılarsa, nur içinde yatsınlar' diyor. 'Biz kendimiz olduksak aferin bize', diyor."

— " Peki, bu gitgide Hıristiyanlaşma meselesi nedir?"

— " Yok böyle birşey. Akropolis'in muhabiri buraya geldi. Köylerimizi dolaştı. Sonra gitti, 'Pomaklar Hıristiyan oluyor, pencerelerinde demirler haç biçimi; tepsi ekmeğini haç biçiminde kesiyorlar' diye yazdı. Tepsi ekmeği başka nasıl dörde bölünür? Bak sen de hocaefendi şu pencereye: pencere demiri başka nasıl olur? Bunların amaçları başka. İstiyorlar ki, garantör devletimiz Türkiye desin ki, 'Batı Trakyalılar Hıristiyanlaşıyor. Artık bu iş bitmiştir' desin ve bizle ilgilenmeyi kessin."

— " Peki, okullarda Türkçe dersleri ne durumda? Evlerde Pomakça mı konuşuluyor?"

— " Kadın çoluk-çocuk evde Pomakça konuşur. Okula gidince Türkçe öğrenir. Ova'ya indikçe öğrenir. Okulları sorma. Türkiye'den gelen kitapları bize, Balkan Kolu'na vermezler. Gönderdikleri öğretmenler kendileri zor okur yazar. Hep Akademikleri [SÖPA'lılar] yollarlar. İstemeyiz. 'Başka yok' derler. Şimdi moda oldu, durmadan Rum ortaokulu açarlar, durmadan Rum anaokulu açarlar. Biz yollamayız, halk yollamaz çocukları bu okullara. 'Lozan'a göre açın, yollayalım' der köylü."

— " Demek bu kadar uyanık, köylü?"

— " Öyledir. 'Yunanlıların kucağına atmayız kızanları' der. Aslında Türkiye milyarlar harcasa bu kadar Müslüman, bu kadar Türk yapamazdı köylüyü."

— " Peki, Rum okulları boş mu duruyor?"

— " Ana okulları kapalıdır. Hiç öğrencisi yoktur. Dört ortaokul açtılar; dörder talebesi ya vardır, ya yoktur. Talebe gelsin diye yırtınırlar. Bak meselâ buradan 30 km ötede Ketenlik var. Bula bula bi talebecik buldular ordan. Her sabah İskeçe'den taksi gider kızı alır, Gökçepınar'daki okula götürür, öğleye kadar bekler, geri getirir. Şoför günde 1200 drahmi alır devletten. Bizim nahiyeden tek talebe gitmez. Geçenlerde madenciler kahveye geldiler. 'Sen okulu niye sabotac yapıyorsun? Maden ocaklarına sizden bir tek kişi almayız' dediler".

— " Siz ne dediniz? "

— "Ben dedim ki, ben ne sabotac yapıcım. İsteyen gönderir, dedim. Kahvedekiler de kızdı. 'Bizde madene gidecek kızan yoktur' dediler. Zaten ne gönderecen? İşe aldıkları adamı 'Maki, Babi' diye Yunanca isimle çağırırlar!"

Yaşadıkları dağlık bölgede yoksulluk ve işsizlik çeken, üstelik Rodop dağlarının ağaçlandırılmaya başlanması üzerine hayvancılık yapmaları da yasaklanan³³ bu insanların böyle konuşabilmeleri, doğrusu, ilgi çekicidir. Bu nedenle, İskeçe'de geçen bu konuşmaların Türkiye'ye dönmüş olan Batı Trakyalılar'la da görüşerek denetlenmesine gereksinme duyulmuştur. Genç bir SBF öğrencisiyle bu amaçla yapmış olduğum konuşmayı buraya alıyorum:

– "Abartma değildir hocam.1972'de ben Yalanca (Galini) köyü ilkokulundayken hatırlıyorum, okulun 'Türk Azınlık Okulu' yazan tabelasını söküp 'Müslüman Azınlık Okulu' levhası asan jandarmalara, bizim orda Ova'ya inmiş Pomaklar bulunur, bu Pomak kadınları jandarmalara sopayla giriştiler. Sonra merdivene çıkıp ikinci levhayı çivilerinden söküp yere attılar. Erkekler yerinden kıpırdamadı. Bu yüzden hâlâ oraların tek tabelasız okulu bizimkidir. Hatta, okul 40 gün kapalı durdu. Kadınları da içeri attılar".

– "Çok ilginç."

– "Aslında, hocam, Çingeneler daha keskindir. Geçen sene Gümülcine'de kurulan Luna Park'da Çingene delikanlılarından birkaçı bağıra bağıra Türkçe itişip kakışırken, oradaki Yunan gençlerinden biri: 'Türkiye mi sandınız ulan burayı!' diye bağırды. Çingenelerden biri geldi, 'Yok, Nevyork sandık!' dedi, ve bir yumruk patlattı ki, bir Yunanlıya yumruk atmak bizim oralarda rastlanmayan bir şeydir".

* * *

Yunan makamları ve basını tarafından işlenmek istenen "Hıristiyanlaşma" tema' sının koyu Müslüman bir köylü toplumunda tepki yaratması kolay anlaşılabilir bir şeydir. "Zorla Müslümanlaştırılmış Hıristiyanlar" temasına duyulan tepki de önceden kolayca tahmin edilebilecek bir durum olsa gerektir. Fakat koyu Müslüman bir köylü toplumunun kendini başka bir etnik kökene ait hissetmesi ve bu tutumunu kendisi için tehlike yaratabilecek oldukça aşırı dışavurmalarla, ısrarla ve gittikçe artarak sürdürmesi oldukça ilginç ve incelemeye değer sayılmalıdır.

Bu olguyu açıklamak için önce iki sosyolojik kavrama, sonra da Batı Trakya azınlık toplumunun bir gerçeğine değinmemiz gerek.

Bu sosyolojik kavramlardan birincisi, Din ile Milliyetçilik arasındaki ilişkinin özel koşullarda aldığı biçimdir.

Bilindiği gibi milliyetçilik, toplumsal sadakatın yöneleceği yüce noktayı "ulus ve ulusal devlet" olarak gösteren ve bu yüzden, aynı noktayı "Tanrı" olarak saptayan din'den temelde ayrılan bir ideolojidir.³⁴ Üstelik, din'in egemen olduğu Orta Çağ'dan

33 *Trakya'nın Sesi*, 11 Şubat 1984.

34 Milliyetçiliğin Türkiye'de saptırılarak "antikomünizm" ve "dincilik" anlamına gelmeye başlamış gerici yorumuyla buradaki anlamının tamamen birbirine zıt olduğunu açıklamanın gerekli olmadığını sanıyorum.

sonra geldiği için, kronolojik olarak da dinsel ideolojinin yerini almış, yani ona rakip olmuştur. Fakat "dini farklı yabancı" ögesinin söz konusu olduğu durumlarda bu karşıtlık ve rekabet durumu ortadan kalkmakta ve din ideolojisi, "yabancı" ögeye karşı nüfuzda milliyetçiliği destekleyerek onun yanında yer almaktadır.³⁵

Sözünü ettiğimiz ikinci sosyolojik kavram, "İdeolojinin Olumsuz İşlevi" kavramıdır.³⁶

İdeolojilerin ve özellikle devlet tarafından ileri sürülen (resmi) ideolojilerin toplumun istemlerini açıklamaktan ya da tatmin etmekten uzak olduğu durumlarda, hele bir de insanlar zorluklarla boğuşmaktaysa, bireylere sürekli yapılan resmi ideolojik bombardıman sonunda tepki doğurur. Bu tepki, ideolojinin bıkkınlık doğurmasından başlayarak, benimsenmesi istenen fikirlerin yadsınması sonucuna dek varabilir. Böylece, karşıt ideolojilere yönelimi de hızlandırabilir. Buna "ideolojinin olumsuz işlevi" adı verilmektedir.

Din ile milliyetçilik arasındaki ittifakın, "dini farklı yabancı" işgalinin veya ege-menliğinin geçerli olduğu durumlarda daha da güçlendiği görülmekte. Kurtuluş Savaşı Türkiye'si, 1980'ler Afganistanı vb. gibi örnekler çok olduğu için, bu olgunun ayrıntısına girmek gereksiz gibi görünüyor. Olay, Batı Trakya'da da kendini en açık biçimde yinelemektedir. Bugün Batı Trakya Müslümanları arasında, etnik köken farkı söz konusu olmaksızın, Müslümanlık olgusu Türklük olgusunu ve bilincini destekler durumdadır ve bu destek, Yunan makamlarının baskısıyla doğru orantılı biçimde artmaktadır. Üstelik, büyük bir rahatlıkla söylenmelidir ki, azınlık toplumunun tek resmen örgütlü kurumu olan Müftülükler'in de yardımıyla, Müslümanlık ögesi, Batı Trakya toplumunun Türk kimliğini korumasında en etkili rolü oynamaktadır.³⁷

Yunan makamlarının "Sen zorla Müslümanlaştırılmış Yunanlısın", "Sen, Türk değil Pomaksın, Çingenesin" biçiminde dile getirdikleri resmi ideolojik çabalar, İdeolojinin Olumsuz İşlevi'nin yanı sıra, gene yukarıda sözü edilen Batı Trakya gerçeği'ne de çarptığı için ters sonuç vermektedir.

Birçok nedenden (örneğin Pomakların ve Çingenerin bir devleti olmamasından, Türklerin hem büyük çoğunluğu oluşturmalarından ve hem de ekonomik bakımdan daha güçlü bulunmalarından, olaya yalnızca Türkiye'nin sahip çıkmasından, Osmanlı İmparatorluğu'nun yöneticisi Türklerin dil, kültür, tarih vb. açılardan daha zengin oluşlarından...) ötürü, Batı Trakya'da Türk olmak bir prestij ögesidir. Zaten Müslümanlık'ın doğrudan doğruya Türklük'le özdeşleşmiş olması da bunu göstermektedir. Böyle bir durumda, sosyolojik olarak her bakımdan daha üst düzeyin simgesi olan Türklük sıfatı

35 Bu konuda daha ayrıntılı bilgi için bkz. Oran, a.g.y., Giriş bölümü.

36 Kavram için bkz. L.B. Brown, *Ideology*, London, Penguin Books, 1973, s. 146-150.

37 Tabii, Kemalizm mekanik (ve yanlış) bir yorumla ele alınacak ve bu olaya o gözlemlikle bakmakta ısrar edilecek olursa, Batı Trakya'daki bu olguyu anlamak zor gelebilecektir.

aleyhine yapılan vurgu, Pomak ve Çingene kökenli olarak anılanların tepkisini özellikle çekmekte, onlara gittikçe hızlanan biçimde Türklük bilinci aşılamaktadır.

Yunan makamlarının Türklük'e karşı Müslümanlık ögesine vurgu yapmaya özel dikkat göstermeleri, örneğin azınlığa kesinlikle "Türk" demeyerek "Müslüman" demeleri, okullardan, derneklerden, tarihsel kitabelerden vb. Türk adını kaldırtmaları, gerçi "iki kötü"den en az sakıncasını yeğleme çabasından ileri gelmektedir ama, amaçlanan sonucu vermesi zor bir çaba gibi gözükmektedir. Çünkü, en gelişmiş ülkelerde bile mezhep farkı ögesinin gösterdiği gibi, bir ülkedeki farklı din ögesi azınlık bilincini uyanık tutan en önemli unsurdur. Üstelik, Müslümanlık vurgulanınca, resmi makamların doğal olarak uyanık tutmak isteyecekleri yapay bir Türk-Pomak-Çingene ayırımı ortadan kaldırılmış, azınlık birleştirilmiş olmaktadır. Tabii, bu arada, azınlığın Yunanlılarla karşılaştırılamayacak kadar yoksul oluşunu, yani sınıf ögesini de her an akılda tutmak gerektir. Dünyanın neresinde olursa olsun Din ögesiyle Sınıf ögesi birinin üzerine bindiğinde, azınlık milliyetçiliği güçlenmektedir.³⁸

Özetle, Batı Trakya'da resmi makamlar nasıl hareket ederse etsin, yukarıda sözü edilen üç olgu var oldukça tüm azınlığın Türkiye'ye kültürel bir özlem duyması kaçınılmazdır. Gerek kuramsal bilgilerle, gerek yerinde yaptığım incelemelerin öğrettiğiyle görebildiğim kadarıyla, Batı Trakya azınlığındaki Türklük bilincinin ve özleminin artmamasını sağlayacak tek durum, Yunan makamlarının bu insanlara ayırıcı muamele yapmayı bırakarak onlara Hıristiyan Yunanlılara verdiği hakları vermesidir. Fakat bu olasılık ufukta görünmekten uzaktır.

Atatürk milliyetçiliğinin, ulus'u tanımlarken ırk'ı tamamen bir kenara atarak, yalnız insanların kendilerini mensubu saydıkları kültür'e önem vermesi olgusu, bugün Batı Trakya'da en somut biçimde yaşanmaktadır.

* * *

Batı Trakya'daki Müslüman-Türk azınlığın 1920 yılından günümüze kadar uzanan eğitim öyküsü özetlemek istendiğinde şunlar söylenebilir:

Uluslararası antlaşmalar, masraflarını kendi karşılamak koşuluyla, bu azınlığın kendi okullarını kurmak, yönetmek ve denetlemekte başka Yunan yurttaşlarıyla eşit haklara sahip olacağını, hatta Türklerin yoğun bulunduğu yerlerde bu eğitim kurumlarının Yunan kamu bütçelerinin parasal katkılarıyla kurulacağını öngördüğü halde,

38 Pomak etnik kökenden gelme bir azınlık mensubu olan İskeçe müftüsü Mustafa Hilmi'nin gene din adamı olan oğlu Hafız Mehmet Emin Aga, *Ta Nea* gazetesine 1984 Mart'ında verdiği bir demeçten dolayı Bidayet Mahkemesince 16 ay hapis ve 30.000 drahmi para cezasına çarptırılmıştır. Hafız'ın hakkındaki suçlama, "Yabancı bir devleti Yunanistan'ın iç işlerine karışmaya çağırarak, iki ülke arasındaki dostluğu zedeleyici ve halkı huzursuz eder mahiyette sözler söylemek"tir. Aga'nın "Pomak yoktur, Türk vardır" dediği duruşmayı Batı Trakya azınlık basını: "Ksanti'de yer yerinden oynadı. 1000 kadar soydaşımız mahkemeyi izlemek için toplandı. Mahkeme'de 'Biz Türküz' diye haykıran Hafız'a sevgi ve güven sundu" biçiminde vermiştir (*Akın*, 7 Şubat 1985); ayrıca, *Gerçek*, 22 Şubat 1985).

1950'lerin başları hariç, Yunan iç mevzuatı daima bu yönetim ve denetimi Atina'nın elinde toplama yönünde çaba harcamıştır. Sonunda, 1977'de çıkarılan 694 sayılı yasa 1950'lerin sonundan beri fiilen yapılan uygulamayı yasallaştırmış ve böylece valinin bu "kurma, yönetme ve denetleme" olanağını istediği anda tamamen ortadan kaldırmaması için hukuksal bir dayanak yaratmıştır.

Uluslararası antlaşmaların yukarıda belirtilen hükümlerine kesin aykırı olan bu yasa çıktıktan sonra, Yunan yetkililerinin öğretmen atanması konusu başta olmak üzere eğitim uygulamalarının mevzuata aykırı olduğunu ileri sürmeye artık olanak kalmamış bulunmaktadır. Hukuksuzluk yasallaştırılmıştır.

Azınlığın eğitimi konusunda kamu makamlarının yaklaşımının genel bir tablo halinde ele alınabilmesi için daha önce de kısaca verilmiş olan birtakım bilgilerin şöylece toparlanması yararlı olacaktır:

Okullar, Öğretmenler ve Kitaplar.

Daha önce de kısaca belirtildiği gibi, Batı Trakya'daki Müslüman-Türk azınlığın eğitim alanındaki örgütlenişi özetle şöyledir:

İlkokullar : Şu anda (1985) Batı Trakya'da 241 ilkokul bulunmaktadır.³⁹ Gümülcine'deki 4 ilkokul ile İskeçe'deki 1 ilkokul doğrudan doğruya bu illerdeki "cemaat yönetim kurulları"nın (hiç olmazsa geleneksel olarak) yetkisindedir. Ayrıca İskeçe'de 1 ve Gümülcine'de 3 tane özel mahalle okulu mevcut olup, bunlar cemaat yönetim kurullarının yetkisi dışında yönetilmektedir. Köylerdeki ilkokullara gelince, bunlar öğrenci velilerinden oluşan "okul encümenleri"nin yönetimindedir. Köylerdeki okullar başta olmak üzere, biraz aşağıda da görüleceği gibi, Batı Trakya'daki ilkokulların büyük çoğunluğunda sınıflar birleştirilmiş olup, birkaç sınıf aynı odada ders görmektedir.

Orta Öğretim: Azınlığın biri Gümülcine'de, öteki de İskeçe'de olmak üzere iki lisesi vardır. Gümülcine'deki Celal Bayar Lisesi resmi olup, 1965 yılında Muzaffer Salih adındaki kişi tarafından açılan diğeri özel lise statüsündedir. Bunlardan başka, Batı Trakya'da biri Gümülcine'de, diğeri Yasak Bölge'deki Şahin'de (Ehinos) faaliyet göstermektedir.

39 T.C. Gümülcine Başkonsolosluğu'nun 1977'de saptadığı sayı 283'dür. Yunan makamlarının elindeki sayının 261 olduğu anlaşılmaktadır. Çünkü gerek Washington DC'deki Yunan Büyükelçiliği tarafından Nisan 1982 tarihinde yayımlanan basın bülteni, gerekse 14 Eylül 1983 tarihli Gontikas Raporu ayrı sayıyı vermektedir.

Bu *Gontikas Raporu*'nu yeri geldikçe inceleyeceğiz. Burada kısaca tanıtmak gerekirse; Avrupa Parlamentosu'nun iki İngiliz üyesinin (J.D. Taylor ve Ian Paisley) Batı Trakya'da azınlık olarak yaşayan Türk cemaatine baskı yapıldığı yolundaki girişimi üzerine, Hukuk Komisyonu durumun incelenmesini bir raportöre vermiştir. Konstantinos Gontikas adlı bu Yunanlı raportör 6,5 sayfalık raporunda (belge no. PE 86.494) söz konusu savların doğru olmadığını belirtmiştir. Bunun üzerine Batı Trakya Müslümanları Yüksek Tahsilliler Derneği J.D. Taylor'a 15 sayfalık ve 9 ekli İngilizce bir mektup yollayarak rapora karşı çıkmıştır. Bu mektuptaki önemli noktalardan da yeri geldikçe "Gontikas'a Yanıt" adı altında söz edilecektir.

ren ve ilkokuldan sonra 5 yıl eğitim veren iki medrese vardır.⁴⁰ Bunlar orta öğretim düzeyinde eğitim yapar gözükmekte iseler de oldukça yetersizdirler. Buralardan çıkanlar daha önce görmüş olduğumuz gibi SÖPA tarafından yetiştirilerek azınlık okullarına öğretmen olarak gönderilmektedir. SÖPA dışında bütün bu okullarda okutulmakta olan Türkçe kitaplar, kuramsal olarak, 1968 Kültür Protokolü'na göre Türkiye'den gelmek ve yetkililerin incelenmesinden sonra okullara dağıtılmak zorundadır.

Bu 241 ilkokulda bugün 12.000 dolaylarında öğrenci okumaktadır. İki orta öğretim kurumunun kapasitesi ise 637 öğrencidir. Bu iki lisenin 1982-83 döneminde verdiği mezun sayısı 34 olmuştur. 12.000 öğrenciden 34 lise mezunu çıkmıştır. Yüksek öğretime gelince, bugün halen Yunan üniversitelerinde okuyan bir tek Müslüman öğrenci bulunmamaktadır. Tabii, bunun nedeni bu öğrencilerin üniversiteye girmelerinin yasak oluşu değildir. Azınlık eğitiminin kalitesinin olağanüstü düşüklüğüdür. Ana dilleri olduğu için Türkçe, resmi dilleri olduğu için de Yunanca öğrenmek zorunda olan azınlık gençleri, sonunda ikisini de yeterince öğrenememektedirler. Tabii, bu duruma bir de ilkokulların bir bölümünde ve iki medresede Arap harfleriyle eğitim yapıldığını eklemek gerekmektedir. Böylece, azınlık çocukları günlük yaşamlarında hiç güçlükle karşılaşmasalar, gene de üç ayrı alfabeyle boğuşmaktadırlar.

Fakat dil ve alfabe kargaşası, Batı Trakyalıların çok zayıf bir eğitim görmelerinin tek ve hatta temel gerekçesi olarak gösterilemez. Bu durumun asıl nedeni, Batı Trakya azınlığının her bakımdan geleceğe umutsuz bakan sosyal, ekonomik ve kültürel bir ortamda yaşamasının yanı sıra, çok ciddi bir okul, öğretmen ve kitap sorunu girdabında bulunmasıdır. Daha ileride, azınlığın karşılaştığı ekonomik ve toplumsal baskılar söz konusu edilirken ele alınacağı gibi, 1938 yılında çıkarılan bir yasanın sınır bölgelerindeki inşaatlar için ruhsat alınmasını şart koşmasından yararlanan Yunan makamları azınlığın diğer yapılarının yanı sıra okulların onarılması veya büyütülmesi için de izin vermemektedir.⁴¹ Değil köy ilkokulları, Batı Trakya'nın en büyük kentinde 1952'de yapılan Celal Bayar Lisesi'nin onarımı ve genişletilmesi için bile izin çıkmamaktadır.

Okul binası sıkıntısının hemen akla getireceği sorun, derslik sıkıntısıdır. Bugün Batı Trakya'da Türk ilkokullarının çoğunda birkaç sınıf birarada aynı derslikte ders görmektedir. Yalnızca iki derslikli, hatta tek derslikli okullar çoktur. Bu durumun eğitimin kalitesini ne denli olumsuz etkileyeceği açıktır. Fakat okul binası sıkıntısının sonuçları bununla kalmamaktadır. Resmi makamlar tarafından oldukça ince hesaplanmış olduğu izlenimini veren birtakım başka sonuçlar da ortaya çıkmaktadır.

40 Gontikas'a Yanıt'da medreseler hakkında: "Resmi makamların azınlık üzerine yaptığı baskıların sonucu mevcut iki dinsel okul gerçek amaçlarından saptırılmış ve cemaatin dayanışmasına zarar veren kurumlar haline gelmişlerdir" denmektedir.

41 Örneğin: "Karacaoğlan Türk İlkokulu Neden Onarılmıyor ve Avlusu Genişletilmiyor?", *Akın*, 10 Nisan 1967.

Bu sonuçları incelemeye geçmeden önce, Batı Trakya'daki öğretmenlerin sınıflandırılmasını anımsamamız yararlı olur. Daha önce de görmüş olduğumuz gibi, Batı Trakya azınlık okullarında dört tip öğretmen ders-okutmaktadır. Birinci tip "formasyonsuz öğretmenler" olup, bunlar herhangi bir öğretmenlik eğitimi görmeden şu veya bu biçimde öğretmen olarak atanmış kişilerdir. Çağdaş anlamda ve Latin harfleri ile eğitim yapacak düzeyde değildir. Bunların maaşları azınlık tarafından verilmektedir. İkinciler, gerek 1951 Kültür Anlaşması, gerekse 1968 Karma Kültür Protokolü çerçevesinde "kontenjan öğretmeni" adı altında Türkiye'den gönderilen Türk uyruklu kişilerdir. 1968 düzenlemesine göre bunların sayısı 35 olup, karşılığında aynı sayıda Yunan yurttaşı İstanbul Rum okullarında görev yapmaktadır. Maaşları Türkiye tarafından ödenen, çalışma ve oturma izinleri ise her ders yılının başında yenilenmekte olan bu öğretmenlerin her yıl bir bölümü, Yunan yetkililerince çeşitli nedenler gösterilerek reddedilmektedir. Nitekim, 1983-84 ders yılında da bu kategoriden 8 öğretmenin çalışması reddedilmiştir. Üçüncü kategori olan "Formasyonlu Öğretmenler'e" gelince, bunlar Türkiye'deki öğretmen okullarından çıkmış olan Batı Trakyalılardır. Batı Trakya Türk Öğretmenler Birliği'nin (B.T.T.Ö.B.) çatısı altında toplanmış olan formasyonlu öğretmenlerin maaşları, bunların sözleşmeli olarak çalıştıkları okul encümeni tarafından ödenmektedir. Özellikle 1970'lerden bu yana, Yunan makamları, bugüne dek Türk azınlık okullarının belkemiğini oluşturan ve topluma önderlik etme durumunda bulunan bu öğretmenleri çalıştırmamak için çeşitli önlemler almaktadır. Gerek dikta döneminde (1967-74) azledildikleri, gerek okul değiştirmek isterken açıkta kaldıkları, gerekse de çalışma izni alamadıkları için bu öğretmenlerden 80'den fazlası bugün açıktadır. Geriye, dördüncü kategori olarak, daha önce ayrıntısıyla bilgi sahibi olmuş olduğumuz SÖPA mezunları kalmaktadır. Bilindiği gibi, bunlar formasyonlu öğretmenlere alternatif yaratmak için açılan ve Yunanca eğitim yapan Selanik Akademisi çıkışlı ve Yunan memuru statüsünde kişilerdir.

İşte, özellikle 694/1977 sayılı yasanın çıkmasıyla birlikte Yunan yetkilileri tarafından işsiz bırakılan bu formasyonlu öğretmenlerin durumu, derslik sıkıntısından yararlanılarak doğal gösterilmek istenmektedir. Çünkü, bilindiği gibi, sözü edilen yasanın 7. maddesi öğretmen kadroları, sözleşmeleri, dersliklerin sayısı ve Türkçe okutulan derslerin haftada kaç saat yapılacağı gibi hususları Eğitim Bakanı'nın yetkisine bıraktığından, dersliklerin sayıca azalması Türkçe ders saatlerinin azaltılması, bu Türkçe derslerin azalması da öğretmen kadrolarının iptali için çok yararlı bir gerekçe oluşturmaktadır. Yani, bina olmadığı için öğretmene olan gereksinme yapay olarak azaltılmakta, iş verilmeyip işsiz bırakılan öğretmenlerin durumu söz konusu edildiğinde bunların "ihtiyaç fazlası" olarak gösterilmesi olanağı doğmaktadır.

Formasyonlu öğretmenlerin devre dışı bırakılmasının yanı sıra, ortaya çıkan ikinci bir yan sonuç, Batı Trakya azınlığının seçkin tabakasını oluşturan bu öğretmenlerin işsizlik yüzünden Yunanlı müfettişlerin insafına kalarak dağılması ve bu kişilerin aydın önderliğinden toplumun yoksun kalmasıdır. Öğretmenlik de yapamayarak işsiz kalacaklarını bildiklerinden, Türkiye'de okuyan Batı Trakyalı gençler artık memleket-

lerine dönmek istememektedirler. Zaten Yunan yetkilileri Türkiye'den alınan hiçbir diplomayı tanımamaktadırlar.

Okul binası sıkıntısının üçüncü bir yan sonucu, hangi amaç için hangi yöntemlerle yetiştirilmekte olduklarını gördüğümüz SÖPA mezunlarının öğretim alanında rakipsiz bırakılmasıdır.

Dördüncü yan sonuç, belki de şimdiye dek sayılanların en önemlisidir, çünkü halk ile seçkinlerin arasının açılması amacına yönelik gözükmektedir. 694/1977 sayılı yasanın uygulanmasına ilişkin olarak 1978 yılında çıkarılan 55367, 55368 ve 55369 sayılı bakanlık kararnamele ile çeşitli genelgeler sonucu, Türkçe okutulan derslerin sayısındaki azalma, derslik sayısının azaltılmasıyla paralel gitmektedir.⁴²

Bu durumda, aynı dersliğe sokulan öğrencilerin başına bir tek öğretmen bile dikildiğinde durumu görünürde kurtarmak mümkün olduğundan, ortaya öğretmen fazlası bile çıkmaktadır. SÖPA çıkışlılar dışındakilerin devlet memuru olmadığı, dolayısıyla maaşlarının azınlık tarafından ödendiği anımsanacak olursa, zaten toprakları ellerinden alındıkça ekonomik durumu kötüleşen köylülerin kendilerini boşu boşuna öğretmen maaşı veriyor durumunda hissetmeleri kaçınılmaz olacaktır.

Bütün bunların bir sonucu olarak uluslararası antlaşmalarda belirtilen "parasını vererek kendi okulunu kendi kurma, yönetme ve denetleme" hakkının bir kez daha ve güçlü bir biçimde fiilen ortadan kaldırılmış olduğu rahatça söylenebilir.

Öğretmenlerin hedef alınarak Batı Trakya azınlık eğitiminin içine düşürüldüğü bu durum, azınlık öğrencilerinin kitap sorunlarıyla daha da vurgulu hale gelmektedir. 1968 Kültür Protokolü'na göre her iki taraf yetkililerince uygun görüldükten sonra azınlıklara dağıtılacak olan ders kitapları çok çeşitli nedenler ileri sürülerek öğrencilerden esirgenmektedir.⁴³ Yunan yetkililerinin, 1968 Kültür Protokolü'nda öngörülen denetim yetkisini türlü bahaneler bularak engelleme amacıyla kullanmaları sonucu, 1968 yılına dek öğrenciler 1952 yılında yazılmış ve basılmış kitaplar kullanmışlar, doğal olarak da bu kitaplar elden ele geçe geçe birer paçavra haline gelmiştir. Kitap dağıtımı ancak seçim yatırımı gibi arızı olaylar sonucu yapılabiliştir.⁴⁴ 1969'da yeniden dağıtılan kitapların yıllar geçtikçe aynı akibete uğraması üzerine Yunanistan'daki Türk temsilcilikleri Yunan yetkililerine başvurmuşlar fakat bir sonuç alamamışlardır. Bunun

42 Örneğin, 1980-81 ders yılında öğrenci sayısı 48, derslik sayısı 3 olan bir ilkokulda 1981-82 ders yılında öğrenci sayısı 49 olmuş, derslik sayısı ise 2'ye indirilmiştir. Genelgelere göre derslik sayısı 3'den 2'ye inen bir okulda Türkçe derslerin sayısı 50'den 37 saate düşmektedir. Tek dershaneli bir okuldaki Türkçe derslerin sayısı ise 27 saattir.

43 Örneğin bkz. "Bizim de Kanaatimiz", *Akın*, 17 Aralık 1966; "Kitap işi bir an önce çözümlenmelidir", *Akın*, 4 Mart 1972; "Okullarımızda Kitaplar", *Trakya'nın Sesi*, 18 Eylül 1982.

44 "Ksanti Balkan Kolunda Kitaplar Dağıtıldı" başlıklı yazı seçimden önce bir Hıristiyan milletvekilinin kitapları dağıttığını yazmaktadır (*Akın*, 5 Aralık 1974).

üzerine Türkiye'den yeni kitap getirtmekten vazgeçilmiş ve 1968 baskılı kitaplar 1982 yılında Selanik'deki bir basımevinde fotoğraf yöntemiyle tıpkıbasım olarak çoğaltılmıştır. Fakat Yunanlı yetkililer buna da itiraz etmiş, kitapların birinci sayfasındaki "Milli Eğitim Bakanlığı Basımevi" ibaresi ile, kitaplardan birinin içindeki mektup örneğinin başında bulunan "Ankara, ..." sözcüğüne takılmışlardır. Sonunda, kitaplardan birinci sayfanın yırtılması ve "Ankara" sözcüğünün müfettişlerce karalanarak yerine "Atina" yazılması sayesinde kitaplar öğrencilere dağıtılabilmektedir. Yunan yetkilileri din dersi kitabında "İslamiyetin yayılışına Osmanlılar büyük katkıda bulunmuşlardır" cümlesine de itiraz etmiş ve "Arapların katkılarından niçin söz etmiyorsunuz?" diye sormuşlardır. Gerçekten, bir matematik probleminde Türk lirasına yapılan atıf, kitabın reddi için yeterli neden olmaktadır. Yunanlı yetkililerinin bu konuda güçlükler çıkarmaları üzerine Ankara'daki yetkililer de İstanbul Rum azınlığının okuduğu kitapları kırkı kırk yarararak incelemeye başlamışlardır. Ama, İstanbul gibi bir kültür merkezinde okuyan öğrenciler için Yunanistan'da basılmış kitapların gelip gelmemesi çok ikincil bir sorun olmaktadır. Üstelik kiliselerde verilen din eğitiminin Grek alfabesi kullandığı anımsanacak olursa, bu eğitimin bir alternatif oluşturacağı da düşünülebilir. Oysa, Batı Trakya azınlığının kırsal bölge ortamı içinde başka bir seçeneği bulunmamaktadır. Kaldı ki, Müslüman dini öğretiminde kullanılan dil Arapça, alfabe de Arap alfabesidir. Yunan yetkilileri bu durumu bildikleri için karşılıklılık ilkesinin böyle olumsuz bir biçimde uygulanmasından çekinmemektedirler. Kitap sorunu hakkında yabancı gazetecilerin bu yetkililere sordukları sorular ise, "Ankara'daki yetkililer modern öğretim yöntemlerine uyan kitaplar yollamıyorlar" biçiminde yanıtlanmaktadır.⁴⁵ Oysa, engellemeler sonucu Batı Trakya'daki iki liseye henüz modern matematik kitapları ulaştırılmadığı için, bu liselerde klasik matematikten başka birşey bilinmemektedir. Yasak Bölge'deki uygulama konusunda ise sağlıklı haber almak bile çok zor olmaktadır. Sadece, Batı Trakya'nın geri kalan kesiminde bugünkü Türkçe ile eğitim yapılırken, Yasak Bölge'deki okullarda Osmanlı Türkçesi'nin kullanılmasına Yunan yetkilileri tarafından özel önem verildiği bilinmektedir.⁴⁶

İşte, bütün bu durumların sonucu, okuma yazma bilmeyenlerin 1971 yılı genel ortalamasının yüzde 14.24 olduğu bir ülkede⁴⁷ Batı Trakya Müslüman nüfusunun yüzde 60'ı okuyup yazmaktan yoksundur.⁴⁸ Bunun anlamı, bugün eğitim açısından Yunanistan'da Müslüman azınlığın değil "pozitif hakları"nın, "negatif hakları"nın (yani yurttaşlık haklarının) bile gerçekleşmemiş bulunduğuudur.

45 Bruce Clark imzalı *Reuter Ajansı bülteni*, 27 Aralık 1982.

46 F. de Jong, "The Muslim Minority in Western Thrace", a.g.y., s. 98.

47 *Educational Policy and Planning, Educational Reform Policies in Greece*, Organization for Economic Co-operation and Development, Paris, 1980, s. 50.

48 *Ta Nea* (Atina) gazetesinde D. Yousis imzasıyla çıkan yazı, 12 Nisan 1982.

Eğitim Sorununda Son Durum

1984 yılında Yunan makamlarının eğitim alanında yeni ve oldukça radikal bir girişimine tanık olunmuştur. Yetkililer, lise bitirme sınavlarının Türkçe ve din dersi dışındaki dersler için Türkçe değil, Yunanca yapılmasına karar vermişlerdir. Sonradan anlaşıldığı kadarıyla, olayın şöyle geliştiği sanılmaktadır:

1983-84 ders yılında Türkiye'deki liselere Sağlık Dersi adı altında yeni bir ders konmuştur. Bu yeni ders doğal olarak İstanbul'daki azınlık Rum liselerinin programına da girmiş, fakat bu liseler yeni dersi okutabilecek Rum öğretmen bulunmadığını bildirdiklerinden ders Türkçe olarak yapılmaya başlanmıştır. Durum Atina'ya yansıyınca karşılık olarak yukarıda adı geçen karar alınmıştır. Kararın uygulanması sonucu, Gümüllüce ve İskeçe'deki Türk azınlık okullarındaki toplam 46 son sınıf öğrencisinden Haziran döneminde 1, Eylül döneminde de 3 kişi olmak üzere 1984 yılında 4 kişi mezun olabilmıştır. 1985'de Gümüllüce'deki liseden mezun öğrenci sayısı sadece 1'dir.⁴⁹ Yunan yetkilileri ayrıca, ara sınıflardaki yıl sonu sınavlarını da, bu yıl ilk kez oluşturulan Özel Sınav Komisyonları aracılığıyla yapma yoluna gitmişlerdir. Bu sınavlarda sorular Yunanca sorulmuş, öğrencilerin Türkçe verdiği yanıtlar Komisyondaki Türk öğretmenlerce Yunanca'ya çevrilerek değerlendirilmiştir. Sonuçta, başarı çok düşük olmuştur.

Bu arada, Yunan yetkililerinin Yunanca öğretim yapan ortaokullar (Gimnazyum) açmaya devam ettiği ve daha önce de sözü edildiği gibi azınlık velilerinin bütün sağlanan devlet yardımlarına rağmen çocuklarını bu okullara göndermemekte ısrar gösterdiği bildirilmektedir.⁵⁰ Bu satırların yazıldığı tarihte (Ocak 1986) Yunan yetkilileri 1985-86 ders yılı için kontenjan öğretmenlerinden henüz hiçbirine vize vermemişlerdir.

49 *Akım*, 12 Eylül 1985.

50 "Simandra ve Melivya'da Okul Direnişleri Devam Ediyor", *Akım*, 7 Şubat 1985.

II – TOPLUMSAL ALAN

A– AZINLIĞIN TOPLUMSAL ÖRGÜTLENMESİ VE YUNAN UYGULAMASI

1– Uluslararası Belgelerde ve Yunan İç Hukukunda Geleneksel Örgütlenme :

Batı Trakya'nın Osmanlı İmparatorluğu'nun elinden çıktığı 1912 Balkan Savaşı'na dek Osmanlı uyrukları vilayetlerdeki "Cemaat-ı İslamiye"lerle yönetilirdi. 1913 tarihinde iki ülke arasında yapılmış olduğunu görmüş bulunduğumuz Atina Muahedene-mesi'nin 3 Numaralı Protokolü 13. madde ile bu cemaatlerin tüzel kişiliklerini tanıdı. Zaten Muahedene'nin kendisi de çeşitli maddelerle sözünü ettiği Cemaat-ı İslamiye-lerin (Communautés Musulmanes) Müslüman mallarını yönetmekte de söz sahibi olaca-ğını 12. madde ile kabul etmişti.

1920 tarihli Yunan Sevr'inin 8. maddesi ile, 1923 tarihli Lozan Antlaşması'nın 40. maddesi de Yunanistan'daki Müslüman azınlığının, masrafları kendisine ait olmak üzere, her türlü hayır kurumlarıyla dinsel ve sosyal kurumları, okulları kurmak, yönet-mek ve denetlemek yetkisini kabul etmekteydi.

Yunanistan, 1920 yılında 2345 sayılı bir yasayla 1913 Atina Antlaşmasının hü-kümlerini iç mevzuat haline de getirdi.¹ "Müftüler ve Başmüftü İntihabıyla İslam Ce-maatlerine ait Evkaf Varidatının Sureti İdaresine Dair Kanun" adını taşıyan bu yasa, azınlığın örgütlenmesini düzenliyordu. Yasaya göre azınlığın örgütlenmesi ve yönetimi "Cemaat İdare Heyetleri" ve "Başmüftü" ile "Müftüler" aracılığıyla olacaktı.²

a – Cemaat İdare Heyetleri

2345 sayılı ve 1920 tarihli bu yasanın 12. maddesinin birinci fıkrası, Müslüman Cemaatlerinin oluşturulmasına ilişkin özel bir yasa çıkarılıncaya dek, bu cemaatlerin

1 – Bu yasayla ilgili Kral İradeleri için bkz. S. Cebecioğlu, *Batı Trakya Türkleri'nin Ya-şam Savaşı*, İstanbul, Erol Matbaacılık, 1975, s. 295 vd.

2 – Gontikas Raporu, ilginç bir biçimde, Yunanistan'da bir "Müslüman Cemaati" (*Communauté Musulmane*) bulunduğunu reddetmektedir. Raportöre göre "Cema-at" terimi, devlet mekanizması içindeki yönetsel bir birimi akla getirmektedir. Bu belirgin anlamda Yunanistan'da başka bir ırktan (*Allogène*) bir cemaatin bulunma-sı düşünülemez ve sunulmuş bulunan karar tasarısı, A paragrafında bir "Müslüman Cemaat"den söz ettiği için temel bir yanlışlık yapmaktadır. Raportör, raporun so-nuç bölümünün birinci paragrafında ise şu sonuca varmaktadır: "Batı Trakya'da bir Müslüman Cemaati mevcut değildir. Gönenç yolunda bir Müslüman Azınlık mevcuttur".

2345/1920 sayılı yasa ile 28 Eylül 1949 tarihli Kral İradesi başta olmak üzere, *Gontikas'a Yanıt*'da ek olarak verilen 28 Ocak 1954 tarih ve 1043 sayılı Batı Trak-ya Genel Valiliği belgesi ve Yunan makamlarının "Cemaat Başkanlığı", "Türk Ce-maati" ve "Müslüman Cemaati" deyimlerini kullanan ve gene aynı "*Yanıt*"da fotokopileri ek olarak verilmiş bulunan belgeler karşısında raportör Gontikas'ın savlarını neye dayandığını anlamak oldukça zor gözükmektedir.

emlakinin ve eğitim vakıf gelirlerinin Cemaat İdare Heyetleri tarafından yönetilmesini öngördü. 4. Fıkra hükmüne göre ise cemaatlere ait okulların, yani kentlerdeki ilkokulların yönetimi de aynı heyetlerce yürütülecekti. Heyet yönetimleri müftüler tarafından denetlenecekti.

12. madde, ancak 25 yıl sonra 16 Haziran ve 28 Eylül 1949 tarihlerinde çıkarılan iki Kral İradesi ile yürürlüğe konmuştur. 16 Haziran tarihli İrade'nin 7. maddesine göre Cemaat İdare Heyetleri kentlerdeki okulların ve mütevellisi olmayan vakıfların yönetimiyle görevli kılınmaktadır.

1920 tarihli yasaya göre Heyetler 3 yıl süreyle seçilmektedir. 16 Haziran tarihli Kral İradesi Gümölcine ve İskeçe Heyetlerinin 12'şer, Dimetoka ve Dedeoğaç Heyetlerinin ise 7'şer üyeden oluşmasını öngörmüştür. Sonradan 1961 ve 1964 tarihlerinde yayımlanan başka Kral İradeleri (no. 420 ve no. 649) tutucu çevrelerin adaylarının da temsil edilmesini sağlayacak birtakım teknik usul değişiklikleri yapacaktır.

Cemaat Heyetlerine ilk müdahale 1946 yılında görülmüş ve Yunan hükümeti İskeçe Heyetini dağıtarak yerine bir "İdare Komisyonu" atamıştır. Bu durum 1950'de yapılan seçimlere kadar sürmüştür, 1951'de Heyetlerin adı "İslam Cemaatlerine ait Servetleri İdare Komisyonu"na çevrilmiştir. Bununla birlikte, 1950 yılında ilk kez yapılan Cemaat seçimleri, 1960 ve 1964 yıllarındaki ertelemeler dışında, 1967 yılına dek düzenli biçimde yapılmıştır.

1967 yılında iktidarı alan Cunta, devlet dairelerinde ve kamu hukuku tüzel kişilerinde düzenin tekrar sağlanmasına ilişkin 65/1967 sayılı bir genel yasa çıkarmış ve buna dayanarak da, seçimle gelmiş heyetleri dağıtmış ve yeni heyetler atamıştır. Aynı zamanda, aynı yasaya dayanarak yayımlanan kararnamede, Heyetlerin bundan böyle "Müslüman Emlakini Tedvire Memur Heyet" adını taşımaları uygun görülmüştür. Aynı kararname, Dedeoğaç'ta müftülük makamı bulunmadığı gerekçesiyle bu kent Cemaat İdare Heyetinin kaldırıldığını da açıklamıştır. Ayrıca Heyetlerin yetki alanları da daraltılmıştır. Özetle, 1920 sayılı yasanın 12. maddesinde öngörülen özel yasa çıkarılmamış, Heyetlerin oluşumu ve yetkileri de zamanla daraltılmış ve kısıtlanmıştır.

Bugünkü duruma göre, İskeçe ve Gümölcine'de Cunta'nın 1967'de atadığı yedişer kişilik cemaat heyetleri işbaşındadır. Dimetoka ve Dedeoğaç'ta beşer kişilik olması gereken heyetler mevcut değildir. Müftülük makamının bulunduğu, fakat Müftü'nün bulunmadığı Dimetoka'da ise müftü kaymakamı olan kişi cemaate ilişkin işleri tek başına yapmaktadır.

Aslında, 1967 Cuntası, Yunanlı Yahudilerin bazı cemaat heyetlerini de ortadan kaldırmaya girişmek istemiş, fakat dış baskılar olunca bunu gerçekleştirememiştir. Bu tür etkili bir desteğe sahip olmayan Türk azınlığı seçimle gelen Heyetler konusunu ancak Cunta'nın 1974'te devrilmesiyle gündeme getirebilecek, azınlık basınında cemaat seçimleriyle okul encümeni seçimlerinin yapılmasını isteyen, Cunta'nın atadığı bütün adamlar temizlendiği halde yalnızca Cemaat İdare Heyetlerindeki yerlerinde dur-

duğuna dikkati çeken yazılar görülmeye başlanacaktır.³ Batı Trakya'daki incelemelerim sırasında görüştüğüm Gümülcine Cemaat Heyeti üyeleri, kendilerinin de "bu işten bıktığını", "seçimle artık bu görevi devretmek" istediklerini söylemiştir. Buradan da anlaşılmaktadır ki, yasalara aykırı olarak hâlâ bu görevde bulunmak bu kişileri de tedirgin etmektedir. Özellikle İskeçe Cemaat Heyeti azınlık sorunlarına karşı olumlu olmayan bir tutum içinde görülmektedir. Nitekim bu Heyet, 1980 yılında 1091 sayılı ile çıkarılmış olan fakat gerek azınlığın gerekse Türkiye Cumhuriyeti'nin büyük tepkisi sonucu uygulaması durdurulan Vakıf Yasası'na gösterilen genel tepkinin dışında kaldığı gibi, 1982'deki İnhanlı arazi olaylarındaki halk direnmesini de hiçbir biçimde desteklememiştir.

b – Müftüler

Gerek 1919 Yunan Sevr'inde (Md. 8, 9 ve 14), gerekse 1923 Lozan Antlaşması'nda (Md. 38-42) azınlık üyelerinin her türlü dinsel özgürlükleri güvence altına alınmışsa da, Müftülük'ten bu antlaşmalarda bir söz edilmemiştir. Bu makamı ayrıntılı bir biçimde düzenleyen uluslararası belge, 1913 Atina Muahedenamesi'dir. Bu belge, görmüş olduğumuz gibi 2345/1920 sayılı yasa ile iç hukuka yansımış ve müftülük makamı, odacıların sayısı ve alacakları maaşa dek ayrıntılı bir biçimde bu yasa ile düzenlenmiştir.

Yasaya göre müftüler, kendi görev çevrelerindeki Müslümanlar tarafından seçileceklerdir. Yalnız, Mezhepler Bakanı aday olmasını uygun görmediği kişinin adını çizme yetkisine sahiptir. Müftüler geniş yönetsel-yargısal yetkilerle donatılmışlardır. Görev bölgelerinde şariat hükümlerini uygularlar, öğretim ve din görevlilerini denetlerler, Cemaat İdare Heyetlerinin evkaf gelirlerini kontrol ederler. Müslümanlar arasında şahsın hukuku ve aile hukuku konusunda çıkacak sorunları çözerler, yani evlenme, boşanma, nafaka, vesayet, velayet, miras gibi konularda karar verirler. Müftülerin kararları ilgili Yunan makamları tarafından tanınır ve yürürlüğe konur. Yunanistan'daki diğer din görevlileri gibi onlar da askerlikten bağıştır. Camilere ait vakıfları yöneten komisyona da başkanlık yaparlar. Müftülerin bu yetkilerini, Yunanistan'da daha yakın zamanlara dek resmi nikah bile olmayışını anımsayarak düşünmek gerekmektedir.

2345/1920 sayılı yasa, müftüleri denetleyecek bir Başmüftü'den söz etmektedir. Yasaya göre, başmüftü Yunanistan'da yaşayan Müslümanların mezhep bakımından en büyük makamı olup, karma usulle seçilmektedir. Yunanistan'daki bütün müftüler bir araya gelecekler ve çoğunlukla seçtikleri üç adayı Mezhepler Bakanına sunacaklardır. Bakan tarafından seçilen isim Kral İradesi ile atanacaktır. Fakat bu sözü edilen başmüftü hiçbir zaman atanamamıştır. Gerçi bir Yunan kaynağı bu kaçınmayı "Şeyhülislamlık Kurumunun tekrar belirmesinden çekinen Kemalist Türkiye'nin tepkisini çekmek istememek"⁴ bağlamaktadır ama, bu konuda, Yunanistan Müslümanlarının birleştirici bir öndere sahip olmasında görülen sakıncanın rolü olmuş olsa gerekir.

3 Akın, 26 Kasım 1974, 26 Nisan 1975, 23 Temmuz 1975.

4 Dimos Tsourkas, "Les Jurisdictions Musulmanes en Grèce", *Hellenic Review of International Relations*, Vol. 2, No: II, 1981-82, s. 587.

2345/1920 sayılı yasanın tek uygulanmayan yanı başmüftü ile ilgili değildir. Cemaat Yönetim Kurulları ile ilgili olduğunu görmüş bulunduğumuz 12. madde dışında, yasanın hiçbir hükmü yürürlüğe sokulmamıştır. Çünkü gerekli kararname çıkarılmamıştır. Dolayısıyla, 2345/1920'deki yetkileri bugün ancak de facto (fiilen) kullanma durumunda olan müftülerin seçimle gelmeleri hükmü de yürürlüğe konmamış bulunduğu için, 1920 yılından bu yana Gümülcine, İskeçe, Dimetoka ve Dedeğaç'ta göre yapan müftüler özel birer Kral İradesi ile atanmıştır. Üstelik bu atanmış müftüler, yalnızca İskeçe ve Gümülcine'de göreve getirilmiş olup, Dimetoka'yı uzun süredir bir "Müftü Kaymakamı" idare etmekte, Dedeğaç'ta makam bile bulunmamaktadır.

İskeçe Müftüsü olarak görev yapan Mustafa Hilmi 1901, Gümülcine Müftüsü olan Hüseyin Mustafa ise 1912 doğumludur. Fakat gerek başmüftülük makamının bulunmaması, gerek Yunan makamlarının baskıcı tutumu ve gerekse azınlığın toplumsal istemleri bu yaşlı din adamlarını ve özellikle Hüseyin Mustafa'yı, küçük bir grup dışında, Batı Trakya Türk azınlığının sosyo-politik önderi ve birlik simgesi haline getirmiştir. Bu önderlik durumu hem (bu Bölüm'ün sonunda ayrıntısıyla ele alınacak olan) İnhanlı direnişi gibi toplumsal olaylarda, hem de bireysel durumlarda kendini göstermektedir. Nitekim, müftü Hüseyin Mustafa'nın bu kitabın yazarına bizzat anlattığına göre, Alankuyu mevkiinde bulunan mescidin avlusundaki çeşmenin yerini değiştirmek isteyen imam ve müezzin gözaltına alınca, müftü Yunan yetkililerine telefon etmiş ve "Ben emir verdim, beni de götürün" demiştir. Bunun üzerine iki din görevlisi salıverilmiş ve tutuksuz yargılanmışlardır.

* * *

Yukarıdaki satırların yazılmasından soma, Batı Trakya azınlığının önderi pozisyonunda bulunan Gümülcine Müftüsü Hüseyin Mustafa Efendi 2 Haziran 1984 tarihinde geçirdiği bir kalp krizi sonucu aniden vefat etmiştir. Bu beklenmedik ölüm azınlık içinde bir anda şaşkınlık ve derin üzüntü yaratmıştır. Yunan yetkilileri vefatın ertesi günü, Mısır'da eğitim görmüş bir din adamı olan İmam Rüştü hocayı müftü vekili olarak atamışlardır. Bunun üzerine azınlık arasındaki duygular öfkeye dönüşmüştür. Azınlık basını ve kamuoyu aşağı yukarı oybirliği halinde, bu iş için kendilerine danışılmadığını, bu makamın Türkiye'de eğitim görmüş biri tarafından doldurulması gerektiğini, yıllardır müftülük başkatibi olarak toplumun saygısını kazanmış olan Hacı Halil Efendi'nin müftülüğe getirilmesinin uygun düşeceğini söylemeye başlamıştır.

Azınlığın bu istemlerinin dayandığı gerekçe 1913 Atina Muahedenamesi'nin müftünün Müslüman cemaatçe seçilmesini öngören 11. maddesi 6. paragrafıdır.⁵

Azınlığın bu tepkisi üzerine İmam Rüştü hoca 374 protokol numaralı dilekçeyle 5 Haziran 1985 tarihinde istifasını valiyeye sunmuştur: "Bu tayinimden sonra ortaya çı-

5 14 imzayla valiliğe verilen muhtıra, *Gerçek* (Gümülcine'de çıkan haftalık Türkçe gazete) 14 Haziran 1985.

kan ve şahsımı ilgilendiren sebepler yüzünden Komotini Müftülüğündeki geçici Müftülük görevini layıkıyla yürütecek durumda değilim. Bunun için, adı geçen görevden istifamı kabul etmenizi ve gerekli yasal işlemleri yapmanızı rica ederim".⁶

Valilik bu dilekçeyi şekilden reddetmiştir. Bunun üzerine İmam Rüştü ikinci bir dilekçe yazarak görevden affını istemiştir. Bu arada azınlık basınında Akın, İleri, Gerçek gazeteleri ile Hakka Davet dergisinin bir ortak çağırısı çıkmıştır:

"Faziletli Müftümüz merhum Hüseyin Mustafa'nın beklenilmeyen vefatı sonucu boşalan Azınlığımızın Yüce Makamı Müftülüğümüze yapılacak evvela geçici ve daha sonra kalıcı Müftü tayini için Toplumumuzda yetenekli kimselere Azınlığımız dışında gelecek teklifleri hiçbir surette kabul etmemeleri, Toplumumuzun birlik ve beraberliği açısından yapılacak en kutsal bir vazifedir. Bu husus Müftülük makamına yetenekli Azınlık kişilerimize duyurulur."⁷

Gene bu sırada azınlık ileri gelenleri 15 Temmuz tarihli ve 19 imzalı bir muhtıra ile Rodop valisine başvurmuş ve OSIG/1913 ve 2345/1920 tarihli yasalar gereği müftülük makamı için yapılması gereken seçimlerin ilanını istemişlerdir.⁸

Nihayet, 20 Aralık 1985 tarihli İleri gazetesinden öğrendiğimize göre Rodop valisi, Suudi Arabistan'da eğitim görmüş bir din adamı olan Hafız Cemali hocayı 16 Aralık'ta müftü vekili olarak atamıştır.

Azınlık bu atamaya da büyük tepki göstermiş, fakat müftü vekili, birincisinin tersine, istifa etmemekte direnmiştir.⁹ Bu satırların yazıldığı anda da (Ocak 1986) durum budur.

Hukuksal durumu incelediğimizde ortaya çıkan tabloya gelince. Azınlığın kendi müftüsünü kendisi seçme talebi üç noktaya dayanmaktadır. Bunlardan birincisi, 1913 Atina Muahedenamesi'nin 11/6. maddesidir. Gerçekten bu madde müftü seçiminin o bölgedeki Müslümanların oylarıyla yapılacağını bildirmektedir. Bununla birlikte, Birinci Bölüm'de söz konusu antlaşmayı incelerken görmüş bulunduğumuz gibi, 1913 metninin kendisi o tarhte "Yunanistan'a bırakılan topraklar"la sınırlıdır ve Batı Trakya bu topraklar arasında değildir. Dolayısıyla, cemaatin 1913 Antlaşmasının 11/6 maddesine veya bu antlaşmayı onaylayan OSIG/1913 tarihli Yunan yasasına atıf yapması hukuken mümkün gözükmemektedir.

6 Gerçek, 14 Haziran 1985. Akın gazetesi (23 Ağustos 1985), "Dini Temsilcimizi Azınlığımızın Seçecektir" başlıklı yazıda bu istifayı şöyle vermektedir: "Müftü naipliği tayininde yasaların öngördüğü, Azınlığın iştiraki ve tasvibi işlemlerinin tamamlanmayışı ve özel nedenlerden dolayı, yapılan tayinimi kabul etmiyorum. Gereğinin yapılması ricasıyla."

7 Akın, 10 Haziran 1985.

8 "Müftülük Sorunu Halâ Çözüm Bekliyor", Gerçek, 14 Ağustos 1985.

9 Milliyet, (İstanbul), 5 Ocak 1986.

Batı Trakya azınlığı 1913 Antlaşması konusunda hukuksal bakımdan haklı değildir ama, bu Antlaşma konusunda atıf yapmadıkları bir başka madde kendilerini desteklemektedir. Bu da, gene Birinci Bölüm'de 1913'ü incelerken "Yunanistan'ın bütün topraklarında" geçerli olmak nedeniyle bugün Batı Trakya için yürürlükte bulunduğunu saptadığımız 3 Numaralı Protokol'un 8. paragrafıdır: "Başmüftü, seçimle gelen (êlu) Müftülerin Şeriatça gereken bütün niteliklere sahip olup olmadıklarını denetler". Daha önce gördüğümüz gibi başmüftü hiçbir zaman atanmamıştır ve bu konuda bu 8. paragrafa dayanarak yapılabilecek birşey yoktur ama, Yunan yetkilileri fiilen müftülük kurumunu uygulamaktadırlar. Dolayısıyla, tanımakta buldukları bu kurumun başındaki kişinin atanmayla değil, geçerli bir uluslararası metin olan 3 Numaralı Protokol'a uygun biçimde seçimle gelmesini kabul etmek gibi bir hukuksal yükümlülük altında olmaları gerekir. Adı geçen 8. paragraf, Batı Trakya azınlığının seçimle gelen bir müftüye sahip olma savlarını dayandırabileceği bir hüküm niteliğindedir.

İkinci olarak, azınlık 2345/1920 sayılı yasayı ileri sürmektedir. Biraz yukarıda görmüş bulunduğumuz gibi bu yasa 1913'ün Yunan iç hukukuna yansımış biçimdir ve yasanın dokuz fıkradan oluşan 6. maddesi alabildiğine ayrıntılı bir biçimde (örneğin, seçimin "kurşun daneleri" ile yapılacağı yazılmaktadır) müftü seçimlerini anlatmaktadır. Fakat gene görmüş bulunduğumuz gibi, bu yasanın Kral İradesi ile yürürlüğe sokulan tek maddesi 12. maddedir ve yasanın diğer hükümleri yürürlüğe sokulmadan ölü bırakılmışlardır. Dolayısıyla, 1920 yılından bu yana müftüler hep atanagelmışlerdir. Kimse de buna şimdiye dek itiraz etmemiştir. Hacı Hüseyin Mustafa Efendi'nin göreve geldiği 1949 yılına dek Gümölcine'de tam beş müftü sırayla görev yapmış, Hüseyin Mustafa'nın kendisi de gene atanmayla gelmiştir. Dolayısıyla, gerek 2345/1920'nin yürürlüğe girmemiş bulunması, gerekse Batı Trakya'da müftülerin günümüze dek atanagelmış bulunması, azınlığın bu yasayı kendi lehinde bir hukuksal dayanak olarak kullanmasını engellemektedir.

Üçüncü olarak, Batı Trakya'dan gelen haberlere göre azınlık ileri gelenleri, İstanbul Rum Ortodoks Patriği'nin Sen Sinod Meclisi tarafından seçildiğini anımsatmakta ve Batı Trakya müftülerinin de seçimle gelmesi gerektiği savını ileri sürmektedirler.

Bu savda dile getirilen, uluslararası ilişkilerde çok temel bir ilke olan "karşılıklılık ilkesi"dir. Fakat bu hukuksal değil, siyasal bir konudur. Türk yetkilileri, Rum Patriği ile Batı Trakya Müftülerini bu ilke çerçevesinde birlikte düşünür ve müftüler seçimle gelmedikçe, Rum Patriği'nin seçimle işbaşına gelmesini öngören kuralı değiştirerek Patrik'i atama yoluyla işbaşına getirebilir. Bu, bir siyasal tercihtir. Böyle bir durum olduğu takdirde Yunan yetkilileri de müftülerin seçimle gelmesine karar verebilirler. Fakat böyle bir karar verilmeden Batı Trakya müftülerinin işbaşına gelmesi olayında karşılıklılık ilkesinden söz etmek olanağı bulunmamaktadır.

Hukuksal durum budur. Şimdi, bu bunalımın nasıl çözülebileceği sorusuna bir miktar da olsa ışık tutabilecek bir olgudan söz etmek gerekmektedir.

Batı Trakya azınlık basını izlenirken, müftülere ve müftülük kurumuna çatmasıyla tanınan Trakya'nın Sesi gazetesinin 19 Temmuz 1985 tarihli sayısında yayımlanmış bir "Açık Mektup" dikkat çekmektedir. Yunanistan'ın Milli Eğitim ve Din İşleri, Ekonomi, Dışişleri, İçişleri ve Kuzey Yunanistan bakanlıklarına hitaben yazılmış olan açık mektupta "...müftülüklere birer makam arabası tahsis edilmesi" istenmesinin yanı sıra, müftülüklerin almakta oldukları harçlara karşılık makbuz verme ve yıl sonlarında Milli Eğitim ve Din İşleri Bakanlığına bilanço sunma zorunluğunun getirilmesi de istenmektedir. Bu yeni zorunluluklar, "hazırlanmakta olduğunu öğrendiğimiz yeni Müftülükler Kanunu'na gerekli ilaveler yapılarak uygulanacaktır."

Demek ki, Yunan yetkilileri, müftülerin oldukça yaşlandıklarını da gözönüne alarak, Türk-Yunan ilişkilerinin pek de düzgün olmadığı bu dönemde müftüler sorunu gibi önemli bir konudaki hukuksal boşluğu doldurmak için harekete geçmişler, fakat Gü-mülcine müftüsü beklenmedik bir biçimde daha yasa çıkmadan ölüvermiştir. Yahut da, merhumun ölümü üzerine, müftü seçimini bundan sonra sağlam bir hukuksal düzene bağlamak istemişlerdir. Her iki durumda da, şimdiye kadar mevcut olmayan bir Müftüler Yasası hazırlanıyor demektir. Yapılacak tahlillerin ve varılması düşünülebilecek uzlaşmaların bu açıdan ele alınması doğru olacaktır.

2- Çağdaş Örgütlenme Biçimleri : Birlikler :

Batı Trakya Müslüman-Türk azınlığı, tarihten ve antlaşmalardan doğan bu geleneksel örgütlenme çerçevesi dışında bir de çağdaş toplumsal örgütlenme kalıplarına uyan dernekler kurmuştur.

Batı Trakya'da genellikle "Birlik" adını alan bu derneklerden yukarıda Gontikas Raporu'na verildiği belirtilen Yanıt'ı hazırlayan "Batı Trakya Müslümanları Yüksek Tahsililer Derneği" yeni kurulmuş olup (1982), diğerleri "Türk" sözcüğünü adlarında buldukları için 1984 yılında kapatılmışlardır. Yukarıda, üzerlerinde Türkçe yazı bulunduğu gerekçesiyle tabelalarının 1970 yılında indirilerek değiştirildiğini görmüş bulunduğumuz bu Birliklerin kısa tarihçelerinden başlamak uygun olacaktır:

a - Ksanthi (İskeçe) Türk Birliği (İTB) : İlk kez 1927 yılında İskeçe'de "Türk Gençler Yurdu" adı altında kurulan bu dernek, İkinci Dünya Savaşı sırasında faaliyetini zorunlu olarak durdurmuş ve savaştan sonra 1946 tarihinde yeniden "Ksanthi Türk Birliği" adıyla yeni tüzüğünü onaylatmıştır.

1971 yılında Yunanistan'da Dernekler Yasası değiştirilmiştir. İTB yeni yasaya göre, tüzüğünün kimi maddelerini değiştirerek 1972 yılında süresi içinde tescil için mahkemeye başvurmuşsa da, bu başvuru reddedilmiştir. Bunun üzerine 1973 yılında üst mahkemeye gidilmiş, fakat İstinaf Mahkemesi tüzüğün yasa ve kamu düzenine aykırı olduğu gerekçesiyle başvuruyu reddetmiştir. Buna rağmen İTB faaliyetini 1984'e dek sürdürmüş, resmi makamlardan da bir engelleme gelmemiştir.

b – Komotini (Gümülcine) Türk Gençler Birliği (KTGB) : Gümülcine'de 1928 yılında "Türk Gençler Birliği Ümit Spor Kulübü" adı altında kurulan bu dernekten 1932 yılında ayrılan kimi üyeler "Yıldız Spor Kulübü" diye ikinci bir kuruluş oluşturmuş ve iki kulüp 1938 yılında "Komotini Türk Gençler Birliği" adı altında birleşerek tüzüğü onaylatmışlardır. Fakat yasa değişikliği üzerine, 1972 yılında mahkeme eski tüzüğün değiştirilmiş biçimini onaylamayı reddetmiş, İstinaf Mahkemesi de 1973'de aynı yönde karar vermiştir. Böylece bu derneğin de hukuksal durumu askıda kalmış, fakat faaliyetini fiilen 1984'e dek sürdürmesine ses çıkartılmamıştır.

c – Batı Trakya Türk Öğretmenler Birliği (BTTÖB) : "Rodop-Evros Türk Öğretmenler Birliği" adı altında 1936'da kurulan dernek, Batı Trakya'yı oluşturan üçüncü il olan Ksanthi'de bulunan öğretmenleri de bünyesi içinde toplayabilmek için 1966 yılında tüzük değişikliği yapmış ve "Batı Trakya Türk Öğretmenler Birliği" olarak onaylanmıştır. 1971 Dernekler Yasası değişikliğinde tüzüğünü değiştiren BTTÖB'ye bir güçlük çıkartılmamış, fakat resmi yetkililer 1972'de yeni bir değişiklik istemiştir. Birlik tüzüğü genelde yine değiştirilmiş ve mahkeme gene onaylamıştır. Bunun üzerine valilik, Birlik ismindeki "Türk" sözcüğünün çıkarılması istemiyle bir üst mahkemeye başvurmuştur. İstinaf Mahkemesi valiliğin istemi üzerine bu yönde karar alınca Birlik yöneticileri konuyu Yunan Danıştay'ına götürmüş ve bu konu da askıda kalmıştır. Bununla birlikte, İskeçe'de bir şubesi olan BTTÖB, faaliyetlerini 1972 tüzüğüne göre 1984 yılına dek fiilen sürdürmeye devam etmiştir.

Batı Trakya'daki incelemeler sırasında ziyaret etme olanağını bulduğum bu dernekler genellikle üyelerin topluca oturabilmesi için bir salondan, bir çay ocağından ve bir yönetim kurulu odasından oluşmaktadır. Bu odada Atatürk'ün bir resmi ile özdeşleşmişlerdir.

Birlikler faaliyette buldukları süre içinde üye ödünceleriyle, eğlence gecesi türünden toplumsal etkinliklerle ve bir de çeşitli çevrelerin bağışlarıyla ayakta durmaya çalışmışlardır.

Kısa tarihçelerini böylece özetleyebileceğimiz Birlikler, Yunan makamlarının, özellikle yerel yetkililerin yoğun ilgisini çekmiş kurumlardır. Birliklerin Türk azınlığını kaynaştırıcı ve ayakta tutucu birer öge oluşturmamaları için çaba harcandığı gözlemlenmiştir. Birlik yöneticilerine, dernek adındaki "Türk" sıfatının kaldırılması durumunda malî yardım önerilmiş, bundan da sonuç alınamayınca 1971 yılında değişen Dernekler Yasasının sağladığı olanaktan yararlanarak konu yargı organlarına götürülmüştür. Görüldüğü gibi bu yargı organları, adlarında "Türk" sıfatı yer alan Birlikler'in tüzüklerini onaylamamakta direnmişlerdir. Ayrıca, Birlikler'in cemaatle olan ilişkilerini sıklaştırmaması, etkisinin az sayıda okumuş-yazmışla sınırlı kalması için yönetsel önlemler alınmıştır. Örneğin BTTÖB'nin ilkökul mezunu öğrencilere Yunanca kursu açması engellenmiş, Birliğin satın aldığı bina tapuya kaydedilmemiş (bu olay Ekonomik Alan başlığı altında ele alınacaktır), KTGB'nin biçki-dikiş kursu açması yasaklanmıştır. Ayrıca, BTTÖB'ye rakip olarak bir Müslüman Muallimler Birliği kurulduğu iz-

lenmiştir. Bununla birlikte bu son "Birlik", kurucularından başka üyesi olmayan ve ismi var, cismi yok bir dernektir. Bundan başka BTTÖB'nin SÖPA çıkışlıları üye yazmayı reddetmesi üzerine de bu mezunların ayrı bir dernek kurma girişiminde bulunacağı, Batı Trakya'daki incelemelerim sırasında öğrenilmiştir.

Birlikler 1972' den sonra en azından biçimsel olarak yasalara uygun olmayan bir şekilde faaliyetlerini fiilen sürdürügelirken, Rodop ili valisi Kasım 1983 tarihinde mahkemeye başvurarak KTGB ve BTTÖB aleyhine dava açmış ve davalı kuruluşlar mahkemede dinleneksizin yapılan duruşmada, "İşgal altında bulunan Kıbrıs'ta Denktaş tarafından kurulan sahte devletin ilanı, Türkiye'nin de bu sahte devleti tanınması nedeniyle Gümülcine'de Hıristiyan ve Müslüman halk arasında çatışma tehlikesi bulunduğu" ileri sürülmüştür. Ayrıca, Birlik'in 1972'den beri yasalara aykırı olarak faaliyet gösterdiği belirtilmiştir.

Mahkeme ertesi günkü tarihi taşıyan kararında, İstinaf Mahkemesinin Birlik tüzüğünü "Üyelerin ve üye adaylarının Yunan vatandaşı, gayrimübadil Türk ırkından olmaları ve Türk dilini yeteri kadar bilmeleri" şartını koştığı için reddetmiş bulunduğunu hatırlatmış, şöyle bağlamıştır :

".. Gümülcine'de Hıristiyanlarla Müslümanlar arasında çatışmaların çıkması tehlikesi de gözönünde bulundurularak ... anılan derneğin bulunduğu binanın girişinde 'Türk', 'Türklerin', 'Türlere' gibi kelimeleri içeren tabela bulundurmasının ve aynı kelimeleri içeren matbu kâğıt ve evrak kullanmasının yasaklanmasına... karar verilmiştir."

Ayrıca davalı demeklerin feshi konusunda dava açması için davacı tarafa 60 gün süre tanınmıştır.

Kararı, 1 Aralık 1983'de KTGB'nin, 2 Aralık'ta da BTTÖB'nin tabelalarının polis tarafından indirilmesi izlemiştir. Aynı yönde bir girişim de İskeçe ili valisi tarafından İTB aleyhine yapılmış ve gene mahkeme kararıyla Birlik levhası 7 Aralık günü indirilmiştir. Yalnız, İskeçe Mahkemesi kararında yukarıdakilerden farklı olarak, valiliğin İTB'nin feshi için 60 gün içinde mahkemeye başvurması bir zorunluluk olarak belirtilmiştir.

Nitekim İskeçe Valiliği 30 Ocak 1984 tarihinde mahkemeye başvurmuş ve İTB'nin feshini istemiştir. Aynı yönde dilekçeler, 16 Ocak 1984 tarihinde Rodop Valiliği tarafından KTGB ve BTTÖB için de sunulmuştur. Birinci dava için 19 Haziran 1984'e, ikinciler için ise 9 Mayıs 1984'e gün verilmiştir.

Bu gelişme üzerine toplanan azınlık önderleri, yani eski ve yeni Birlik yöneticileri, eski ve yeni milletvekilleri, bir de hukukçular, tartışmalar sonunda duruşmadan önce tüzük ve isim değişikliğine gidilmemesi kararını almışlardır.

Sonuçta, üç dava da Bidayet Mahkemesi'nde Birlikler'in aleyhine sonuçlanmış, bu kuruluşlar feshedilmişlerdir. Kararlar, davalılara Kasım 1984'de tebliğ edilmiştir. Böylece, Batı Trakya'da adında "Türk" sözcüğü taşıyan demeklerin hepsi kapatılmış

bulunmaktadır. İstinaf mahkemesi BTTÖB ve KTGB'nin kapatılma kararlarını Nisan 1986'da onaylamıştır.

Birlikler Olayının Bir Değerlendirilmesi

Batı Trakya'daki azınlık dernekleri olayında 1 - Kapatılma olayının genel çizgisi, 2 - Kapatma gerekçesi, 3 - Kapatma sürecindeki sürelerin kullanımı incelendiğinde, olayın niteliğini ve önemini daha iyi anlama olanağı doğabilecektir.

1 – Rodop ve İskeçe ili mahkemelerinin verdikleri ilk karardan sonra, derneklerin feshi için valiliklerin mahkemeye sundukları dilekçelerin planları incelendiğinde, iki ayrı kimse tarafından (avukat Yanginis ve avukat Salturas) tarafından yazılmış olan bu belgelerin iki belirgin bölümlü tek bir kalıptan oluştuğu görülmektedir. Her üç dilekçenin de birinci bölümünde davacı Yönetim mealen şöyle demektedir: 'Bu dernekler zaten 1972 yılından beri yasalara aykırı biçimde faaliyette bulunuyor; sırf bu nedenden ötürü bile feshlerini isteyebiliriz'. Gerçekten de bu söylenen doğrudur. Ancak, hemen akla, bu yasa-dışı durumu ortadan kaldırmak için resmi makamların neden 12 yıl bekledikleri gelmektedir. İkinci Bölüm'ün sonunda arazi sorunları ve davalarını inceleyen de göreceğimiz gibi, ortadan kaldırmak yerine tehdit altında tutmak, Batı Trakya'da Yunan resmi makamlarının uyguladıkları çok yerleşmiş bir modeldir. Başka dinden ve soydan olan yurttaşlara olumsuz ayırıcı işlem yapılan bir ülkede bu "göz yumma", bu dernekler üzerinde sürekli bir "Demokles Kılıcı" bulundurma isteğinden ileri gelmiş olarak yorumlanabilir.

Bu konuda gene hemen akla gelen ikinci soru, derneklere karşı girişilen harekâtın tarihi konusundadır. Çünkü, Cunta dönemi dışında Batı Trakya azınlığının en sıkıntılı dönemi, 15 Kasım 1983'te Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti'nin ilanına rastlar. Dernekler harekâtı, bu dönemin önemli bir parçası gibi gözükmektedir.

2 – Sözü edilen üç dilekçenin oluşturduğu modelin ikinci bölümüne gelince, bu bölüm kapatılma gerekçelerinden oluşmakta, bu amaçla "Türk" sözcüğüne oldukça ilginç bir yorum getirmektedir.

Örneğin, ITB'nin feshedilmesini isteyen 30 Ocak 1984 tarihli İskeçe Valiliği dilekçesinde şöyle bir mantık ve ifade kullanılmaktadır:

"Davalı dernek, tüzüğü aleyhine İstinaf Mahkemesi kararı bulunmasının yanı sıra aşağıdaki nedenlerle yasalara aykırı olarak faaliyetlerini sürdürmektedir: a – Derneğin gerek eski ve gerek yeni tüzüğünün 1. maddesinde derneğin adı "İskeçe Türk Birliği" olarak belirtilmektedir. b – Tüzüğün 14. maddesinde, derneğe Yunan vatandaşı Türklerin üye olabilecekleri zikredilmektedir ve c – Tüzüğün gerek eski ve gerek yeni şekliyle 8. maddede 'Derneğin amacı, Batı Trakya Türklerinin kültürel, bedeni ve manevi bakımdan eğitilmeleri, Türkiye'de rejim değişikliğiyle gerçekleştirilen kültürel, sosyal ve dini alandaki devrimlerin yayılmasıdır'

denilmektedir. Yukarıda anılan tüzük maddelerinde açıkca ve de yasalara aykırı olarak, yabancı ve özellikle Türk uyruklu kişilere ait bir Birlik olduğu belirtilmektedir."

Aynı mantık ve ifadeye, Rodop Valiliği'nce BTTÖB'nin feshi için verilen 16 Ocak 1984 tarihli dilekçede rastlıyoruz:

"Bu durumda davalı dernek, tüzüğünün yasalara aykırı olması nedeniyle İstinaf Mahkemesinin kararıyla tanınmamış olmasının yanı sıra, tüzüğünde yasalara aykırı aşağıdaki maddeler olduğu halde faaliyetini sürdürmüştür: a – Tüzüğünün 1. maddesinde derneğin adı 'Batı Trakya Türk Öğretmenler Birliği' olarak belirtilmektedir. b – Tüzüğünün 2. maddesinde derneğin gayeleri şöyle açıklanmaktadır: Batı Trakya Türk okullarında ilerleme kaydedilmesi için gerekli ortamın, imkânların yaratılması, Türk öğrencilere resmi dilin öğretilmesi, Türk okullarında okutulan kitapların basılması, Türk öğretmenlerin devlet memuru olarak tanınmasına çalışılması. c – Tüzüğünün 15. maddesinde, derneğin mühründe Yunanca olarak 'Batı Trakya Türk Öğretmenler Birliği' ibarelerinin yazılı olduğu belirtilmektedir. d – Tüzüğünün 17. maddesinde 'Türk Öğretmenleri' ifadesi yer almaktadır. Bütün bunlar açık bir şekilde, yürürlükteki yasalara aykırı olarak derneğin yabancı uyruklu ve özellikle Türk uyruklularla ilgili bir dernek olduğunu belirtmektedir."

Bir resmi belgede bu denli zorlama bir yoruma rastlanması en azından ilginç olarak nitelenmelidir. Tüzüklerdeki "Türk" sözcüğünün "Türkiyeli" sözcüğüyle hiç ilgisi olmadığını yanı sıra, karar ve üye defterlerinde de bu savı kanıtlayacak bir kayıt bulmak mümkün değildir.

Fakat işin en az bu kadar ilginç olan yanı, yukarıdaki iki alıntının hemen arkasından, hiç ara vermeden, şu cümlelerin okunmakta olduğudur: "Oysa aslında, Birlik, İslam dininden, Türk soyundan ve Yunan uyruklu kişilerle ilgilidir"

Azınlığın "Türklük" niteliğinin hiçbir biçimde ve yerde kullanılmamasına en büyük dikkatin gösterildiği bir ülkede iki ayrı valiliğin yukarıdaki ifadeyi kullanmak zorunda kalmış olması düşündürücüdür.

Anlaşılan, demek adlarında "Batı Trakyalı Türk" anlamına geldiği çok açık olan "Türk" sıfatını bu denli zorlamak valilikleri bile rahatsız etmiş, bu zorlamayı doğal göstermek için: 'Azınlığın Türk soyundan olduğunu biz kabul ediyoruz; ama efendim, bunlar da doğrudan doğruya Türkiyeli'yiz diyorlar', anlamına gelmek üzere bu ödünü vermek zorunda kalmışlardır.¹⁰

10 Türkiye'de kurulu bulunan 43 Rum azınlık derneğinin 3'ünde (Balıklı Rum Hastanesindeki Yoksul-Hasta ve İhtiyarlara Yardım Derneği, Beyoğlu Merkez Rum Kız Lisesi Mezunları Derneği ve Büyükada Rum Yetimhanesindeki Yoksul ve Okuzlilere Yardım Derneği), 5 Rum Vakıf Kuruluşunun ise hepsinde (Balıklı Rum Hastanesi Vakfı, Büyükada Rum yetimhanesi Vakfı, Zapion Kız Rum Lisesi Vakfı, Yuvakimion Rum Kız Lisesi Vakfı, Fener Rum Erkek Lisesi Vakfı) "Rum sözcüğü yer almaktadır.

3 – Son olarak, bütün bu hukuksal süreç içinde sürelerin kullanımı da dikkati çekmektedir. Birincisi, mahkemelerin valiliklere tanımış olduğu 60 günlük süreler, dernek yetkililerinin kapatılmaktan çekinerek dernek adlarından "Türk" sözcüğünü kaldırmak zorunda kalacakları varsayımından kaynaklanmış bulunduğu izlenimini yaratmaktadır. İkincisi, Yunanistan'daki hukuk usulü yasası her ne kadar tebligatların davaya duruşmadan en az 15 gün önce yapılmasını öngörüyorsa da, yargıçların bu olayda oldukça hızlı davrandıkları göze çarpmaktadır. Nitekim, KTGB ile BTTÖB'nin tebligatları duruşmadan 95 gün, İTB'nin tebligatı ise 138 gün önce gönderilmiştir. Bu yola gidilmesinin altında, tebligatın zaman içinde azınlığın tepkisini kırabileceği ve "Türk" adının kaldırılmasını isteyecek kimseleri ortaya çıkarabileceği düşüncesinin yatmakta olduğu düşünülebilir. Üçüncüsü, mahkemelerin fesih kararları Mayıs ve Haziran aylarında verildiği halde, bu durumda yargıçlar o kadar hızlı iş görmemiş, Birlikler'e bu kararların tebliği için kasım ayına dek yani beş altı ay beklenmiştir. Yönetim, Birlikler'e son anda bir ad değişikliğine gitmek için son bir şans tanımış gibidir.

Gerçi, Yunan azınlık politikasının genel çizgisini yakından bilmeyen kişi için, sürelerin kullanımı konusundaki yukarıdaki üç yorum biraz "kötü niyetli" gelebilecektir. Fakat, bu kitabın tümü okunduğunda daha iyi ortaya çıkacağı gibi, Yunan makamlarının doğrudan çatışmaya girmek yerine, araya zaman koyarak daha uygun bir ortam bekleme ve karşı tarafı böylece aşındırmaya uğratma biçimindeki genel politikası açısından yukarıdaki yorumların oldukça iyi oturduğu kanısındayım.

Sonuç olarak, Batı Trakya'da Birlikler'in kapatılması olayı demokratik bir ülkede hukukun siyasal amaçla yönlendirilerek kullanılmasına iyi bir örnek-olay (case study) oluşturabilecek nitelikte gözükmektedir.

B – YURTTAŞ HAKLARI KONUSUNDAKİ UYGULAMALAR

Birinci Bölüm'de uluslararası azınlık hukukundan söz ederken azınlık haklarının kuramda Negatif ve Pozitif Haklar olarak ikiye ayrıldığını belirtmiştik. Anımsanacağı gibi, negatif haklar, azınlık üyelerinin çoğunlukta olanlarla aynı haklara sahip olması, pozitif haklar ise çoğunluk içinde kimliğini koruyabilmesi ve gerçek eşitliğe kavuşabilmesi için, kendi dilinde eğitim gibi, çoğunluktan "fazla" birtakım haklara sahip olması anlamına gelmektedir.

Şimdiye dek ele alınmış olan haklar, dikkat edilirse, pozitif haklardır. Gerek uluslararası ve ikili anlaşmalarla ve gerekse bunların iç hukuka yansımış biçimleriyle bu pozitif hakların Yunanistan'da nasıl uygulandığının arkasından, yalnızca bir Yunan yurttaşı olmalarından gelen hakların Batı Trakya Müslüman-Türk azınlığı açısından nasıl gerçekleştiğinin de ele alınması gerekmektedir.

Hemen belirtmek gerekiyor ki, Yunan parlamentosu tarafından 9 Haziran 1975 tarihinde kabul edilen Yunan anayasası (Yunan Yurttaşlık Yasası'nın ileride sözünü

edecek olduğumuz 19. maddesini kanatları altına alan 111/6. maddesi hariç) insan haklarına saygılı, modern bir anayasadır. Yunanistan da 1974'te sona eren Cunta yönetiminden sonra gerçekten demokratik bir ülke olmuştur. Bununla birlikte "Kişisel ve Toplumsal Haklar" bölümü "Bütün Yunanlılar yasa karşısında eşittir" (md. 4) diye başlayan bu anayasanın temsil ettiği hukuk düzeninin azınlığa uygulanışı konusunda, aynen azınlığın örgütlenmesi konusunda olduğu gibi yoğun ve yaygın şikâyetler bulunmaktadır.¹¹

En önemli ve yaşamsal olanları "Ekonomik Alan" adı altında ayrıca ele alınacak olan bu şikâyetleri burada şu başlıklar altında inceleyebiliriz:

İnşaat ve Onarım Ruhsatları:

Batı Trakya'da azınlığa uygulanan baskılar arasında bu ruhsatların verilmeyişi olgusu önemli bir yer tutmaktadır. Başka ülkelerde de olduğu gibi Yunanistan'da da bu tür ruhsatlar belediyelerden alınmaktadır ama, değil inşaat, dökülen ev veya bahçe duvarı sıvalarının onarımı ya da akan damların aktarılması için ruhsat alabilenlerin sayısı pek azdır. Okul onarım yasaklarına "Eğitim" bölümünde değinilmişti.

Yerli Türkçe basında olduğu gibi¹² yabancı basında da¹³ yankılar yaratan ve duvarları delik deşik ev resimlerinin çıkmasına yol açan bu durum, Avrupa Parlamentosu'na iki İngiliz üye tarafından sunulan karar tasarısında da söz konusu edilmiştir. Bu karar tasarısının aleyhindeki Rapor'unun E/100 paragrafında konuya değinen raportör Gontikas'a göre, bütün ülkede zorunlu olan inşa ve onarım ruhsatı Trakya'da daha sıkı

11 Batı Trakya azınlık basınındaki haberler ve açık mektuplar ile Batı Trakya'da yaptığım incelemelerde topladığım bilgiler dışında, toplumsal ve ekonomik konulardaki uygulama ve şikâyetlere kaynak olarak azınlık üyelerinin toplu olarak çeşitli resmi makamlara verdikleri dilekçeler ile azınlık milletvekillerinin Yunan Parlamentosu'na verdikleri soru önermeleri kullanılmıştır. Bu resmi başvuruların belli başlıları şunlardır: Batı Trakya Azınlığı Yüksek Tahsililerinin Millet Meclisi Başkanına Maruzatı (8.3.1978), Milletvekili Hasan İmamoğlu'nun Millet Meclisine Verdiği Soru Önergesi (14.4.1978), Ehinosluların Başbakan Karamanlis'e Muhtıraları (23.3.1979), İskeçe Müftüsü Mustafa Hilmi'nin Başbakan'a sunduğu Muhtıra (11.9.1979), Rodop-İskeçe İleri Temsilcilerinin Dışişleri Bakanına Sundukları Muhtıra (1.2.1980), Azınlık Liderlerinin Dışişleri Bakanlığına Verdikleri Muhtıra (Aralık 1980), Milletvekili Hasan İmamoğlu'nun Altı Bakanlığa Verdiği Soru Önergesi (18.2.1981), Batı Trakya Müslüman-Türk Azınlığı Dinsel ve Siyasal Liderleri'nin Lozan İmzacısı Ülkeler Büyükelçiliklerine Verdikleri Muhtıra (2.4.1981).

Yunanistan Başbakanı Rallis'e verilen 62 imzalı muhtıranın İngilizce çevirisi *Impact International*'ın 14-27 Ağustos 1981 sayısında çıkmıştır.

12 "Fırın İnşaat Ruhsatı İstendi" başlığı altında verilen habere göre Rodop iline bağlı Arhondika köyünde, ev ekmeği pişirmek için bahçesinde fırın yapmaya girişen Türk, ruhsatı olmadığı için mahkemeye verilmiştir (*Akın*, 4 Eylül 1976).

13 *International Herald Tribune*, 28 December 1982.

olarak uygulanmaktadır, çünkü "bölgenin mimari ahenginin korunması, yerel kültür mirasına özenilmesi ve bu arada çevre sorunları ve şehirciliğe ilişkin birtakım belirgin düzenlemelere uyulması" gerekmektedir. Bu rapora yanıt niteliğinde olup, Batı Trakya Müslümanları Yüksek Tahsilliler Cemiyeti tarafından Avrupa Parlamentosu üyesi J.Taylor'a gönderildiği daha önce belirtilmiş olan mektup, biraz aşağıda değinilecek olan Tabakhane Camii'nin yıkılması olayını hatırlatarak bu gerekçelere karşı çıkmaktadır. Oysa, Yunanistan'daki yabancı misyonlardan bir tanesi, 1982 yılında Atina'daki kendi büyükelçiliğine gönderdiği raporlardan birinde gerçek durumu şöyle anlatmaktadır:

"Müslüman köylerinin ya da yerleşme noktalarının "İslam" karakterini belirleyen, kır manzarasında yükselen minarelerden çok (Rodop ilindeki 150 kadar köy ve yerleşme yerinde 101 tane cami vardır), bu köylerin diğerlerine oranla fakirlikleri ve elektrik, su, makineleşmiş tarım gibi gelişme öğelerinden yoksun olmalarıdır.

"Müslüman konutunun bir özelliği de yoksulluğudur. Rodop ili için eldeki yeni inşaat ve onarım rakamlarına bakılacak olursa, bir Müslüman ailesinin her yüzyılda bir yeni ev yaptırdığına, her iki yüzyılda bir de bir ev onarttığına inanmak gerekecektir! Gerçekten de, inşaat ruhsatlarının verilmeyişi, azınlık arasında en çok duyulan şikâyetlerden birini oluşturmaktadır."

Batı Trakya'daki incelemelerim sırasında bu konu dile getirilirken, bir dam aktarma işinin birkaç saat içinde başlayıp biteceğini söyleyerek yönetimin bunu nasıl duyabildiğini sorduğumda, başkalarına verilmeyen birtakım belgeleri, izinleri ve avantajları elde edebilmek isteyen kimselerin yaptıkları ihbarların etkili olduğu azınlık üyeleri tarafından belirtilmiştir. Bu belgelerin en önemlilerinden biri de traktör ehliyetleridir.

Traktör ehliyetleri

Batı Trakya Türklerinin yüzde 85'i ekmeğini topraktan kazandığı için, bu bölgede bir traktör ehliyetine sahip olmak çok önemlidir. Oysa Yunan makamları motosiklet, otomobil, hatta ağır vasıta ehliyetlerini normal olarak hakedenlere verdikleri halde, traktör ehliyeti vermemektedirler. Buradaki yerleşme birimleri küçük olduğu için, kaçak kullanmak da olanaksızdır. Kullananlar hemen tarlada yakalanmakta, en yükseğinden para cezasına çarptırılmaktadırlar. Örneğin, Duruköy (Dokoz) tüm nüfusu Türk olan bir yerleşme yeri olup, traktör sayısı 150'nin üzerindedir. Fakat ehliyetli adam sayısı 30'un altında bulunan bu köyde bir tek Ağustos ayında polis 35 kişiye ehliyetsiz traktör kullanmaktan dava açmıştır. Verilecek ceza adam başına 10.000 drahmidir. Gerçi geçinebilmek için çok önemli olan bu belgeyi alabilenler vardır, fakat bunların sınavı belli bir çıkar sağlama karşılığı kazanabildikleri söylentisi çıkmaktadır. Sınavda defalarca başarısız olmuş (Batı Trakya deyimiyile "kesilmiş") Salih Halil (İleri gazetesi sahibi) sınava gireceği gün yanına "beyaz kostümlü" biri yavaşır: Pasok il yönetim kurulu genel sekreteri avukat Yanginis, "Yine kesileceksiniz beyefendi, der. Doktor Mehmet Bağdatlı'dan bu konuda yardım istemişsiniz; o da bize söyledi ve biz de olur de-

dik. Ama bunun için önce Pasok'a hücum etmeyeceğinize dair söz veriniz."¹⁴ Anlaşıldığı kadarıyla, karşılık olarak, azınlık üyelerinin Yunan toplumuna asimile olmaları istenmektedir. Doğal olarak, buna razı olanlarla olmayanlar arasında başlayan ayrılık, azınlık toplumunu bölecektir.

Av silahları ve ruhsatları

1974 yılındaki Kıbrıs çıkartmasından sonra Yunan makamları azınlığın elindeki av silahlarını toplamışlardır. Toplanan tüfekler ilke olarak geri verilmemiş, fakat birtakım seçilmiş kişiler bu yasağın dışına çıkabilmişlerdir. Örneğin yerel basın, 1978'deki belediye seçimleri dolayısıyla 10 kadar Türk'ün, Gümölcine (Komotini) belediye başkanı adayı taraftarı oldukları için tüfeklerini geri aldıklarını yazmakta, gene 6 kişilik bir grubun bundan cesaret alarak aynı amaç için aday Stoyannidis'i ziyaret ettiklerini ve bu konuda söz aldıklarını bildirmektedir.¹⁵

Yurttaşlıktan çıkarma

Biraz yukarıda demokratik ve modern niteliği vurgulanan 1975 tarihli Yunan anayasasının (geçici) 111. maddesinin 6. fıkrası aynen şu hükmü getirmektedir:

"Yunan Yurttaşlık Yasası'nın uygulanmasına ilişkin yasama kararnamesinin 19. maddesi, yasayla kaldırılıncaya dek yürürlükte kalacaktır".

6. fıkranın bu hükmü, aynı anayasa maddesinin 5. fıkrasının şu hükmüne getirilen bir istisna niteliğinde gözükmektedir: "Bu Anayasa'nın yürürlüğe girmesinden önce herhangi bir biçimde yurttaşlıktan yoksun bırakılan Yunanlılar, bu yurttaşlığı, yasada belirtildiği biçimde yargı görevlilerinden oluşan özel komisyonların kararı sonucu tekrar kazanacaklardır."

Büyük olasılıkla Cunta tarafından yurttaşlıktan çıkarılmış olan Yunanlıları tekrar kazanmaya yönelik olan 5. fıkraya istisna getiren 6. fıkra hükmünde sözü edilen Yunan Yurttaşlık Yasası'nın 19. madde hükmü aynen şöyledir:

"Yunan-olmayan (Non-Greek) etnik kökenden bir kişi, geri dönme niyeti olmaksızın Yunanistan'dan ayrılırsa, bu kişinin Yunan yurttaşlığını yitirdiğine hükmedilebilir. Bu hüküm, yurt dışında doğmuş ve oturmakta olan Yunan-olmayan etnik kökenli kişilere de uygulanır. Ana-babasından ikisi birden veya hayatta olanı yurttaşlığını yitirmiş olan reşit olmayan çocuklardan yurt dışında yaşayanlar da yurttaşlığını yitirmiş olarak ilan edilebilir. Yurttaşlık Konseyi'nin aynı yönde alacağı karara dayanarak bu konularda İçişleri Bakanı hüküm verir."

14 *İleri*, 1 Ekim 1982.

15 *Trakya'nın Sesi*, 28 Ağustos 1982.

Aslında 19. maddenin bu hükmü, 1955'e dek uygulanmış 1927 tarihli başka bir yasanın, Grek-asıllı olmayanları yukarıdaki koşulda yurttaşlıktan çıkarmayı zorunlu kılan bir maddesinin yumuşatılmış biçimidir.¹⁶

Ne kadar yumuşatılmış da olsa, yeni biçimiyle 19. madde hükmü Yunan yurttaşlarını ikiye ayırmakta ve bunu yaparken Grek etnik kökenli olup-olmama gibi açık bir ırk ölçütü kullanmaktadır. Üstelik yukarıda da belirtildiği gibi Anayasa md. 111/6 ile korunmakta bulunan bu madde, "Yunan yurttaşlığı sıfatının geri alınması, ancak, başka bir yurttaşlığın isteyerek kabul edilmesi veya yabancı bir ülkede ulusal çıkarlara aykırı faaliyete girilmesi durumlarında mümkün olabilir" hükmünü getiren Anayasa md. 4/3'ün ikinci bendine ve ayrıca (Yunanistan'da din ile ırk aşağı-yukarı aynı anlama geldiğinden) "Dinsel inanç özgürlüğüne dokunulamaz. Bireysel ve medeni hakların kullanımı, kişinin dinsel inançlarına bağlı değildir" hükmünü getiren Anayasa Md. 13/1'e açıkça aykırı gözükmektedir.

19. maddeyi kullanan Yunan yetkilileri Yunanistan'ı kaçak olarak terkederek azınlık üyelerini derhal, normal bir pasaportla terkedip uzun bir süre Türkiye'de yaşayanları ise sık sık Yunan yurttaşlığından çıkarmışlardır. Bu ikinci kategorinin son örneklerinden biri de, Batı Trakya'da 1967-1981 arasında yayımlanmış olan Azınlık Postası gazetesinin sahibi Salahaddin Galip ve eşi Leman Galip'in 16 Ekim 1984'te Yunan yurttaşlığından çıkarılmasıdır. Batı Trakya azınlığı Türkiye'nin yanı sıra Avrupa'ya, özellikle Batı Almanya'ya çalışmak için gitmeye başladıktan sonra, 19. madde bu göçmen işçiler için de işletilmeye başlanmıştır.

Yunan yurttaşlığından çıkarılma işlemlerinde, Yunan konsoloslukları 19. maddeyi zikretmemeye özen göstermişlerdir. Yalnız, Frankfurt Yunan başkonsolosluğu 9 Mayıs 1984 tarihinde böyle bir belgeyi ilk kez vermiş,¹⁷ bu tarihten sonra da böyle bir belgenin verildiğine rastlanmamıştır. (Bkz. Ek. no. 7).

Açıkça ırkçı ölçüt kullanan ve Yunan Anayasası'nın anılan maddelerine aykırı gözükten 19. madde, Batı Trakya'daki Türk asıllı nüfusun azaltılmasında kullanılan bir araç olmaya devam etmektedir.¹⁸

* * *

16 "Yeni Anayasa Kutlanırken", *Akın*, 18 Haziran 1975.

17 Konsul Pantélis Carcabassis imzalı ve Az.F.1071/64/AS 754 numaralı belge, Arabacı Hüseyin oğlu Hüseyin, karısı Nahide ve çocukları Hasan ile Yasemin'in yurttaşlıktan 19. madde gereği atıldıklarını belirtmektedir.

18 Yunan yetkililerinin Batı Trakya azınlığını 19. madde uygulaması ile haymatlos (vatansız) durumuna düşürmelerinin yanı sıra, bir T.C. Bakanlar Kurulu kararını istismar ederek Türk yurttaşlığını kazanabilmek amacıyla, birtakım azınlık üyelerinin de isteyerek bu madde hükmüne girmeye çalıştıklarına rastlanmıştır. 1972 yılında alınan bir Bakanlar Kurulu kararı ile yurt dışındaki soydaşların Türkiye'de devamlı oturma ve çalışma izni alması önlenmiş, fakat belirli birtakım durumlarda bu hükme istisna tanınmıştır. Bu istisnaya göre, özetle, geldikleri ülke ile "maddi ve manevi ilişkileri kalmamış" kimseler yurttaşlığa alınabilecektir. Gizli nitelikte olan bu karar zamanla azınlık üyeleri tarafından öğrenilmiş ve bazı kişiler Yuna-

Buraya dek anlatılan uygulamalar, "Bazı Belgeler Konusundaki Şikâyetler" başlığı altında da düşünülebilir. Bir de, nitelikleri dolayısıyla daha çok yerel baskı olarak özetlenebilecek uygulamalar görülmektedir. Bu uygulamalar şu başlıklar altında toplanabilir:

Para Cezaları:

Traktör ehliyeti alamadığı için ehliyetsiz tarla sürmek zorunda kalan azınlık köylülerine para cezası kesmek yoluna gidildiğinden daha önce söz edilmişti. Burada söz konusu edilen cezalar, Müslüman esnafa her fırsatta ve en üst sınırdan kesilen para cezalarıdır. Gümölcine ve İskeçe'nin çarşısı içinde yapılacak kısa bir gezintinin göstereceği gibi, büyük işyerlerinin hemen hemen tamamı Hıristiyan esnafa aittir. Müslüman esnaf demirci, tamirci gibi küçük zanaat erbabı olup ancak küçük çapta dükkânlara sahip bulunmaktadır. Gümölcine'de faaliyet gösteren ve oldukça büyük çapta iş yapan Naim Kardeşler firması 1960'larda vergi kaçakçılığı ile suçlanıp yapılan itirazlar sonunda milyonlarca drahmi para cezasına ve sahipleri de 14'er ay hapse çarptırıldıktan sonra, Batı Trakya'da azınlığa ait önemli çapta bir işyeri kalmamıştır.

Batı Trakya'daki incelemelerim sırasında görüştüğüm esnaflar, zabitanın gayri ciddi nedenlerle çok sık gelip en üst sınırdan ceza yazdıklarını, bu davranışlarını da "Batı Trakya'nın vergi kontrol pilot bölgesi" ilan edilmiş oluşuna bağladıklarını söylemişlerdir. İçlerinden bir tanesi, müşteriye paket yapmakta kullandığı plastik poşetlerin faturasını kendisinden bir teftiş sırasında sorduklarını, bunları satmadığını ve yalnızca paket yapmakta kullandığını söylediği halde en üst sınırdan ceza vermek zorunda bırakıldığını anlatmıştır.

1984 yılının son aylarında kesilen cezaların esnaftan yavaş yavaş toplumun seçkinlerine de kaydığı izlenmektedir. Son gelen haberlere göre, azınlık üyelerinin davalarını almakla tanınan hukukçulara, birtakım din adamlarına ve kimi gazetecilere (Gerçek ve Akın) büyük miktarda para cezaları verilmiştir.¹⁹

nistan'dan pasaportsuz çıkarak veya normal bir pasaportla gelip bir daha Yunanistan'a dönmeyeceklerine ilişkin olarak Yunan temsilciliklerine dilekçe vererek haymatlos durumuna düşmeye başlamışlardır. Aile fertlerini de getirten ve Batı Trakya'daki taşınmaz mallarını Yunanlılara satan bu kişiler, böylece "maddi ve manevi bağlarını" kopardıklarını ileri sürerek Türk yurttaşlığını almaya çalışmışlardır. Azınlığı bu göç hareketine zorlayan temel nedeni bu Bölüm'de sözü edilen Yunan uygulamaları, yani baskılar olarak görmek, fakat bunun yanı sıra ikincil etkenler olarak İkinci Dünya Savaşı, Yunan İç Savaşı, Türkiye'de öğrenim gördükten sonra bir daha geri dönmeme isteği, gibi öğelerin etkili olmuş bulunduğunu kabul etmek uygun olacaktır.

19 "Batı Trakya Müslümanları Kurulu", Yunanistan Maliye Bakanı vekili Dimitrios Tsovolas'a bu konuda çevirisi aşağıda verilen şu mektubu yollamıştır:

Tahrikler, Ölüm Tehditleri ve Saldırıları:

Özellikle Kıbrıs sorunu alevlendikçe bozulan Türk-Yunan ilişkilerine paralel olarak, Batı Trakya'da azınlık ile çoğunluk arasındaki ilişkiler de zaman zaman bozulmuş-

YUNANİSTAN MALİYE BAKAN VEKİLİ

Gümülcine, 29.8.1984

Sayın Dimitrios TSOVOLAS'a

ATINA

Sayın Bakan,

İşbu yazıyı imzalayan iki dindaşımız ve Gümülcine milletvekilleri Yaşar Mehmet-oğlu ile Ahmet Mehmet bir hafta önce, hassas bir bölge olan Batı Trakya'da, Vergi Daireleri'nce uygulamaya konan kuşkulu ve kabul edilemez davranışın, dindaşlarımız küçük esnafı çok güç durumda bıraktığı yolunda şahsınıza yazılı şikâyetle bulunmuşlardır.

Ancak üzülererek belirtelim ki, yazıyı henüz cevaplamamış bulunmaktasınız.

Sayın Bakan,

İki milletvekilimiz, sizlere vergi daireleri memurlarının Müslüman esnafa ve bilim adamlarına karşı görülmemiş ve yapıcı olmaktan çok onları iflasa sürüklemeyi amaçlayan bir denetim başlattıklarını bildirmişlerdi. Ayrıca uyguladıkları yöntem ve daha önce ikazda bulunmaya bile tenezzül etmedikleri konular için esnafımıza reva görülen cezaların bugüne kadar bir eşinin görülmediğini ve esnafımızın bu yükü kaldıramayacağını hatırlatmışlardır. Esnafımızı ciddi sorunlarla karşı karşıya bırakan bu davranışın, nüfus yapısı itibariyle zaten sancılı olan, çeşitli problemleri bulunan bölgemizde yeni sorunlar yaratmaya yönelik olduğu yolunda kuşkularını da belirtmişlerdi.

İki milletvekilimiz bu uyarıları yaparak, şu taleplerde bulunmuşlardır:

- 1- Yukarıda belirtilen şikâyetlerin derhal incelenmesi;
- 2- Müslüman küçük esnafa karşı başlatılan eşi görülmemiş, altından kalkılamaz ve kuşku götürür kontrollerin derhal durdurulması;
- 3- Müslüman esnafa, Vergi Dairelerinin talep ettiği eksik evrakların hazırlanabilmesi için bir aylık kısa bir sürenin tanınması (Örneğin, mesleğe başlama belgesi, ticaret defterleri vs. gibi);
- 4- İlgili kanunda öngörülen cezaların üzerinde ceza verilmemesi, Müslüman esnafın yasalara bağlılığının hatırlanarak, daha önce bu küçük ihmaller için yapılan uyarılarda izlenen politikanın aynısının izlenmesi.
- 5- Vergi daireleri ve valiliklerin birer genelgeyle herkese olduğu gibi Müslüman esnafa da alınan yeni karar ve uygulamalar hakkında bilgi vermesi (bu alanda din ayrımı gözetilmemesi), büyük bölümü okuryazar olmayan küçük esnafın Bakanlar Kurulu vesaire kuruluşların kararlarını doğal olarak anında öğrenip uygulamayacaklarının göz önünde bulundurulması.

Ne yazık ki, sayın Bakan, iki milletvekilimizin bu son derece haklı çağrılarını dikkate almadınız, şikâyetlerine kulaklarınızı tıkadınız. Bunun sonucu olarak da, bugün de ve belirgin bir şekilde, açıkca yapıldığı da ortaya konarak, İskeçe ve Gümülcine İl Vergi Dairelerinin Türk esnaf ve aydınına karşı yasadışı, haksız ve işkenceden farkı olmayan davranışı devam etmektedir.

Sizlere sadece şu örnekleri hatırlatmamız, söylediklerimizin haklılık ve doğruluğunu ortaya koyacaktır:

tur. Diğer bir deyimle azınlık birtakım tahriklerle ve kişisel zorbalık olaylarından cami yakmaya dek uzanan saldırılarla karşı karşıya kalmaya başlamıştır.

Yerel azınlık basınından anladığımız kadarıyla tahrikler üç türde gelişmiştir. Bi-

Son günlerde büfe sahibi harp malülleri ve seyyar satıcıların da — ki bunlar ekonomik desteğe ihtiyaç duymaktadırlar — aralarında bulunduğu 500 Müslüman küçük esnafa, tamamen yasadışı ve geçersiz kararlarla haksız, amaçlı ve onları ortadan kaldırmaya yetecek olan 200.000'er drahmi para cezası ödeme emirleri gelmiştir.

Vergi Daireleri, öylesine küçültücü şekilde davranmışlardır ki, kendilerine vergi sorunlarını belki halledebilirler düşüncesiyle başvuran Müslüman küçük esnafa, bazı memurlar 200.000 drahmi yerine 195.000 drahmi ceza ödetmeyi teklif etmişlerdir.

Ancak bundan da daha korkuncu ve kararların amaçlı, Müslüman toplumunu sindirmeyi hedef alıcı olduğunu ortaya koyan başka örnekler de sıralayabiliriz. Mesleğe yeni başlamış Müslüman avukat, gazeteci ya da camilerde para almaksızın kutusal Kur'an okutan imamlara 4 milyon ile 12 milyon drahmi arasında cezalar verilmiştir.

Bu da yetmiyormuş gibi, sayın Bakan, vergi daireleriniz öylesine artıynetli davranmışlardır ki, vefat etmiş ya da mesleği çoktan bırakmış küçük esnaflarımıza bile ceza yağdırmışlardır.

Yukarıdaki bütün örneklerden, sayın Bakan, şu sonuç çıkmaktadır:

Vergi dairelerinizin başlattığı maksatlı cezalandırma kampanyası Batı Trakya Müslümanlarını sindirmeye yöneliktir. Onlara karşı bir tedhişten öte birşey değildir. Ayrıca Batı Trakya Müslümanları artık buradan kovulmak istedikleri izlenimini edinmekte, bu düşüncüyü benimsemeye başlamaktadır. Bu izlenim ve düşüncemiz bizleri haklarımızı fiilen aramaya ve başka mercilere başvurmaya zorlayacaktır. Bu da hükümet için mutlaka ciddi sorunlar yaratacaktır.

Yukarıdakileri belirttiikten sonra, sayın Bakan, işbu yazıyı imzalayan bizler BATI TRAKYA MÜSLÜMANLARI KURULU üyeleri, duyarlı bölge Batı Trakya'da istikrar ve hukuk düzeninin devamını istediğimizi belirterek yöremizdeki bütün Müslüman halk gibi sizlerden şu taleplerde bulunmaktayız:

- 1- Dindaşlarımıza, korkunç, maksatlı ve yasadışı cezaların verilmesinin durdurulmasını,
- 2- Verilen cezaların yeniden incelenmesi, bu incelemenin, ödemelerle ilgili davaların İdari mahkemelere yansımından önce yapılmasını, istiyoruz.

İşbu yazımızın tarafınızca ciddiyetle incelenerek bir an önce cevaplandırılacağı inancını taşıyarak saygılarımızı sunarız.

- 1- Yaşar MEHMETOĞLU, Gümülcine ili, Yeni Demokrasi Partisi Milletvekili
- 2- Ahmet MEHMET, Gümülcine ili PASOK Partisi Milletvekili
- 3- Hüseyin MUSTAFA, Gümülcine Müftüsü
- 4- Mustafa HİLMİ, İskeçe Müftüsü
- 5- Hüseyin AGA, İskeçe Barosu Avukatı
- 6- Mehmet MUFTUOĞLU, Gümülcine Barosu Avukatı
- 7- İsmail MOLLA, Gazeteci, Batı Trakya Azınlık Yüksek Tahsilliler Cemiyeti Başkanı
- 8- Hasan HATİPOĞLU, Gazeteci
- 9- Hasan KAŞIKCIOĞLU, Gümülcine Barosu Avukatı

rincisi, Rumca "Türklere Ölüm" türünden bildiriler dağıtılmıştır.²⁰ İkincisi, "Sen, yeni bir Barış Harekâtı sayesinde, ecdat yadigârı bu topraklar üzerinde ayyıldızlı sancağını tekrar dalgalandıracaksın" türünden ve Akropolis gazetesine göre Atina'dan postalandığı damgasından anlaşılan "Yunanistan Türkleri Kurtuluş Birliği" imzalı, orta kısmında Fatih'in şahlanmış at üzerinde bir resmi bulunan Türkçe bildiriler geldiği görülmüştür.²¹ Üçüncüsü, özellikle 1974'teki Kıbrıs Harekâtı'ndan sonra yerel basın azınlığa karşı yaylım ateşi açmıştır. Örneğin Gümölcine'de çıkan Hronos "Eskiden Dost Görüyorduk, Şimdi Düşman Görüyoruz" başlığı altında şunları yazmaktadır:

"Burada, misafireten bulunan ve mübadele dışı tutulmuş bir Müslüman azınlığı vardır. Hem sonra, bu misafirlik de Türkiye'de aynı miktardaki Elen azınlığın mevcudiyet şartına bağlıdır. Madem ki oradaki Rum azınlığı Türkler tarafından zorla yok edilmiştir, buradaki Müslüman azınlığı da otomatikman mübadil durumuna düşmekte[dir] ve böylece bu azınlık da buradan yok olacaktır. Meselenin hukuki yönü budur. Böyle olunca da, ne bir azınlık meselesi vardır, ne de anlaşma ve görüşmeler yapılabilir. Eğer bugün Elen çoğunluk azınlığa karşı kötü bir tutum içindeyse, bu kabahat yine azınlığındır."²²

Türkçe basında da "Yokedilmektense Mübadeleyi Kabul Ediyoruz"²³ türünden çıkan yazırlar azınlığın oldukça etkilendiğini göstermektedir. Cumhurbaşkanı Gizikis'e telgraf çekilmekte ve azınlığın içinde bulunduğu durumun bir heyet tarafından incelenmesi istenmektedir.²⁴

Azınlığın huzursuzluğunun boşuna olmadığı anlaşılmıştır, çünkü olaylar başlamıştır. Aryana köyünde minarenin âlemi yerden ateş açılarak kırılmış, Amfia köyü caminin kilimleri cami önünde yakılmıştır.²⁵ "Kutsal Yapıtlarımıza Saygı İstiyoruz" başlıklı makale ise yer ve tarih göstererek mezarlıklara yapılan saldırılarla ilgili birtakım savlar ileri sürmektedir. Buna göre, İskeçe Müslüman-Türk mezarlığı ile bu kente bağlı Vafeika köyü Müslüman-Türk mezarlığında mezar taşları kırılmış, gene İskeçe'ye bağlı Orta Kol'da Karotas köyü Müslüman-Türk mezarlığı greyderle yıkıldıktan sonra terk edildi gerekçesiyle Hıristiyan bir köylü tarafından sürülmüş, gene İskeçe'deki Emir Baba tekkesi ve tekkenin şadırvanlı havuzu yıkılmış, Ekim 1975'te de İskeçe Pırnallık mahalle mezarlığındaki taşlar tahrip edilmiştir.²⁶ Saldırıya uğrayanlar arasında önce kili-

20 *Akın*, 13 Mart 1973. İskeçe'ye bağlı Hrisa köyünde de dağıtılan benzer içerikteki bildiriler E.A.O.KS (Ksanthi Milli Mücadele örgütü) ANTİKAS imzasını taşımaktadır (*Akın*, 25 Eylül 1975). ANTİKAS E.A.O.KS aynı türden bildirimleri 1985 yılında da dağıtacaktır: "Azınlığımız Yine Yeni Tertiplerle Karşı Karşıya", *Akın*, 10 Nisan 1985.

21 *Akın*, 4 Eylül 1976. Tam metni Sonuç bölümünde verilecek olan bu bildirimlerin gelmeye başlamasından 15 gün sonra cami, okul, ve kişilere ait mülkler ateşe verilmeğe başlanmıştır.

22 *Akın*, 27 Ekim 1974.

23 *Akın*, 27 Ekim 1974.

24 *Akın*, 8 Nisan 1974.

25 *Akın*, 25 Eylül 1975.

26 *Akın*, 6 Nisan 1976.

di kırılıp bir hafta sonra da (1-2 Ağustos 1976 gecesi) yakılan Makri köyü camii,²⁷ De-deağaç'ın (Aleksandrupolis) 16-17 Ağustos 1976 gecesi yakılan tek Türk ilkokulu, Ar-sakion'da damı yakılan bir ev, aynı köyde camıları kırılan dükkân, mescit ve ilkokul ile Kalomokastro köyünde çalı çırpı yığılarak yakılmaya teşebbüs edilen ve köylü tarafın-dan söndürülen bir ev bulunmaktadır.²⁸ Türkçe azınlık gazeteleri, bu olayların suçlula-rının ceza görmediğini yazmaktadır:

"Camiye bomba atan, 'sinir sistemi bozuk bir kişi'dir. Tabakhane Camii'ni yı-kan, 'Atina'yı dinlemeyen bir belediye heyeti'dir, insan dövenler kabadayı adı Türk düşmanıdır. Geceleri evleri dolaşan ''bir cinsi sapık'tır; beyanname dağı-tanlar 'bulunamayan gizli örgüt mensupları'dır; Makri Camii'ni yakanlar'' serhoş Rumlar'dır"²⁹

Yakalanan ve bu suçları işledikleri belirlenen sanıklara verilen cezalar ise her se-ferinde son derece hafif olmuş, bu hapis cezaları da Kilise önderliğinde toplanan para-lar ile "satın alınarak" (paraya çevirtilerek) suçluların serbest kalması sağlanmıştır.

Polis-Jandarma Baskısı

Suçluların yakalanamaması bir yana, baskılara polis ve jandarmanın da katıldığı öne sürülmektedir. Batı Trakya'daki incelemelerim sırasında da dile getirilen bu durum gene iki ülke arasındaki ilişkiler bozulduğu zaman sertlik kazanmaktadır. Yerel Türkçe basın yazdığına göre komşu pazara sebze-meyve götüren Türklerin satış yapması ya-saklanmış³⁰ İskeçe'de Büyük Mursallı (Morsini) adlı Türk köyünün suyu polisler tara-fından kesilerek bir Rum köyüne verilmiştir.³¹ Sosti köyünde Kasım 1976 tarihinde Abdi Salih ve Mehmet Murat adlı köylüler gece eve dönerken yanlarında duran polis arabası isimlerini sormuştur. Sonra arabadan inen polisler Abdi'yi bir dere yatağında bayıltıncaya kadar dövmüşler ve terketmişlerdir.³² Özellikle Yasak Bölge'deki Şahin (Ehinos) kenti jandarma komutanı Yarbay Konstantinos Papakonstantinu azınlığa kar-şı olan davranışlarıyla ün kazanmıştır. Şahinlilerin Başbakan Karamanlis'e gönderdik-leri 23 Mart 1979 tarihli mektubun 3. maddesine göre bu komutan Molla Osman Ce-mali Hasan adlı genci 2.2.1979 gece yarısı karakolda "öldüresiye dövmüş ve konuşma-sını, aksi halde öldüreceğini" söylemiştir.

Radyo-TV, Hoparlör Yasaklamaları:

Gontikas Raporu her ne kadar "Batı Trakya Müslümanları tabii ki aynı zamanda Türk radyo-televizyonunun programlarını da izlemektedirler" (s. 8) diyorsa da, durum

27 "Bölgemizdeki Çirkin Olaylar Hakkında Başbakan B. Karamanlis'e çekilen telgraf", *Azınlık Postası*, 31 Ağustos 1976.

28 *Akın*, 4 Eylül 1976.

29 *Akın*, 4 Eylül 1976.

30 *Akın*, 9 Şubat 1973.

31 *Akın*, 6 Mayıs 1977.

32 *Akın*, 27 Kasım 1976.

pek buna uymamaktadır. Batı Trakya'daki incelemelerim sırasında da saptamak olanağını bulduğum gibi, bugün Batı Trakya'da Türk televizyonu ancak belirli yerlerden belirli koşullarda izlenebilmektedir. Çünkü parazitli de olsa ses elde edilebildiği halde, görüntü yoktur. Gene Türk-Yunan ilişkilerinin bozulmasının bir sonucu olarak, Evros ili Balkanlarında kurulan ve Edirne vericisi ile aynı kanal üzerinden çalışan bir Yunan vericisi devreye sokulmuştur.³³ Konumu sonucu Türk televizyonunu alabilen yerler varsa, buralarda da TRT'yi kahvehane vb. umumi yerlerde izlemek polis ve jandarma tarafından yasaklanmaktadır. Aynı tutum, radyoların yayını bozmak daha zor olduğu için, Türk radyoları konusunda sürdürülmektedir. Nitekim 15 Kasım 1983'teki KKTC ilanının arkasından, 19 Kasım 1983'te polis gelerek İskeçe kentinde Türklere ait kahvelerde oturan halkı Türk radyosunu dinledikleri için zorla dışarıya çıkarmış ve kahveleri kapatmıştır. Yalnız, bu durum yeni olmaktan uzaktır, 10 yıl önceki yerel Türkçe basında da, köylerdeki umumi yerlerde Türkiye radyolarının dinlenmesinin yasaklandığı, ayrıca 5-6 Şubat 1973 tarihlerinde polisin Polianthos köyündeki kahvelerde bulunan ve para atınca plak çalan makinelerde (yerli Türkçe basının deyimiyle "cumboks"larda) Türkçe plak çalınmasını engellediği okunabilmektedir.³⁴

Türkçe televizyon yaşağına ek olarak, videokasetlerdeki Türk filmleri de yasaklanmış bulunmaktadır. Yasak, özellikle, Yasak Bölge'de azınlığa karşı sert tutumuyla tanınmış olan Şahin Jandarma Komutanı tarafından uygulanmaktadır.

Türkçe radyo, televizyon, plak ve videokaset yaşağından başka, KKTC'nin ilanından sonra yeni bir yasaklama daha gelmiştir: Camilerden hoparlörle ezan okuma yaşağı. Nitekim, 17-18 Kasım 1983 tarihlerinde Gümölcine ve köylerinde hoparlörlerle ezan okunması yasaklanmış, 25-26 Kasım'da da bu bölgeden tüm camilerin hoparlörlerinin kaldırılması için jandarma kanalıyla tebligat yapılmıştır. Kimi köylerde hoparlörler cami imamlarınca kaldırılmış, kimilerinde ise bu işi jandarma yapmıştır.

Pasaport Sınırlamaları :

Batı Trakya azınlığı arasında bir süredir devam etmekte olan pasaport sorunu 1985 sonunda yeni bir boyuta ulaşmıştır. Özellikle okuma yazma bilmeyenlerin pasaportları, bütün pasaportlarda matbu olarak bulunan : "Dönüş dahil, birden fazla seyahat (çıkış) için geçerlidir" (Pour plusieurs voyages avec retour) ibaresinin "Dönüş dahil" (avec retour) sözcükleri karalanmış olarak verilmektedir. Bu durumun farkında olmadan çıkış yapan kişi, dönüşte Yunanistan'a alınmamakta, sonra da, 19. madde ile atılmaktadır. Türk sınır makamları artık bu pasaportları taşıyan kişilerin Türkiye'ye girmesine izin vermemektedir. Yunanistan'ın bu yeni tutumu, "kimse, yurttışı olduğu devletin ülkesine girme hakkından yoksun bırakılamaz" diyen Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi 4 numaralı protokolünün 3. maddesinin ikinci fıkrasına açıkça aykırıdır. (Bkz. Ek no. 8).

33 "Halkımız Türk Televizyonundan Mahrum Kaldı", *Akın*, 4 Eylül 1976.

34 "Polisin Bu Hareketleri Kanuna Uygun mudur?", *Akın*, 9 Şubat 1973.

III – EKONOMİK ALAN

A – ULUSLARARASI ANTLAŞMALARDA DURUM :

Kültür alanı ve toplumsal örgütlenme konularından sonra, Yunanistan'da Batı Trakya Müslüman-Türk azınlığını ilgilendiren uygulamaları ve azınlığın bu konudaki yakınmalarını, topluluğun bugünü ve geleceği açısından en önemli gibi gözüken ekonomik alanın incelenmesiyle tamamlayabiliriz.

Aslında bu konuyu 1) Azınlık üyelerinin mesleklerini yürütürken karşılaştıkları sorunlar, 2) Ev ve arazi sorunları, 3) Vakıflara ilişkin sorunlar olarak üç bölüme ayırarak incelemek gerekmektedir. Fakat 1. başlık yukarıda "Yurttaş Hakları" incelenirken sözü edilen "Traktör ehliyetleri" ve "Para Cezaları" başlıkları altında ele alınmış bulunduğundan, burada yalnızca diğer iki başlık incelenecektir. Gene "Yurttaş Hakları" bölümünde "İnşaat ve Onarım Ruhsatları" konusu da işlendiğinden, yukarıdaki 2. başlık altında yalnızca ev ve arazi satın alma konusu ele alınacaktır.

Resmi makamlar bu konuda istatistik yayınlamadığı için her ne kadar Batı Trakya Türk azınlığının kent ve köylere dağılımı konusunda kesin istatistiksel bilgiler elde bulunmuyorsa da, bu nüfusun yaklaşık olarak % 80'inin köylerde oturduğu ve dolayısıyla toprakla uğraştığı hesaplanmaktadır. Bu nedenle, arazi mülkiyeti azınlık için büyük anlam taşımaktadır.

Azınlığın mülkiyet hakları, aynen diğer konularda olduğu gibi, Yunan yurttaş olmandan doğan hakların dışında, gerek uluslararası ve gerekse ikili antlaşmalarla güvence altına alınmış bulunmaktadır.

Lozan Antlaşması'nın 40. maddesine göre, Müslüman azınlık diğer Yunan yurttaşlarıyla hukuken ve fiilen aynı muamele ve haklardan yararlanabildiği gibi, 30 Ocak 1923 tarihli Mübadele Sözleşmesi'nin 16. maddesi de " ... mübadele dışı bırakılacak bölgelerde oturanların ... mülkiyet haklarından serbestçe yararlanmalarına hiçbir engel çıkartılmayacaktır" hükmünü getirmektedir.

Giriş bölümünde görmüş olduğumuz üzere, 1922'den sonra Türkiye'den kaçan Rumların Batı Trakya'ya gelerek Türklerin arazi ve evlerini zorla işgal etmeleri üzerine ortaya çıkan fiili durum 1926, 1930 ve 1933 yıllarında iki ülke arasında ele alınmış ve iki azınlığın da haklarının korunmasına çalışılmıştı. Bu sorunu "kesin" olarak çözen Ocak 1933 anlaşmasına göre her iki taraf azınlıklarının malları hakkında "hiçbir vaziyet, işgal veya takyidi tedbir muamelesine tevessül edilmeyecektir". Yani, azınlığın mülkiyet hakları son durum göze alınarak dondurulmakta ve bundan sonra bu mallara, genel hükümler dışında hiçbir el koyma, işgal ve kısıtlayıcı önlem uygulanmayacağı karar altına alınmaktadır.

Bu hükümlere ve özel mülkiyetin temel olduğu demokratik bir ülkede yaşamanın getirdiği güvencelere rağmen, Batı Trakya azınlığı arasında mülkiyet konusunda yaygın olan şikâyetler, buraya dek incelenmiş olan bütün yakınmalardan daha fazla ileri sürül-

mektedir. Bu şikâyetler, azınlığın 1923'te sahip olduğu ve Batı Trakya topraklarının % 84'üne ulaşan mülkiyet durumunun günümüzde % 35'e inmesi sonucunu doğuran sürekli arazi yitirme durumu ile, yeni taşınmaz mal edineme durumundan kaynaklanmaktadır.

B – SÜREKLİ ARAZİ YİTİRME SORUNU

Azınlığın ekonomik olarak yaşayabilmesi için aşağı-yukarı tek önemli üretim aracı durumunda bulunan toprağın daha Lozan Antlaşması imzalanmadan yasal sahiplerinin elinden alınması durumu, eğitim ve diğer konuların tersine, Türk-Yunan ilişkilerinin çok iyi olduğu dönemlerde bile duraksamadan sürüp gitmiş bir durumdur. Bu ilişkilerin sorunsuz denebilecek kadar iyi olduğu 1950-60 döneminde azınlık basınına bakılacak olursa, kamulaştırma başta olmak üzere çeşitli yollarla azınlığın arazilerine sürekli olarak el konmaktadır. Bu satırlar yazıldığında da halen hayatta olan ve Batı Trakya'daki incelemelerim sırasında tanışarak konuşma olanağı bulduğum Osman Nuri [Fettahoğlu] beyin çıkardığı Trakya gazetesinde Mayıs 1952'de başlayan ve hemen hemen her sayı seri biçimde devam eden makalelerde dile getirilen yakınmalar hep arazi sorunları üzerindedir¹

Azınlığın köylü olması dolayısıyla çok bağımlı bulunduğu toprakların sürekli kaybı dört ana başlık altında toplanabilir.

1 – Azınlık Mallarının Satın Alınmasını Özendirme Yoluyla

"Yurttaş Hakları Konusundaki Uygulamalar" başlığı altında sözü edilmiş olan ve azınlığın Yunan yüksek yetkililerine toplu olarak verildiği muhtıra, dilekçe ve soru önergelerinde dile getirilen yakınmalardan biri de, Müslüman azınlıktan toprak satın alınması koşuluyla Hıristiyan yurttaşlara Yunan bankalarının verdikleri özel kredilerle ilgilidir. "Trakya Müslümanlarına ait arazileri, zirai yapıları, Yunan vatandaşı ve Hıristiyan dine mensup Elenlerin satın almaları için" Yunanistan Merkez Bankası ile Ziraat Bankası arasında 22 Kasım 1966 tarihinde bir anlaşma imzalanmıştır. Bu anlaşma sonraki yıllarda da yenilenmiş olup, şu anda da yürürlüktedir.

Bu anlaşmaya göre, bir Müslümandan arazi veya etrafında arazi olan ev satın alan Hıristiyan bir Yunan yurttaşına, bu arazi için ödediği paranın tamamı kredi olarak verildiği gibi, intikal vergisi ve diğer harcamalar da kredi kapsamına alınmaktadır. Banka ile kredi alan kişi arasında yapılan senetlerin son iki maddesinde şu hükümler yer almaktadır²

1 Örneğin; "Bu ne vatandaşlığa, ne insanlığa, ne de dostluğa sığar", *Trakya*, 14 Temmuz 1954.

2 Bu belgenin ve bu başlık altında sözü edilecek diğer belgelerin fotokopisi için bkz. Mustafa Gürsel, "Batı Trakya'da Bugünkü Durum", *Milliyet* (İstanbul), 21 Ekim 1978.

"Yukarıda söz konusu olan miktar, kredinin tahsisi tarihinden iki yıl sonra başlamak üzere, yıllık eşit taksitler halinde ve her yılın 1 Haziran tarihinde ödenmek kaydıyla 20 yılda ödenecektir."

"Bu kredinin kötü yolda kullanıldığının saptanması halinde, ilgili Ziraat Bankası şubesi kredinin anında geri verilmesini isteyebilir."

Son maddede sözü edilen "kötü yolda kullanma", kredinin Müslüman malı alma dışında bir iş için kullanılmasıdır.

Topraktan geçinen Batı Trakya azınlığının elindeki arazileri yasal yoldan mümkün olduğu kadar azaltmak amacını güden bu uygulamanın yanı sıra, Hıristiyan dininden olan başka azınlıkların Batı Trakya'ya yerleşmesini özendirmek için de önlemler uygulanmaktadır. Batı Trakya azınlık basınında zaman zaman Müslüman topraklarının işgal edilmesi olaylarında "Karakaçan"³ olarak anılan Hıristiyan azınlıkları yerleştirmek amacıyla gene Merkez ve Ziraat bankaları arasında 21.6.1968 tarihinde 120 milyon drahmilik bir ek ödenek anlaşması imzalanmıştır.

Müslüman-Türk azınlığın topraklarının satın alınması için devletin özel kredi vermesi, doğrusu, hiçbir açıdan itiraz edilemeyecek ve kınanamayacak bir olaydır. Fakat, biraz aşağıda anlatılacağı üzere arazisi rayiç değer altında kamulaştırılan, gene aşağıda anlatılacağı gibi, eline geçen parayla başka toprak alamayacağını bilen, buna karşılık eğitim alanından TV seyretmeye kadar birçok konuda baskı gördüğü bir ülkedeki mallarını satıp savdığı takdirde Türkiye'de (sözü edilmiş bulunan 1972 tarihli Bakanlar Kurulu kararı gereğince) kendisine hiç olmazsa kafa huzuru bulabileceğini bilen Batı Trakyalı azınlık insanı, bir de özel kredi sayesinde rayiç değer üzerinde fiyat verilince dayanmayabilmektedir. Bu özel kredi olayına bir de bu açıdan bakmak yanlış olmayacaktır.

2— Yasaların Ayrımcı Biçimde Uygulanması Yoluyla

Batı Trakya azınlığının durmadan toprak yitirmesinin önemli bir nedeni de, mevcut Yunan yasalarının genel hükümlerinin azınlık aleyhinde ayrımcı biçimde uygulanmasıdır. Bu başlık altında kamulaştırmaları, arazi birleştirmelerini ve ileride kullanılabilecek birtakım yasal olanakları ele alabiliriz.

a — Kamulaştırmalar

Alan olarak, azınlık topraklarının yitirilmesinde en büyük rolü (tahminlere göre % 50) oynayan kamulaştırma, kuşkusuz, bir devletin içe karşı egemenliğinin kaçınılmaz sonucudur. Bununla birlikte, azınlık arasında yaygın kanı, kamulaştırmaların haklı bir

3 Batı Trakya azınlığı arasında Hıristiyan çiftçi Ulahlar "Karakaçan" lakabıyla anılmaktadır. Bu deyim, dikkat edileceği gibi, yumuşak bir hakaret anlamı taşımaktadır.

neden veya gereksinmeye dayanmaksızın sırf azınlık topraklarını azaltmak amacıyla yapıldığı yolundadır.

Kamulaştırmalar için kullanılan birinci yasal dayanak, topraksız çiftçi ve hayvan yetiştiricisinin yerleştirilmesi için yapılan kamulaştırmaya ilişkin 2185/1952 sayılı yasadır. Yasa, sahibi tarafından işlenen arazinin 500 dönümünden, sahibi tarafından işletilmeyen arazinin de 250 dönümünden fazlasının kamulaştırılmasını ve mahkeme tarafından saptanan kamulaştırma bedelinin üçte birinin 20 senede itfa edilecek % 6 faizli devlet bonusu biçiminde ödenmesini öngörmektedir.

Türk yurttaşlarına ait büyük çiftlikler için geniş biçimde uygulanan bu yasa, İnhanlı olayı ayrıntısıyla incelenirken görüleceği gibi, Batı Trakya azınlığının topraklarının kamulaştırılmasında da kullanılmış, fakat topraksız azınlık üyeleri dağıtılan topraktan pek yararlanamamışlardır.

Batı Trakya azınlık köylüleri daha çok orta ve küçük mülkiyet sahibi olduklarından, asıl önemli gözükene, kamulaştırmanın ikinci dayanağı yani kamusal gereksinme nedeniyle yapılan kamulaştırmalardır. Genellikle ileri sürülen neden, azınlık toprakları üzerinde askeri tesis, sanayi sitesi ve üniversite yapılacak olduğudur. Nitekim, Gümülcine'nin Yahyabeyli (Amaranda), Makut (Vakos) Kafkas (Triorion) ve Ambarköy (Pamforon) köylerinde 4000 dönüm ekim alanı Mayıs 1978'de sanayi sitesi yapmak için, 1980 yılında gene Gümülcine'nin kuzeybatı kesiminde Yaka bölgesinde 3000 dönüm tarla Trakya Dimokritos Üniversitesi için, gene aynı civardan 4300 dönüm de askeri bölge için kamulaştırılmıştır.

Gerek 1980 yılında Başbakan ve Dışişleri Bakanı'na verilen toplu dilekçelere, gerekse Gontikas Raporu'na verildiği daha önce belirtilmiş olan 9 Ocak 1984 tarihli Yanıt'a bakıldığında, % 80'inin Müslüman toprakları üzerinde yapıldığı belirtilen bu kamulaştırmaların özüne itiraz edilmediği görülmektedir. Karşı çıkılan olay, bu kamulaştırmaların çorak topraklar üzerinde değil sulak tarlalar üzerinde yapılması, miktarlarının kamusal gereksinimleri fazlasıyla aşması, bir de, kamulaştırma bedellerinin aşırı düşüklüğüdür. Örneğin, en çok yakınmaya yol açan Dimokritos Üniversitesi kamulaştırmasında, azınlık üyeleri Rodop valisine topografik planlar sunarak, kamulaştırılan arazinin en değerli ve verimli tarlalardan oluştuğunu belirtmiş, bunun yerine o kadar verimli olmayan Müslüman topraklarından oluşan ve "bu bölgenin tam karşısına isabet eden" toprakların kamulaştırılmasını önermişlerdir. Yakınmalar arasında, bu tarlaların dönümüne 18.000-23.000 drahmi gibi "gülünç" fiyatlar verildiğinin yanı sıra, Yunanistan'ın en büyük yüksek öğretim kuruluşu olan Selanik Üniversitesi'nin yalnızca 640 dönüm üzerine kurulmuş bulunduğu, Dimokritos Üniversitesi için kamulaştırılan 3000 dönüm üzerinde ise beş yıldır hiçbir yapı faaliyetine girilmediği bulunduğu da yer almaktadır.

Tarlaların yanı sıra, vakıfların da kamulaştırmaya uğraması azınlığın çok tepkisini çeken bir uygulama olmuştur benzerdir. Bunlardan özellikle Tabakhane Camii'

nin Aralık 1972 tarihinde bütün itirazlara rağmen yıkılması azınlık basınında uzun uzun kendisinden söz ettirmiştir.⁴

Son gelen haberler arasında, Temmuz 1984'te alınan bir kararla, "açık hava cezaevi" yapılacağı gerekçesiyle Gümölcine'nin Şapçı (Sappe) kazasında 7000 dönümü aşkın bir azınlık arazisinin kamulaştırılması kararı bulunmaktadır. 630 dolaylarındaki azınlık ailesinin tek geçim kaynağını elinden alacak olan bu karara karşı ilgili Yunan makamlarına başvuru yapılmış, sonucu beklenmektedir.

b – Arazi Birleştirmesi (Anadazmoz)

Azınlığın durmadan arazi yitirmesinin nedenlerinden biri de, zamanla bölünüp ekonomik olmaktan çıkan arazilerin birleştirilip yeniden dağıtılmasına ilişkin 821/1948 sayılı yasanın özel biçimde uygulanmasıdır.

Eski deyimle tevhid-i arazi denilen, Yunanca'da ise "Anadazmos" diye anılan bu uygulama, ilgili bölgedeki mülk sahiplerinin yarıdan fazlasının dilekçe vermesi sonucu yapılmakta, dağıtım sırasında da, toprağı alınan kişiye eski toprağına eş değerde yeni toprak verilmektedir.

Fakat 1974 yılından sonra Anadazmos uygulamasının yeni bir biçim aldığı ve valinin takdiriyle zorunlu hale geldiği görülmüştür. Bunun yasal dayanağı, Md.2/2'nin b şıkkıdır. Buna göre, "Eğer sulama, kurutma ve sel baskınlarından koruma gibi faaliyetler dağıtımı zorunlu kılarsa", anadazmos zorunlu yapılabilecektir.⁵ Oysa, azınlık basınına göre, Batı Trakya'da su baskını gibi doğal felaketler çok eski tarihlerde kalmıştır.⁶ Batı Trakya'daki incelemelerim sırasında da bu konu açılmış, zorunlu uygulama konusundaki şikâyetler dışında yakınmalar şu noktalarda toplanmıştır:

Bir kez, komisyonlarda bir tek Müslüman-Türk bulunmamaktadır. İkincisi, çoğu zaman tebligat yapılmadan komisyon gelmekte ve karar vermektedir.⁷ Üçüncüsü, yenden dağıtılan topraklar eskisine oranla daha kötü yerlerden verilmekte, son ve en önemli olarak da, eski toprağın sınıfı mutlaka düşük yazıldığından (örneğin; birinci sınıf yerine üçüncü sınıf toprak denildiğinden), yeniden dağıtımda verilen toprağın miktarı önemli ölçüde daha düşük olmaktadır.

4 Akın, 29 Aralık 1972.

5 "821/1948 sayılı kanunun 2. maddesinin 2. paragrafının B bendini... dikkate alarak" yapılan zorunlu anadazmos uygulamalarına örnek olarak: Rodop valisi P. Fo-teas imzalı, 19 Mayıs 1975 tarih ve 48127 protokol numaralı karar (*Yunan Resmi Gazetesi*, no.5578); İskeçe valisi Kon. Thanopoulos imzalı, 28 Nisan 1975 tarih ve G/54023 protokol numaralı karar; İskeçe valisi K.Thanopoulos imzalı, 1 Şubat 1977 tarih ve G.50789 protokol numaralı karar.

6 "Türklüğün Başında Yeni Kâbus: Anadazmos", Akın, 6 Mayıs 1977.

7 Akın, 21 Haziran 1977.

c – Olası Uygulamalar:

Yukarıda sözü edilen ayırımçı yasal uygulamalar dışında, Yunanistan'da toprakla ilgili birtakım genel yasalar daha vardır ki, ileride Batı Trakya azınlığına gene aynı biçimde uygulanabileceğinden korkulabilir. Bu yasaları şöyle sıralayabiliriz:

1539/1938 sayılı yasa: Hazineye ait arazinin korunmasıyla ilgili bu yasanın 34. maddesi, vekil bırakmadan Yunanistan'ı terkeden kişilerin mülklerinin hükümet tarafından yönetilmesini öngörmektedir. Bu şekilde yönetilen mülklerin sahipleri 10 yıl içinde ortaya çıkmadığı takdirde mülkler hazineye kesin olarak geçmektedir.

2536/1953 sayılı yasa: "Sınır bölgelerindeki Halkın Kalkındırılması" adlı bu yasa, Yunanistan'dan yasa-dışı biçimde göç eden, ayrıldıktan sonra da 3 yıl içinde Yunan makamları ile ilişki kurmayan kişilerin taşınmazlarına el konulmasını öngörmektedir.

3958/1959 sayılı yasa: İskan Yasası'nın bazı maddelerinin değiştirilmesi ve tamamlanması için çıkartılan bu yasanın 13. maddesi sınır bölgelerindeki taşınmazlara el konulması ile ilgili olup, ilke olarak, yasanın çıkmasından 5 yıl önce izinsiz ve pasaportsuz yurt dışına çıkmış kişilerin arazilerinin hazineye geçebileceği hükmünü getirmektedir. Yasa çıktığı zaman bir Bakanlar Kurulu kararı ile, bu maddenin 1940 yılından sonra Türkiye'ye gitmiş Müslümanlara uygulanması 1971 yılına dek ertelenmişse de, 1971 yılında yeni bir erteleme kararı alınmamıştır.

Görüldüğü gibi, Yunan makamları istendiği takdirde bu genel yasaları da azınlık toprakları için uygulayabilecek durumdadır.

Gerçi, Türkiye'ye göç eden Türklerin gitmeden önce arazilerini satıp savmaları bu olasılığı azaltmaktadır; fakat bu yasalar Yunan Yurttaşlık Yasası'nın daha önce sözü edilmiş olan 19. maddesi ile birlikte düşünülmelidir. Mallarını satmadan yurt dışına gitmiş bir Türk'ün bu madde ile yurttaşlıktan çıkarılması ve sonra da bir yorum kararıyla bu yasalar kullanılarak mallarına el konulması olasılığı akla gelmektedir.

3– Mevcut Durumun Sorun Yapılması Yoluyla

Batı Trakya bölgesi, modern anlamda kadastrosu çıkarılmış bir yer değildir. Buna ek olarak, bölgenin Osmanlılar tarafından daha 1394 yılında işgal edilmiş olduğu, o zamandan bu yana ikisi dünya savaşı olmak üzere çok sayıda savaş geçirmiş bulunduğu, Osmanlılardan sonra bölgenin Bulgar, Yunan ve Müttefik işgalleri yaşadığı düşünülecek olursa, mülkiyet düzeninin oldukça karışık bir durum göstereceği tahmin edilebilir.

Bütün bu nedenlerle, Batı Trakya'daki Müslüman toprak mülkiyeti yeni tarihlerde verilmiş ve toprak sınırlarını açık biçimde saptayan Yunan tapularına değil, yüzlerce yıllık Osmanlı tapularına dayanmakta, birçok durumda da bu tapular gerek savaşlar,

gerek geçen zamanın uzunluğu, gerekse de cahillik yüzünden kayıp bulunmaktadır. Üstelik aşağı-yukarı bütün az gelişmiş yörelerde tanık olunan bir olay burada da tekrarlanmış, İkinci Dünya Savaşı'ndan önce yapılan bir arazi sayımı sırasında azınlık köylüsü yeni bir vergiden korkarak arazilerini beyan etmemiş, bu durum daha sonra, işledikleri arazinin sahihsiz mal olarak kabul edilip ellerinden alınması sonucunu doğurmuştur.

a – Zilyetliği Tanımama

Böyle bir ortamda, azınlık insanı arazisi hakkında en ufak bir sorun çıkacak diye çekinmektedir, çünkü Batı Trakya azınlık köylülerinin bana bizzat belirttikleri üzere, herhangi bir arazi anlaşmazlığının yürütme veya yargı yetkililerine yansması halinde, Hıristiyan köylünün aksine, Müslüman köylünün zilyetliği mülkiyet karanesi olmamaktadır. Tarlasına tecavüz edilen azınlık köylüsü, hemen hemen daima haksız çıkmaktadır.⁸ Bu durum, özellikle KKTC'nin ilanından sonra artmıştır. Örneğin, İskeçe'ye bağlı İnhanlı köyü Kışla tarlalarından 20 dönümlük bir bölümün 19 Kasım 1983 akşamı Yunanlılar tarafından traktörle sürülmüş olduğunu farkedenden Türkler, yerel makamlar nezdinde yaptıkları girişimden sonuç alamayınca sürülen tarlaları bırakmaya karar vermişler, tarlalarını bozarken müdahale eden jandarma tarafından "yıldırım mahkemesine" sevk edilmişlerdir. Köylülerden dokuzu gözaltına alınmış, bunlardan sekizi kefaletle salıverilmiştir.

b – Tapuyu Tanımama

Azınlık köylüsünün elinde tapu bulunması durumunda bile, yetkililer gittikçe artan bir biçimde bu belgeleri tanımayı reddetmekte veya yanlış yorumlamaktadırlar.

Aslında, Osmanlı tapuları Yunanistan'da yasal olarak geçerlidir. Bilindiği gibi, kişisel toprak mülkiyetinin bulunmadığı Osmanlı İmparatorluğu'nda bu tür mülkiyet 1858 Arazi Kanunnamesi ile kabul edilmiş, bu kanunnamenin "itirazsız ve kesintisiz 10 yıl devlet toprağını elinde bulunduran ve işleyen kimse ... o toprağın tasarruf hakkına sahip olur ve kendisine, harç istenmeksizin, yeni bir tapu verilir" hükmünü getiren 78. maddesi, 147/1914 sayılı Yunan yasasıyla geçerli sayılmıştır. Ayrıca bu yasa, 12 Kasım 1929 tarih ve 11 sayılı Cumhurbaşkanlığı İradesi ile güçlendirilerek teyid edilmiştir. Buna rağmen Osmanlı tapuları, azınlık köylüsünün elinde fazla bir değer taşımamaktadır. Bu durum, biraz aşağıda 1982 İnhanlı Arazi Uyuşmazlığı ayrıntısıyla incelenirken daha yakından ele alınacaktır.

8 "Mesi (Meşe) köyü Tarlaları Hıristiyan Vatandaşlara Verildi" başlığı altında 1280 dönümlük Müslüman arazisinin Yunanlılarca sürüldüğü, şikâyet üzerine de mahkemenin bir karara kadar arazilerin Yunanlılarda kalmasına karar verdiği anlatılmaktadır (Akın, 27 Ekim 1974).

c – "Fuzuli İşgal" İddiası .

Türkiye'nin Kıbrıs'a 1959 Garanti Antlaşması uyarınca asker çıkardığı 1974 yılından beri azınlık topraklarına el koymanın başlıca yollarından biri, "devlet toprağının fuzuli işgali" iddiası olmuştur. Bu başlık altında ayrıntısıyla ele alınacak olan İnhanlı olayında açıkca görülen bu yöntem, KKTC'nin ilanından sonra daha da hızlanmıştır. Yukarıda, "Zilyetliği Tanımama" başlığı altında verilen Kışla tarlaları örneğinde de olay mahkemede görülürken bu iddia öne sürülmüş, 1 Aralık 1983 günü yapılan duruşmada belediye başkanının bu toprakların köy halkına ait olduğu, kamunun bir hakkı bulunmadığı yolundaki ifadesine rağmen üç kişilik yargıçlar kurulu, bire karşı iki oy çoğunluğu ile sekiz azınlık köylüsünü devlet arazisini işgal suçundan birer yıl hapis ve 150.000'er drahmi para cezasına çarptırmıştır. Sanıkların istinaf mahkemesine götürdükleri dava, tutuksuz olarak devam etmektedir. Gene Aralık 1983 başında, Mustafaçova'da kendi arazilerini işlerken yakalanmış olan azınlık köylülerinden beş kişi ikişer yıl hapis cezasına gene istinaf yolu açık kalmak kaydıyla çarptırılmışlardır.

4– Bir Örnek Olay: İnhanlı (Evlalon) Arazi Uyuşmazlığı:

Batı Trakya Müslüman-Türk azınlığının ekonomik alanda dile getirdiği yakınmalar Mart 1982'de patlak veren bir olaya yol açtı.

Olay, çok kısa olarak söylenecek olursa, şuydu: 100 kadar azınlık köylüsü, devlete olan arazi anlaşmazlığı sonucu arazileri ellerinden alınınca, köylerinin bağlı olduğu İskeçe (Xanthi) il merkezinin en merkezî yerindeki Saat Kulesi Meydanı'nda bir protesto hareketine girişmişlerdi. Haber, ilk önce bir "açlık grevi" biçiminde yansıdı Türkiye'de büyük yankı yarattı. Manşetlere normal olarak çıkmayan Batı Trakya konusu bütün basın organlarını harekete geçirdi.

Dünyanın her yerinde görülebilecek cinsten olan bu olay bir anda büyük bir önem kazandı. Bu önem iki nedenden ileri geliyordu. Birincisi, yukarıda söylendiği gibi, bu köylülerin Müslüman-Türk azınlıktan olmaları ve bu yüzden olayın birdenbire iki ülke arası, uluslararası bir sorun boyutu kazanmasıydı. İkincisi, bu azınlık köylüsü, bölge Yunanistan'a geçtiğinden yani yarım yüzyılı epey aşan bir süreden beri ilk kez devlete karşı, pasif de olsa, direnişe geçiyordu. Batı Trakya azınlık köylüsünün şimdiye dek devletine karşı olağanüstü yumuşak başlı olduğu, bu devletin de azınlıktan dil, din ve ırk gibi önemli açılardan farklı bir çoğunluğun devleti oluşu gözönüne alındığında, olay bir dönüm noktası olarak ortaya çıkmaktaydı.

Bütün bunlara rağmen, İnhanlı olayının burada ayrıntısıyla ele alınacak olması başka bir nedenden ötürüdür. İnhanlı olayı, ekonomik alanda azınlık köylülerinin dile getirdiği yakınmaların aşağı-yukarı tümünü bir arada, bir laboratuvarında imişçesine ele almaya olanak veren bir örnek olay oluşturmaktadır. Kamulaştırma, zilyetliği tanımama, tapuyu tanımama, tapuyu yanlış yorumlama ve fuzuli işgal iddiası gibi yöntem-

lerin tümü İnanlı olayında vardır. Şimdi, bu örnek olayı, uluslararası antlaşma, ulusal yasa, yönetmelik ve mahkeme kararlarından oluşan belgeleri de yakından incelemek suretiyle aşama aşama ele alalım.

İnanlı arazi sorunu, ortaya çıktığı 1953 tarihinden bu yana şu hukuksal aşamalardan geçmiştir:

1) Yunan Tarım Bakanlığı 1953 yılında bir kamulaştırma kararı vermiştir.⁹ Kararda, arazisiz çiftçilere dağıtılmak üzere İnanlı bölgesindeki 3200 dönümlük arazinin kamulaştırıldığı belirtilmektedir. Bugün tartışma ve dava konusu olan 1800 dönümlük Türk azınlık arazisi de bu 3200 dönüm içinde bulunmaktadır.

2) İnanlı köyünün bağlı olduğu İskeçe ili Kamulaştırma Komisyonu, yapılan itiraz üzerine, 1956 tarihinde bu kamulaştırma kararını bozmuştur.¹⁰ Kararda: Kamulaştırılan arazinin 85 yıldan fazla bir zamandır Hatipoğlu Hüseyin ve İdris Ağa oğlu Molla Mustafa'ya ait olduğu, 1872 tarih ve 103 sayılı Türk İmparatorluk Mülkiyet Senedi'nin (tapu) bunu gösterdiği, bu iki kişinin bugün 27 kişi olan varislerinin araziyi bizzat işledikleri ve zaten arazi de bu arada miras yoluyla parçalandığı için varislerin hiçbirinin kamulaştırmanın yasal sınırı olan 500 dönümden fazla toprağa sahip olmadıkları, dolayısıyla kamulaştırma kararında 3200 dönüm, mülkiyet cetvelinde ise 2112,250 dönüm olarak gözüken söz konusu arazinin kamulaştırılmaması gerektiği belirtilmektedir.

3) Bu arada, İskeçe Tarım Dairesi'nin İskeçe Valisi imzalı bir yazısı¹¹ İnanlı arazi bölgesinde bulunan çayır ve otlakların satılmasına ilişkin yasal yasağı kaldırmış¹² ve Türkiye'de yerleşik birtakım Batı Trakyalı Türklerin hisselerinin İnanlı'dan Hüsnüoğlu Nuri'ye bağış yoluyla intikal ettirilmesine izin vermiştir.

4) Yunan Devlet Mülkleri Şurası, yukarıda sözü edilen 403 sayılı Kamulaştırma Komisyonu kararına Hazine'nin itiraz etmesi üzerine verdiği mütalaada¹³ Hatipoğlu Hüseyin Ağa ve İdris Ağa oğlu Molla Mustafa varislerinin 1800 dönümlük arazisi üzerinde devletin hakkı olup olmadığını tartışmış ve mealen şu karara varmıştır:

9 3 Haziran 1953 tarih ve E-7785 sayılı karar.

10 27 Eylül 1956 tarih ve 403 sayılı karar.

11 20 Kasım 1964 tarih ve 26999 sayılı yazı.

12 Batı Trakya sınır bölgesi sayıldığından taşınmaz mal alım-satımı ilke olarak izin almaya bağlanmıştır. Bkz. *Yunan Resmi Gazetesi*, 7 Eylül 1938, cilt 1, no.310: "Sınır ve kıyı bölgelerinde alım-satım hakkının istimalinin yasaklanması hakkında 1366/1938 sayılı ihtiyaca Mebni Kanun". Bu yasadın, biraz aşağıda, "Yeni Taşınmaz Satın Alınması Sorunu" başlığı altında söz edilecektir.

13 12 Haziran 1969 tarih ve 75 sayılı mütalaa.

7 Ramazan 1274 (1858) sayılı Osmanlı Arazi Kanunnamesi'nin 78. maddesi hükümlerinin¹⁴ daha önce Osmanlı İmparatorluğu'nun egemenliği altındaki bölgeler için de geçerli sayılacağına ilişkin¹⁵ 147 sayılı ve 1914 tarihli Yunan yasasının 2/4 maddesinin hükmüne göre herhangi bir kimse 10 yıl süre ile kesintisiz ve hiçbir itiraz olmaksızın bir devlet arazisini işlediği takdirde, bu araziyle ilgili tapusu olmasa dahi 20 Mayıs 1917 tarihine kadar bu mülke tasarruf ve kesin yerleşmek hakkını kazanır. Kaldı ki, bu kişilere 1288 (1872) yılının¹⁶ Şubat ayında 103 numaralı tapu verilmiştir. Her ne kadar maliye görevlileri bu tapunun sağlığından kuşku belirtmişlerse de, 1872 yılından önce en az 10 yıl Hatipoğlu ve İdris Mustafa'nın 1858 yasasına göre söz konusu araziye işgal ve tasarruf etmiş oldukları ortadadır. Tapu sağlıksız bile olsa, önemli olan, devlete ait toprakların, şimdiki malikleri ve bunların mirasçılarınca 1917 yılının 20 Mayıs'ından önce ve devlet arazilerinin yönetimine ilişkin Cumhurbaşkanlığı iradesinin¹⁷ yürürlüğe konduğu 12 Kasım 1929 tarihine kadar hiçbir itiraz vaki olmadan 10 yıl süre ile kesintisiz ve tasarruf niyet ve maksadı ile işgal edilip işlenmiş olmasıdır. Bu varislerin hiçbiri de 500 dönümden fazla araziye sahip olmadıklarından, bu arazilerin devletçe kamulaştırılmaması gerekir. Ancak, ilgili dairenin bu mütalaayı çürüten, örneğin şimdiki sahiplerinin veya mirasçılarının anlaşmazlık konusu araziye bir bütün olarak veya parça parça tasarruf niyet ve maksadı ile belirtilen kritik tarihlerde itirazsız işlememiş oldukları gibi ciddi ve esaslı bir iddiaları sürüp kanıtlanması halinde, sorunun tekrar Şura önüne getirilmesi mümkündür.

-
- 14 Hatırlanacağı gibi, Osmanlı İmparatorluğu'nda miri (devlete ait) arazinin mülk (özel) arazi haline dönüşümü 1858 tarihli Arazi Kanunnamesi tarafından düzenlenmişti. Bu yasanın burada sözü edilen 78. maddenin ilgili kısmı şöyledir: "Bir kimse araziye emiriye [miri] ve mevkufeyi bilanıza [itirazsız] on sene ziraat ve tasarruf etmiş olur ise hakkı kararı sabit olup, yedinde [elinde] memulmih [geçerli] senet bulunsun ve gerek asla senet bulunmasın, ol araziye mahlul [boş] nazariyle bakılmayıp, yedine [kendisine] meccanen [parasız] ve müceddeden [yeneden] tapu senedi verilmek lazım gelir". Böylece elde edilen tapu miras yoluyla varislere de geçmektedir.
- 15 Birinci Bölüm'de sözü edilmiş olan 1-14 Kasım 1913 Atina Muahedenamesi, 2. maddesi ile taraflar arasında diplomatik ilişkilerin kesilmesinden önce yapılmış veya yürürlüğü konmuş antlaşma, sözleşme ve senetlerin tekrar yürürlüğe konacağını karara bağlamanın yanı sıra, 5. maddesi ile de terkedilen toprakların işgaline kadar kazanılmış bulunan hakların, adli senetlerin ve resmi belgelerin geçerli olacağını kabul etmekte, 6. maddesinin 2. fıkrasıyla ise Osmanlı hukukundan gelen belgelerin kır ve kent taşınmaz mülkiyetleri için geçerli olacağını ilan etmektedir. Gene madde 11/1'e göre, bırakılan yerler ahalisinin mülkiyetine riayet edilecektir.
- 16 Kararda yanlış olarak 1290 olarak geçmektedir.
- 17 1858 yasası, 1913 Atina Muahedenamesi'nden sonra 1914 yılında çıkarılan bir yasa ile geçerli sayılarak devlet arazisinin 20 Mayıs 1917'ye kadar özel mülkiyete konu edilebilmesi sağlanmış, fakat bu hak kişilere ancak 4/5 oranında tanınarak, geri kalan 1/5 oranında mülkiyet devlete bırakılmıştır. Burada sözü edilen 11 sayılı ve 12 Kasım 1929 tarihli Cumhurbaşkanlığı İradesi bu geri kalan 1/5'i de 4/5'in sahiplerine devretmektedir.

5) Şura'nın bu mütalaası Maliye Bakanlığı Devlet Mülkleri Müdürlüğü tarafından kabul edilmiş¹⁸ ve ilgili varislere "makbuz mukabili" tebliğ edilmiştir.¹⁹

6) Devlet Mülkleri Şurası²⁰ İnhanlı köylülerinin arazilerinin kamulaştırılmasının yasal olmadığını 1969 yılında böylece ilan ettikten sonra, 1974 yılında birdenbire tutum değiştirerek oybirliğiyle tam tersi yönde bir karar çıkarmıştır²¹ Kararda özetle şöyle denilmektedir.

'Hatipoğlu ve İdris Mustafa varisleri her ne kadar atalarının Rebiulahır 1288 (1872) tarih ve 103 sayılı İmparatoruk Mülkiyet Tapusuna (Senet-i Hakani) dayanarak tasarruf hakkı ileri sürmekteyseler de, İskeçe Tarım Dairesi'nin 10 Ocak 1973 tarih ve 2 sayılı yazısından anlaşıldığına göre, dava konusu arazinin otlak ve kamuya ait (yerleşim yerleri, kabristan, yollar gibi) araziden oluştuğu ve söz konusu arazi üzerinde hak talep edenlerin bu araziye hiçbir zaman sahip olmadıkları anlaşılmaktadır. Ayrıca, tapuda kamu hizmetindeki araziler veya otlak zikredilmemekte, sadece işlenen topraklardan bahsedilmektedir ki, böyle bir durum söz konusu değildir. Dolayısıyla söz konusu arazi Hazinesindir.'

7) Bu yeni mütalaa, Maliye Bakanlığı Devlet Mülkleri Müdürlüğü tarafından da kabul edilmiş²² ve taraflara tebliğ edilmesi kararlaştırılmıştır. İskeçe Mal Müdürlüğü de, Haziran 1981 tarihinden itibaren ihraç protokolleri düzenleyerek bunları tebliğe başlamış, tebelluğ etmeyenlerin de kapılarına asmıştır.

8) Bu durum karşısında Batı Trakyalı Türk köylüleri 127 tane itiraz davası açmışlardır. İskeçe Sulh Hukuk Mahkemesi 1 Nisan 1982 tarihinde bu itirazları birleştirerek, Türkiye basınında epey yankılara yol açan ve İnhanlı köylülerinin o güne kadarki pasif tutumlarını bırakarak İskeçe Saat Meydanı'nda kadınlı-çocuklu günlerce süren bir oturma grevine girişmeleri sonucunu doğuran bir karar vermiştir. Kararda özetle şöyle denilmektedir:

'Her ne kadar 1858 tarihli yasaya göre 10 yıl işlenerek kazanılan topraklar 1929'daki Cumhurbaşkanlığı İradesi sonucu tam mülkiyet hakkı kaydıyla işleyenlere geçmişse de, bu uygulama sadece işlenebilen topraklara ait olup, başka nitelikli topraklar yani kışlık ve yazlık otlaklar, yollar, harman yerleri, meydanlar ve diğer otlak yerler için geçersizdir. 103 sayılı ve 1872 tarihli tapudan, bu toprakların 1872 yılındaki niteliklerinin böyle olduğu (otlak, ortak kullanılan

18 13 Ekim 1969 tarih ve D - 8669/3065 sayılı karar.

19 10 Kasım 1969 tarih ve 8748 sayılı yazı.

20 Bu resmi kuruluşun adı, biraz aşağıda sözü edilecek mahkeme kararında "Devlet Mülkleri Mülhaza Komisyonu" olarak geçmektedir. Elinizdeki kitabın dayandığı belgeler, Yunan resmi belgelerinin gayri resmi çevirileri olup bunlarda geçen terimler olduğu gibi alınmıştır. Bu yüzden, çeviri yanlışları olabileceği gözden ırak tutulmamalıdır. Nitekim özellikle tarih ve özel isim yanlışlıkları göze çarpmaktadır.

21 24 Ekim 1974 tarih ve 103 sayılı karar.

22 13 Ocak 1975 tarih ve D - 6864/294 sayılı karar.

yer vb.) muhtemeldir. İşgal konusu olan araziden kışlık otlak olarak sözedilmekte ve bu nedenden de tapunun hukukiliği hakkında ciddi şüpheler doğmaktadır. Tabii, işgal edilen mülklerin bugünkü şekli baştakinden değişiktir, çünkü 100 yıldan fazla zamandır doğal güçlerin etkisi, daha fazla da teknik güçler ve insanların müdahalesi sonucu toprağın daha fazla kısmı işlenir duruma gelmiştir. Fakat bunun davaya etkisi olmaz, çünkü kritik nokta 1872 yılındaki niteliktir. Bu yüzden arazi, Osmanlı İmparatorluğu'nun halefi olan Hazinesindedir.'

* * *

İnhanlı davasının 1982'ye kadarki hukuksal aşamaları böylece özetlenebilir. Şimdi, daha sonra neler olduğunu anlatmadan önce, sözü edilen belgeleri inceleyip yorumlamak gerekmektedir.

I) Yunan makamları anlaşmazlığın başında, söz konusu 1800 dönüm arazinin İnhanlı köylülerinin mülkiyetinde olduğunu, yukarıdaki 1 numaralı paragrafta sözü edilen Tarım Bakanlığı kararıyla dolaylı olarak kabul etmişlerdir. Çünkü bir arazinin kamulaştırılmasına karar vermek demek, o arazinin özel mülkiyette olduğunu kabul etmek demektir. Zaten, 2, 3, 4 ve 5 numaralı paragraflarda sözü edilen belgeler de bu karara atıf yaparak mülkiyeti kabul etmektedirler.

Bu belgelerden ayrı olarak, yukarıda sözü edilmeyen iki belge daha İnhanlı köylülerinin bu 1800 dönüm arazi üzerindeki mülkiyetlerini belgelemektedir. Bu iki belgenin birincisi, Yunan Tarım Bakanlığı tarafından yayımlanmış olan topografik harita olup, ikincisi de İnhanlı köyüne ait emlak cetvelidir.

II) Durum, 1974 yılına dek İnhanlı köylülerinin anılan topraklar üzerindeki mülkiyetini tanıyan normal bir kamulaştırma işlemi çizgisinde yürürken, bu tarihte Yunan makamlarının tutumu birdenbire değişerek, söz konusu 1800 dönüm arazi üzerinde özel mülkiyet bulunmadığını ileri sürmeye ve İnhanlı köylülerini "fuzuli şagil (işgalci)" sayarak arazilerine el koymak istemeye dönmüştür. İnhanlı köylülerini haklı çıkaran Şura kararı (1969) ile aynı Şura'nın bu köylüleri haksız çıkaran kararı (1974) arasındaki çelişki, tamamen, adı geçen kuruluşun İskeçe Tarım Dairesi'nden aldığı 10.1.1973 tarihli yazıyla izah edilmektedir. Fakat İnhanlı köylülerinin avukatı 28 Ocak 1982 tarihli bir dilekçeyle bu yazıyı görmek için başvurduğunda, İskeçe Tarım İşleri Müdürlüğü kendisine adı geçen belgenin "mahrem" olduğu için verilemeyeceğini bir yazıyla bildirmiştir²³ Oysa, yukarıda 6 numaralı paragrafta söz konusu edilen 1974 Şura kararı, "2/10.1.1973 sayılı yazıdan anlaşıldığı kadarıyla..." diyerek bu yazının özünün, dava konusu arazinin kamuya ait bir arazi olduğunu ileri sürmekten öteye gitmediği izlenimini vermektedir.

III) Yunan makamlarının yazılarındaki dikkat çekici hususlar bununla kalmaktadır. Bunlar gerek teker teker ele alındığında, gerekse karşılaştırıldıklarında belir-

23 29 Ocak 1982 tarih ve 47296 sayılı yazı.

gin yanlışlık, tutarsızlık ve çelişkiler görülmektedir. Bunları doğru olarak saptayabilmek için önce sözü edilen arazinin tapu sicillerinden çıkarılan tapu kaydını görmek gerekmektedir. Bu tapu aynen şöyledir:²⁴

"Kazası : Gümülcine-Yenice Karasu

"Köy veya mahallesi : İnehallu

"Mevkii : İnehallu Kariyesinde

"Nev'i ve cinsi : Kışlak

"Kıymeti : 30000 kuruş

"Dönüm : 1800

"Hududu : Çiftliğe mahsus olan kışlağın bir tarafı Öksüzlü mer'asından Mukmul pınarı ve andan Beyköy sınırı ve andan Beke obası ve mera.

"İktisap sebebi : Ber mucibi hakkı karar.

"Sahibi : Hatipoğlu Hüseyin Ağa ile İdris Ağaoğlu Molla Mustafa.

"Çıkarılan kaydın no : 103

tarihi : Şubat 1288 yoklama

sahife ve umum no : 65/272"

Bu arazi anlaşmazlığının düğüm belgesi olan tapuyu böylece gördükten sonra Yunan belgelerinin incelenmesine geçebiliriz.

6 numaralı paragrafta söz konusu edilen 1974 Şura kararı, dava konusu 1800 dönümün "otlak ve kamuya ait arazi" olduğunu, oysa tapunun "otlak veya kamu hizmetindeki arazilerden" değil, "sadece işlenen topraklardan" bahsettiğini söylemektedir. Bir defa tapu, işlenen topraktan değil, "çiftliğe mahsus kışlak"tan söz etmektedir. Biraz aşağıda bu terim üzerinde ayrıca duracağız. İkincisi, Şura'nın bu kararı, İskeçe Hukuk Mahkemesi'nin yukarıda 8 numaralı paragrafta sözü edilen kararındaki "kışlak" yorumu ile kesin çelişki içindedir. Bu son karar, "tapudan bu toprakların 1872'deki niteliklerinin otlak ve ortak kullanılan toprak olduğu muhtemeldir" diyerek tapudaki "kışlak" terimini "otlak" olarak yorumlamakta, sonra da bu otlakın bugün "işlenen toprak haline" dönüştüğünü söylemektedir. Yani, özetle, 1974 Şura kararına göre davalı arazi tapuda "işlenen toprak", bugün ise "kamuya ait arazi"dir; 1982 mahkeme kararına göre ise aynı arazi, tam tersine, tapuda "ortak otlak", bugün ise (çeşitli faktörlerin etkisiyle) "işlenen toprak"tır.

İki resmi belgenin bu çelişkisinden ortaya şu çıkıyor: Bütün bu hukuksal tartışmaların düğüm noktasını oluşturan "kışlak" terimi, Yunan makamları tarafından bilinçli veya bilinçsiz olarak, ne olduğu tam bilinmeden kullanılmaktadır. Yapılması gereken, her şeyden önce, bu Osmanlı arazi teriminin ne anlam veya anlamlara geldiğini saptamaktır.

24 İnhanlı köylülerinin Türk Dışişleri Bakanlığı'na başvurması ve bu Bakanlığın 26.10.1968 tarih ve 322.324 - Kons/I - 1070 - 144 sayılı yazısı üzerine Tapu ve Kadastro Genel Müdürlüğüne yeni harflerle çıkarılarak verilen örnek.

Kışlaklar, iklimin yumuşaklığı, muhafazalı durumları ve otların bol bulunması sayesinde kış mevsiminde sürüleri buldurmaya ve otlatmaya çok elverişli topraklardır.²⁵

1858 Osmanlı Arazi Kanunnamesi'nin 24. maddesi aynen şöyledir:

"Md. 24: Bir kariye [köy] veyahut 3-5 kariye ahalisine mahsus olan kışlak ve yaylaklardan başka minel kadim [eskiden beri] müstakilen yaylak ve kışlak ittihaz kılınmış ve batapu [tapulu] müstakillen veya müştereken tasarruf olunagelmış olan mahallerin arazi-i mezruadan [ekilen araziden] farkı olmayıp, hakkında zikrolunan ve bundan sonra beyan olunacak muamele-i kanuniye bitamamiha [eksiksiz olarak] icra kılınır ve şu iki nevi yaylak ve kışlağın sahiplerinden dahi tahammüllerine göre rusumat-ı kışlakıyye ve yaylakıyye ahz olunur."²⁶

Demek ki, kışlak ve yaylaklar iki çeşittir. Birincisi, tapulu olup özel mülkiyete konu olanlar (ki bunları 24. madde düzenlemektedir), ikincisi de bir veya birkaç köye ortak mal olarak bırakılanlar (ki bunları madde 24 düzenlememekte, bu işi madde 101'e bırakmaktadır). Söz konusu edegeldiğimiz tapu da, zaten, "çiftliğe mahsus olan kışlak" diyerek tapudaki kışlağın birinci türden olduğunu göstermektedir.

Atıf Bey'in yapıtında 24. maddenin açıklamasına (şerhine) bakıldığında, durum zaten hiçbir duraksamaya gerek duymayacak kadar açık olarak ortaya çıkıyor. Buna göre, birinci tür kışlak tapu senediyle özel uhdedir ve bu nedenle arazi-i mezruadan (tarım yapılan araziden) "asla farkı" yoktur, ikinci tür kışlak ise köylere tahsis edilmiş olup "arazi-i metruke" (bir amaca terkedilmiş, bırakılmış) sınıfına girer.²⁷ İnhanlı köylülerinin elindeki 1872 tarihli tapu ve türlerden birincisine aittir ve sözü edilen 1800 dönüm arazi, o tarihte veya bugün işlensin veya işlenmesin, özel mülkiyet rejimine tabi bir toprak parçasıdır. Kamu arazisiyle ilgisi yoktur. Bu nedenle Yunanistan devletinin, İnhanlı köylülerinin söz konusu topraklar üzerindeki özel mülkiyetini de tartışmasız kabul etmesi ve onları "fuzuli şağil" saymaktan vazgeçmesi gerekmektedir.

Görüldüğü gibi İnhanlı olayı kamulaştırma, zilyetliği tanımama, tapuyu tanıma, tapuyu yanlış yorumlama, fuzuli işgal iddiası gibi yukarıda ele alınmış ve "yeni taşınmaz mal satın alamama" gibi biraz aşağıda ele alınacak sorunların tümünü yansıtan bir örnek olay olarak karşımıza çıkmaktadır.

Olayın devamına gelince.

25 George Young, *Corps de Droit Ottoman*, VI. Cilt, Oxford, 1906, s.52, dipnot 24.

26 Atıf Bey, *Arazi Kanunu Şerhi*, İstanbul, 1330 [1914], s. 102-103. Young'ın kitabındaki md. 24 çevirisi yanlış anlaşılabilir bir durum göstermekte, çünkü "arazi-i mezrua"yı [ekilen arazi] "*terres miri ordinaires* (miri arazi) olarak çevirmektedir. Bkz. Young, a.g.y., Cilt VI, s. 52.

27 Atıf Bey, a.g.y., s. 103.

1872 tarihli Osmanlı tapusu ile yüzyılı aşkın bir süredir işlemekte oldukları toprakların İskeçe Bidayet Mahkemesi kararı ile Yunan hazine arazisi sayılması ve ihraç protokollarının (ihbarnamelerinin) gelmeye başlaması üzerine, İnhanlı köylülerinin traktörleriyle, karlılarıyla ve çocuklarıyla birlikte İskeçe Saat Meydanı'nda birincisi 17 Mart, ikincisi 22 Mart, üçüncüsü de 2 Nisan 1982 tarihinde olmak üzere üç kez oturma grevine giriştiklerini görmüştük.

Azınlık köylülerinin avukatları 15 Mayıs 1982'de ihraç protokollarının iptali için İskeçe İstinaf Mahkemesi'ne de başvurmuşlardır. İlk duruşma için gün verilen 15 Haziran'da dava ertelenmiş, 2 Kasım 1982 tarihine bırakılmıştır. Bu tarihte mahkeme toplanmış, fakat karar açıklanmamıştır. Karar, tam dört buçuk ay sonra açıklanacaktır.

18 Mart 1983'te açıklanan İstinaf Mahkemesi kararı ihraç protokollerini iptal etmiştir. Fakat iptal gerekçesi ilginçtir.

"Davacıardan her biri aleyhine düzenlenen idari ihraç protokollerinde, işgal edilen arazinin İskeçe Mal Müdürlüğündeki kayıtlarda devlete ait arazi olarak yazılı bulunduğu numara ve arazinin miktarı dışında başkaca bir tanımlama yapılmamaktadır (örneğin, arazinin yeri, mevkii ve sınırları). Bu belirsizlikler nedeniyle, tarafların arazi üzerindeki haklarının araştırılıp tespit edilmesi mümkün olmadığından, mezkur protokoller geçersizdir ve iptal edilirler."²⁸

Yani, ihraç protokolleri haksız düzenlendiği için değil, "eksik" düzenlendiği için iptal edilmişlerdir. Gerekçe böyle olunca, "... istinaf edilen davanın sonucu hakkında tereddütler belirmiş olduğundan, mahkeme masrafları taraflar arasında paylaşılır" hükmünü de anlamak kolaylaşmaktadır. Davanın avukatlarından olan Orhan Hacıbram'la İskeçe'deki görüşmemizde kendisi bu kitabın yazarına, eğer mahkeme tarafların haklı olduklarına inanarak başvuruda buldukları kanısına varırsa, Yunanistan'daki usul kurallarının masrafların paylaşılmasına olanak tanıdığını söylemiştir.

1983 yazı, İnhanlılar açısından olaysız geçmiştir. Fakat, 15 Kasım 1983'te Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti'nin ilanından beş gün sonra, 20 Kasım'da söz konusu arazi sahiplerinden dokuz tanesi tutuklanmıştır. Tarlalarının geri verilmiş olduğuna inanan bu köylüler bir gece önce arazilerin Yunan köylüleri tarafından sürülmüş ve ekilmiş olduğunu görünce buraları tekrar sürerek tekrar ekmişlerdir. Dava 1 Aralık'ta görülmüş, mahkeme köylülerden sekizini bire karşı iki oyla birer yıl hapse ve yüzellişer bin drahmi para cezasına çarptırmıştır. Yüklenen suç, devlet arazisinin işgalidir. Sanıklar cezaları istinaf etmişlerse de, bu satırların yazıldığı tarihe kadar (Ocak 1986) bir sonuç çıkmamıştır.

İnhanlı olayının son durumu budur. Fakat Yunan yetkililerinin arazi konusunda tutumlarını sürdürmeye kararlı olduklarını gösteren olaylar olmaktadır. Nitekim, İskeçe'nin kuzeyindeki Yasak Bölge'de bulunan Mustafçova'nın çeşitli köylerinde, yıllar-

28 Karar no. 139 ve 45/1983.

dır işledikleri arazilerini eken beş azınlık köylüsü 24 Kasım 1983'te jandarma tarafından devlet malı araziye ektikleri gerekçesiyle mahkemeye sevk edilmişlerdir. Savcı, İskeçe ilinde devlet malı araziye karşı sistemli bir saldırının başladıldığını iddia etmiş ve yargıçtan bu hususu gözeterek ibret oluşturacak bir ceza vermesini istemiştir. İnhanlı'da meydana gelen olaylar ile bağ kuran savcının istediği ceza ikişer yıl hapis ile beşyüzer drahmi para cezası gerçekleşmiş, köylüler kararı istinaf etmişlerdir.

Tamamen Müslüman-Türk azınlığın oturduğu Küçük Musellim (Mikron Piston) köyü sınırları içindeki toplam 500 dönümlük arazi, Hıristiyanların çoğunlukta olduğu Çeribaşkøy (Protaton)'deki Hıristiyan çiftçilere verilmek istenmiş ve bunun üzerine, daha önce azınlık tarafından sürülüp ekilmiş olan 100 dönümlük bir alana Hıristiyan çiftçiler 1 Aralık 1984 tarihinde girerek ekili alanları bozmuşlardır. Yerel yetkililere yaptıkları girişimler sonuçsuz kalan azınlık köylüleri kendilerine ait arazilere tekrar girerek buraları yeniden sürmüş ve ekmişlerdir.

C – YENİ TAŞINMAZ SATIN ALAMAMA SORUNU

Mevcut durumun sorun yapılarak azınlık köylüsünün yüzyılı aşkın bir zamandır yasal olarak işlemekte olduğu toprakların devlet zoruyla elinden alınmasının hiçbir savunulabilir yanı yoktur. Çünkü yukarıda incelenen örnek olayda da açıkça görüldüğü gibi, hukuk dışı yollarla el konulan arazilere herhangi bir bedel veya tazminat verilmemektedir. Köylüler açlığa, dolayısıyla Türkiye'ye göçe itilmektedir.

Oysa, azınlık mallarının elden çıkmasında en büyük rolü oynayan kamulaştırmalar için aynı durumun geçerli olmadığı söylenebilir. Piyasa değerinden düşük de olsa, kamulaştırılan araziler için bir bedel ödenmektedir.

Bu saptama doğru olmakla birlikte, eksiktir. Çünkü azınlık köylüsünün kamulaştırmadan eline geçen parayla yeni toprak almasına izin verilmemektedir.

Azınlık topraklarının sistematik olarak kamulaştırılması epey eski bir olay olduğu halde, azınlık köylüsünün yeni taşınmaz mal edinmemesi olayı çok eskilere dayanmaz. Olay, Kıbrıs yüzünden Türk-Yunan ilişkilerinin iyice bozulduğu 1965 yılından sonra başlamış, pek az istisna dışında, bu tarihten sonra azınlığın taşınmaz mal edinmesine izin verilmemiştir.

Bu yasak, İkinci Dünya Savaşı'ndan önce (1938) çıkarılmış bulunan bir yasanın Batı Trakya azınlığına ayırıcı biçimde uygulanması yöntemiyle sürdürülmektedir. İnhanlı örnek olayı anlatılırken de sözü edilmiş bulunan bu yasanın adı "Sınır ve Kıyı Bölgelerinde Alım-satım Hakkının Kullanılmasının Yasaklanması Hakkında İhtiyaca Mebni Kanun" olup, 1366/1938 sayılıdır. Yasaya göre sınır bölgelerinde, kıyılarda, adalarda ve adacıklarda her türlü taşınmaz mal alım-satımı ve hatta zilyetlik hakkının kullanımı kamu yetkililerinden kurulu bir komisyonun iznine bağlıdır. İşte bu komisyonlar azınlığın noter kanalıyla kendilerine yaptıkları başvuruları genellikle ya reddet-

mekte, ya da sürüncemede bırakmaktadırlar. Buna karşılık Türk azınlıktan mal almak isteyen bir Hıristiyanın izni hızla çıkartılmakta ve daha önce de görmüş olduğumuz gibi, kendisine kredi verilmektedir. Batı Trakya azınlık basını bu konuda yakınmalarla doludur. Atina'ya verilen muhtıralardan ve bu basından okuduğumuza göre bir Müslüman ancak Hıristiyana mal satabilmekte, başka bir Müslümana satamamaktadır. Hıristiyanların da Müslümana mal satmasına izin verilmemekte, bu arada bir Müslüman kendi çocuğuna bile taşınmaz mal bağışlayamamaktadır.²⁹ Sık sık "Sen istesen de, maddi gücün yetse de o arsayı izin çıkmazsa – ki yüzde 99 çıkmaz – satın alamazsın. Hıristiyan-Elen olursan alırsın. O başkadır",³⁰ diye yakınmalar okunmakta, Başbakan'a "Batı Trakya'da yaşamakta olan azınlık mensubu teb'anız Anayasa'nın kendilerine tanıdığı gayrimenkul sahibi olma hakkından yıllardan beri mahrumdur"³¹ diye telgraflar çekilmekte, Türk azınlık birbirinden ancak "Helvacı Kağıdı" ve "Sütüne Havale" yöntemleriyle gayri resmi olarak mal edinebilmektedir. "Helvacı Kağıdı" denilen şey, noterlikte resmi muamele yapmadan iki insanın kendi arasında taşınmaz mal satış taahhüdünde bulunmasıdır.³² İkinci yöntemi ise, BTTÖB ile ilgili bir haberden öğrenmekteyiz. Habere göre, BTTÖB yöneticileri gerekli izni alarak bir bina sahibi olmadıklarından, haberin çıktığı tarihten 10 yıl kadar önce bir Türk kadından bina satın almışlar, ama tabii tapudan işlem yapamadıklarından kadının "sütüne havale" etmişlerdir. 10 yıl kadar sonra kadın ölmüş ve mirasçılara vergi gelmiştir. Mirasçılar da "ya tapuyu çıkarın, ya alın parayı, evi geri verin" demektedirler.³³

Batı Trakya'daki incelemelerim sırasında da açılan bu konu azınlığın en çok yakındığı noktalardan biri olmuştur. Taşınmaz mal satın alma izninin Yunan yetkililerine yakın olan kişilerden, yani "İspiyon ve muhbir"lerden başkasına verilmediği, böylece "hiç vermiyorlar" denmesinin engellenmek istendiği dile getirilmiştir.

D – BASKILAR KONUSUNDA YUNAN RESMİ GÖRÜŞÜ VE İNCELENMESİ

Burada, tartışılması ve açıklığa kavuşturulması gereken bir olgu var. Azınlık milletvekillerinin sorusu üzerine Yunan dışişleri bakanının parlamentoda yaptığı açıklama, bu bölümde sözü edilen toplumsal ve ekonomik baskıların varlığını reddetmektedir.

29 "Yalnız Miras Yolu ile Gayrimenkul Sahibi Olabiliyoruz", *Akın*, 14 Kasım 1969.

30 "Ellinikos Vorras'a göre Batı Trakya'da Türk'üz Dememiz Suç!", *Akın*, 6 Kasım 1972.

31 *Akın*, 21 Kasım 1972.

32 "Beraat Ettiler", *Akın*, 7 Şubat 1975.

33 "BTT Öğretmenler Birliği Binasına Halâ Tapu İzni Verilmiyor", *Akın*, 13 Şubat 1978.

Şimdi, hem nesnel davranabilmek hem de bu yanıt'a karşı azınlık insanların ve Batı Trakya'da bulunmuş gözlemcilerin neler söylediklerini yansıtabilmek için bu belgenin çevirisini aşağıda aynen ve tam olarak veriyorum.

DIŞİŞLERİ BAKANLIĞI
BAKAN YARDIMCISI

Atina, 31.5.1978
Prot. No : 143

YUNAN MİLLET MECLİSİ'NE

KONU : Milletvekili Hasan İmamoğlu'nun Batı Trakya Yunan Müslümanlarının problemleri hakkında 4958 no.lu ve 14.4.1978 tarihli sorusuna cevaptır.

Yukarıda muhtıranıza cevap olarak söz konusu maddeler hakkında size şunları bildiriyoruz:

1 – Sınır bölgelerinde gayrimenkul alım satım işlemleri özel kanunları (mecburi Kanun 1365/1938 ve kanunname 3250/1924) sadece azınlık fertlerine değil, herkes için geçerlidir. Buna rağmen elimizdeki belgelere göre son 20 yılda (1957-1977) 8866 Yunan uyruklu Müslüman'a alım satım işlemi yapılmıştır.

2 – Elimizdeki belgelere ve yapılan araştırmalara göre, son 20 yıl içinde (1957-1977) azınlıktan ev tamiri için 5845 müracaat yapılmış ve bunlardan 5000'ine izin verilmiştir.

Cami ve okullara gelince, her ne kadar mütekalibiyet esasına dayanması gerekli idiyse de, Batı Trakya'da Yunan Hükümeti'nin yardımı ile aşağıdaki camiler inşa ve tamir edilmiştir:

a – Ksanthi ilinde 39 tane cami tamir, iki tane de yeni cami inşa edilmiştir (1968-1977).

b – Rodop ilinde 9 tane cami tamir, 5 tane cami yeni inşa, 4 minare ve 9 mezarlık etrafı tel örgü içine alınmıştır (1968-1977).

c – Evros vilayetinde (okunmuyor) cami tamir, 2 cami yeni inşa, 1 mezarlık satın alınmış, 2 mezarlık da muhafaza altına alınmıştır (1968-1977). Yunan devleti bunların yapımı için sadece izin vermemiş, aynı zamanda bunlar için 5.300.000 drahmi de harcamıştır.

Azınlık okullarına gelince, belediye ve nahiyeler, 1945-1967 yılları arasında azınlık okullarının yapımı için 15.328.812 drahmi vermiştir. Bu meblağa daha sonra 3.147.800 drahmi eklenmiştir. Milli kuruluş Komotini Azınlık Lisesinin yapımı için 2.500.000 drahmi harcamıştır. Bütün bunlar İkinci Dünya Savaşı'nı müteakip 20 yıl içinde olmuştur ki: Yunanistan'ın bu son savaşta uğradığı mütahiş yıkıntıları telafi edebilmesi için yaptığı özverilerle yetinmeyip azınlık okullarının çalışması için 200.000 dolardan fazla yatırım yapmıştır.

Bu dönem (1968-1977) yılları arasındaki tüm yatırımlar 691 milyon drahmi olarak hesaplanmaktadır.

3 – Yunan vatandaşlarına istisnasız ve hiçbir din ayırımı yapılmaksızın 5 yıllık pasaport verilmektedir. 2365/1953 sayılı kanun uyarınca emniyet makamları tarafından bir kimsenin kamu düzeni için tehlikeli olduğu saptandığı takdirde o kimsenin pasaportunu geri alma tedbirine başvurulur.

Bu tedbir Yunan vatandaşı 5 Müslüman için alınmıştır. Bu nevi tedbirler Türkiye'de de alınmaktadır. Zira, 1960'dan bu yana, Elen Ortodoks azınlığına mensup en az 4 kişi[nin] tabi buldukları ilgili emniyet müdürlerince pasaportlarının yenilenmesi için başvurularına rağmen olumsuz cevap almaları başka türlü yorumlanamaz.

4 — Her türlü motorlu vasıta izinlerine gelince, elimizde[ki] delillere göre aşağıdaki hususlar ortaya çıkmaktadır:

a — Tarım makineleri satın almak, kullanma ruhsatı almak için yapılan 1650 müracaattan 1650'sine izin verilmiştir.

b — Otomobil sahibi olmak için [herhalde ruhsat almak için] 265 kişi müracaat etmiş 265'ine de izin verilmiştir.

c — Tarım araçları şoförlük ehliyeti için yapılan 2367 müracaattan 1723'üne izin verilmiştir.

d — Otomobil şoförlük ehliyeti için yapılan 1053 başvurudan 800'üne izin verilmiştir.

e — Motosiklet almak için 5500 kişi müracaat etmiş, 5500'üne izin verilmiştir.

f — Motosiklet kullanma ehliyeti için 4500 müracaat yapılmış 4500'üne verilmiştir.

Bütün bu yukarıdaki motorlu araç ve gereçler ruhsatı için yapılan müracaatlar 1960-1977 yılları kapsamına girmektedir.

İlgili makamlar, yapılan her müracaat için müsbet veya menfi evrakı muhafaza etmektedir. Kaldı ki şoförlük ehliyeti alabilmek için bilindiği gibi belirli sınavdan geçmek gerekmektedir ve bu sınavlarda başarı gösteremeyenler de çoktur.

Mağaza işletme izinlerine gelince, elimizdeki verilere dayanarak 1960-1977 yılları arasında yapılan 1376 başvurudan 1322'sine olumlu cevap verilmiştir. Aynı şekilde seyyar satıcılık için yapılan 455 işletmecilik başvurusunun 405'ine, 4 büyük işletmecilik başvurusunun dördüne de olumlu cevap verilmiştir.

5 — Bir Yunan uyruklunun kanunsuz şekilde teb'adan iskatı gibi bir durum söz konusu değildir. Yunan teb'a kanununun [Yurttaşlık Yasası'nın] 19. maddesi gereğince Yunan asıllı olmayan Yunan vatandaşı, Yunanistan'a bir daha dönme şartıyla Yunanistan topraklarını terkettiği belirlendiği takdirde Yunan tebasından iskat edilir. Bu kanun eskidir ve bundan önce 1955 yılına kadar yürürlükte olan kanuna göre teb'adan iskat otomatikman oluyordu.

Halbuki halen yürürlükteki kanuna göre (3370/20/9310-955 kanun kuvvetinde kararname) çeşitli gerçekler gözönünde tutularak, kişinin bir daha Yunanistan'a dönme niyetinde olduğu saptandıktan sonra iskat işlemi yapılmaktadır. Eskiden olduğu gibi İçişleri Bakanının bu husustaki kararı artık otomatikman değil, teb'a konseyinin bu yönde alacağı karara bağlıdır.

1967'den itibaren Yunanistan'daki dikta rejimi dolayısıyla ve bütün cemiyetlerin feshedilmesinden sonra Batı Trakya azınlığının seçimle gelen okul encümenleri ve Müslüman evkafı emlakini idare etmekle ilgili heyet de feshedilmiştir. Bunların yerine yetkili vilayetlerde gerekli encümenler ve heyet tayin edilmiştir.

Şimdi demokrasinin Yunanistan'a tekrar gelişyle devlet, 1345/1920 sayılı azınlıklar kanununun ne şimdiki zaman, ne de eski Lozan anlaşmalarındaki duruma uymaması dolayısıyla bu meselelerin ayarlanmasına el atmıştır. Böylece Mecliste Batı Trakya Müslüman azınlık okulları ile ilgili 694/1977 sayılı kanun onaylanmıştır. Bu kanunun 6. maddesi açıkca [uyarınca?] azınlık okulları encümenlerinin seçim şekli, vazife ve yetkileri Milli Eğitim ve Diyanet İşleri Bakanı kararıyla belirlenecektir. Bu kararların açıklanması uzun sürmeyecektir.

Batı Trakya'daki Müslüman evkafını idare komisyonuna gelince, yeni bir kanun hazırlanmaktadır ki, bu kanun vakıf idare heyetinin seçimini de ayarlayacak ve belirlendiği gibi bu Lozan anlaşmasına ve mütekabiliyet ilkelerine dayanacaktır.

Son olarak belirtmelidir ki, Kasım 1974 milletvekili seçimlerinde ve son 1977 Kasım seçimlerinde iki azınlık milletvekili seçildiler ki, bunlar Yunan Millet Meclisine katılıyorlar.

Belediye ve nahiye seçimlerinde serbestçe yer alıp pek çok Müslüman belediye müdürü ve azası seçildiler.

Elimizdeki belgelere göre 1975'te 220 azınlık üyesi Batı Trakya'daki belediye meclislerine seçildiler.

Azınlığın bölgesel idareye katılma oranı muhakkak ki dikta zamanında yoktu. Bunu memleketimizin demokratik idare sistemine borçludur.

DIŞİŞLERİ MÜSTEŞARI
Andreas P. Zaimus

Batı Trakya Müslüman-Türk azınlığına uygulandığı ileri sürülen baskılara ilişkin Yunan resmi görüşü, bu belgeden de anlaşıldığı kadarıyla, bu baskıların mevcut olmadığı yönündedir. Verilen sayılardan çıkan sonuç budur.

Bu konuda akla ilk gelen, verilen bilgilerin sağlık derecesidir. Bu konuda bilgisine başvurduğum çeşitli uzman kişiler, bu bilgilerin büyük olasılıkla doğru olduklarını belirtmişlerdir. Bununla birlikte gerek aynı uzman kişiler, gerekse Batı Trakya'daki incelemelerim sırasında görüştüğüm insanlar bu doğru bilgilerin gerçeği yansıtmaktan uzak olduğunu da hemen eklemektedirler. Çelişkili görünen bu ifadenin açıklanması şu aşağıdaki noktalarda toplanabilir:

1 – Azınlığın yakındığı yasalar, ilke olarak, "Müslüman yurttaşlara ... yasaktır" dememektedir. Fakat, Hıristiyan-Müslüman kime uygulansa büyük huzursuzluk yaratacak bu "genel" yasalar yalnız Müslüman olanlara, yani azınlığa uygulanmaktadır. Tabii bu durumda "yasa"dan değil, "uygulama"dan şikâyetçi olmak gerekmektedir ki, bunun da büyük pratik güçlükleri vardır. Kaç Hıristiyana ve kaç Müslümana ev yapma veya onarma izni verildiğine ilişkin istatistikler, Batı Trakya bölgesine ilişkin bütün istatistikler gibi, yalnız devlet tarafından yapılmaktadır ve yayımlanmamaktadır. Başka kişi ve kurumların bu bölgede istatistiksel araştırmalar yapmaları da yasaktır. Üstelik bu istatistikler gerçeği yansıtmaktan çok uzaktır, çünkü (daha önce bu Bölüm'ün başında belirtilmiş olduğu gibi) okuma-yazma oranı % 40'a ancak varan bu köylü azınlığın şikâyetleri genellikle yazıya dökülmemekte, dökülse bile bu dilekçelere protokol numara-

rası (tarih-sayı) verilmemektedir. Çok ısrar halinde bir numara verilse bile dilekçe yıllarca olumlu-olumsuz bir yanıt alamamaktadır.³⁴ Eğer dilekçenin ne durumda olduğu sorulacak olursa, karakoldan "fazla üzerine düşüyor, fena olacak" biçiminde haber yollanmaktadır. Yani, yasa-dışı uygulamayı belgelemeye yarayacak bir kanıt yaratmama-ya özen gösterilmektedir. Tabii bu durumda resmi makamlardan birşey isteyecek veya onlara birşeyi şikâyet edecek Türklerin sayısı nasıl olsa bir sonuç çıkmayacak gerekçe- siyle çok azalmakta, yalnızca büyük torpili olanlar veya Yunan çevrelerine yakın olanlar, başvuruda bulunmaktadır. Özellikle bu sonuncuların dilekçelerinin Hıristiyan iş-lemi gördüğü bildirilmektedir. Böylece, bir yandan azınlık içinde ayrıcalıklı bir zümre belirirken, bir yandan da azınlığa olumsuz işlem yapıldığı savını çürütme yolunda Mec- lis kürsüsünden açıklanabilecek örnek olaylar ortaya çıkmış olmaktadır.

34 Örneğin, Batı Trakya'daki araştırmalarım sırasında elime geçen ve adı bende saklı olan bir inşaat mühendisi tarafından Haziran 1973-Haziran 1981 yıllarını kapsar biçimde hazırlanmış olan listede 33 adet *yanıt verilmemiş* inşaat ve onarım istemi olup, bu istemlerden yalnızca 10 tanesinde protokol numarası mevcuttur. Geri kalan 23 tanesine protokol numarası verilmemiştir. Bu başvurular sözü edilen inşaat y. mühendisinin bürosu tarafından yapılmış olup, hangi adreslere ve kimlere ait olduğu bende saklıdır. Aşağıdaki listede bu 33 başvurunun hangi işle ilgili olduğu, tarihi (sadece yıl olarak) ve hangi yerleşme mahallinde yapıldığı sıralanmaktadır: 1) Tek katlı ev inşaatı 1976, Aratos köyü; 2) Bahçe duvarı inşaatı 1976, Protaton köyü; 3) Ev onarımı, 1976, Vakos köyü; 4) Kahvehanenin bir duvarının inşaatı, 1979, Komotini; 5) Hayvan damı çatısının onarımı, 1979, Aratos köyü; 6) Mutfak inşaatı, 1980, Arizvi köyü; 7) Tek katlı ev inşaatı, 1976, Amaranta köyü; 8) Depo inşaatı, 1976, Komotini; 9) Tek katlı ev inşaatı, 1970, Arizvi köyü; 10) Ev onarımı, 1979, Komotini; 11) Depo inşaatı, 1974, Skaloma köyü; 12) Ev inşaatı, 1976, Ergani köyü; 13) Depo inşaatı, 1979, Dimi köyü; 14) Depo inşaatı, 1979, Aratos köyü; 15) Depo, oda ve duvar inşaatı, 1976, İamos köyü; 16) Evin bazı duvarlarının onarımı, 1980, Komotini; 17) Ev inşaatı, 1980, Pasos köyü; 18) Ev inşaatı, 1980, İsalon köyü; 19) Ev inşaatı, 1981, Tamna köyü; 20) Depo inşaatı, 1981, Asomatos köyü; 21) Ev inşaatı, 1981, Komotini; 22) Ev inşaatı, 1979, Arizvi köyü; 23) Depo inşaatı, 1976, İambolis köyü; 24) Depo inşaatı, 1981, Amvrosia köyü; 25) Ev inşaatı 1976, Arsakion köyü; 26) Depo inşaatı 1979, Tamna köyü; 27) Camii inşaatı 1973, Kikidio köyü; 28) Cami onarımı 1973, Salpi köyü; 29) Evin ön cephesinin onarımı, 1981, Komotini; 30) Ev inşaatı 1981, Aratos köyü; 31) Minare onarımı, 1981, Mega Dukato köyü; 32) Depo inşaatı 1976, Raga- gada köyü; Depo çatısı onarımı, 1979, Komotini.

Aynı mühendisin verdiği bilgiye göre, bir Türk'ün başvurması halinde inşaat ve ya onarım izni olayı şöyle gelişmektedir: Başvuruyu yapan kişinin durumu Siyasi İşler Bürosu'nun emriyle bağlı olduğu karakol tarafından incelenmekte ve oranın verdiği rapora göre kişi inşaat ruhsatı almakta veya alamamaktadır. Oysa, Hıristiyan yurttaşlar için böyle bir inceleme yoktur (Bu Siyasi İşler Bürosu valilik nez- dinde kurulmuş olup, Dışişleri Bakanlığı görevlilerinden oluşmakta ve merkezi Kavala'da bulunan Azınlık İşleri Koordinatörlüğü'ne bağlı bulunmaktadır). Gene Batı Trakya'da bulunduğum sırada, Sendelli (Dimi) köyünden bir kişiye ait inşaat izni tarafıma gösterilmiştir. İzin tarihi 1981, başvuru tarihi 1979 başıdır. Dilek- çenin üzerinde, karakoldan inceleme sonucu gelen cevabın numarası kaydedilmiş ve altına "Hayır" cevabı yazılmıştır. Bununla birlikte, ruhsat sahibinin uzun uğraşlar sonunda nihayet Yunanlı bir "torpil" kişi bulması sonucu valinin yine aynı dilek- çe üzerine sonraki bir tarihle "Evet" diye yazıp imzaladığı ve ruhsatın alınabildiği anlaşılmaktadır. "Evet" yazısının üzerinde karakol evrağının numarası yoktur.

2 – Batı Trakya'da yakınma konusu olan baskılar T.C. Atina Büyükelçiliği tarafından Yunan Dışişleri Bakanlığı'na yansıtıldığı zaman, bu olayların doğru olup olmadığı yine baskıları uyguladığı iddia edilen kişi veya makamdan sorulmaktadır. Bu durumda ilgili makam kendini haklı çıkardığı gibi, şikâyeti yapana da "takmaktadır". Bundan çekinen azınlık üyeleri Gümülcine Başkonsolosluğu'na başvurarak belge vermeye pek yanaşmamaktadır, çünkü bu belgeler üzerlerindeki adlar silinerek kullanılabilir, söz konusu işin niteliğinden ve tarihinden kişinin kimliği kolaylıkla belli olmaktadır.

3 – Nihayet, azınlığın dörtte birinin yaşadığı Yasak Bölge'de olup bitenin öğrenilmesi çok zor, belgelenmesi ise hemen hemen olanaksızdır.

Baskılar konusunda ileri sürülen iddialara Meclis kürsüsünden verilmiş olan yanıt karşı dile getirilen bu görüşler, bu konuda yapılabilecek olan genel gözlemlerdir. Bir de yanıt'ın kendisinin incelenmesi sonucu ortaya konabilecek daha özel gözlemler vardır ki, onları da şöyle sıralayabiliriz:

1 – Bütün bu Bölüm boyunca anlatıldığı gibi, Batı Trakya'daki azınlığın yakınmaları esas olarak 1965 sonrasında Kıbrıs sorununun Türk-Yunan ilişkilerini bozması üzerine şiddetlenmiştir. Oysa, 1977'de Meclis kürsüsünden okunan bu yanıt, 1960, 1957, hatta 1945 yılına kadar olan sayıları vermektedir. Kamulaştırmaların dışında önemli bir sorunun olmadığı bu yıllarda Müslüman azınlığa herkese olduğu gibi verilmiş olan ehliyet, av ruhsatı, yapı ruhsatı gibi belgeler 1965 sonrasında bu konudaki kısırlığını örtmüştür, hatta sayıları "şişirmiş"tir. Çünkü bu tarihten sonra başvuruda bulunan çok azalmıştır.

2 – Bu çeşitli belgeler konusunda 1965'ten önceye gitmeyen tek tarih, cami ve mezarlık yapımıyla onarımını ilgilendiren 1968 tarihidir. Bu alan, aslında, azınlığın en az yakındığı alandır. Bununla birlikte, aşağıdaki belge Yunanistan'da bu konudaki mevzuatın da azınlık için demokratik olmaktan oldukça uzak olduğunu göstermektedir.

Yunanistan Cumhuriyeti
Komotini ve Maronya Metropolitliği

Komotini, 27.12.1983
Prot. no. 1032

Sayın Rodop Valisi'ne,

Son zamanlarda, örneğin son olarak Sappe'nin Arsakion'unda olduğu gibi, yerel kilise makamlarının izni olmadan camiler inşa edilmekte olduğundan, karışıklıklara sebebiyet verilmemesi ve yasal işlemlere uyulması için, her türlü cami inşası, büyüülmesi veya onarılması gibi durumlarda, "kilise ve semtler" hakkın-

daki 8/1979 sayılı yasanın 15. maddesi uyarınca yetkili olması sıfatıyla, eskiden olduğu gibi, yazılı bir dilekçe ile metropolitliğimizin onayının istenmesini rica ederiz.

Saygı ve iyi temennilerimle,
imza

Komotini ve Maronya Metropolitisi
Damaskinos

- Dağıtım : 1) Rodop Bidayet Mah. Savcısı
2) Rodop ili belediye ve nahiye başkanlarına
3) Rodop jandarma komutanlığına (tüm polis karakollarına tebliğ edilmesi ricasıyla).

3 – Yanıt, Cemaat idare heyetlerinin Cunta zamanında atanmış ve o zamandan bu yana değişmemiş olmasına bir cevap getirmemekte, yalnızca yeni hazırlanmış olan 694/1977 sayılı Eğitim Yasası'ndan söz etmektedir ki, bu yasanın eğitim alanında Lozan Antlaşması'nı nasıl hukuken ve fiilen ortadan kaldırmış bulunduğu "Eğitim Alanı" başlığı altında geniş biçimde değinilmiştir.

Müslüman vakıflarının yönetimine gelince, yanıt bu konuda da yeni bir yasanın hazırlanmakta olduğundan söz etmektedir ki, bu konu ayrı bir başlık altında incelenmeye degecek kadar önemlidir.

E – VAKIFLAR KONUSU

Batı Trakya'da görev yapmış bir yabancı diplomatik gözlemcinin deyimiyle "Anıtsal dekor bakımından olduğu gibi, toplumsal doku açısından da İslam vakıfları Batı Trakya Müslüman cemaatının belkemiği durumundadır". Gerçekten, hayır işleriyle dinsel ve eğitsel amaçları gerçekleştirmede kullanılan gelirleri ile vakıflar, Batı Trakya cemaatını ayakta tutan maddi direği oluşturdukları gibi, bu azınlığın toplumsal kimliğinin ve kendine güveninin en önemli manevi temeli olmuşlardır.

Vakıfların Batı Trakya açısından önemi, bu bölge azınlığı açısından geçerli olduğunu görmüş bulunduğumuz 1920 Yunan Sevr'i ve 1923 Lozan antlaşmalarında vurgulanmıştır. Lozan'ın 40-42. maddelerine göre azınlık, masrafları kendisi karşılamak koşuluyla her türlü hayır kurumlarıyla dinsel ve toplumsal kurumları kurabilecek, yönetebilecek, denetleyebilecek, kamu bütçelerinden bu iş için pay alacak, devlet bu vakıflara ve hayır kuruluşlarına her türlü kolaylık ve yardımı sağlayacaktır. Yunan Sevr'inin 14. maddesi bu konuda daha açık hüküm getirmekte, mevcut Müslüman vakıflarının tanındığını ve bunlara her türlü kolaylığın gösterileceğini, bu kolaylıkların yeni kurulacak vakıflardan da esirgenmeyeceğini belirtmektedir.

Müslüman vakıflarının eğitimle ilgili olanlarının yönetilmelerine ilişkin olarak 2345/1920 sayılı yasaya yansdığına gördüğümüz hükümler dışında, vakıflar konusu

Yunan iç mevzuatında ayrı bir düzenlemeye tabi tutulmamıştı. Bu durumda, gelirleri eğitime tahsis edilen vakıflar Cemaat idare heyetlerince, dinsel vakıflar ise mütevellilerce yönetiliyorlardı. Bu durum 1945'e dek sürdü. Bu tarihte kentlerdeki bütün vakıflar Cemaat idare heyetlerince yönetilmeye başlandı. 1964 yılında yeni bir uygulamaya geçildi ve cemaatin da onayıyla eğitim vakıflarıyla dinsel vakıfların yönetimi tekrar ayrıldı.

1967 Cuntasından sonra idare heyetlerinin sadece eğitim vakıflarını yönetebileceği kesinleşti. Dinsel vakıfların yönetimi ise müftü başkanlığındaki bir mütevellî heyetine verildi. Cunta ayrıca, o tarihe kadar mütevelliler tarafından seçilen vakıf müdürlerini de kendisi atamaya başladı.

İşte, Yunan Meclisinde sorulan soruya verilen yanıtta "Lozan Antlaşması'na ve karşılıklılık ilkelerine uyacak yeni bir yasa hazırlanmaktadır" dendiğinde durum buydu. 1974'te sona eren Cunta yönetiminin atadığı Cemaat idare heyetleri ve müdürler henüz iş başındaydı.

Ağustos 1979'da Karamanlis hükümeti Meclise yeni bir vakıf yasa tasarısı sundu. Yukarıda da sözü edilmiş olan yabancı gözlemciler bu girişimde, bir yandan Ortadoğu'daki İslam devriminin Yunan yöneticilerinde yarattığı endişeyi, bir yandan da Türkiye'de doruğuna çıkmış bulunan anarşi ortamından yararlanma isteğini görmekteler. Gerçekten de, Türkiye'nin tersine, Batı Trakya Müslüman Türkleri geleneksel olarak şeriat kavramına çok daha açıktı ve gerçekten Türkiye 1979 yılında Yunanistan'daki vakıflara karşı girişilecek bir hareketle ilgilenebilecek bir durumda değildi. Fakat yeni yasa tasarısı azınlık arasında büyük tepkiye yol açtı. O kadar ki, tasarı uzunca bir süre uyutuldu. Bununla birlikte, 15 ay sonra 12 Kasım 1980'de aynı tasarı azınlığın iki milletvekilinin de bulunmadığı ve Yunan Komünist Partisi (KKE) üyesi bir milletvekilinin tek itirazı yaptığı bir oturumda yasalaştı.

Bunun üzerine Gümülcine Müftülüğü'nde toplanan 50 azınlık lideri³⁵ yeni yasayı "tümünden" reddeden ve hemen değiştirilmesini talep eden dokuz maddelik bir karar kaleme aldı. Cumhurbaşkanı Karamanlis'e telgraf çekilerek bu yasayla sonuna dek her türlü yasal yoldan mücadele edileceği belirtildi.

Yasaya önemli bir tepki de Türkiye'den geldi. Ocak 1981'de T.C.Dışişleri Bakanlığı'nın verdiği muhtıra 1091/1980 sayılı yasanın Yunanistan'ın Batı Trakya azınlığı konusundaki uluslararası yükümlülüklerini ihlal ettiğini söylüyor ve 1913 Atina Mueahedenamesi'nin 11 ve 12. maddelerini, 3 Numaralı Protokolunu, 10 Ağustos 1920 tarihli Yunan Sevr'ini ve Lozan Antlaşması'nın 45. maddesini ileri sürdükten sonra, Türkiye'deki Rum vakıflarının böyle ayırım yapıcı bir statüyle karşı karşıya bulunmadıklarını anımsatıyordu.

35 Adları için bkz. "Hellenizing the Awqaf in Western Thrace", *Impact International*, vol.11-2, 23 January-12 February, s. 5.

Yunan Dışışleri Bakanlığı karşı muhtırasında, kendisini bağlayan antlaşmaların geçerliliği konusunda daha önce ileri sürmüş bulunduğu savları aynen yineliyor ve 1913 ile 1920 metinlerinin geçersiz olduğunu ileri sürerek, Yunanistan'ın yalnızca Lozan Antlaşması ile bağlı bulunduğunu söylüyordu. Muhtıraya göre, yasanın amacı Müslüman vakıflarının özel niteliğini gözönüne alarak bu kuruluşların yönetilmesini sağlamak idi. Bu kuruluşların diğer Yunan vakıfları ile aynı ilkelere göre yönetilmesi kendileri için iyi bir durum yaratmayacağından, yasanın ayırımıcıcı olarak nitelenmesi olanaksızdı.

Yunan Dışışleri'nin bu savunması karşısında Türkiye'nin gösterdiği oldukça sert tepki, azınlığın B.M. İnsan Hakları Komisyonu'na, İslam Konferansı Örgütü'ne ve Lozan'ın imzacılarına başvurmamak suretiyle olayı uluslararası planı dökme tehdidiyle birleşince, Yunan Hükümeti, yasanın belli bağlı hükümlerinin yürürlüğe girmesi için gerekli olan uygulama kararnamelerinin "şimdilik" çıkarılmasının söz konusu olmadığını bildirdi. Anlaşıldığı kadarıyla, Türkiye'deki çalkantının bu arada durulmuş bulunması da bu kararın alınmasında rol oynamıştı. Zaten bu gerileme kararı, bir örneği 12 mil konusunda da görülmüş olan geleneksel Yunan politikasına da uygundu.

1091/1980 sayılı yasanın öyküsünü böylece özetledikten sonra, gerek azınlığın ve gerekse Türkiye'nin tepkisine yol açan metnin önemli maddelerini incelemeye geçebiliriz.

4. madde, vakıfları bir "azınlık özel hukuku tüzel kişisi" olarak tanımlamakta ve Yunan anayasasına uygunluğu oldukça kuşkululu yepyeni bir ayırımıcıcı kavram yaratmaktadır.

5. madde, her vakfın, seçmen kütüklerinde adı bulunan kişilerce seçilecek 5 kişilik yönetim kurulundan oluşacağı hükmünü getirmektedir. Aday sayısı iki kat olacak, eğer bu sayıda aday bulunamazsa, bölgenin valisi aday listesini tamamlayacak biçimde atama yapacaktır. Bu durumda aday sayısı üç kat olmak zorundadır. Tabii bu durumda valinin atadığı adaylar çoğunluğa bile ulaşmaktadır. Yalnızca Müslümanları ilgilendiren bir konuda Hıristiyan vali büyük söz sahibi olmaktadır.

Adaylık koşulları 6 ve 7. maddelerdedir. "Herhangi bir nedenle" medeni haklarından yoksun bırakılanlar, ayrıca mebus, belediye ve nahiye meclisi üyeleriyle müftülük memurları ve bunların ikinci dereceye kadar akrabaları aday olamayacaktır. Böylece, siyasal nedenlerle hüküm giyenlerin ve azınlık önderlerinin vakıflardan uzak tutulması öngörülmüştür.

Madde 9, bu yasanın kararnamelerle değiştirilebileceğini öngörmekte, böylece yasanın hükümet tarafından daha da ağırlaştırılması yolu açılmaktadır.

Madde 11'e göre, birden çok vakıf bulunan yerlerde (ki, birçok yerde durum budur) valiye büyük bir yetki verilmektedir: Seçilen kimseleri vali, aldıkları oy sırasına göre istediği vakfa atayacak, bir kişi birden fazla vakfın yönetim kuruluna katılmaya-

caktır. Böylece vakıf yönetim kurullarında valinin istediği dengeyi kurması ve bu Müslüman kuruluşlarını bölerek yönetmesi sağlanmaktadır.

Madde 12'ye göre, yönetim kurullarına ancak iki dönem üst üste aday olunabilmektedir. ABD başkanlığı seçimine benzetilen vakıf yönetim kurulu seçimi, böylece, bu tür bir sınırlamanın bulunmadığı Yunan Meclisi seçiminden daha sıkı kurallara bağlanmaktadır.

Madde 13, yönetim kurulunun vakıftan "uygun miktarda bir ödenek" almasını öngörmekte, vakıf yönetmek bir hayır işi yapmaktan çıkıp bir ekme kapısı haline gelmekte, iyiciliğe yol açılmaktadır.

16. madde, vakıfları birer dernek sayarak bütçelerini valinin onayına bırakmakta, valinin açık oluru olmadan hiçbir harcama yapılamayacağını öngörmekte, valiye bütçe gelir ve giderlerinde istediği gibi değiştirme, ekleme ve çıkarma yapma yetkisi tanımaktadır. Böylece vali, vakıf bütçesine istediği gibi vaziyet edebilecek, bu önemli Müslüman kuruluşunu felce uğratmak istediği anda bütçeyi veya herhangi bir harcamayı onaylamaması yetecektir.

19. maddeye göre, bir okula vakfedilmiş olan mülkün geliri Yunan Eğitim Bakanlığı'nın emrine verilecektir. Böylece, 694/1977 sayılı yasayla Lozan'a aykırı olarak cemaatin elinden alınmış olan Müslüman okullarındaki son özerklik kısıntıları da ortadan kalkmış olmaktadır.

20. maddeye gelince, bu madde, bütün yukarıda sayılanlar olmasa bile, Türk vakıflarının ölüm fermanını tek başına oluşturmaya yetecek niteliktedir. Maddeye göre, vakıflar, yasanın çıkışından itibaren bir yıl içinde Maliye Bakanlığı'na başvuracaklar ve daha birçok belge arasında tapularını bu bakanlığa sunacaklardır. Sayısız işgaller, dünya savaşları ve bir de iç savaş geçirmiş olan bu çok eski kuruluşlar arasında tüm belgeleri hâlâ elinde bulunduranların sayısı fazla olmasa gerektir.

Yukarıda söylendiği gibi, uygulaması "şimdilik" durdurulan 1091/1980 sayılı Vakıf Yasası, yürürlüğe konduğu takdirde, Batı Trakya Müslüman-Türk azınlığının bir cemaat olarak daha fazla ayakta kalması mümkün olmayacak gibi gözükmektedir.

IV – TÜRK-YUNAN İKİLİ İLİŞKİLERİ VE BATI TRAKYA'DAKİ UYGULAMALAR

Bu Bölüm'deki uygulamalar toplu olarak düşünüldüğü zaman, Batı Trakya azınlığının kaderinin genel olarak Türk-Yunan ilişkilerindeki dalgalanmalara, özel olarak da Kıbrıs sorununa göre biçimlendiği görülmektedir. Bu açıdan, azınlığın Yunanistan'daki yaşamını oldukça belirgin çizgilerle birbirinden ayrılan bölümler altında inceleyebiliriz.

1923-1950 Dönemi : Bu dönemin ilk yıllarının özelliği, Yunanlıların, Türkiye sınırına bitişik bu stratejik bölgede azınlığın gerek nüfus ve gerekse toprak mülkiyeti bakımından sahip bulunduğu büyük üstünlüğü ortadan kaldırmaya yönelmesi olmuştur.

Giriş bölümünde de görmüş olduğumuz gibi, Lozan Konferansı sırasında (1922) Batı Trakya'da 129.120 Müslüman'a karşılık 33.910 Yunanlı bulunmaktaydı. Birincilerin toprak mülkiyeti oranı yüzde 84, ikincilerin ise yüzde 5 idi. Bu Yunan nüfusu antlaşmanın hemen ertesi yılı (1924) 189.000'e fırlamıştır.¹ Bir Arap kaynağı, bir tek 1924 yılında Batı Trakya'ya yerleştirilen Yunanlıların sayısını 107.697 olarak vermektedir.² Bu durumun nedeni, "Lozan Sistemi"ni incelerken görmüş olduğumuz gibi, Doğu Trakya'da oturan Rumların 1922 sonunda Meriç'i geçerek Batı Trakya'daki Müslüman arazilerine el koymaları, evlerine zorla yerleşmeleri ve ayrıca sürülerine sahip çıkmalarıdır. Koyu Müslüman olan Batı Trakya azınlığı evlerinin yarısına zorla yerleşen bu göçmenlerin yarattığı duruma katlanamayınca Türkiye'ye göçmüşler, böylece Türkler azınlıkta kalmışlardır.³ Zaten Lozan'ın hemen ertesinde 1926 Atina ve onun da arkasından 1930 ve 1933 Ankara anlaşmalarının yapılmasını gerektiren durum da buradan kaynaklanmıştır. Müslüman azınlığın evlerinin içine zorla girip oturan bu göçmenlerin neden başka yerlere nakledilmediğini, o tarihteki Yunan kabinesinde tarım bakanlığı yapmış olan Anastas Bakkalbaşı şöyle anlatıyor:

"Bir milletvekili ve devlet adamı olarak 1923'de ilk uğraştığım iş mülteciler sorunu oldu. Trakya'da mültecilerin yerleştirilmesi sorun çıkarıyordu, çünkü Lozan Antlaşması ve nüfus değişimine ilişkin antlaşma, Batı Trakya'ya gelen mülteciler taraflından yasadışı olarak el konulan ve işgal edilen bütün mal ve toprakların Türk sahiplerine geri verilmesi yükümlülüğünü getiriyordu. 1924'de tarım bakanı olunca, Trakya'dan 60.000 Rum mültecinin çıkarılmasına ilişkin olarak önceki Kafandaris kabinesince hazırlanmış bir kararname buldum. Kendi sorumlulu-

1 Pentzopoulos, a.g.y., s. 136'dan, A.A.Pallis, *Racial Migrations in The Balkans*, s. 327. Pentzopoulos 1924'teki bu 189.000 rakamının *Büyük Helen Ansiklopedisi'* ne (cilt X, s.403) göre 170.000 olduğunu belirtmektedir.

2 M.Ali Kettani, "Muslims in Southeast Europe", *Journal, Institute of Muslim Minority Affairs*, Winter, 1979, Vol, I, no.2, and Summer 1980, Vol. II, no.1, Jeddah, King Abdulaziz University.

3 Alexandris, a.g.y., s. 120-121.

luğum altında olmak üzere, bu emri geri almak cesaretini gösterdim ve böylece 60.000 mülteci Trakya'da kaldı."⁴

Böylece, Fethi Bey'in (Okyar) 31 Ekim 1924'de Milletler Cemiyeti Konseyi'ne yaptığı şikayette⁵ de belirttiği gibi, Yunanistan, daha işin başında ahali değişimi antlaşmasının "2. madde uyarınca mübadele dışı bırakılacak bölgelerde oturanların... mülkiyet haklarından serbestçe yararlanmalarına hiçbir engel çıkartılmayacaktır" diye hüküm getiren 16. maddesine aykırı hareket ederek Batı Trakya'daki nüfus bileşimini değiştirmiştir. Öyle ki, bugün Türk sınırındaki Evros ilinde hemen hemen hiç azınlık üyesi kalmamıştır.

Azınlığın Türkiye'ye göç etmek zorunda bırakılışı, Türk-Yunan ilişkilerinin çok gergin bir durum aldığı 1920'lerin sonlarına dek devam etmiştir. 30 Ekim 1930'da iki ülke arasında imzalanan üç önemli antlaşmanın⁶ ikili ilişkileri düzeltmesinden sonra, Batı Trakya azınlığına uygulanan politikada olumlu bir değişiklik olmuş, fakat azınlığın elindeki topraklar bu Bölüm'de görmüş olduğumuz çok çeşitli yöntemlerle, tapular sorun yapılarak ve özellikle kamulaştırma yoluyla azaltılmaya devam edilmiştir. "Kıyı ve Sınır Bölgelerinde" taşınmaz mal alım satımını izne bağlayan 1938 yasası

4 Ümit Haluk Bayülken, "Turkish Minorities in Greece", *Turkish Yearbook of International Relations 1963*, Ankara, Political Science Faculty, 1965, s. 160-161. Bayülken'in Bakkalbaşı'dan yaptığı bir alıntı başka yazarlar tarafından da hep Bayülken kaynak gösterilerek kullanılmıştır. Bayülken'le yapılan görüşmede, alıntının kaynağının T.C. Dışişleri Bakanlığı'nca hazırlanan resmi notlar olduğu öğrenilmiştir. Nihayet, 1984 Nisan ayında İskeçe'de *Trakya* gazetesi sahibi ve başyazarı Osman Nuri Fettahoğlu (kendisi şu anda 85 yaşlarındadır) ile yaptığım görüşmede, Bakkalbaşı'nın bir kitabı olmadığı, 1950'lerde yapılan bir genel seçimde Batı Trakya'ya seçim propagandası için gelen bu zatın o zamanlar Yunan oylarını elde edebilmek için bir seçim broşürü dağıttığı, bu alıntının o broşürde yer aldığı ortaya çıkmıştır. Nitekim Osman Nuri beyin *Trakya* gazetesi koleksiyonlarında gereken bilgi bulunmaktadır. "B.Bakkalbaşı Nasıl Propaganda Yapıyor" başlıklı yazıda, aday Bakkalbaşı'nın Hemitli Rum köyü gençlerine şunları söylediği yazılıdır: "Siz gençsiniz. Babalarınıza sorunuz. Eğer bundan 25 yıl önce ben nazır olmasaydım Türklerin ellerinden bu arazi alınıp, siz bu güzel yerlere yerleşmezsiniz" (*Trakya*, 10 Kasım 1952). "Türk Ekalliyeti ve B.Bakkalbaşı" başlıklı başka bir makalede Osman Nuri bey şunları yazmaktadır: "1950 yılındaki seçimlerde Rumlar için neşrettiği bu kitabın 5 inci sahifesinde "Trakya'nın Elen vicdanına uygun olmayan unsurlardan temizlenmesini" prensip olarak koyar... İkinci sahifede hükümetinin emrine rağmen ve büyük bir cüret olarak 60.000 muhaciri nasıl Türk arazisine yerleştirdiğinden, kanun müsait olmadığı halde istimlakli nasıl küçük araziye teşmil ettirdiğinden ... Bunları nasıl Lozan muahedesi ahkâmının hilafına olarak yapmış olmakla da iftihar ettiğinden söz eder" (*Trakya*, 24 Mayıs 1954). T.C. Dışişleri Bakanlığı'ndaki bilgi, bu seçim broşürünün sözü edilen ikinci sayfasından alınmış olmalıdır.

5 Alexandris, a.g.y., s. 120.

6 Her iki ülkenin özellikle denizde tehlikeli biçimde silahlanmasını durduran "Deniz Kuvvetlerinin Sınırlandırılması Hakkında Protokol", her iki ülke uyruklarının birbirinin ülkesine giderek çalışmasına (yani serbest dolaşıma) olanak veren "İkamet, Ticaret ve Seyrisefain Mukavelenamesi", ve "Dostluk, Tarafsızlık ve Hakem Antlaşması".

bu dönemde çıkarılarak, 1930 öncesinde Rum göçmenlerin zorla yerleşmesi sonucunda kamulaştırılarak Türklerden alınan malların eski sahiplerince geri satın alınması engellenmiştir.

Eğitimin Arap harfleriyle devam etmesinin özendirilerek azınlığın Türkiye'deki reformlardan kopmasına çalışıldığı bu dönemin sonunda patlayan Yunan İç Savaşı sonucu gene Türkiye'ye toplu göçler olmuştur. Fakat bunların nedeni Yunan hükümetinin politikası değildir. Yunan hükümetine sadık kaldıkları için Batı Trakya azınlığına Komünistlerin yaptıkları saldırılardır.

1950-1963 Dönemi : Bu dönem Batı Trakya azınlığı arasında her zaman özlemle anılan bir devir olmuştur. Bu süre içinde Türk-Yunan ilişkilerinin iyiliği sonucu 1952 yılında Gümölcine'de ilk kez bir Türk Lisesi (Celal Bayar Lisesi) açılmıştır. 3065/1954 sayılı yasa sonucu "Müslüman" değil, "Türk" yazılı levhalar okullara asılmıştır. 1951 tarihli kültür anlaşmasıyla Türkiye'den kontenjan öğretmenleri gönderilmiştir. O kadar ki, Türk yakın tarihinin üzücü sayfası olan 6-7 Eylül 1955 olayları bile azınlığın düzeninin bozulmasına yol açmamıştır. İkili ilişkilerin düzelmesinde Mareşal Papagos gibi Yunan yöneticilerinin katkısı olduğu kadar, Menderes yönetimi sırasında İstanbul burjuvazisinin, bu arada İstanbul Rum azınlığının istemlerinin Ankara'da yankı uyandırabilmiş olmasının da rolü olmuştur.⁷

1963-1967 Dönemi : 1963 yılında Kıbrıs'ta Makarios'un anayasal düzeni değiştirmek için başlattığı saldırılar üzerine çıkan Türk-Yunan anlaşmazlığı karşılıklı azınlıkların olumsuz etkilenmesine yol açmıştır. Ada'daki anayasal düzenin garantörlerinden biri olan Yunanistan'ı Kıbrıs konusundaki yükümlülüklerini yerine getirmeye zorlamak isteyen Türkiye, bu amaçla önlemler araştırmış ve herhalde, Yunanistan'la ilgili

7 Batı Trakya Türkçe basınında yayımlanan bir makale bu iyiliği başka bir ögeye bağlamaktadır: "Biz bu değişmeyi doğrudan doğruya Atina hükümetinin Kıbrıs adası konusunda izleyeceği yeni politikasına bağlamaktayız. Çünkü o güne kadar Kıbrıs konusunu benimsemeyen Plastiras ve Venizelos hükümetleri hilafına Mareşal Papagos, hükümetinin resmi dış politikası olarak kabul ediyor ve Ada konusunu resmen Birleşmiş Milletler'e götürüyor. Böylece Kıbrıs'ı Yunanistan'a bağlamak için gereken bütün mücadelelere başlanmış oluyor. Atina bu politikasında Türkiye'yi ve Kıbrıs Türklerini karşısında görmemek için Batı Trakya Türklerine uyguladığı politikasında son derece dikkatli ve hassas davranıyor... İşte Celal Bayar Lisesi'nin kuruluşu, Türk uyruklu kontenjan öğretmenlerinin gelişi, öğrencilerimizin Türkiye öğretmen okullarına öğrenime gidişleri, öğretmenlerimizin Türkiye'de mesleki kurs görmeleri, Türkiye Devletinin Cemaatlarımıza resmen para yardımlarında bulunması, köylerimizde Türk Devletinin yardımı ile Türk okulları inşa edilmesi, Azınlığımızın dinî değil Türk Azınlığı olarak tanınması hep bu döneme rastlar... 'Bu hizmetler neden yapıldı?' diye sorulduğunda şu cevabı veririz: "Batı Trakya Türklüğü bugün refah ve saadet içinde yaşamaktadır, eğer Kıbrıs Yunanistan'a ilhak edilirse Kıbrıslı Türkler de onlar gibi yaşayacaklardır' politikası uygulanmıştır." (Akın, 28 Aralık 1976). Gümölcine'de konuştuğum BTTÖB yöneticileri ise 1950 döneminin rahatlığını "Çete harbi [Yunan İç Savaşı] sırasında Türkiye'nin yakın davranışı"na ve "1947'de Adaların İtalya'dan Yunanistan'a geçişine Türkiye'nin itiraz etmeyişi"ne bağlamışlardır.

olarak akla İstanbul'daki Patrikhane, Rum azınlık ve gene İstanbul'da yaşamakta ve çalışmakta olan Yunan yurttaşları gelmiştir. Daha önce dipnotta sözü edilen "İkamet, Ticaret ve Seyrüsefain Mukavelenamesi" adlı 1930 tarihli sözleşme her iki ülke yurttaşlarının birbirinin ülkesine giderek sürekli oturma ve çalışma izni almasına olanak vermektedir. O tarihteki amaç, azınlıkların gitmesiyle Türkiye'de ortaya çıkan nitelikli insan gücü açığına kapamak, Yunanistan'daki işsizliği de azaltmaktır. Tabii Türkiye'den Yunanistan'a gidip oturan ve çalışan Türk olmadığı için, tek taraflı işleyen bu sözleşme sonucu o sırada İstanbul'da sürekli oturan ve çalışan 12.704 Yunan yurttaşı vardır. 1963 yılında Kıbrıs'ta Türklerin katliama uğramaları karşısında Ada'ya müdahale edemeyen Türkiye, herhalde Yunanistan'ı zor duruma düşürmek için 36. madde uyarınca altı ay önceden ihbarda bulunduktan sonra sözleşmeyi feshetmiş ve bu Yunan yurttaşlarının oturma izinlerini bir daha uzatmamıştır (16 Eylül 1964). Üstelik, zararlı eylemleri saptananlar altı aylık süre beklenilmeden sınır dışı edilmiştir. Böylece 1134 Yunan uyruklunun hastalık ve öğrenim gibi insansal nedenlerle kalmalarına izin verilmesine karşılık, 8600 Yunan uyruklu Yunanistan'a dönmek zorunda bırakılmıştır. Bu arada, Bozcaada (Imroz) ve Gökçeada'da yarıaçık cezaevi kurmak ve devlet üretim çiftliği açmak için yapılan kamulaştırmalar da buralarda oturan Rum azınlığın Yunanistan'a göçmesiyle sonuçlanmıştır. Fakat bu göçleri doğuran en önemli öğe, İstanbullu Rum gençlerinin evlenmeleri açısından yaşamsal önem taşıyan İstanbullu Yunanlıların gitmesi olmuş, bundan sonra İstanbul Rum nüfusu gitgide azalarak bugünkü 4000-5000 düzeyine kadar gerilemiştir.

İstanbul Rum nüfusunun tükenmeye yüz tutmasına yol açan bu 1964 kararı, kânimca, Batı Trakya azınlığının bugün artık çığ gibi artmakta olan sorunlarının çözülmesini olağanüstü zorlaştıran bir süreci başlatmıştır, çünkü bütün olayın belkemiği olan karşılıklılık (mütekabiliyet) ortadan kalktığı için Yunan yetkilileri Batı Trakya'daki politikaları açısından serbest kalmışlardır. Bu nedenle, Türkiye'nin öfkesini göstermek dışında hiçbir yarar sağlayıcı yanı gözükmeyen, üstelik Oniki Ada'daki Türk uyruklarını da Yunanistan'dan sınır dışı edilmesine yol açan bu 1964 kararı yanlış bir adım olmuştur.

1967-1974 Dönemi : Yunanistan'da patlak veren Albaylar Darbesi, Batı Trakya azınlığı için tarihinin en sıkıntılı devresini başlatmıştır. O zamana dek hiç olmazsa parlamentodaki iki temsilcisi aracılığıyla sorunlarına dikkat çekmeye çalışan azınlık, bu olanağını da yitirmiştir. Topraklara çeşitli iddialarla el konması, Papagos Kanunu'nun kaldırılması, Müslüman arazisi alacak olanlara ucuz kredi verilmesi ve jandarma dayacağı bu dönemin olaylarıdır. 1968'de imzalanabilen bir Kültür Protokolü vardır ama, onun da hükümleri bir süre sonra fiilen işlemez hale gelecektir.

1974'den Sonraki Dönem : 1974 yılında Türkiye tarafından gerçekleştirilen Kıbrıs Harekâtı, Batı Trakya azınlığı üzerindeki Yunan baskılarını doruğuna ulaştırmıştır. Harekât, Yunan yetkililerine Batı Trakya'yı Türklere "temizleme" politikası için önemli bir gerekçe vermiştir. Dolayısıyla, 1974'den sonraki bu dönemin en önemli özelliği, o zamana dek "kitabına uydurarak" yürütülen baskıların açıktan açığa uygulanmaya başlanmasıdır. Ayrıca, cami ve mezarlıklara saldırılar da bu dönemdedir. İn-

hanlı olayının birdenbire dönüş yapması Kıbrıs'a Türk çıkarmasından iki ay sonradır. 1980'de çıkarılan Vakıf Yasası'nın uygulamaya sokulmamasında, T.C. Dışişleri Bakanlığının 1981'de Danışma Meclisi'ne sevkettiği ve yurt dışındaki Türk azınlıklara yasadışı baskılar yapan devletlerin uyruk ve soydaşlarına misilleme yapma yetkisini hükümete veren yasa tasarısının önemli rolü olduğu tahmin edilebilir. Son yıllarda Türk-Yunan ilişkilerinin aldığı olumsuz görünüm özellikle eğitim alanında Batı Trakya'ya olduğu gibi yansımaları sürdürmektedir.

SONUÇ

Türkiye ve Yunanistan'ın karşılıklı insansal sorunu olan azınlıklar konusuna aradan altmış yıldan fazla zaman geçtikten sonra bakıldığında, "Her iki ülke de birbirinin ülkesinde hiç azınlık bırakmamış olsa idi, daha doğru hareket etmiş olur idi" sonucuna varmak kaçınılmaz gözükmektedir. Çünkü, azınlıklar çoğunlukla uyum sağlamayı, çoğunluklar da azınlığı içlerine sindirmeyi başaramamışlardır.

Bunun nedenleri araştırıldığında, bir kere, iki ögenin farklı dinlerden, apayrı kültürlerden ve hatta değişik sınıflardan oluşu akla gelmektedir. İkincisi, iki ulusun tarihsel geçmişleri oldukça yüklü olup, karşılıklı azınlıklar iki taraf için de acılarla dolu bir savaşın ertesinde birbirinin ülkesinde bırakılmışlardır. Üçüncüsü ve belki de en önemlisi, her iki ülke de kendi içindeki azınlığı, sürekli olarak, karşı tarafın Beşinci Kolu olarak görmüştür.

İstanbul Rum Azınlığı'nın bırakılış nedeni bellidir: Hellenizmin İstanbul'dan vazgeçmediğinin simgesi olarak bu kentte mutlaka kalması istenen Patrikhane'ye bir cemaat gerekmektedir; İstanbul Rumları bu işlevi görmek için bırakılmışlardır. Dolayısıyla, Ankara, bu azınlığı her zaman Megali İdea'nın kalıntısı olarak, sonradan (Lozan'ın 14. maddesiyle) yerlerinde bırakılan İmroz ve Bozcaada Rumları'nı da Çanakkale Boğazı'na bağlı olarak düşünmüştür.

Batı Trakya Türkleri'ne gelince, Türkiye için başında bu azınlığı orada bırakmayı planlamış değildir. Sadece, Batı Trakya'da plebisit istemiştir. Batılılar plebisiti reddetmiştir. Bu arada nüfus değişimi sözleşmesi gündeme gelmiş ve İstanbul Rumları bunun dışında bırakılmıştır. Türkiye de, henüz geleceği karara bağlanmamış olan Batı Trakya bölgesi sakinlerini değişim dışı tutmuştur. Nüfusunun yüzde 84'ü Müslüman olan bir bölgede plebisit istemek, bu bölgeyi istemek anlamına geldiğinden, Türk azınlığın orada bırakılması Atina'yı çok rahatsız etmiştir. Bu insanlara, daima, Trakya'dan bir gün gelecek Türk saldırısını kolaylaştıracak ajanlar olarak bakmıştır. Batı Trakya bölgesinin Türk sınırına bitişik olması da bu korkuyu artıran başlıca olgudur. Bu endişeye ek olarak, son zamanlarda İstanbul Rum azınlığının sayıca çok azalmış olmasının yarattığı bir hınç da Yunan yetkililerinin Batı Trakya Müslüman-Türk azınlığına antlaşma ve yasalara aykırı olarak baskı yapmasına yol açmaktadır.

Devletlerin güvenlik endişeleri, uluslararası ilişkilerde dikkate alınması gereken öğelerin başında gelir. Bununla birlikte, ele alınması gereken ve en az bunun kadar önemli bir diğer husus da, devletine sadık olan bir azınlık toplumunun baskı görmeden huzur içinde yaşama hakkıdır.

Bu Sonuç bölümünün amacı, bu iki hususa gereken ilgiyi göstererek, Batı Trakya azınlığının bundan sonra insanca yaşayabilmesi için gerekli tahlilleri yapmak, soruna taraf olan her üç ögenin de (Yunanistan, Türkiye ve Batı Trakya azınlığı) izlemesi gereken tutumları tartışmaktır.

I – YUNANİSTAN

Elinizdeki kitap boyunca belgeleriyle verilen bilgilerden, Yunanistan'ın Batı Trakya'da kendisini hukuken bağlayan kimi antlaşmaları (1913 Üç Numaralı Protokol ve 1920 Yunan Sevr'i) tanımadığı, tanıdığı antlaşmaları da çeşitli yöntemlerle uygulamaktan kaçındığı ortaya çıkmaktadır. Yunanistan'ın bu tutumunun hangi nedenlerden ileri geldiğini araştıralım.

1 – Güvenlik Endişesi : Batı Trakya'daki temel Yunan politikasında, yukarıda sözü edilen güvenlik endişesinin rolü olduğu kuşkusuzdur. Bu endişenin gerçek temele dayanıp dayanmadığı biraz aşağıda, "Batı Trakyalılar" ve "Türkiye" başlıkları altında incelenecektir. Burada şu belirtilmelidir ki, Yunan politikasında bu endişe fazla abartılmıştır. Yunanistan Türkiye'den korkusunu dile getirirken yalnızca Kıbrıs ve Ege'den söz etmekte, Batı Trakya'ya hiç dokunmamaktadır. Yunanistan gibi sorunlarını uluslararası düzeye getirmekte çekingen davranmamasıyla tanınmış bir ülkenin bu tutumunun anlamlı olması gerekir. Kaldı ki, 1918'deki Müttefik işgalinde İstanbul azınlığının takındığı arkadan vurucu tavrın aksine¹, Batı Trakya azınlığı gerek İkinci Dünya Savaşı ve gerekse İç Savaş'ta devletine daima örnek bir sadakat göstermiştir.

2 – Kıbrıs: Görmüş bulunduğumuz gibi, Batı Trakya'daki yasadışı baskılarla Kıbrıs olaylarının yakın ilişkisi vardır. Bununla birlikte, Yunanistan'ın Batı Trakya politikasının Kıbrıs'la ilişkisi organik değildir. Kıbrıs sorunu alevlendikçe baskılar artmakta ve devlet düzeyinden halk düzeyine inmektedir ama, Türkçe azınlık gazetesindeki sorunlar 1920'lerden bu yana şaşılacak derecede aynıdır. Yani bu konudaki sürekli baskı Kıbrıs'tan çok önce de vardır.

Yunan devlet mekanizmasının azınlık konusundaki örgütlenişini bilmek, bu sürekliliği anlamayı kolaylaştırabilir. Belki Osmanlı İmparatorluğu'nda yüzlerce yıl azınlık olarak yaşamının getirdiği yoğun deneyim sonucu, azınlık konusu Yunanistan'da hükümet değil, devlet politikasıdır. Batı Trakya işleri, "Azınlık İşleri Koordinatörlüğü" adlı bir makam tarafından tek elden yürütülür. Doğrudan doğruya Cumhurbaşkanının kişiliğine bağlı olduğu bildirilen bu makam Batı Trakya bölgesinin hemen bitişiğindeki Kavala kentinde bulunmakta ve Dışişleri Bakanlığı memurlarından oluşmaktadır. Batı Trakya'nın her yerinde "Siyasi İşler Bürosu" adı altında şubeleri vardır. Dolayısıyla, zaman zaman duyulan ve Batı Trakya'daki baskıları birtakım yerel memurların işgüzarlığına bağlayan yorumlar geçersizdir. Türkiye'deki durumun tersine, azınlık konuları eşgüdüm içindedir ve Kavala'nın haberi olmadan Batı Trakya'da kuş bile uçmamaktadır.

3 – İkili İlişkiler : Üçüncü olarak, iki ülke arasındaki ilişkilerin de Batı Trakya'daki Yunan politikasının temeli açısından fazla yaşamsal bir öneme sahip bulunmadığı söylenebilir. Batı Trakya'daki incelemelerim sırasında konuştuğum bütün kişiler, iki

1 İşgal sırasında Patrikhane ve İstanbul Rumlarının tutumu için bkz. Alexandris, a.g.y., s. 52-83.

ülke arasındaki ilişkilerin düzelmesi durumunda dahi Yunan politikasının temelde süreceği kanısını belirtmişlerdir. Böyle bir düzelmeye durumunda, azınlık, "ancak bir nefes" alacağı noktasında birleşmektedir. Bu temel politika da şudur: "Yasak Bölge"dekileri asimile etmek, Yasa ve Ova'dakileri de göçe zorlamak. Yasak Bölge'deki asimilasyon, Balkan Kolu'nda yaşayanların diğerlerinden fizik olarak soyutlanması, Türkçe ders ve kitaplardan ve kontenjan öğretmenlerinden yoksun bırakılması, yalnızca SÖPA mezunlarının eğitilmesi ve kendilerine bilinen propagandaların (Pomaklık ve Hıristiyanlık) yoğun olarak yapılması yöntemleriyle uygulanmak istenmektedir. Fakat bu yöntemler, daha önce de sözü edilmiş olduğu gibi, "Yasak Bölge" halkına şimdiye dek Türklük bilinci aşılaktan başka bir işe yaramamıştır. Bununla birlikte, bu politikanın uzun vadede sonuç verip vermeyeceği bir soru olarak kalmaktadır. Diğer bölgelerde özellikle topraklara el konması yoluyla yürütülen göç ettirme politikası çok daha eskidir ve daha iyi sonuç vermiştir.

4 – Yunanistan'daki siyasal rejim Türkiye'dekinden çok daha liberal olmasına rağmen, Yunanistan'ı adeta determinist biçimde bu politikalara zorlayan en büyük neden, bu ülkede tek bir bütün oluşturacak kadar birbiriyle özdeş hale gelmiş olan soy ve din anlayışları olsa gerektir. Yunanistan'daki din, eşine belki ancak İsrail'de rastlanacak kadar ulusal bir dindir² ve bu ulusallık Türkiye'de olduğunun tersine kültüre değil, ırk öğesine dayandırılmıştır. En iyi biçimde Yunan Yurttaşlık Yasası'nın 19. maddesinde anlatımını bulan bu anlayış Yunan yaşamının her yanına sinmiştir. Örneğin, havaalanlarındaki pasaport kontrol gişelerinin üzerinde dört dilden büyük harflerle yazılı panolar "Rum Ortodoks (Greek Orthodox) kökenli yabancılar, beraberlerindeki dövize girişte deklare ettikleri takdirde Yunanistan'da vergisiz taşınmaz mal alabilirler" diyerek Yunanistan'da "Rum" olmanın yetmediğini, "Rum Ortodoks" olmanın gerektiğini anımsatmaktadır.

5 – Son olarak, daha önce Sonuç bölümünde ele alınacağı belirtilmiş bir konudan, Batı Trakya Türkleri ile İstanbul Rumları paralelliğinden söz etmek gerekmektedir.

Daha önce de konu edildiği gibi, Batı Trakya'daki baskılardan söz edildiği zaman Yunanlılar iki şey yapmaktadırlar: Ya bu baskıların varlığını reddetmektedirler, ya da

2 Hatta, Yunanistan ile (bu ülkenin hâlâ tanımadığı) İsrail Devleti arasında çok daha öteye giden paralellikler vardır. Her ikisi de Batılı büyük devletlerin kreasyonudur ve onların politikasının uygulayıcısı olmuştur. İkisi de sürekli yayılmacıdır ve yayılmaktadır. İkisinde de Askeri Bölge uygulamaları azınlığı soyutlamak için kullanılmaktadır. İkisinde de dine dayalı ve ondan güç alan ırkçılık, devletin temel felsefesini oluşturmaktadır. İsrail, kıtlıktan ölme durumunda kalan Etiyopyalı Falaşalar'ın hava köprüsüyle nakledilmeleri olayı hariç, siyah Yahudilere göçme izni vermez, bunlara turistik vizeyi bile çok zor verirken, Katolik Rumlara Yunanistan 3 aydan fazla oturma izni vermemektedir. İkisinde de yarı-teokratik yapı vardır. İkisi de yurt dışındaki dindaş-soydaşlarına çok düşkündürler ve bunların yurt dışındaki lobbiesinden büyük yarar sağlamaktadırlar. İki devlet de antik alfabelerini kullanmakta, geçmişlerine büyük vurgu yapmaktadırlar.

hiçbir savunmaya girmeden "İstanbul'daki koca Rum azınlığı birkaç bin kişi kaldı" diye özetlenebilecek bir karşı-argüman ileri sürmektedirler.

Bir kez, elinizde bulunan kitaptaki bilgilerin ışığında, Batı Trakya'da antlaşma ve yasalara uygun bir durum bulunduğunu ileri sürmek olanaksızdır. İkincisi Yunanlıların "karşılıklılık" artık mümkün olmadığı gerekçesiyle kendi yurttaşları olan Batı Trakya azınlığına yasal haklarını vermekten kaçınmaları ise sakat bir tutumdur. Karşılıklılık, ancak karşı ülkenin yurttaşları için geçerli bir ilkedir. Kaldı ki, İstanbul azınlığının sayıca azalmasında Batı Trakya azınlığının hiçbir rolü olmamıştır. Tersine, İstanbul azınlığının güç duruma düşmesi halinde kendi durumlarının daha zorlaşacağını daima bilincinde olmuşlardır.³

İstanbul azınlığının bilinçli bir göç ettirme politikası sonucu İstanbul'dan ayrılmak zorunda kaldığı tartışmaya oldukça açık bir konudur. Kıbrıs olaylarının bu azınlığın durumunu güçleştirdiği doğrudur. İmroz ve Bozcaada'da Rum toprakları kamulaştırılmıştır. Bugün Rum evlerine değil ama, Rum vakıflarına onarım izni vermekte güçlük çıkarılmaktadır. Rumların emlak satışları tapu dairelerinde sallanmaktadır. Rum okullarına kitap ve öğretmen engellemeleri yapılmaktadır. Fakat bunların nedeni Türkiye'nin Yunanistan gibi bilinçli ve eşgüdümlü bir göç ettirme politikası uygulaması değildir. Birincisi, İstanbul Patrikhanesi ve Rumları, işgal sırasında İstanbul'da çok zararlı faaliyet yapmışlardır. Gerçi bunların çok büyük çoğunluğu 1923'te kendiliklerinden kaçmışlardır ama, anıları bir türlü kaybolmamıştır. İkincisi, Türkiye henüz tam anlamıyla demokratik bir ülke olmamıştır. Devletin Rum olmayan vatandaşlarına muamelesi, zaman zaman, Rumlara muamelesinden daha sert olabilmektedir. Üçüncüsü, üzücü olmakla birlikte, İstanbul Rumlarının karşılaştıkları güçlüklerde ve özellikle emlak ve eğitim konularındaki uygulamalarda Batı Trakya'daki uygulamaların yani Yunan politikasının rolünü aramak gerekmektedir.

Burada şu hususu titizlikle belirtmek isterim: Bu kitabın işlevi Batı Trakya azınlığının sorunlarını incelemektir. İstanbul azınlığının sorunlarını küçümsemek değildir. Burada söylenmek istenen, İstanbul Rumlarının azalmasını yalnızca bu azınlığın karşılaştığı güçlüklerle bağlamanın ve bu azalmayı Batı Trakya'daki baskıları haklı göstermek için kullanmanın yanlışlığıdır. Geleneksel olarak ticaretle uğraşan İstanbul azınlığına, Avrupa'nın maddi ve manevi olarak çok daha yakınında bulunan ve üstelik son yıllarda Ortak Pazar üyesi olan Yunanistan çok daha iyi para kazanma olanakları sunmaktadır. Bu nedenle, bir de Osmanlı dönemindeki ayrıcalıklara alışmış olan Rumlar, kendi burjuvazisini inşa etme esprisi içinde olan ve Kıbrıs yüzünden zaman zaman huzursuzlaşan Türkiye'den çok Yunanistan'ı tercih etmekte, Türk vatandaşlığını koruyarak oraya yerleşmektedirler. Gidenler genellikle gençler olduğundan, geride kalanlar

3 Örneğin, Osman Nuri bey 6-7 Eylül olaylarının hemen ertesinde gazetesinde "Yüz Karası" başlığı altında kaleme aldığı makalede şu anlamlı mesajı vermektedir: "Türk vatandaşı Rumlar! Yunan vatandaşı Türklerin samimi sempatilerini kabul ediniz" (Trakya, 12 Eylül 1955).

gittikçe ciddileşen bir evlenme sorunuyla karşılaşmakta, böylece göç hızlandıkça hızlanmaktadır.

Buradan, Batı Trakyalı Türk ile İstanbullu Rum arasındaki büyük bir farka geçebiliriz. İstanbul Rumları ticaret burjuvazisi, Batı Trakya Türkleri köylüdür. Ülkenin gerek altyapı, gerekse kültür bakımından en şanslı kentinde yaşayan Rum çocuğuna bir Rum azınlık okulunda güçlük çıkartıldığı zaman, söz konusu öğrencinin İstanbul'da gidebileceği ve çok daha kaliteli öğrenim veren birçok yabancı okul vardır. Üstelik, Rumluk ve Ortodoksluk özdeşliği sayesinde, dinsel-ulusal eğitimini kiliseye giderek de karşılama olanağına sahiptir. Fakat Batı Trakya'lı çocuk yaşadığı kırsal bölgede böyle bir şansa sahip değildir. Arap harfleriyle din eğitimi yapılan camide ulusal kültürünü geliştirmesi de söz konusu olmamaktadır. Bu eğitim noksanlığı, ekonomik güçsüzlük ve köylü pasifliğiyle birleşince, Batı Trakya azınlığı baskılara iyice açık hale gelmektedir.

Batı Trakya azınlığının diğer bir dezavantajı, toprağa bağlı köylü olduğu için, baskı durumunda kalkıp Türkiye'ye gidememesidir. Toprağını satsa, parasını yasal yollardan çıkarması yasaktır. Kaldı ki, bir Japon araştırmacının deyimiyle⁴ "footloose Greek merchant", yani kalkıp istediği yere gidebilen Rum tüccar'ın aksine herşeye rağmen doğduğu toprakta oturup kalmak onun köylü zihniyetinin ayrılmaz bir parçasıdır. Yunan yetkililerinin bu durumu "Batı Trakya azınlığının durumundan memnun olduğu, sayısının azalmamasından bellidir" diye yorumlaması biraz zorlama olmaktadır, çünkü nüfusu aynı kalan fakat toprakları yüzde 84'ten yüzde 35'e inen ve kamulaştırmalar vb. yüzünden daha da inmeye devam etmekte olan bir köylü toplumunun, hiçbir baskı olmasa bile durumundan memnun olması oldukça güç olsa gerektir. Kaldı ki, Batı Trakya azınlığı gibi yılda yüzde 3 artan bir topluluğun altmış yılda 130.000'den 110.000'e inmesi herşeye rağmen dışarıya 250.000 dolaylarında olduğu hesaplanan bir göçmen kitlesi göndermiş olduğunu göstermektedir. Batı Trakya-İstanbul karşılaştırması yapılırken yalnız "kalan" nüfus sayısı değil, bir de "giden" sayısı gözönünde tutulmalıdır. İstanbul Rumları bu denli azalmışsa, bunu biraz da kentli nüfusun az çocuk yapmasına bağlamalıdır.

Yukarıda söylenenlerin dışında, Batı Trakya ile İstanbul azınlığı arasında yapılacak bir sayı analizinin başka bir yönden daha yanıltıcı olacağına dikkat çekilmelidir. Çünkü Türk azınlığın elindeki taşınmaz mallar yüzde 50'ye yakın bir düşme gösterir, vakıf malları bile azalırken, Rum azınlığın emlakı İstanbul'da olduğu gibi durmaktadır. Başka bir deyişle, bugün Yunanistan'da Atina çevresindeki Neo Smirni'de oturmakta olan ve Yunanistan'ın vatandaşlığına almaya yanaşmadığı 60-70.000 dolayındaki Türk yurttaş Rum, İstanbul'a dönmeye karar verse, azınlıklar dengesi bu sefer Yunanistan lehine bozulmuş olacaktır.

4 Iwao Kamozaawa, "Ethnic Minority in Regionalization, The Case of Turks in Western Thrace", *Population Mobility in the Mediterranean World*, Tokyo, Mediterranean Studies Research Group at Hitotsubachi University, 1982, s. 129.

6 – Yunanistan hakkında son olarak söylenmesi gereken, biri bu ülkenin lehinde diğeri aleyhinde, iki önemli husus vardır. Birincisi, Yunanistan bugün demokratik bir ülkedir. Batı Trakya Türkçe basım-gazetecilerin zaman zaman çeşitli mahkumiyetler almalarına rağmen⁵ -oldukça özgür biçimde azınlığın sorunlarını kağıda dökülmektedir. İnhanlı olayında görüldüğü gibi, azınlık, sorunlarını gösteri yürüyüşleri ve oturma grevleriyle de dile getirebilmektedir. Bununla birlikte, ikinci olarak belirtilmesi gereken husus bu özgürlük belirtilerini bir dekor görünümüne indirmektedir. Çünkü azınlığın sorunları konusunda Yunanistan'daki yargı organları, özellikle de bidayet ve istinaf mahkemeleri, sivil mahkeme olduklarını kuşkuya düşürecek derecede hükümet politikasının denetiminde çalışmaktadırlar. Bunun örneklerine İkinci Bölüm'de incelenen Birlikler davalarında ve özellikle İnhanlı davasında çok rastlanmıştır ve her an rastlanmaktadır. Adaletin güdümlü olduğu bir toplumdaki azınlıktan, o toplumu benimsemesini istemek, doğrusu, gerçekçi olmayan bir talep olarak ortaya çıkmaktadır.

Batı Trakya sorunu açısından Yunanistan'a bakıldığında görülen genel tablo şudur:

Yunanistan bu konuda uyguladığı politikada çok yol almıştır. Çünkü işin başından beri kendi içinde tutarlı, kararlı ve en ufak ayrıntısına dek eşgüdümlü bir politika gütmektedir. Bu başarıda, Türkiye'nin Batı Trakya politikasının aynı nitelikleri taşıyor olması da kolaylaştırıcı rol oynamıştır. Azınlığı bir cemaat olarak denetim altına almak için gerekli olan üç en önemli alanın (Eğitim, Vakıflar ve Cemaat Yönetimi) ilk ikisinde gerekli yasalar çıkarılmış olup, diğesinde de hazırlıklar yürütülmektedir. Çıkan yasalardan eğitim alanındaki 1977 yılından beri uygulanmaktadır (694/1977). Vakıflar yasası 1980'de çıktığı halde azınlığın ve Türkiye'nin şiddetli tepkisi sonucu yürürlüğe konmamıştır (1091/1980). Üçüncü yasa ise Müftülük yasasıdır ve hazırlanmaktadır.

Yunanistan, günümüzde 4-5000 kişi düzeyine inen İstanbul Rum cemaatini gözden çıkarmış olduğu için, artık Batı Trakya politikasını çok daha rahatlıkla yürütmektedir. Kendisi bir tek, Türkiye'nin ciddi tepkilerinden ve azınlığın uluslararası forumlara yapacağı iyi belgelenmiş insan hakları şikayetlerinden çekindiği izlenimini vermektedir.

Bulgaristan'daki Türk azınlığı faciasını Yunanistan'ın çok dikkatle izlediği ve dersler çıkarmaya çalıştığına kuşku yoktur. Birincisi, Türkiye'nin elinden fiilen (ve doğal olarak) hiçbir şey gelmediğini görmüştür. İkincisi, elinden birşey gelmemekle birlikte,

5 Örneğin, 1985 yılında Yunan vatandaşlığından çıkarıldığı daha önce belirtilmiş olan Salahaddin Galip, gazetesi *Azınlık Postası*'nda Şubat 1973'te yayımladığı bir yazıdan dolayı 42 ay hapse mahkum olmuş, bu cezayı Komotini, Eğina Adası ve Kassandra cezaevlerinde çekmiştir. Kendisine ayrıca 200.000 drahmi para cezası, üç yıl medeni haklardan kısıtlama ve ayrıca ömür boyu gazetecilikten yasaklama cezası verilmiştir (*Akın*, 13 Mart 1973 ve *Gerçek*, 30 Mart 1985).

Türkiye'nin bu konuda uluslararası forumlarda büyük çabalar harcadığına tanık olmuştur. Üçüncüsü, Yunanistan, bir Doğu bloku ülkesi olan Bulgaristan'a oranla uluslararası insan hakları forumlarının kendi ülkesi için oldukça büyük ağırlık taşıdığına bilincindedir. Dördüncüsü, Bulgaristan olayının Türkiye kamuoyunu aşılacak işlevi gördüğünün farkındadır ve benzer bir olayın çok daha sertlikle karşılanacağını herhalde hesaplamıştır.

Bu verilerin ışığı altında, Yunanistan'ın Batı Trakya'daki asimilasyon ve göç ettirme politikalarına devam edeceği, fakat bu işi Türkiye'nin fazla tepkisini çekmeyecek bir biçimde, küçük parçalar koparma politikasını özellikle eğitim ve taşınmaz mal alanlarında sürdürerek yapacağı tahmin edilebilir.

II – TÜRKİYE

Türkiye Cumhuriyeti Batı Trakya konusunda önemli bir sorumluluk içerisinde dir.

Bu sorumluluk iki kaynaktan doğmaktadır. Birincisi, Batı Trakya azınlığı, Türkiye'nin kendi iradesiyle ve özel olarak antlaşmalar yaparak yurt dışında bıraktığı tek azınlıktır. Gerçi bu antlaşmalarda Türkiye'nin resmen "garantör" sıfatı yoktur ama, hem Yunanistan, hem Türkiye ve hem de Batı Trakya azınlığı (özellikle bu sonuncusu) işin başından beri bunu resmi sıfat imişcesine kabul edegelmışlerdir.

Türkiye'nin sorumluluğunun ikinci kaynağı, bu konuda işin başından beri yapıldığı yanlışlıklardır. İlk önce, Türkiye Cumhuriyeti Batı Trakya azınlığını resmi politikası sonucu yurt dışında bırakmıştır ama, onun orada başı dik olarak yaşaması için gerekli önlemleri baştan beri almayı ihmal etmiştir. Örneğin, Batı Trakya'da konuştuğum kimi azınlık seçkinlerinin de belirttiği gibi, azınlığın özellikle yetişmiş öğretmen ve yetişmiş din adamı gereksinmelerini yani insansal altyapısını düşünmemiştir. Tabii, bu durum ilk dönemlerde anlayışla karşılanabilir, çünkü o yıllar Türkiye için de çok zor yıllardır. Üstelik, ki bu çok önemli bir husustur, Yunanistan'ın tersine Türkiye'nin bir azınlık deneyimi hiç yoktur.⁶ Fakat zamanla bu eksikliğin giderilmesi için gereken çabanın gösterildiğine, yani Batı Trakya sorununun sorumlu bir ilgi konusu haline getirildiğine de rastlanmamıştır.

Türkiye'nin bu konuda yaptığı bir diğer yanlışlık, çok yakın zamanlara dek Batı Trakya'ya Kemalizm'in mekanik bir yorumunun gözlüğüyle bakmış olmasıdır. Bununla anlatılmak istenen şudur: Batı Trakya'da Türk siyasal varlığı sona erdiği anda, ortada

6 Balkan Savaşı'na dek İmparatorluğun geri çekilmesi nisbeten yavaş ve geride azınlık bırakmadan yapıldığı için, Osmanlıların bizzat kendilerinin azınlık durumuna düşmesi halinde yararlanabilecekleri bir deneyim birikimi yoktu, Balkan Savaşı'ndan sonra bu konu birdenbire, yumruk gibi ortaya çıkmıştır.

azınlığın sığınabileceği tek örgütlü kurum olarak "cami" kalmıştır. Aynen, Avrupa'da Karanlık Çağlar'daki "Kilise" gibi. Türkiye bu kurumdan yararlanmamak bir yana, Atatürk devrimleri yapıldıktan sonra din adamlarını ve azınlık içinde sarık giyenleri itmiştir. Yani, aynen bugün birçoğumuzun Almanya'daki Türk işçilerinin İslam'a esas olarak ulusal kimliklerini korumak için sarıldıkları gerçeğini bir türlü anlayamayışımız gibi, Gümülcine Başkonsolosluğu da insanların kafasındaki sarıkla uğraşmış, onları Türkiye'ye yabancılaştırmıştır. Türkiye'nin bu tutumu, belki, Damat Ferit Paşa'nın şeyhülislamı Mustafa Sabri Efendi ve arkadaşlarının Batı Trakya'ya gitmiş ve orada Ankara'daki yönetim aleyhine çalışmış olmasıyla bir miktar açıklanabilir.⁷ Fakat son yıllara dek bu yanlış sürdürülmüş, örneğin kimi hocalara vize verilmemiş olduğu da bir gerçektir. Türkiye'nin Batı Trakya azınlığı içinde ilerici-gerici ayrımı yapmış olması yanlış bir tutum olmuştur. Nitekim, son yıllarda azınlığın ulusal kimliğine sahip çıkan en önemli kurum, Müftülüklerdir. Yunan yetkililerinin 1985 sonunda Gümülcine müftülüğüne Suudi Arabistan'dan fiilen maaş alan bir din görevlisini getirmesi, bu dinsel-ulusal kimlik özdeşliğini kırma umudundan kaynaklanıyor olsa gerektir.

Türkiye'nin Batı Trakya konusundaki kusurlarından bir diğeri de, iki ülke arasında azınlıklar konusunda gözetilecek karşılıklılık ilkesinin Batı Trakya azınlığı için çok daha önemli olduğunun yeterince anlaşılmasındadır. Yukarıda da belirtildiği gibi, "karşılıklılık" olumsuz bir anlamda işlemeye başladığı anda, sınıfsal konumunun rahatlığı ve büyük kentte oturmanın verdiği avantaj nedeniyle İstanbul azınlığı daha az zarar görmektedir. Asıl olanlar, Batı Trakya Türkleri'ne olmaktadır. Örneğin, Yunan yetkilileri 1972 yılında 1109 sayılı kararname ile Türk Okulları'na "M/Kon" uygulamasını getirdiklerinde,⁸ bu değişikliğin İstanbul'daki uygulamayla uyum sağlamak amacıyla yönelik olduğunu, İstanbul'daki Rum okullarının adlarına "Elen" sözcüğü eklendiği takdirde kendilerinin de Batı Trakya'da eski uygulamaya dönebileceklerini söylemişlerdir. Türkiye buna olumlu bir yanıt vermemiştir. Oysa, "Rum" sözcüğünün yanına bir de "Elen" sözcüğü eklense ne çıkacaktır? Gene 1968'de, iki taraf dışişleri bakanları arasında eğitim konusunda 27.6.1968'de imzalanan Londra Mutabakatı Ankara tarafından onaylanmamıştır. Oysa, İstanbul Rum azınlığının öğrencilerinden çok, Batı Trakya Türk azınlığının öğrencileri eğitim sıkıntısı içindedir.

Türkiye'nin Batı Trakya politikasına yöneltilebilecek en ciddi eleştiri, herhalde, 1964 yılında alınan kararla 1930 sözleşmesinin tek yanlı olarak kaldırılması sonucu İstanbul Rum azınlığının erozyona uğramasına seyirci kalınmış olmasıdır. Uluslararası hukuka aldırmayan bir Yunanistan'ı dizginleyecek karşılıklılık olgusu böylece göz göre göre ortadan kalkmıştır.

7 Yüzelliliklerden olan Mustafa Sabri 1930'daki Türk-Yunan yakınlaşması sonucu, 1931 yılında Yunanistan'dan sınır dışı edilmiştir. Kendisinin oradan İskenderiye'ye gittiği bilinmektedir.

8 "M/Kon", Yunanca'da hem Müslüman demek olan "Musulmanikon", hem de azınlık demek olan "Miyonotikon" terimlerinin kısaltılmışıdır. Bu uygulamayla "Türk Okulu" tabelaları kaldırılmış, "M/Kon Okulu" tabelaları asılmıştır.

Türkiye'nin Batı Trakya konusundaki politikasına bu eleştiriler yöneltilebilir ama, böyle bir "politika"nın, bir bakıma, varlığı bile tartışmalıdır. Birincisi, bu konu Türkiye'nin Yunanistan politikasının çok marjinal bir köşesini oluşturmaktadır. Bu konuda, ne kadar ciddiye alınmış oldukları belirsiz birkaç rapor dışında, Dışişleri Bakanlığı içinde ciddi bir çalışma yapıldığı kuşkuludur. Eğer Bakanlık içinde Batı Trakya diye bir konu varsa, bunu tamamen birkaç genç diplomatın çabasına bağlamak yanlış olmaz. Tabii, durum böyle olunca, Türkiye bu azınlığın uluslararası antlaşmalarla getirilmiş haklarına yeterince sahip çıkamamaktadır. En basitinden, 1977 yılında Lozan'a açıkça aykırı olan "Müslüman Azınlık Okulları" yasası çıkarıldığında farkına varmayan Türkiye, şimdi iş işten geçtikten sonra azınlık eğitim sorunlarına sahip çıkmaya çalışmaktadır.⁹

Batı Trakya konusunda Türkiye'nin politikasızlığının çok daha üzücü bir yanı, Türkiye'deki azınlık işlerinin, sayısı belirsiz resmi kuruluşun ayrı at oynattığı bir konu olmasıdır. Bir gün Vakıflar Genel Müdürlüğü Türkiye'deki bütün vakıflara bir vergi koymakta, tabii bundan Rum vakıfları da etkilenmektedir. Bunun hemen arkasından, durumları zaten kötü olan Batı Trakya Türk vakıflarının belki daha da bükülmekte, Gümülcine Başkonsolosluğu'ndan gelen uyarılar üzerine durumun bu yönünün de olduğu anlaşılmaktadır. Başka bir gün Milli Eğitim Bakanlığı, 19 Mayıs şortlarının boyuyla oynamaktan sıkıldığı bir zamanda okullara örneğin sağlık dersi koymaktadır. İstanbul'daki Rum okulları bu dersi okutacak Rum öğretmeni anında bulamadıkları için Türk öğretmene razı olmakta, hatta razı olduklarına ilişkin kağıt imzalamakta, fakat zaten böyle bir fırsat için yıllardır bekleyen Yunan yetkilileri hemen Batı Trakya Türk okullarındaki sınavların Rumca yapılmasını buyurmaktadırlar. Gene işin kötüsü, Dışişleri, durumun farkına ancak Gümülcine'den yağmaya başlayan telgraflar üzerine varabilmektedir. Çünkü Milli Eğitim'in kararından haberi yoktur. Diğer bir gün İstanbul Emniyet Müdürlüğü şu veya bu nedenden ötürü bir Rum yurttaşına pasaport vermemekte, ertesi gün bütün Batı Trakya azınlığının pasaport işleri felce uğramaktadır.

Türkiye, İstanbul Rum azınlığının azalmasından sonra Yunan yetkililerinin böyle fırsatları büyük bir heyecanla beklemekte bulduklarını ve tek zararlı çıkacak olanın fakir Batı Trakyalı olduğunu hesaplamak zorundadır.

Türkiye'nin bundan sonra yapması gerekenler ise şöyle özetlenebilir:

1 – Bir devletin topraklarını savunmaya yönelik güvenlik endişesi giderilmeden onunla anlaşmaya oturmak zordur. Bugün Yunanistan'daki Türkiye fobisinin bir bölümü de, Türkiye sınırındaki Türk azınlığını kendisi için tehlikeli saymasından ileri gelmektedir. Gerçi, bu gerçek olmaktan çok abartılmış bir endişedir ama, Türkiye uygun fırsatları kullanarak, Misakı Milli sınırları dışında bir toprak isteği olmadığını tekrarla-

9 Aslında, Bakanlığın bu durumu sadece B. Trakya konusunda böyle değildir. Yurt dışına atanmaksızın yalnızca merkezde görev yapacak bir uzmanlar grubu her daire için ayrı ayrı kurulmadıkça, Bakanlık meslek memurlarından daha fazlasını istemek haksızlık olacaktır.

malıdır. Türkiye, lisan-ı münasiple, Yunanistan Türkiye Cumhuriyeti sınırlarına ve haklarına saygı gösterdiği sürece kendisinin Batı Trakya'ya yönelik ilgisinin yalnızca soydaşlarının uluslararası antlaşmalarla verilmiş haklarının uygulanmasına yönelik olduğunu, ama bu haklardan sapılmasına da asla izin vermeyeceğini yinelemekten sıkılmamalı, Cumhuriyet'in kuruluşundan beri Türkiye'nin Batı Trakya toprağında herhangi bir emeli bulunmadığını, Gazi'nin 16-17 Ocak 1923 İzmit basın toplantısındaki şu sözlerini anımsatarak tekrar ortaya koymalıdır. Böylece, Yunanistan'ın elinden çok önemli bir koz alınmış olacaktır:

"Garbi Trakya'nın bize geçmesi kuvvet midir, zaaf mıdır, bunu düşünmek icap eder. Benim noktai nazarıma göre zaaftır. Garbi Trakya'nın şimalinde Bulgaristan, cenubunda deniz, garbında Yunanistan vardır. Bu arazi bu suretle iki düşman arazisine doğru uzanmıştır. Orasını elde tutmak için sarfolunacak kuvvet, oradan elde edilecek istifadeye tekabül etmez. Anavatanın selameti noktai nazardan Garbi Trakya'dan sarfinazar etmek lazımdır. Garbi Trakya hakkında muhtariyet vesair suretle ortaya atılan nazariyat muvakkat mahiyete haizdir. Meselelerin hakiki olarak çarei halli, burasını Yunanistan'a bırakmaktır. Aynı zamanda Bulgarlar ile Yunanlılar arasında daimi bir niza [çekişme] zemini olacaktır."¹⁰

2 – Türkiye, bir yandan Yunanistan devletine sadık bir yurttaş topluluğu olmaya devam eden, bir yandan da azınlık ve yurttaş haklarını savunmaya kararlı olduğunu gösteren Batı Trakyalılara da belli bir güvence vermelidir: Onların yasal haklarını titizlikle izlemekle kalmamalı, TRT radyo ve televizyonunda Batı Trakya azınlığından zaman zaman söz etmelidir. Zaten Batı Trakya'da görüşmüş olduğum herkes sözleşmiş gibi hep aynı basit ve masum isteği tekrarlamıştır: "Anavatan Türkiye bizi unutmasın. Radyoda, gazetede, televizyonda bahsetsin". Türkiye, 1923'te kendilerine sormadan "Kal" dediği insanlara artık bu kadarlığını borçludur.

3 – Türkiye, Batı Trakyalı gençlerin eğitimi konusundaki tutumunu açıklığa kavuşturmalıdır. Yunan yetkilileri Balkan Kolu dışındaki bölgelerde oturanları göç ettirmek istedikleri için bunların Türkiye'ye giderek okumalarını desteklemektedir. Bir zamanlar yalnızca üniversite için Türkiye'ye gidilirken, şimdi azınlık liselerinin gittikçe işlemez hale gelmesi üzerine azınlık insanı dışından tırnağından artırıp çocuğunu lise için de Türkiye'ye yollamaya başlamıştır. Bu çocuklar bir daha Batı Trakya'ya dönmek istememektedirler. Bu yüzden, eğitim vizeleri diye bir sorun başlamıştır. Eğer Türkiye Batı Trakya azınlığının yerinde kalması politikasını sürdürecekse Yaka ve Ova gençlerinden önce Balkan Kolu gençlerine eğitim olanakları tanımalıdır.

Zaten Türkiye, her türlü işin başında, Batı Trakya azınlığı konusunda çok temel bir karar vermelidir. Bu azınlığın yasal isteklerini sonuna dek tutarlı bir biçimde destekleme konusunda bir ilke kararını duyurmalı, eğer bunu yapmayacaksa ikinci bir mübadeleyi düşünmelidir.

10 Atatürk'ün bu sözleri basın toplantısının Meclis zabıt katiplerince tutulan ve Anıtkabir müzesinde bulunan orijinalden alınmıştır.

4 – Türkiye, Batı Trakya Müslüman-Türk azınlığının huzurunu sağlamak için karşılıklılık ögesini bir biçimde yeniden kurmalıdır. Özal hükümetinin vizeyi 1984'te tek yanlı olarak kaldırması bu açıdan da olumlu bir ilk adımdır. Giderek, yeni bir 1930 sözleşmesi yapmayı düşünmek gerekebilecektir. Papandreu politikası ebedi değildir ve Yunan halkı bugünkü silah yarışının ekonomik etkilerini duydukça ve Türkiye'nin açılımlarına alıştıkça, ilişkilerde bir yumuşamaya daha yatkın hale gelebilir. İlk etap, Neo Smirni'de yaşayan Türk yurttaşı Rumlardan bir bölümünü, gereken güvenceleri vererek, tekrar İstanbul'a gelmeye davet etmektir. Bu kolay olmayacaktır, çünkü artık ikinci ve üçüncü kuşak söz konusudur. Bu konuda Patrikhane de çok istekli olacaktır, çünkü bir din kurumu olarak işlevi ortadan gittikçe kalkmaktadır. Amerikan iş adamlarına kamu-laştırma konusunda güvence verilen¹¹, Arap uyruklulara karşılıklılık ilkesi bile olmaksızın taşınmaz mal satılması için yasa çıkartılan Türkiye'de, yurt dışında oturmakta olan Rum vatandaşların cazip görecekları olanaklar bulmak zor değildir. Bu durum yalnızca Batı Trakyalıların yaşamını düzeltmeye katkıda bulunmakla kalmayacak, Ermeni terörcülerin şartlandırmaya uğraştıkları dünya kamuoyunda Türkiye lehine çok olumlu bir rüzgar estirecektir.

5 – Uygulamada bütün bunların yapılabilmesi, Türkiye'nin azınlıklarla ilgili tüm sorumluluklarının, bugün henüz ciddi devlet geleneğini korumaya devam eden ve ülkenin en iyi yetişmiş bürokratlarını bünyesinde barındıran bir devlet kuruluşu olan Dışişleri Bakanlığı'na devredilmesi ve bu eşgüdümleyici merkezden açık yönerge gelmedikçe azınlıklar konusunda en ufak değişiklik yapılmamasına bağlıdır.

Bu merkezileştirme yalnızca Batı Trakyalılara yansıtacak olayları engellenmesi amacını da taşımayacaktır. Eğer Türkiye söylediğimiz kadar "âlicenap" ve "laik" ise, ki öyledir, kendi yurttaşı olan kişilere din farkı gözetmeden işlem yapmaya devam etmelidir. Bu açıdan, 1982 yılında Danışma Meclisi'ne verilen ve "Yurt dışındaki Türk azınlıklarına baskı yapan ülkelerin Türkiye'deki azınlıklarına karşılıklılık uygulanabilmesi için" hükümete yetki isteyen yasa tasarısının kanunlaşmadan kadük olması, Türkiye için iftihar edilecek, onu Yunanistan'ın düzeyine düşmekten koruyan bir olaydır. Bugün Yunanistan'da üniversite okuyan bir tek Batı Trakyalı Türk bulunmazken, bir İoanna Kuçuradi'nin Hacettepe Üniversitesi'nde, bir Agop Boğosyan'ın İstanbul Üniversitesi'nde, bir Teo Grünberg'in Orta Doğu Teknik Üniversitesi'nde profesör olarak ders okutmaları Türkiye'yi çok yücelten, gerçekten medeni kılan, onu Yunanistan'la asla kıyaslanmayacak kadar üst düzeye getiren olgulardır. Türkiye'nin uluslararası sempozyumlarda özellikle bu insanlara temsil ettirilmesi, Türkiye'nin kendisini durmadan sıkıştıran baskı merkezlerine verebileceği en anlamlı yanıttır.

Türkiye faslını bitirip Batı Trakyalılara geçmeden önce, Büyükkada'nın ileri gelenlerinden bir Rum vatandaşın oğlunun söylediği şu sözlere kulak verelim:

" – Bizim Rum okullarında da kitap sıkıntısı var. Öğretmen atamaları çok aksıyor. Biliyoruz; bunlar Batı Trakya'nın yansıması. Fakat ben Yunanistan'ı daha mazur görüyorum. Çünkü milliyetçiliği Atatürk gibi yorumlayacak bir lider çıkaramadı henüz."

11 *Cumhuriyet* (İstanbul), 17 Temmuz 1985.

III – BATI TRAKYALILAR

Batı Trakya'daki Batı Trakyalılar

Batı Trakya Müslüman-Türk azınlığının en yoğun olduğu Gümülcine kentine ayak bastığınız anda kendinizi herhangi bir büyücek Anadolu kasabasında sanabilirsiniz. Siyah çarşafı veya beyaz yeldirmeli kadınların yanı sıra, başlarına bir sarı peştemal dolamış erkekler ortalıkta gezinmektedir. Caminin avlusunda usul usul aptest alanlar namaz saatini beklerler.

1923'ten bu yana Batı Trakya azınlık toplumu pek az değişmiştir. Yunan topluma uyum sağlamak için fazla gayret gösterdiği söylenemez. Yaşlıların çoğu doğru dürüst Yunanca öğrenmemiştir. Gümülcine'de sizi gezdiren soydaş şöyle diyecektir: "Annemle babam, 'Türkiye şimdi gelecek, yarın gelecek, biz geçici bırakıldık' diye diye tek kelime Rumca öğrenmediler ölene dek". Bir başka yerde, işini gördürmek için gittiği Vilayet'teki katip Yorgo'nun: "Vre Salih Ağa, bu yaşa gelmişin, bir kelime Rumca öğrenmeyeceksin?" diye kendisine çıkışması üzerine, Gümülcine'li 90'lık bir Salih Ağa'nın, mesel olan yanıtını anlatacaklardır: "Ben ne bilem be Yorgo, ne bilem bu kadar kalceğnizi? Ben sizi hemen gitçek sandım!"

Yunan toplumuna uyum sağlamayı bu reddedişin bir nedeni çoğunluğun onları benimsemeyişi ise, bir nedeni ile İslam dinidir. Batı Trakyalı, özellikle Balkan Kolu'nda (Yasak Bölge) yaşayanlar, dinine çok bağlıdır. Bunu, köylülük olgusunun yanı sıra, azınlığın kimliğini koruma içgüdüsüne yormak doğru olur. Yunan ve Hıristiyan bir ortamda, azınlık, din yoluyla ulusal kimliğini korumuş, kendi içine kapanarak bütünlüştür.

Bu dinsel ve ulusal kimlik özdeşliği son zamanlara gelinceye dek bilinçaltıdır. Fakat özellikle Cunta'nın gelişiyle birlikte (1967) baskıların artması üzerine bu özdeşlik bilinç düzeyine çıkmış, 1982'deki İnhanlı olayı ile birlikte iyice somutlaşmıştır. Bu özdeşlik Yunan makamlarının baskısı ile doğru orantılı biçimde artmaktadır. 1980'deki Vakıf Yasası ve İnhanlı olaylarında Türkiye'nin enerjik bir tavır takınması da azınlığın kendine güvenini artırmıştır.

Bununla birlikte, dünyası küçük olan her topluluk gibi Batı Trakya azınlığı arasında da kişisel çekişmeler ve dedikodu oldukça yaygındır. Bu çekişmeler zaman zaman ve özellikle seçim dönemlerinde sertleşmekte, hatta tabloid boy -tek yapraklı -haf-talık olarak çıkan Türkçe gazetelerde hakarete dökülen suçlamalara dek varmaktadır. Gazetecilerin de birbiriyle iyi geçindikleri pek söylenemez. Azınlığa zaman zaman bir mozayik görünümü veren bu bölünmeler kişisel çıkar ayrılıklarından başlayarak çok daha temel ayrılıklara kadar gitmektedir. Tabii, azınlık arasındaki en temel konu, git-gide kötüye gitmekte olan durumun nasıl düzeleceği sorunudur. Teker teker sayılacak olursa, çözüm yolları oldukça çeşitlidir. Pasok veya Nea Dimokratia'ya bel bağlayanlar, göçten başka çare olmadığını düşünenler, Türkiye'nin Lozan'a sahip çıkmasından medet umanlar, azınlığın kurtuluşunun ancak Yunanistan'da sol bir devrim olmasıyla gerçekleşebileceğini savunup Türkiye'nin azınlıkla hiç ilgilenmemesini isteyenler, azınlı-

ğın bir siyasal parti kurmasını savunanlar veya geleneksel toplum örgütlenmesine sarı-
lanlar ayrı ayrı kamplar oluşturan seçkin gruplarıdır. Bununla birlikte, Batı Trakya hal-
kının gözündeki en önemli ayırım, çok çeşitli biçimlerde ifade edilen, fakat "Yunan
yetkililerine yakın olan-olmayan" biçiminde özetlenebilecek bir kamplaşmadır. Birin-
ci grubun işlediği belli başlı temalar, özellikle müftüleri eleştirmek, Türkiye Başkonso-
losluğu'na çeşitli vesilelerle çatmak, Balkan Kolu'nda oturanların Hıristiyanlaşmakta ol-
duklarını ileri sürmek ve Azınlık Yüksek Kurulu'nun ağırlığını tanımamak gibi davra-
nışlarla özetlenmektedir. Şu anda halkın gözünde büyük ağırlığa sahip olanlar ise müf-
tülerin önderliği çevresinde birleşip, Başkonsolosluk'la iyi ilişkiler sürdürenlerdir.

Azınlık içinde müftülerin önemli yeri (tabii şu anda Gümülcine müftülük makamı
konusu askıda bulunduğu için, bu gözlemler rahmetli müftü Hüseyin Mustafa'nın sağlı-
ğı dönemine ilişkindir) Batı Trakya'da özellikle aile hukuku ve şahsın hukuku alanla-
rında geçerli olan şeriatın müftüler tarafından uygulanışından değil, iki müftünün son
yıllarda patlayan toplum olaylarındaki enerjik tutumlarından doğmuş bulunmaktadır.
"Azınlık Yüksek Kurulu" ise resmi bir kuruluş olmayıp, 1980'li yıllarda ortaya çıkan
ve olaylar içinde pişerek gelişen bir toplum önderleri topluluğudur. İki müftünün ortak
başkanlığında toplanan Kurul, eski ve yeni milletvekillerinin, eski ve yeni dernek baş-
kanlarının, gazetecilerin ve ayrıca müftülerin gerek gördüğü kişilerin gerektiği zaman
biraraya gelmesiyle oluşan bir "meşveret" organıdır. Yunanlılar tarafından "Eşekarısı
Yuvası" diye anılan Başkonsolosluk ise azınlık arasında karizmatik boyutlarda saygı
gören bir kurum niteliğindedir. Başkonsolosun 29 Ekim tarihinde her yıl küçük kentin
en büyük otelinin salonlarında verdiği kokteyle davet edilmek veya edilmemek önemli
bir olay olmakta, azınlık her baskı olayında gözlerini Başkonsolosluğa çevirmektedir.

Bu noktada, Batı Trakya azınlığının kendi geleceği için ne düşündüğü konusuna
değinmek gerekmektedir. Yaşlılar arasında bir Türkiye özlemi taşıyanlar vardır. Hatta,
"Kıbrıs 75 yıl bekledi, muradına kavuştu, inşallah biz de bir gün ..." diye düşünenler
de bulunmaktadır. Fakat bu, Osmanlı döneminde doğmuş olanların "Ben sizi hemen
gitçek sandım" espirisi paralelinde bir tür maziperestliğidir. Orta ve genç kuşak Yunan-
ca bilmekte ve herkesin neredeyse koro halinde ifade ettiği bir "rahatsız edilmeden Ba-
tı Trakya'da yaşamak" idealiyle yetinmektedir. Azınlık gazetelerinde Yunanistan'dan
söz ederken kullanılan deyimler "vatan" ve "ülkemiz" terimleridir. İskeçe ve Gümülcine'de çok çeşitli tabakadan halk ve seçkinlerle yaptığım görüşmeler, azınlık insanının
"Din olarak İslam ve soy olarak Türk bir Yunan yurttaşı" olarak huzur içinde yaşamak
istediğini göstermiştir. Azınlık arasında, kesinlikle, Batı Trakya bölgesinin Türkiye'ye
ilhak edilmesini istemek gibi bir durum yoktur. Azınlık baskı görmese, ileride baskı
görmeyeceğine ilişkin bir güven içinde olsa, Türkiye'ye göç edeceği yoktur. Fakat Yu-
nan devletine Ortodoks yurttaşlardan kesinlikle daha fazla göstermiş olduğu sadakata
karşılık toprakları elinden alınmakta, muhtaç duruma düşürülmekte, ulusal kimliğine
saygı gösteren bir eğitim olanağından gün geçtikçe daha çok yoksun bırakılmaktadır.
Buna rağmen bıçak kemiğe dayanmadan göçmemektedir. Bunun bir nedeni köylü in-
sanının doğduğu toprağa bağlılığıdır. Diğer bir neden de, kişi başına yıllık gelirin 4000
dolar olduğu bir ülkeden 1000 dolar olan bir ülkeye gitmenin zorluğu olsa gerektir. Ya-

ni, Yunanistan'daki koşullar kadar Türkiye'deki koşulların da Batı Trakyalı'nın terci-hini etkilediği söylenebilir. Nitekim, Türkiye'deki anarşi ve yüksek enflasyon dönem-lerinde Yunanistan'daki malını mülkünü satıp Türkiye'ye gelenler azalmaktadır.

Türkiye'ye gitmek özlemini taşısın veya taşımasın, azınlık insanı arasında Türki-ye'den söz ederken kullanılan deyimler "anavatanımız" ve "garantörümüz" terimleridir. Kimi seçkin grupları Türkiye'nin azınlığa gösterdiği ilginin karşısına çıkmaktadır ama, Türkiye tarafından azınlığa gösterilen ilgiden rahatsız oldukları için mi Yunanlı yetkili-lerin azınlığa baskı yaptıkları sorusu, kendisiyle görüşme yapılan herkes tarafından : "Türkiye bizle ilgilenmeyi kesse, daha da binerler üstümüze" yanıtıyla karşılanmıştır. Batı Trakya'da her an herkesin ağzında dolaşan "Lozan Antlaşması" ve "Garantörü-müz Türkiye" sözcükleri olağanüstü anlamlar ifade eden, tek kelimeyle "tılsımlı" terim-lerdir. Bunun da tek nedeni, etrafındaki baskı çemberi gittikçe daralan azınlığın çare-sizlik içinde gözlerini çevireceği biricik odak noktasının Türkiye olmasıdır.

Türkiye'deki Batı Trakyalılar

Türkiye'ye göçmüş olan Batı Trakyalıların sayısı, bugün Batı Trakya'da bulunan-lardan çok fazladır. Bunlardan bir kısmı zamanla Türk vatandaşlığına geçmiş olup, bir bölümü henüz Yunan uyruğundadır. Türkiye'deki Batı Trakyalıların yoğun olarak bu-lunduğu Bursa, İzmit, İstanbul ve Ankara gibi kentlerde dernekleri vardır. İstanbul'da "Batı Trakya Türkleri Dayanışma Derneği" (kuruluş : 1946) ile Ankara'da "Batı Trak-yalılar Derneği" (kuruluş : 1978) adını taşıyan bu kuruluşların yanısıra Batı Almanya'da da Batı Trakya dernekleri faaliyet halindedir. İstanbul derneğinin Bursa, İzmit, İz-mit'te şubeleri bulunmaktadır.

Bu iki dernekten İstanbul'daki 1984 yılına dek şimdikinden çok farklı bir tutum izlemiştir. Batı Trakya sorununa "Esir Türkler" diye özetlenebilecek bir yaklaşım için-de bulunmuş olan dernek yönetimleri sürekli olarak bu bölgenin Türkiye tarafından il-hak edilmesini savunmuşlardır. Batı Trakya'daki Türkçe basın arasında da kışkırtıcı, en azından sorumsuz yazıların bulunması¹² ile birleşince, bu tür bir yaklaşım hem Türki-ye'deki aydınların bu azınlık sorununa ısınmasını engellemiş, hem de daha önce sözünü ettiğimiz Türkiye fobisini Yunanistan'da depreştirmeye ve dolayısıyla Batı Trakya azın-lığına Beşinci Kol muamelesi yapılması için Yunan yetkililerine gerekli bahaneleri bol bol vermeye oldukça büyük katkıda bulunmuştur. Örneğin, Atina'dan Batı Trakya'ya

12 Alexandris'e göre (s. 311, dn. 17) Salih Halil 1979 yılında *İleri* gazetesinde, Batı Trakya'daki baskılara karşı İstanbul'daki Balıklı Rum Hastanesi'nin yıkılmasını is-temiş ve bu yüzden 23 ay hapse mahkum olmuştur. Aynı gazete sahibi ve başyazarı-nın 1985'teki "Gel de Sorma" başlıklı yazısı da ilginçtir: "... İngiltere iki bin İngi-liz için Foklant adasına gitti, Arjantin ile savaş tuttu. İki milyonluk bir kitlenin yok edilmesi savaş nedeni sayılmaz mı? Dün Bulgarın yaptığı yanında kalmış, bu gün de kalacak mı? Gel de Sorma" (*İleri*, 30 Ağustos 1985).

postalandığından İkinci Bölüm'de söz ettiğimiz bir Türkçe bildiri, sözü edilen yaklaşımın organı durumundaki dergide "Avrupa'da Batı Trakya Türk Mukavemet Teşkilatı Kuruldu" başlığı altında aynen şöyle haber verilmektedir :

"Avrupa'nın bir şehrinden postaya verilen ve elimize geöen bir bildiri ile Batı Trakya Türk Mukavemet Teşkilatı kurulduğu anlaşılmıştır. Bu haber Batı Trakyalılar kesiminde büyük ilgi uyandırdı. şimdi Yunanlıların bundan böyle sıkı durmaları gerektiği de böylece ortaya çıktı. Düne kadar hiçbir şekilde teşkilatlanmayan Batı Trakya Türkleri 1923 yılından sonra tekrar teşkilatlanmaya başladıklarını ve dışarıdan da olsa Batı Trakya için mücadeleye gireceklerini ortaya koydular.

"Bu durum Batı Trakya'da yeni bir hava meydana getireceğini ve bilhassa dış ülkelerde bulunan Batı Trakyalıların sesini duyurmak üzere harekete geöecekleri tahmin edilmektedir. Biz bu konuda daha fazla bir şey söylemeden ve gelişmeleri beklemeğe koyulurken bize de bir adet'i gönderilmiş olan bildiriye aynen sütunlarımıza alalım."

Bu Türköesi bozuk girişten sonra dergi, sözü edilen bildiriye tam metin halinde vermiştir. Onu da, aynen alıyorum :

"Aziz Batı Trakya Türkü :

"Yıllardır Türk neslini yok etmek isteyen, gözü dönmüş palikaryanın insanlık dışı baskı ve işkencesi altında inletilgeldin. Kaypak Yunan Lozan Antlaşmasını ve İnsan hakları evrensel beyannamesini küstahöa öiğneyerek hiçe saymıştır. Böylece öağdışı bir sosyal durumla başbaşa bırakılarak barbar Yunan'dan adeta bir köle muamelesi gördün, türlü Bizansvari oyunlarda mal-mülk sahibi olma hakkından mahrum bırakıldın.

"Türklüğu savunmaktan başka, milliyetöi öğretmenlerin öeşitli hakaret ve tecavüzlere maruz bırakılarak, sinsice takiplere hedef oldu. Günlerce karakollarda süründürüldü, sövüldü, hatta canavarca boğazlandı.

"Kralcısı, Cunta yanlısı ve sözümlü ona demokrasi havarisi Karamanlis'in köpekleride senin ev, okul, cami ve türbelerini yakıp yıkmaktan, cengâver ecdadının yatıtđı mezarlıkları yerle bir edip, tarla haline getirmekten sadistöe zevk almış ve almaktadır.

"Kuyruk acısını hiçbir zaman unutamayan kahpe Yunan, ecdadının beş asır boyu hükümlanlık etmesi ve Kıbrıs'ta Enosis hayallerinin suya düşmesi intikamını senden almak istiyor.

"Batı Trakyalı Asil Türk :

"Sen, tarihin tanıdığı büyük imparatorluklar kurmuş, insan haklarını öiğneyen sapıklara hayat hakkı tanımamış, mertliği, cesurluğu ve zalimlere amansızlığı ile cihanın takdir ve saygısına mazhar olmuş yüce bir Millet'in neslisin.

"Sen, haşmetli bir imparatorluğu yaşatan serdarların, Bizans'ı dize getiren ulu Fatih'in palikaryayı denize döken Büyük Ata'nın torun ve oğullarısın.

"Batı Trakya'nın Anavatan topraklarından koparılması asla ebedileştirilemez. Bu uğurda verdiğin mücadelede nice gözyaşı döktün, kan akıttın, şehitler verdin,

mal ve canından oldun, ocağın söndürülerek ecdat yadigarı toprağını terke zorlandın. Ancak Türklüğünden, Müslümanlığından kıl kadar taviz vermedin, maneviyatından bir şey kaybetmedin. Bilakis bu senin iradeni bileyerek daha da metinleştirdi, kalleslere, ezelden beri hür yaşamış bir Millet'in torunları olarak, zillet, zulme ve barbarlığa asla boyun eğmemeğe sevketti.

"Ey Asil Türk, unutma ki, ne Bizans'ın varisi, ne de İskender'in yakın olan palikarya, daima bükemediği bileği öpmüş, mecburen öptüğü bileği ilk fırsatta ısıraktan çekinmemiştir.

"Sen, yeni bir Barış Harekâtı sayesinde, ecdat yâdigârı bu topraklar üzerinde Ayyıldızlı sancağını tekrar dalgalandıracaksın.

"Senin göğsünde iman, içinde riyet uğrunda savaş azmi; arkada ANAYURT vardır. Güç ve ilham aldığın BÜYÜK TÜRK ULUSU ve onun bağrından fıskıran, Kıbrıslı kardeşlerimizin imdadına yetişen ŞANLI TÜRK ORDUSU DAİMA SENİNLEDİR.

"Müjde :

"Kahraman Batı Trakyalı Türk kardeşlerimiz,

"Artık Batı Trakya Hürriyet mücadelesi Avrupa'da da başlamış ve gelişmiştir. Almanya, İngiltere, Fransa, Hollanda gibi Avrupa ülkelerinde "Batı Trakya Türk Mukavemet Teşkilatları"nı kurduk. Siz oradaki kardeşlerimize her yönden destek olmaya hazır olarak sizlerin hareketi başlatmanızı bekliyoruz. 1913'te Yunanlıya verilen dersin tekrarlanması gerektiğine inanan imanlı kardeşlerimiz, AYAKLANIN, istiklal mücadelemiz ikinci defa başlamıştır.

"BATI TRAKYA HER YÖNÜYLE TÜRK TÜR VE TÜRK KALACAKTIR"¹³

* * *

Batı Trakya sorununu böyle bir yaklaşımla ele alan dernek yöneticileri artık iş başında değillerdir. Ankara ve İstanbul'da bugün büyük çoğunluğu yüksek öğrenim yapmış olan ve konuya "Esir Türkler" yerine "İnsan Hakları" perspektifiyle yaklaşan gençler yönetimdedir. Bu yeni yöneticiler, eski kadronun zaman zaman yaptıkları engellemelere ve dergi yayınlarına rağmen, uluslararası düzeyde azınlık sorunlarının Birleşmiş Milletler dönemindeki çağdaş yorumu olan "İnsan Hakları" yaklaşımını sürdürmektedirler. Fakat eski yaklaşımın izlerini silmek zaman alacaktır. Türkiye aydını bu dış azınlık olayını incelemeye henüz hazır görünmemekte, çekingen bir tavır göstermektedir. Türkiye'deki aydın kesimi bu konuya ısındırmak son derece önemlidir ve bu iş ancak, "Esir Türkler" edebiyatının artık sona erdiğini gösterecek tutarlı bir tavır sürdürmeye bağlı gözükmektedir.

İkinci olarak, İstanbul'da çıkan ve KKTC bayrağı ile 1913'deki Batı Trakya bayrağını yanyana düşünme espirisi içinde bir çizgi sürdüren Yeni Batı Trakya Dergisi Yu-

13 *Batı Trakya Türkünün Sesi BATI TRAKYA*, Siyasi, Kültürel ve Türkçü Dergi, İstanbul, sayı 128, 15 Aralık 1977, s. 35-36.

nan basını tarafından hâlâ İstanbul demeğinin yayın organı sanılmakta¹⁴ ve Türkiye'nin Batı Trakya'yı işgal niyetine kanıt olarak Yunan kamuoyuna sunulmaktadır.

Türkiye'deki Batı Trakya derneklerinin çağdaş eğilimlere uygun olarak son birkaç yıldır izleyegeldikleri bu "insan hakları" yaklaşımının tek yararı, Yunanistan'daki Türkiye fobisini beslemek için fırsat kollayan Yunan yetkililerinin ve Yunan basınının çabalarını boşa çıkarmak değildir. Bu yaklaşım, Türkiye Cumhuriyeti'nin son yıllarda uluslararası forumlarda içine sürüklenmek istendiği Ermeni ve Kürt tartışmalarında da karşı tarafa fırsat vermeyecek doğru bir kıvrımsal çizgi olarak değerlendirilmek gerekir.

İnsan hakları yaklaşımının uluslararası forumlarda özellikle son on yıldır çok desteklenen bir tutum olmasından yararlanan Batı Trakya dernekleri, azınlığın haklarını yavaş yavaş bu uluslararası forumlara getirmeye başlamışlardır. İlk olarak B. Almanya dernekleri 1982 İnhanlı olayları üzerine Frankfurt ve Bonn'da sessiz yürüyüşler düzenlemişlerdir. Avrupa Parlamentosu ve Avrupa Konseyi gibi uluslararası örgütlerdeki parlamenterlerle ilişki kurarak kendilerine Batı Trakya hakkında bilgi vermişlerdir.

Bu girişimlerin sonuçlarından biri, Ortak Pazar'a bağlı Avrupa Parlamentosu milletvekillerinden İngiliz John D. Taylor ve Ian Paisley'nin bu organa 7 Mart 1983 tarih ve 1-1362/82 sayı ile "Batı Trakya'da Durum" adlı bir rapor ve karar tasarısı sunmaları olmuştur. Ekim 1983'de B. Almanya dernekleri Strasbourg'da Batı Trakya konusunda bir panel düzenlemişler ve parlamenterlere bildiri dağıtmışlardır. Bu arada Taylor-Paisley tasarısı Hukuk Komisyonu tarafından raportöre havale edilmiştir. Raportör Yunanlı Konstantinos Gondikas, bu kitapta sözü birçok kereler geçen PE 86.494 sayılı raporunda, Batı Trakya'da böyle baskıların söz konusu olmadığını, Batı Trakya azınlığının zenginleşmekte olduğunu bildirmiştir. Raportörün bu raporu kabul edildiğinden, tasarı reddedilmiştir.

Batı Trakya dernekleri Aralık 1983'de "Batı Trakya Müslüman-Türk Azınlığı'nın Dramı" başlıklı İngilizce ve Almanca broşürler hazırlayarak ilgili yerlere dağıtmışlardır. Avrupa Konseyi ve Avrupa Parlamentosu'ndaki komisyon üyelerine bilgi ve belge içeren mektuplar gönderilmiştir. B. Almanya dernekleri Kasım 1983'de Avrupa Parlamentosu'nun Tüzük ve Dilekçeler komisyonuna da yazıyla başvurmuşlardır. Komisyon dilekçenin görüşülebilirliğini kabul etmiş, ancak seçimlerden sonra toplanan yeni parlamento 30 Ekim 1984'de oylama yaparak konuyu görüşmeyi reddetmiştir. Gene Almanya derneklerinin 25 Nisan 1984'de Bonn'da yaptıkları basın toplantısının arkasın-

14 "Türkiye, bu derneğin [İstanbul Derneği] faaliyetini kontrol etmekten aciz olduğunu hiçbir durumda iddia edemez. Çünkü Yeni Batı Trakya Dergisi'nde çıkan yazıları birçok emekli Türk subayı ve savunma eski bakanı Hasan Esat Işık yazmaktadır" (*Ena - Atina'da çıkan haftalık dergi* —, 8 şubat 1985, s. 17). Bu yanığı, yaklaşım değişikliğinin yeterince anlaşılammış olması kadar, Dergi ile Dernek amblemlerinin aynı olmasından da kaynaklanıyor olabilir. Her halükârda Yunan basını derneklerin eski çizgisini, kendi kamuoyunu Batı Trakya azınlığı aleyhine şartlandırmada kullanmaktadır.

dan 9 ülkeye mensup 18 parlamenter 11 Mayıs'ta Avrupa Konseyi Danışma Meclisi'ne Batı Trakya'daki baskıların araştırılmasını isteyen bir karar tasarısı sunmuşlardır. Bu girişim, bu satırların yazıldığı sırada henüz raportör atanması aşamasında bulunmaktadır. Bu arada B. Almanya dernekleri Strasbourg'a üç kez heyet yollayıp parlamenterlerle görüşmüşlerdir.

Yunanistan'ın bu girişimlerden son derece rahatsız olduğu, konuyu yakından izleyen gözlemciler tarafından bildirilmektedir. Konuya büyük önem veren Yunanistan bir yandan sorunun gündemden çıkarılması için uğraşırken, bir yandan da bir grup parlamentere etki yaparak "Türkiye'deki Ermeni, Kürt, Arap, ve Rum azınlıklarına yapılan baskıların ilgili komisyonlarca araştırılması" için tasarı sunulmasını sağlamıştır. Ayrıca, Hukuk Komisyonundaki Yunanlı üyeler konunun bu komisyonda değil, Siyasal İşler Komisyonunda görüşülmesini istemişlerdir. Bu öneri reddedilmiş olup, konu Hukuk Komisyonunda incelenmektedir.

Batı Trakya azınlığının, sorunlarını Avrupa forumlarına bireysel veya toplu olarak götürme olanakları, Birinci Bölüm'de "Bölgesel Gelişmeler: Avrupa Konseyi ve Avrupa Ekonomik Topluluğu" başlığı altında incelenmiş bulunmaktadır. Burada sözü edilmesi gereken, Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'nin 25. maddesi gereğince Yunanistan'ın Kasım 1985'de kabul etmiş olduğu "bireysel başvuru hakkı"nın¹⁵ getireceği yeni durumdur.

Yunanistan'ın, büyük olasılıkla, Ortak Pazar'a girdikten sonra karşı karşıya kaldığı uluslararası baskılar sonucu kabul ettiği bireysel başvuru hakkı, bütün Yunan yurttaşlarının yanı sıra, Batı Trakya azınlığı için de yeni bir olanak yaratmıştır. Artık azınlık, insan ve azınlık haklarının ihlal edildiği yolundaki şikayetlerini Avrupa İnsan Hakları Komisyonu'na bireysel veya toplu olarak ulaştırabilecektir. Yalnız, Yunanistan bu bildirimini 3 yıl için (Kasım 1985-Kasım 1988) geçerli olmak üzere yapmıştır. Ayrıca, kurallara göre, şikâyette bulunabilmek için "iç hukuk mercilerini tüketmek" gerekmektedir. Yani, şikâyette bulunabilmek, hakkını aramak, Yunanistan içinde artık başvuracak bir üst makamın kalmamış olmasına bağlıdır. Ayrıca Yunanistan, Kasım 1985'den önceki sorunların bildirim kapsamı dışında olduğunu belirtmiştir.

Bu koşullar karşısında Batı Trakya azınlığının bu yeni durumdan yararlanması o kadar kolay olmayabilecektir. Çünkü şimdiye dek bir davanın üç yılda bittiğine pek rastlanmamıştır. Örneğin İnhanlı uyuşmazlığı 1953'den beri sürüp gelmektedir. Yunanistan'daki yargı makamlarının bundan böyle daha da yavaş davranacakları ve Kasım 1988'den önce kolay kolay hiçbir davayı Yargıtay aşaması dahil sonuçlandırmayacakları tahmin edilebilir.

Pratikte şimdilik bir yarar sağlamaması olasılığının büyük olması yanı sıra, kişisel başvurunun azınlık için bir dezavantaj yaratması bile mümkündür. Yunanistan, bundan

15 Bu bireysel başvuru hakkı konusunda bkz. Ömer Madra, *Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi ve Bireysel Başvuru Hakkı*, Ankara, SBF Yayınları, 1981.

böyle, azınlığın çeşitli heyetler yoluyla Avrupa forumlarına ve kamuoyuna yansıttığı sorunları: "Kişisel başvuruyu kabul ettim; şikâyetleri varsa bu hukuk yolu açıktır, oraya niçin başvuruyorlar?" diyerek engelleme yoluna gidebilecektir.

Bununla birlikte, Yunanistan'ın bu bireysel başvuru hakkını Batı Trakya azınlığının kullanmasına fiilen kapalı tutabilmesi uzun vadede zor gözükmektedir. Avrupa Ekonomik Topluluğu'nun demokratik ortamı içinde Yunanistan'ın her 3 yıllık uzatma sırasında "Eski davalar hariçtir" diyebilmesi büyük uluslararası tepki görecektir. Ayrıca, davaları durmadan uzatması da sonunda bir işe yaramayabilir, çünkü İnsan Hakları Komisyonu'nun bu konuda oldukça geniş yorum yaptığı ve sonu önceden belli olan davalarda iç hukuk mercilerini tüketme koşulunu aramayabildiği bildirilmektedir. Yani, zamanla, Yunanistan'ın bu iki hile-i şer'iyyesi etkisini yitirebilecek ve bireysel başvuru hakkı Batı Trakya azınlığı için yasal hakların aranmasında önemli bir yöntem olabilecektir.

Batı Trakya Azınlığı'nın Yakın Geleceği Üzerine Notlar

Bu kitabın "sonucunun sonucu" niteliğinde olmak üzere şunlar söylenebilir:

1 – Batı Trakya sorununun son yıllarda insan hakları yaklaşımı ile ele alınması her açıdan olumludur. Uluslararası forumlar, Yunanistan'ı kendi silahıyla vurmaktır. Batı Trakyalılar kendi sorunlarına kendileri sahip çıkmanın güvenini içlerinde duyacaklardır. Türkiye de Batı Trakya işlerine karışmak gibi bir Yunan iddiasından kurtulacaktır.

Bununla birlikte, bu yöntem son derece dikkatli ve planlı çaba gerektirmektedir. Birincisi, eğer iyi hazırlık yapılmaz, zamanlama iyi ayarlanmazsa, uluslararası forumlarda reddedilecek her başvuru Yunanistan'ı güçlendirecektir. İkincisi, bu başvuruların kimler tarafından yapılacağı, yani Batı Trakya azınlığının temsili sorunu, zaten her bireyi ayrı bir hükümet olan Batı Trakya azınlığını ciddi bir sınavdan geçirecektir. Azınlığın buna hazırlıklı olması, kişisel çatışmaları asgariye indirmesi gerekir.

Yunanistan'daki 2 Haziran 1985 seçimleri azınlığın temsili açısından önemli bir aşama sayılabilir. Toplum şimdiye dek genellikle 2 milletvekili çıkaragelmiştir. Bu kişiler her seçim döneminde değişmişler, ayrıca da partilerinin disipliniyle bağlı kalmışlardır. 1985 seçimleri ilk kez "Barış Listesi" adı altında İskeçe'den üç azınlık üyesinin bağımsız olarak seçimlere katıldığına tanık olmuştur. Gümölcine'de ise Sabahattin Galip aynı girişimde bulunmuştur. Sonuçta Mehmet Emin Aga, Celal Zeybek ve Hikmet Cemiloğlu'ndan oluşan Barış Listesi 11.600 oy alarak 2000 kadar oyla milletvekili çıkarma şansını yitirmiş, S. Galip ise 10.300 oy alarak 4000 dolayında oyla milletvekilliğini kaybetmiştir. Ancak, bağımsız hareket, topladığı 22.000 dolayındaki oyla, Yunanistan seçimlerinde en çok oyu alan beşinci siyasal güç olmuştur.

Bu seçimlerde PASOK'dan İskeçe'de seçilen Ahmet Faikoğlu 1500 civarında oy almasına rağmen partisinin başka bölgelerden oy aktarmasıyla milletvekili olmuştur. Kendisi, seçilişinden bir ay sonra Elefterotipia gazetesine verdiği demeçte "Batı Trakya toplumunun hiçbir sorunu bulunmadığını" söylemiştir.¹⁶ Nea Dimokratia'dan Gümmülcine'de seçilen Mehmet Müftüoğlu ise "derneğin politikaya karıştığı" gerekçesiyle, mensup olduğu Yüksek Tahsilliler Cemiyeti'nden istifa etmiştir. Her iki milletvekili de, aday oldukları partilerin listesinde üçüncü sırada iken, bağımsız adayların çıkması üzerine ikinci sıraya yükseltilerek parlamentoya girmiş bulunmaktadır.

Batı Trakya azınlığının gerçek temsilcilerle temsil edilmesi Yunanistan devleti için de arzu edilmesi gereken bir olaydır. Böylece azınlık, doğduğu ülkeyi daha çok benimseyecek, gözlerini Türkiye'ye daha az çevirecektir. Bu gelişme bu açıdan Türkiye için de daha iyi olacaktır. Fakat Batı Trakya azınlığının kendi içindeki kısır çekişmeleri bir çözüme bağlayarak, kendi azınlık ve yurttaş haklarına sahip çıkacak gerçek temsilcileri seçme yolunda çok çaba göstermesi gerekmektedir. Belki de, oyların dağılmasını önlemek için, seçimlere katılacak adayların daha önceden azınlık arasında yapılacak bir tür "ön seçim"le belirlenmesi türünden yöntemler geliştirmek gerekecektir. Yalnız, yeni ve modern toplum önderleri ortaya çıkarken, azınlık toplumunun saygı duyduğu geleneksel otorite odaklarının saldırıya uğratılıp zayıf düşürülmemesi, toplumun bütünlüğü açısından çok önemlidir.

Batı Trakya'da adil bir düzen kurma mücadelesi yeni başlamaktadır.

16 *Batı Trakyalılar Derneği Genel Merkezi Bülteni*, Ekim 1985, sayı 10, Ankara, teksir, s. 2.

KISA KAYNAKÇA

Aşağıdaki kaynakça zorunlu olarak kısa tutulmuştur. Bunun nedenleri çeşitlidir. Her şeyden önce, yapıt hemen hemen tümüyle belgelere ve yerinde yapılmış gözlemlere dayanmaktadır. Bu belgeler arasında Türk Dışişleri Bakanlığı arşivindeki kimi raporlar, bilgiler, T.C. Gümülcine Başkonsolosluğu'nun yanısıra Yunanistan'daki kimi diplomatik misyonların Batı Trakya azınlığı hakkında kendi başkentlerine yazdıkları raporlar, Türkiye ile Yunanistan arasında gidip gelen notalar ve bir de azınlık önderlerinin Atina'ya ve uluslararası forumlara gönderdikleri dilekçe ve mektuplar en fazla yer tutanlardır. Bunların bazıları gizli, tümü de yayımlanmamış belgeler oldukları için kaynakçada göstermek mümkün olmamıştır. Bununla birlikte, metin içinde ya da dipnotlarda belli bir bilginin hangi belgeden alınmış olduğu genel terimlerle belirtilmiştir. İkinci olarak, gerek yerindeki incelemelerim sırasında ve gerekse Türkiye'de elime geçen birtakım Yunan resmi kâğıtları, bunları bana ulaştıran veya belgede adı geçen kişilere zarar verebileceği endişesiyle tarih ve numara vb. verilmenden kullanılmış fakat kaynakçaya geçirilmemiştir. Gerçek, Azınlık Postası, Trakya'nın Sesi ve İleri adlı Batı Trakya gazeteleri eksiksiz olarak taranamadığı için yalnızca dipnotlarında gösterilmiştir.

TARANAN SÜREKLİ YAYINLAR

Trakya gazetesi (İskeçe) (1932 - 1964)
Akın gazetesi (Gümülcine) (1957'den günümüze)

BELGE, KİTAP ve MAKALELER

- Alexandris, Alexis, *The Greek Minority of İstanbul and Greek-Turkish Relations*, 1918 - 1974, Athens, Center for Asia Minor Studies, 1983.
- Association Nationale pour la Société des Nations, *Aide-Mémoire sur les Droits des Minorités en Turquie*, Constantinople, 1922.
- Atıf Bey, *Arazi Kanunu Şerhi*, İstanbul, 1330 (1914).
- Aydınlı, Ahmet, "Batı Trakya Türklüğü Milli davasına neden nihai çözüm getirmemiştir?", *Batı Trakya Türkünün Sesi*, Batı Trakya, Ekim, 1975, No: 102, 15.
- Azcaraté, Pablo de, *La Société des Nations et la Protection des Minorités*, Genève, Centre européen de la Dotation Carnegie pour la paix internationale, 1969.
- Bagley, Tennent Harrington, *General Principles and Problems in the International Protection of Minorities*, Genève, IUHEI, 1950.
- Batıbey, Kemal Şevket, *Batı Trakya Türk Devleti, 1919 - 1920*, İstanbul, Boğaziçi Yayınları, 1979.
- Bayülken, Ümit Haluk, "Turkish Minorities in Greece", *Turkish Yearbook of International Relations - 1963*, Ankara, Political Science Faculty, 1965.
- Bıyıkhoğlu, Tevfik, *Trakya'da Milli Mücadele*, 1. ve 2. Cilt, Ankara, TTK Yayını, 1955.
- Brown, L.B., *Ideology*, London, Penguin Books, 1973.
- Buell, Raymond Leslie, "The Protestation of Minorities", *International Conciliation*, No: 222, September, 1926.
- Cebecioğlu, S., *Batı Trakya Türkleri'nin Yaşam Savaşı*, İstanbul, Erol Matbaacılık, 1975.
- Claude, Inis L., *National Minorities, an International Problem*, Cambridge, Harvard University Press, 1955.

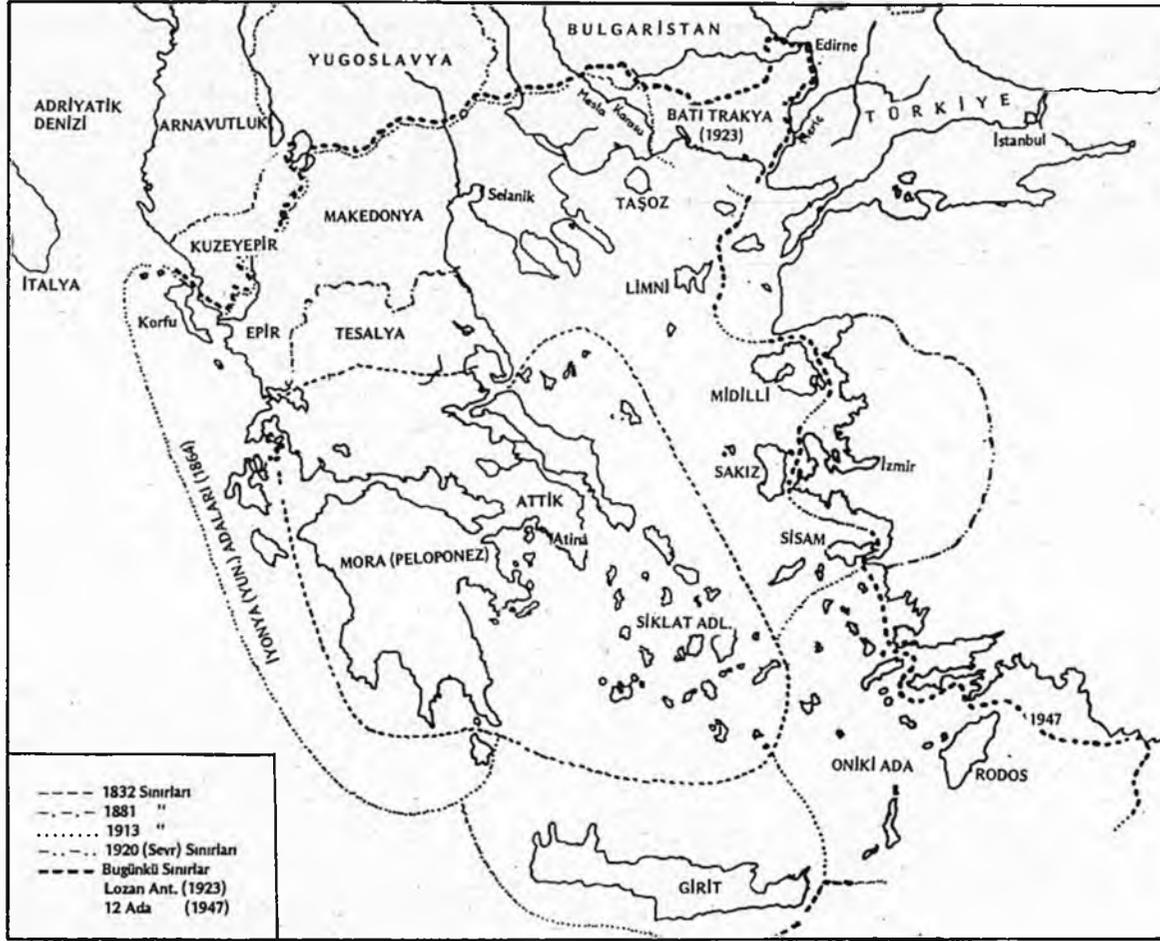
- Dakin, Douglas, *The Greek Struggle for Independence, 1821 - 1833*, Berkely, University of California Press, 1973.
- Dede, Abdürrahim, *Balkanlar'da Türk İstiklâl Hareketleri*, İstanbul, Türk Dünya Yayınları, 1978.
- Erim, Nihat, *Devletlerarası Hukuku ve Siyasi Tarih Metinleri*, TTK Basımevi, Ankara, 1953.
- Feinberg, Nathan, *La Jurisdiction de la Cour Permanente de Justice dans le Système de la Protection Internationale des Minorités*, Paris, Librairie Arthur Rousseau, 1931.
- Friedman, Samuel, *Le Problème des Minorités Ethniques et sa solution par l'autonomie et la personification*, Paris, Librairie Generale de Droit et de Jurisprudence, 1927.
- "Hellenizing the Awqaf in Western Thrace", *Impact International*, 23 January - 12 February, vol. 11 - 2.
- Hurst, Michael (ed.), *Key Treaties for the Great Powers, 1814 - 1914*, New York, St Martins Press, 1972.
- Janowsky, Oscar I, *Nationalities and National Minorities*, New York, The Macmillan Company, 1945.
- Jong, F. de, *Names, Religious Denomination and Ethnicity of Settlements in Western Thrace*, Leiden, E. J. Brill, 1980.
- Jong, F. de, "The Muslim Minority in Western Thrace", Georgia Ashworth (ed.) *Muslim Minorities in The Sixties*, Sunbury, Quartermaine House Ltd., 1980.
- Kamozawa, Iwao, "Ethnic Minority in Regionalization, The Case of Turks in Western Thrace", *Population Mobility in the Mediterranean World*, Tokyo, Mediterranean Studies Research Group at Hitotsubachi University, 1982.
- Karadjov, Detchko, *Difficultés pour La Solution Satisfaisante du Problème des Minorités*, Sofia, Imprimerie de la Cour, 1929.
- Kettani, M. Ali, "Muslims in Southeast Europe", *Journal, Institute of Muslim Minority Affairs*, Winter 1979, Vol. I, no. 2, and Summer 1980, Vol. II, no. 1, Jeddah, King Abdülaziz University.
- Krippendorff, Ekkehart, *Minorities, Violence and Peace Research*, The Johns Hopkins University Bologna Center, 1978.
- Krstitch, Dragolioub, *Les Minorités, L'Etat et la Communauté Internationale*, Paris, Librairie Arthur Rousseau, 1924.
- Kurtuluş, Umit [Muzaffer Baca], *Batı Trakya'nın Dünü-Bugünü*, Ankara, Sincan Matbaası, 1979.
- Kutay, Cemal, *1913'de Garbi Trakya'da İlk Türk Cumhuriyeti*, İstanbul, Ercan Matbaası, 1962.
- League of Nations, C. 100. M. 100. 1945. V, "List of Conventions with indication of the Relevant Articles conferring Powers on the Organs of the League of Nations".
- Macartney, C.A., *National States and National Minorities*, London, Oxford University Press, 1934.
- Madra, Ömer, *Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi ve Bireysel Başvuru Hakkı*, Ankara, SBF Yayınları, 1981.
- Masnata, Albert, *Nationalités et Fédéralisme*, Lausanne, Librairie Payot et Cie., 1933.
- Meray, Seha L. (çeviren), *Lozan Barış Konferansı, Tutanaklar, Belgeler*, 8 cilt, Ankara, Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayını, 1969-1973.
- Meray, Seha L. - Olcay, Osman (hazırlayanlar), *Osmanlı İmparatorluğu'nun Çöküş Belgeleri*, Ankara, SBF Yayını, 1977.
- Modeen, Tore, *The International Protection of National Minorities in Europe*, Abo Academi (İsveç), 1969.
- Moskov, Athanase, *La Garantie Internationale en Droit des Minorités*, Bruxelles, 1936.
- O.E.C.D., *Educational Policy and Planning, Educational Reform Policies in Greece*, Paris, 1980.
- Oran, Baskın, *Az gelişmiş Ülke Milliyetçiliği, Kara Afrika Modeli*, Ankara, Işık Yayıncılık, 1980.
- Özgüç, Adil, *Batı Trakya Türkleri*, İstanbul, Kutluğ Yayınları, 1974.
- Pentzopoulos, Dimitri, *The Balkan Exchange of Minorities and Its Impact Upon Greece*, Paris, La Hague, Mouton et Co., 1964.
- Rudesco, Cornelius - Alexandre, *Etude sur la Question des Minorités de Race, de Langue et de Religion*, Lausanne, Payot, 1929.
- Svoronos, Nicolas, *Histoire de la Grèce Moderne*, Paris, P.U.F., Que sais-je, 1953.
- Tsourkas, Dimos, "Les Jurisdictions Musulmanes en Grèce", *Hellenic Review of International Relations*, Vol. 2, No: II, 1981-82, s. 581 - 598.
- Union Internationale des Associations pour la Société des Nations, *Les Minorités Nationales, Rapport I*, Prague, 4-8 Juin 1922, Bruxelles, 1922.

- Union Internationale des Associations pour la Société des Nations, Les Minorités Nationales, Second Rapport, Vienne, 24-27 Juin 1923, Bruxelles, 1923.
- Union Internationale des Associations pour la Société des Nations, Les Minorités Nationales, Troisième Rapport, Lyon, 29 Juin - 2 Juillet 1924, Bruxelles, 1924.
- United Nations, E/CN. 4/Sub. 2/214. 221/Rev. 1, Protection of Minorities.
- United Nations, E/CN. 4/Sub. 2/85, Definition and Classification of Minorities, Memorandum submitted by the Secretary General, UN Commission on Human Rights, 1949.
- United Nations, E/CN. 4/367, Study of the Legal Validity of the Undertakings Concerning Minorities, 1950.
- United Nations, E/CN. 4/358/Corr. 1 ve E/CN. Sub. 2/119/Corr. 1, Report of the Third Session of the Sub-Commission on the Prevention of Discrimination and the Protection of Minorities to the Commission on Human Rights, 1950.
- United Nations, ST/TAO/HP/23, Seminar on the Multinational Society, Ljubljana, 1965.
- United Nations, E/CN. 4/Sub. 2/214. 221/Rev. 1., Protection of Minorities, New York, 1967.
- United Nations, E/CN.4/Sub.2/L.564, Etude sur les Droits des Personnes Appartenant aux Minorités, Religieuses et Linguistiques, Rapport Préliminaire par F. Capotorti, 1972.
- United Nations, ST/TAO/HR/49, Séminaire sur la Promotion et la Protection des Droits de l'Homme dans les Minorités, Ethniques et Autres, Ohrid-1974, New York, 1974.
- United Nations, E/CN.4/Sub.2/384/Rev.1, Francesco Capotorti, Study on the Rights Persons Belonging to Ethnic, Religious and Linguistic Minorities, 1989, (Capotorti Raportu).
- United Nations, ST/HR/1/Rev.1, Droits de L'Homme, Recueil d'Instruments Internationaux, New York, 1978.
- United Nations, La Commission du Droit Internationale et Son Oeuvre, 3 e. Edition, N.Y., 1981.
- Veiter, Theodor, "Commentary on the Concept of National Minorities", Revue de Droits de L'Homme, no. 2-4, 1974.
- Young, George, Corps de Droit Ottoman, VI. cilt, Oxford, 1906.

E K L E R

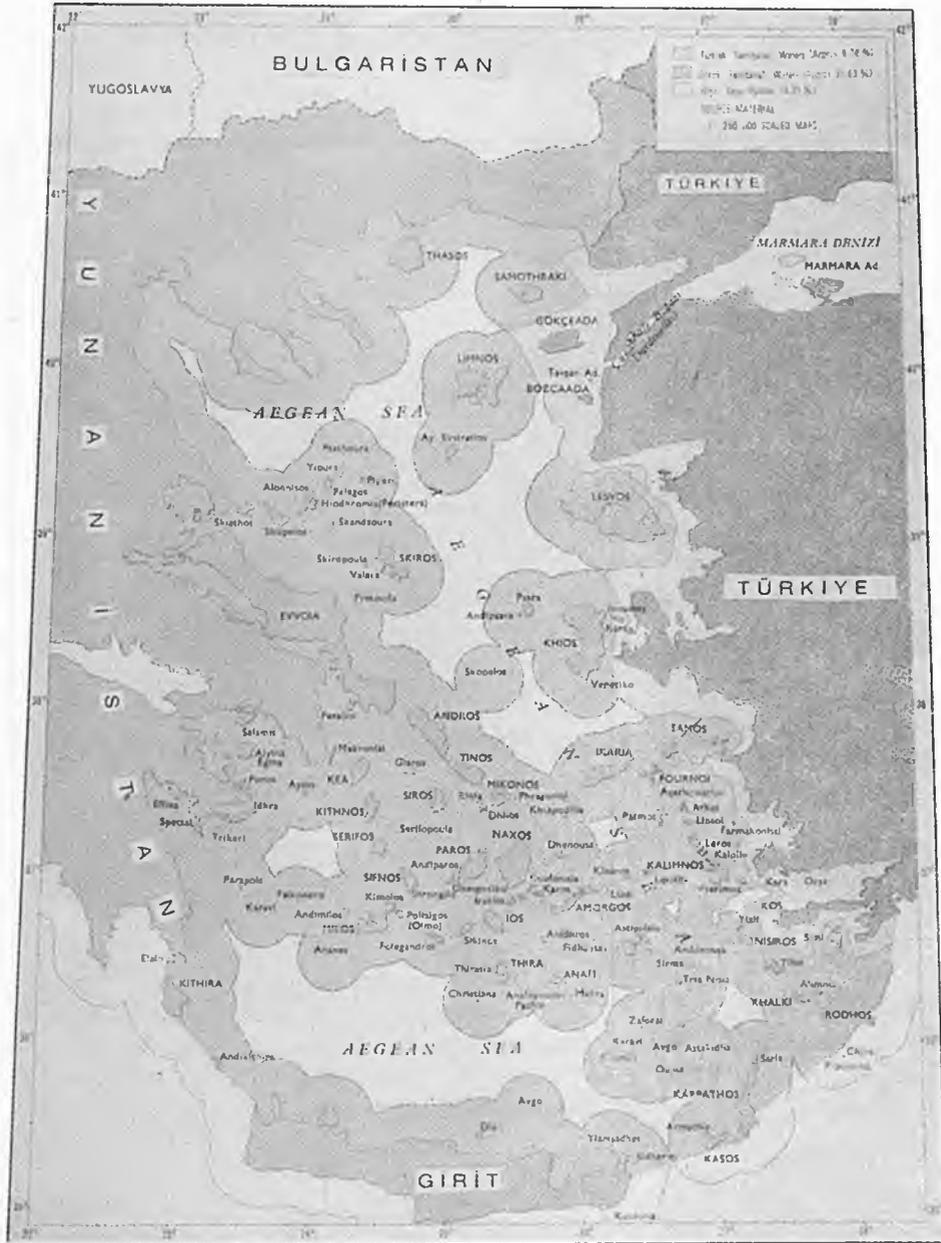
- 1— Yunanistan'ın genişleme haritası
- 2— Ege'deki 6 millik karasuları haritası
- 3— Ege'deki 12 millik karasuları haritası
- 4— Batı Trakya haritası
- 5— 1913 Batı Trakya Türk Cumhuriyeti'nin bayrağı
- 6— Etabli belgesi
- 7— 19. madde ile Yunan yurttaşlığından çıkarma belgesi
- 8— Dönüş'ü olmayan pasaport
- 9— 1923 Lozan Barış Antlaşması'nın 38.—45. maddeleri

EK No: 1— Yunanistan'ın Genişleme Haritası

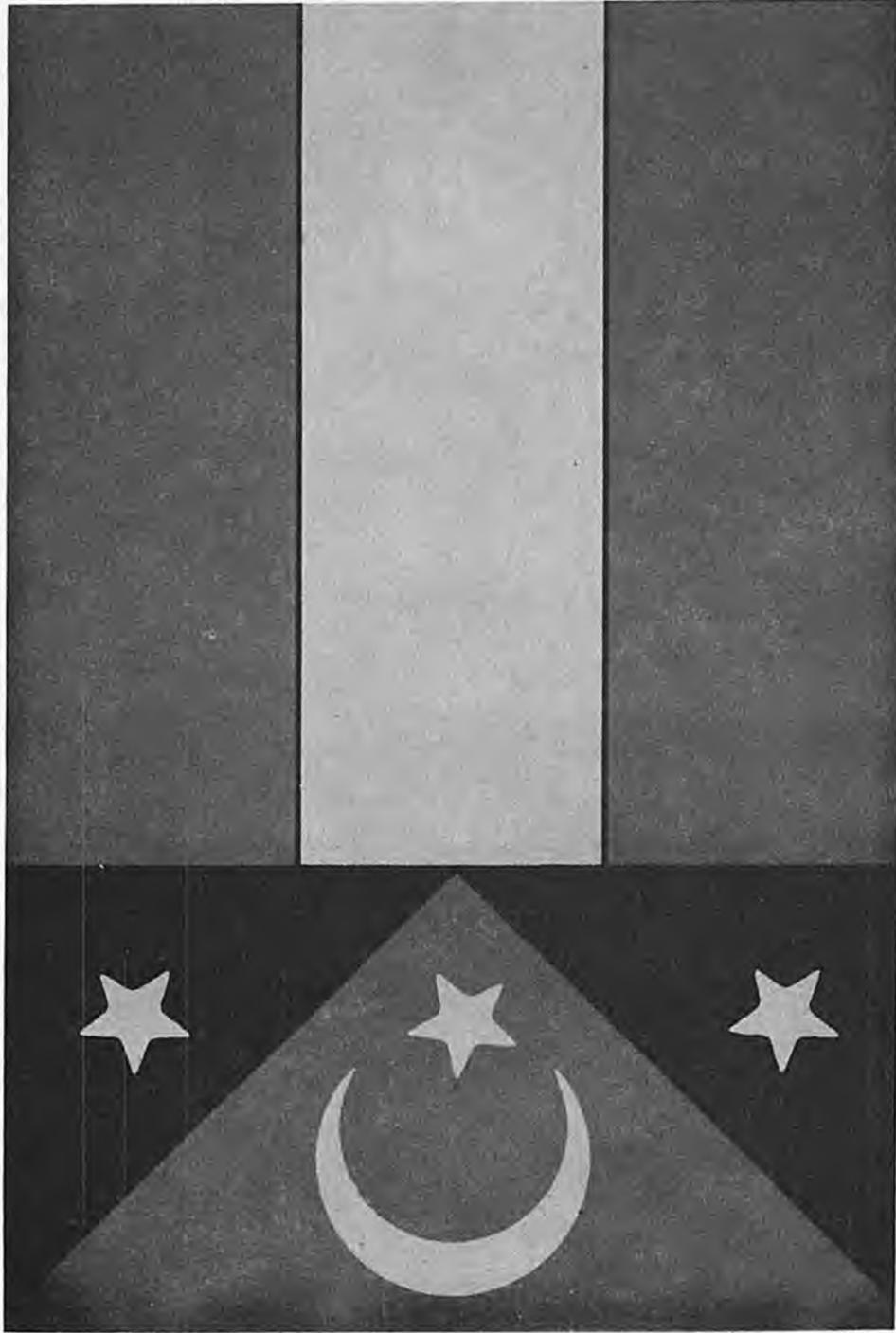
EK No: 2— Ege'deki 6 Millik Karasuları Haritası

EK No: 3— Ege'deki 12 Millik Karasuları Haritası

EK No: 4 – Batı Trakya Haritası

EK No: 5 – 1913 Batı Trakya Türk Cumhuriyeti'nin Bayrağı
Üst ve alt şeritler ile ayyıldızın bulunduğu üçgen
yeşil, orta şerit beyaz, diğer iki üçgen siyah zeminlidir.

9^η ΜΙΚΤΗ ΥΠΟΕΠΙΤΡΟΠΗ
ΑΝΤΑΛΛΑΓΗΣ ΕΛΛΗΝΟΤΟΥΡΚΙΚΩΝ
ΠΛΗΘΥΣΜΩΝ

ΠΙΣΤΟΠΟΙΗΤΙΚΟΝ ΕΤΑΜΠΛΙ (ΕΓΚΑΤΑΣΤΑΣΕΩΣ)

NEUVIEME SOUS-COMMISSION MIXTE
POUR L'ECHANGE

CERTIFICAT D'ETABLI
(DE NON - ECHANGEABILITE)

№ 8881

Επίθετον

Όνομα Χαλιτζή Λίμα Σο. Αρμίνι

Όνομα πατρός Χαλδία

Όνομα μητρός Λίμα

Τόπος & ημερομηνία
γεννήσεως

Κομοτηνή
1890

Κατοικία Κομοτηνή Έγκλις 26

Τόπος έγγραφής τής τα
ληξιοχική μητρού

Επάγγελμα

Συμφώνως πρὸς ἀπόφασιν τῆς 9ης Ὑποεπι-
τροπῆς Ἀνταλλαγῆς Ἑλληνοτουρκικῶν πληθυσμῶν
ὄκ Χαλιτζή Λουδία Λίμα Αρμίνι
ἀναγνωρίζεται ὡς ἐταμπλί (μὴ ἀνταλλίξιμος)

Κομοτηνῆ τῆ 8 Σεπτεμβρίου 1930

Ὁ Ἑλληὺ Ἀντιπρόσωπος
Le Membre Hellène

[Handwritten signature]

No. 8881

Nom de famille

Prenom Χαλιτζή Λίμα Σο. Αρμίνι

Nom du père Χαλδία

Nom de la mère Λίμα

Lieu et date

Κομοτηνή

de naissance

1890

Domicile

Κομοτηνῆ τῆ Έγκλις 26

Lieu d'inscription

à l'état civil

Profession

Suivant décision de la Neuvème Sous-Commission
Mixte pour l'Echange des Populations Grecques et
Turques

M. Χαλιτζή Λουδία Λίμα Αρμίνι

est reconnu établi (non-échangeable)

Comolini, le 8 Septembre 1930

Ὁ Τούρκος Ἀντιπρόσωπος
Le Membre Turc

[Handwritten signature]

GENERALKONSULAT VON GRIECHENLAND

Frankfurt a.M., den 09.05.1984

Az. F.1071/64/AS754

B E S C H E I N I G U N G

(zur Vorlage bei einer Behörde)

Herrn Arabatzi Housein Oglou, Housein wird hiermit bestätigt,
daß nach Maßgabe der Bestimmungen der Art. 19 des Griechischen
Staatsangehörigkeitsgesetzes sowohl ihm wie auch seiner Ehe-
frau Nahide und seinen Kindern Hasan und Jösemin die griechische
Staatsangehörigkeit aberkannt wurde.

Ihre griechischen Reisepässe wurden eingezogen.

Die Generalkonsulin

Pantélis Carcabassis
Konsul

EK No: 7-19. Madde ile Yunan Yurttaslığından Çıkarma Belgesi

ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΔΗΜΟΚΡΑΤΙΑ

ΘΕΩΡΗΣΕΙΣ - ΑΝΑΝΕΩΣΗ - ΕΠΕΚΤΑΣΗ
VISAS - RENOUVELLEMENT - EXTENSION
(VISAS) - (RENEWAL) - (EXTENSION)

ΑΡΙΘ. ΠΡΩΤ. 7815/81

ΙΣΧΥΕΙ ΓΙΑ ΕΝΑ	<u>ΚΑΙ</u>
ΤΑΞΙΔΙ	ΜΕΤΑΦΡΑΣΜΕΝΟ
VALABLE POUR UNE	VOYAGE

Ληρωμένη 6 Νοεμβρίου 1981

Ε. Ν. - Η Τημ/ρχης
ΠΑΡΑΔΙΟΤΑ ΠΑΣΣΑ

ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΔΗΜΟΚΡΑΤΙΑ

ΘΕΩΡΗΣΕΙΣ - ΑΝΑΝΕΩΣΗ - ΕΠΕΚΤΑΣΗ
VISAS - RENOUVELLEMENT - EXTENSION
(VISAS) - (RENEWAL) - (EXTENSION)

269/81
15-255

T. C.
GUMÜLCİNE BAŞKONSOLOSLUĞU
TEK GİRİŞ VİZESİ

Vize No
Veriliş tarihi : 17 Eylül 1981
Geçerlik süresi : UÇ AY ve BİR GEZİ
ve şartları : UÇ AY İKAMETLİ
İkamet süresi : UÇ AY İKAMETLİ
(TEMDİT EDİLMEMEK ÜZERE)

Gezi amacı : ZİYARET İÇİN

T. U. S. R. 1. a

Harç : 800 TT. - 800 Dr.

Mektup No : 367891

KÜLTÜRÜN PGLAT

Muavin Konsolos

ÇALIS
Cezir hircy
21/11/81
1982

EK No: 8 - Dönüş ü Olmayan Pasaport

LOZAN BARIŞ ANTLAŞMASI

KESİM III AZINLIKLARIN KORUNMASI

----- Madde 37

Türkiye, 38 nci Maddeden 44 ncü Maddeye kadar olan Maddelerin kapsadığı hükümlerin temel yasalar olarak tanınmasını ve hiçbir kanunun, hiçbir yönetmeliğin (tüzüğün) ve hiçbir resmi işlemin bu hükümlere aykırı ya da bunlarla çelişir olmamasını ve hiçbir kanun, hiçbir yönetmelik (tüzük) ve hiçbir resmi işlemin söz konusu hükümlerden üstün sayılmamasını yükümlenir.

Madde 38

Türk Hükümeti, Türkiye'de oturan herkesin, doğum, bir ulusal topluluktan olma [milliyet, *nationalité*], dil, soy ya da din ayırımı yapmaksızın, hayatlarını ve özgürlüklerini korumayı tam ve eksiksiz olarak sağlamayı yükümlenir.

Türkiye'de oturan herkes, her inancın, dinin ya da mezhebin, kamu düzeni ve ahlâk kurallarıyla çatışmayan gereklerini, ister açıkta isterse özel olarak, serbestçe yerine getirme hakkına sahip olacaktır.

Müslüman-olmayan azınlıklar, bütün Türk uyruklarına uygulanan ve Türk Hükümetince, ulusal savunma amacıyla ya da kamu düzeninin korunması için, ülkenin tümü ya da bir parçası üzerinde alınabilecek tedbirler saklı kalmak şartıyla, dolaşım ve göç etme özgürlüklerinden tam olarak yararlanacaklardır.

Madde 39

Müslüman-olmayan azınlıklara mensup Türk uyrukları, Müslümanların yararlandıkları aynı yurttaşlık [medeni] haklarıyla siyasal haklardan yararlanacaklardır.

Türkiye'de oturan herkes, din ayırımı gözetilmeksizin, kanun önünde eşit olacaktır.

Din, inanç ya da mezhep ayrılığı, hiçbir Türk uyruğunun, yurttaşlık haklarıyla [medeni haklarla] siyasal haklarından yararlanmasına, özellikle kamu hizmet ve görevlerine kabul edilme, yükseltme, onurlanma ya da çeşitli mesleklerde ve iş kollarında çalışma bakımından, bir engel sayılmayacaktır.

Herhangi bir Türk uyruğunun, gerek özel gerekse ticaret ilişkilerinde, din, basın ya da her çeşit yayın konularıyla açık toplantılarında, dilediği bir dili kullanmasına karşı hiçbir kısıtlama konulmayacaktır.

Devletin resmi dili bulunmasına rağmen, Türkçeden başka bir dil konuşan Türk uyruklarına, mahkemelerde kendi dillerini sözlü olarak kullanabilmeleri bakımından uygun düşen kolaylıklar sağlanacaktır.

Madde 40

Müslüman-olmayan azınlıklara mensup Türk uyrukları, hem hukuk bakımından hem de uygulamada, öteki Türk uyruklarıyla aynı işlemlerden ve aynı güvencelerden [garantilerden] yararlanacaklardır. Özellikle, giderlerini kendileri ödemek üzere, her türlü hayır kurumlarıyla, dinsel ve sosyal kurumlar, her türlü okullar ve buna benzer öğretim ve eğitim kurumları kurmak, yönetmek ve denetlemek ve buralarda kendi dillerini serbestçe kullanmak ve dinsel âyinlerini serbestçe yapmak konularında eşit hakka sahip olacaklardır.

Madde 41

Genel [kamusal] eğitim konusunda, Türk Hükümeti, Müslüman-olmayan uyrukların önemli bir oranda oturmakta oldukları il ve ilçelerde, bu Türk uyruklarının çocuklarına ilk okullarda ana dilleriyle öğretimde bulunulmasını sağlamak bakımından, uygun düşen kolaylıkları gösterecektir. Bu hüküm, Türk Hükümetinin, söz konusu okullarda Türk dilinin öğrenimini zorunlu kılmasına engel olmayacaktır.

Müslüman-olmayan azınlıklara mensup Türk uyruklarının önemli bir oranda buldukları il ve ilçelerde, söz konusu azınlıklar, Devlet bütçesi, belediye bütçesi ya da öteki bütçelerce, eğitim, din ya da hayır işlerine genel gelirlerden sağlanabilecek paralardan yararlanmaya ve pay ayrılmasına hak gözetirliğe uygun ölçülerde katılacaklardır.

Bu paralar, ilgili kurumların (*établissements et institutions*) yetkili temsilcilerine teslim edilecektir.

Madde 42

Türk Hükümeti, Müslüman-olmayan azınlıkların aile durumlarıyla [statüleriyle, aile hukukuyla] kişisel durumları [statüleri, kişi halleri] konusunda, bu sorunların, söz konusu azınlıkların gelenek ve göreneklere uyarınca çözümlenmesine elverecek bütün tedbirleri almayı kabul eder.

Bu tedbirler, Türk Hükümetiyle ilgili azınlıklardan her birinin eşit sayıda temsilcilerinden kurulu özel Komisyonlarca düzenlenecektir. Anlaşmazlık çıkarsa, Türk Hükümetiyle Milletler Cemiyeti Meclisi, Avrupa'lı hukukçular arasından birlikte seçecekleri bir üst-hakem atayacaklardır.

Türk Hükümeti, söz konusu azınlıklara ait kiliselere, havralara, mezarlıklara ve öteki din kurumlarına tam bir koruma sağlamayı yükümlenir. Bu azınlıkların Türkiye'deki vakıflarına, din ve hayır işleri kurumlarına her türlü kolaylıklar ve izinler sağlanacak ve Türk Hükümeti, yeniden din ve hayır kurumları kurulması için, bu nitelikteki öteki özel kurumlara sağlanmış gerekli kolaylıklardan hiçbirini esirgemeyecektir.

Madde 43

Müslüman-olmayan azınlıklara mensup Türk uyrukları, inançlarına ya da dinsel âyinlerine aykırı herhangi bir davranışta bulunmaya zorlanamayacakları gibi, hafta tatili günlerinde mahkemelerde hazır bulunmamaları ya da kanunun öngördüğü herhangi bir işlemi yerine getirmemeleri yüzünden haklarını yitirmeyeceklerdir.

Bununla birlikte bu hüküm, söz konusu Türk uyruklarını, kamu düzeninin korunması için, öteki Türk uyruklarına yükletilen yükümler dışında tutar anlamına gelmeyecektir.

Madde 44

Türkiye, bu Kesimin bundan önceki Maddelerindeki hükümlerin, Türkiye'nin Müslüman-olmayan azınlıklarıyla ilgili olduğu ölçüde, uluslararası nitelikte yükümler meydana getirmelerini ve Milletler Cemiyetinin güvencesi [garantisi] altına konulmalarını kabul eder. Bu hükümler, Milletler Cemiyeti Meclisinin çoğunluğunca uygun bulunmadıkça, değiştirilemeyecektir. İngiliz İmparatorluğu, Fransa, İtalya ve Japon Hükümetleri, Milletler Cemiyeti Meclisinin çoğunluğunca razı olunacak herhangi bir değişikliği reddetmemeyi, işbu Andlaşma uyarınca kabul ederler.

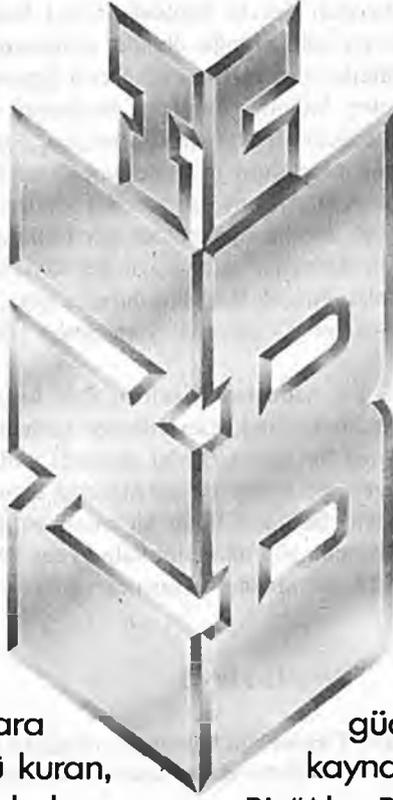
Türkiye, Milletler Cemiyeti Meclisi üyelerinden her birinin, bu yükümlerden herhangi birine aykırı herhangi bir davranışı ya da böyle bir davranışta bulunma tehlikesini Meclise sunmağa yetkili olacağını ve Meclisin, duruma göre, uygun ve etkili sayacağı yolda davranabileceğini ve gerekli göreceği yönergeleri [tâlimatı] verebileceğini kabul eder.

Türkiye, bundan başka, bu maddelere ilişkin olarak, hukuk bakımından ya da uygulamada Türk Hükümetiyle imzacı öteki Devletlerden herhangi biri ya da Milletler Cemiyeti Meclisine üye herhangi bir başka Devlet arasında görüş ayrılığı çıkarsa, bu anlaşmazlığın, Milletler Cemiyeti Misakının 14 ncü Maddesi uyarınca uluslararası nitelikte sayılmasını kabul eder. Türk Hükümeti, böyle bir anlaşmazlığın, öteki taraf isterse, Milletlerarası Daimi Adalet Divanına götürülmesini kabul eder. Divanın kararı kesin ve Milletler Cemiyeti Misakının 13 ncü maddesi uyarınca verilmiş bir karar gücünde ve değerinde olacaktır.

Madde 45

Bu Kesimdeki hükümlerle, Türkiye'nin Müslüman-olmayan azınlıklarına tanınmış olan haklar, Yunanistan'ca da, kendi ülkesinde bulunan Müslüman azınlığa tanınmıştır.

Ülke Ekonomisinde “Altın Başak”

Gelişen, büyüyen
Türkiye'miz için
daha güzel yarınlara
köprü kuran,
ulusal ve uluslararası
bankacılıkta

güvenilir, saygın...
Ülkemizin her yanında
güç kaynağı, güven
kaynağı...
Bir “Altın Başak.”

**T.C. ZİRAAT
BANKASI**
“Gücüne erişilmez,”

**sağlıklı
bir yaşam için
Pınar'ı seçin**

PINARSÜT
"sağlığınız için"

PINARSÜT bir Yaşar Holding kuruluşudur.

Modern bankacılık ve konut hizmetlerinde

TEKBANK

Eviniz yoksa

Emlak Kredi'ye gelin
Konut Kredilerinden
kendinize uygun olanı seçin

Eviniz varsa

Emlak Kredi'ye gelin
Komşunuzun ev sahibi olmasına
katkıda bulunun.

**TÜRKİYE
EMLAK KREDİ
BANKASI**

TEKBANK

"Evinize açılan kapı,,

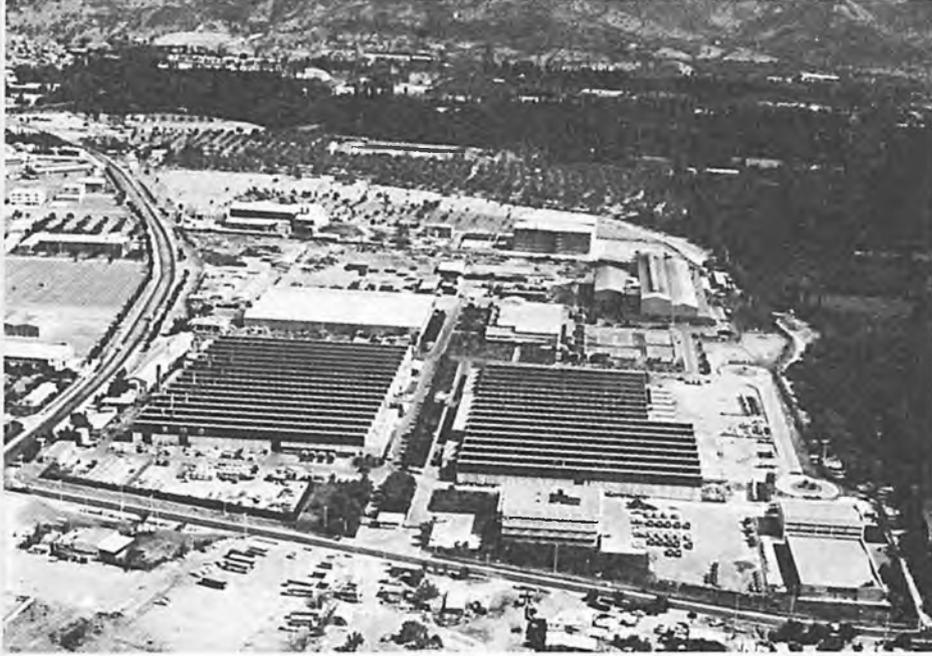
ESKENT

SAĞLAM, UCUZ VE HIZLI
TOPLU KONUT ÜRETİMİNDE
BAŞARILI VE DENEYİMLİ

Eskent, Zeytinoğlu Şirketler Grubu ile
Kent — Koop'un
ortak konut yapım kuruluşudur.

Adres : Selanik Cad. No.32/5 Kızılay - Ankara
Telefon : 18 57 06 — 18 78 16

Türkiye'nin en büyük entegre otomotiv kuruluşu

BMC SANAYİ VE TİCARET A.Ş.

■ British Leyland Lisansı ile Leyland dizel motorları, traktörler, hafif ticari araçlar ve değişik tipte kamyonlar...

■ Volvo Teknik ve Teknolojik İşbirliği Anlaşması ile YAVUZ VOLVO Turbo-6 ağır yük/uzun yol kamyonları...

BMC SANAYİ VE TİCARET A.Ş.

Merkez:
Gazi Bulvarı 47/49 İzmir
Tel: 14 54 70 (10 hat)
Teleks: 52320 bmce tr

Satış ve Servis:
Ankara Asfaltlı 64 Bornova İzmir
Tel: 16 94 40 (6 hat)
Teleks: 52154 adom tr

Fabrika:
Kemalpaşa Asfaltlı Pınarbaşı Kavşağı İzmir
Tel: 18 00 20 (9 hat)
Teleks: 52320 bmce tr

Fotoğraf: Affan Yatman

Baskın Oran, 1945'de İzmir'de doğdu. Saint Joseph ve İzmir Atatürk Lisesi'nden sonra Siyasal Bilgiler Fakültesi'ni bitirdi (1968). 1974'de doktorasını yaptı. 1982'de YÖK dekanı tarafından görevinden alındı. Ankara İdare Mahkemesi kendisini işine iade ettiği gün 1402 ile tekrar görevine son verildi. "Azgelişmiş Ülke Milliyetçiliği - Kara Afrika Modeli" adlı bir yapıtı ile, "Atatürk Milliyetçiliği-Bağımsızlık İçinde Batılılaşma" adlı basılmamış bir kitabı var.